

RAST – L. VII,
ŠT. 5–6 (43–44)
OKTOBER 1996

ISSN 0353-6750

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VSEBINA

str. RAST št. 5-6 (43-44)

UVODNIK	Kronikalna pričevanja v 250 poglavjih	315	Jože ŠKUFGA
I LITERATURA			
Poezija	Novo branje starih besedil	319	Tone PAVČEK
	Neodposlana pisma	321	Milan MARKELJ
	Daljave	324	Sonja VOTOLEN
	Bližine		
	Jesenska slika	325	Rudi ROBIČ
	Izbrisane sledi		
	Pesmi	325	Katja PLUT
	Zima	326	Urška HENIGMAN
	Mesec	327	Jožica VOGRINC
	Lajšanje		
	Metulju	327	Sonja ROSTAN
	Oblaki	328	Vladimir DEVIDÉ
	Haiku iverje	328	(prevod: Rudi STOPAR)
	Uničiti, je rekla	330	Marguerite DURAS
			(prevod: Sonja STERGARŠEK)
Prevod			
Proza	Črni in beli svet	332	Sonja ROSTAN
	Kovač	333	Damijan ŠINIGOJ
	Rokerji še živijo	338	Krokar LUCKY
	Sla po denarju	342	Janez KOLENC
II KULTURA			
	Jože Kotar	357	Jožef MATIJEVIČ
	Čas duše za Dolenjsko		
	(Pogovor s pesnikom Tonetom Pavčkom)	360	Jože ZUPAN
	Plodna leta (I.)	367	Vilma PIRKOVIČ
	Svetloba razsvetljenskega časa se širi	383	Ljudmila ŠRIBAR
	Dr. Martin Malnerič	387	Janez KRAMARIČ
	Večna mladost	392	Stane GRANDA
III NAŠ GOST			
	Gimnazija Novo mesto v verigi trajanja		
	(Pogovor z ravnateljki Veljkom Troho,		
	Vasjo Fuis in Heleno Zalokar)	400	Ivan GREGORČIČ
IV DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Prva stavka na Slovenskem?	418	Miloš JAKOPEC
	Vlaganje v kadre v "Krki" z vidika		
	upravljanja s človeškimi viri	425	Boris DULAR
	Delo žensk med NOB na socialnem		
	področju	438	Marija CIGALE

DOM
82
RAS

DWOOF/1930

	Dejavnost žensk v vojaški in civilni partizanski saniteti ter v povojnih letih	443	Pavla JERINA LAH, Zora STRITAR KONJAJEV
V RASTOČA KNJIGA			
	Slovensko znanje in tehnologija na vrhunski svetovni ravni	449	Janez KRAMAR
	Priznanje kakovosti	457	Janez BERNIK
VI ODMEVI IN ODZIVI			
	Pet let Adoramusa	462	Alojz REBULA
	Hmeljnik	464	Philipp WAMBOLT
	Novosti Dolenjske založbe	466	Franci ŠALI
	Vizija odlične Slovenije	470	Joža MIKLIČ
	Lutkovni festival v Novem mestu	472	Sandra BORŠIČ
VII GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON			
		476	Karel BAČER
VIII KRONIKA			
	Maj - julij 1996	486	Peter ŠTEFANČIČ
	Sodelavci te številke	502	

KRONIKALNA PRIČEVANJA V 250 POGLAVJIH

Gimnazija Novo mesto praznuje. Od takrat, ko je Marija Terezija izdala listino za njeno ustanovitev, je 8. avgusta letos preteklo 250 let. Pouk za prvih 66 dijakov v šestih razredih se je začel 3. novembra istega leta. Odgovornost zanjo so prevzeli novomeški frančiškani. Gimnazije v drugih krajih slovenskega prostora so bile namreč ob ustanavljanju v tistih časih zaupane jezuitom. Prošnje Novomeščanov, da to mesto dobi gimnazijo, so bile končno uslišane. Za takšno šolo so se zavzemali, da bi imele družine, ki bi prevzemale dijake na bivanje in v oskrbo, vsaj skromne dohodke. Ob takem utilitarnem pričakovanju gimnazije, kar je bilo zaradi socialnih stisk razumljivo, pa je v zavesti prosvetljenih ljudi živelo prepričanje, da pomeni ustoličenje te splošnoizobraževalne šole začetek neustavljivega duhovnega preporoda mesta in dolenjske dežele. Vztrajno se je utrjevala moč tega spoznanja in plamenica gimnazije je nezadržno širila kulturna obzorja in zavest o slovenstvu. Novo mesto je začelo postajati znano po odmevih te gimnazije, po intelektualnem žarišču, pomembnem za to pokrajino in slovensko občestvo.

Časi so se spreminjali in gimnazija z njimi. Leta 1912 se je iz stavbe nasproti frančiškanske cerkve preselila v novo šolsko poslopje, tedaj osamelo, brez drugih pozidav v njenem okolju.

Doživljala je statusne in druge spremembe, ki so jih povzročale manj ali bolj občutljive šolske reforme. Programsko pa se nikoli ni izneverila svoji temeljni podobi. Mladino je pripravljala za nadaljnje izobraževanje in življenje. To počenja še danes in jutri ne bo nič drugače.

O njenem razvoju, delu in prelomnih časih, tudi neprijaznih, govorita dva zbornika. Prvi je izšel za njeno 225-letnico, drugi letos, pravkar. Posamezna leta so spominsko ohranjena v izvestjih in šolskih glasilih ter časopisnih in revialnih zapisih. V tej številki Rasti je predstavljen pogovor s tremi ravnatelji gimnazije (dva sta se sodelovanju odrekla). Priobčen pa je tudi zapis o njenem poslanstvu nekoč in danes.

V uredništvu te revije je kar sedem nekdanjih gimnazijcev. Bivši dijaki in profesorji te ustanove množično sodelujejo v Rasti. Tudi v pričujoči številki je ta resnica močno potrjena.

Gimnazija Novo mesto je pravzaprav prava rastoča knjiga. Iz tega hrama učenosti in kulturne razgibanosti so izšli vidni, zelo pomembni literarni ustvarjalci, kulturni delavci, znanstveniki, gospodarstveniki in strokovnjaki vseh vrst. Do sedaj je našela 7.687 svojih abiturientov, do leta 1800 jih je bilo le 660, v naslednjih sto letih 2.154, v tem stoletju pa 3.986. Letos je opravilo maturo 179 dijakov in dijakinj. Nekateri s sijajnimi rezultati.

Šolske obletnice obujajo z razkošjem spominov tudi osebno zgodovino. Srečanje gimnazijcev 19. oktobra na Otočcu bo to v obilni meri potrdilo.

Čas, ki hiti v tretje tisočletje, je poln upanja in hkrati nabit z neznankami. Človek je človeku sveta stvar, je nekoč učil modrijan Seneka. Izročilo te misli je izzivno tudi za danes in jutri. Za potrjevanje pedagoškega poslanstva pa lahko pomeni kar vodilo!

Srečno, Gimnazija Novo mesto, do novega Abrahama!

Jože Kotar: MOČVIRNIKI, akril - platno, 1992

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

I

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

LITERATURA

1

*Mlada ljubezen hodi po starih
potih Dolenjske; ljubko, brezbrizno
drobí ob nevidno prisotnih parih*

*(in parah, kjer se je žalost ponižno
sklonila k tlom, v lege zatišne)
in srečna ne misli niti približno*

*na znake in kažipote, na hišne
številke dvomov; stopa z zoro
za glasom neslišnim, v svoje dvostišje.*

*Stopa, plava... Vse je prvič, novo in noro.
Pokrajina pomlajêna se sveti
od njenih luči in še jaz bi skoro*

*sledil ji čez polja in senožeti
v bližnjo hosto nepopisanih listov.
A jo nerodnež, obložen z leti,
le gledam; s čisto majhno zavistjo.*

2

*Od mlade ljubezni je pokrajina
lepa. Od srčnih svetilk.
V prostor sije večna milina
polnih ženskih oblik.*

*Tako se Dolenjska po žensko
zlekne sredi ozar, parobkov, jas
in nam ponuja vsepomensko
prisotnost časa, bogov in nas:*

*Bilí smo, ko je potok potekel
prvič v reko in ta v ocean,
bilí, ko je tukajšnji Adam rekel
Evi prvikrat: Rad te imam.*

*Takrat smo vsemu pod lokom
nebesnim dali ime, lepo kot pesem.
A tej zemlji, njenim prsim in bokom
smo radostni rekli - naša ljubezen.*

*In to je ostala. Lepa in zapeljiva
kot Chagallovo ljubezenski par.
Odtlej se po naših žilah preliva
kot večnost. Kot milost. Kot dar.*

3

*Pota v griče ni zarastlo robidje.
Ne jeca suhota med sodi.
Med trsje dobri duh vodi
mlado ljubezen in starožitje.*

*Še zmeraj v nepojasnjenih čustvih
kakšen deček sanja o sreči
in skrit kje med trtami žveči
grenko preslico v ustih.*

*Tam je kot po nekakšni duhovni
zavezi, da za vse prosi in upa
in ko ljubimca prideta skupaj,
se tudi njemu sanja izpolni.*

*Vmes lakotnica golta škafe
pijače, ljudi, cele rodove,
a čas piše na stare zibke nove
in zmeraj enake parafe.*

4

*Tod, koder hodim, so hodili že mnogi.
Ti me zdaj spremljajo. Mili in strogi*

*govore zgodbe o svoji skušnji
na tej zemlji, naši materi krušni,*

*ki ni več njihova last, njihova njiva,
pa čeprav so jih dali vanjo počivat.*

*Hodijo z mano mili znani neznanci,
sobesedniki, sodobniki in prednamci:*

*Tod je vandral Čukov Tonček, božje dete,
ki ga je vzela Marija med vse svete.*

*Tu je obstal pred svojim poslednjim žlakom
Lužar, mož s tenko dušo in težkim korakom.*

*Tod je hodila na dnino Špančkova Ana
z lakoto (po lepem) zaznamovana.*

*Tod sta se ljubila dolenjska ljubimca
pijana sebe, trav, ajde in vinca,*

*ko sta v besednjaku ljubimcev vseh časov
brala nevešča svoj edinstveni pasus.*

*Tod, koder hodim, so poti tlakovane
s sledmi prednikov, ki pazijo name,*

*ki sem mogoče odmev njihovega bila
ali novo branje starega besedila.*

***Neodposlano pismo
neznanemu pivskemu prijatelju***

*Prijatelj moj pivski,
pojava neznana,
lepo je, prekrasno,
da še verjameš
v svetle daljave.*

*Kaj pa, če sva
le ubogi podgani,
strahbegajoči
v kanalih sveta?*

*Kaj, če na nama
um nepoznani
za šalo ne preskuša,
kdaj se umre
od praznih želja?*

*Kaj, če to vino,
od žalosti sladko,
ne služi namenom
zdolgočasenega boga,
da naju za šalo
v obup potepta?*

*Kaj, če pijanost,
ki v srcu prižiga
svetle daljave,
ni le božanska
deratizacija?*

*Prijatelj moj pivski,
pojava neznana,
le kaj boš v kanalu
s svetlo daljavo?
Naj se um nepoznani
z njo igra,
če si upa,
more in zna.*

*Jaz pa ti povem,
kar niti on sam ne ve:
Ta temni kanal sveta
se nikjer in nikdar
ne konča!
Iz njega ne uideš nikoli,
ne skozi vrata neba
ne skozi vrata pekla!
Še smrt ničoka
te le v drug kanal
popelja.*

Neodposlano pismo s pozivom k priznanju

*V trave na Kapitlju lezi,
zažveči v grenčino travnih bilk
in si brez milosti priznaj,
da si ti ta podivjani svet,
ta razplamtela sleparija,
to uničujoče samožrtje.*

*In si priznaj, da ni rešitve
za ta hip, ta drobceni utrip
pomladnega večera
na mehkih travnikih Kapitlja.*

*In si priznaj, da ta utrip
ki že tisočletja duše bega,
ko iz hipa v večnost lega,
ni prav z ničimer ulovljiv.*

Neodposlano pismo F. G. Lorci

*Dragi moj,
pozdravljam te lepo
v daljno Španijo
iz ljubljene Dolenjske!*

*Pa še to.
Napisal si,
da pesem hoče biti luč.
Kako lepo!
A veš,
da ni tako;
da je kurba na ulici,
uboga vreča trenutkov
z norostjo presvetljenih,
trpko lepilo minulih dni,
naličena, napudrana,
vsa črna pod očmi,
prekrokana
od mnogih sladkih žalosti.*

*A kljub temu
je ljubljena
in moja.*

Neodposlano pismo zlošitemu pesniku

*Pod obiljem besed si pokleknil,
moj brat,
hrup ti je zamašil ušesa,
zaprla usta pesniška strd.*

*A še je beseda, čvrsta in klena,
še je beseda, ki močno nit spleta,
še je beseda med vsemi stvarmi;
le za nas je več ni,
le za nas je utopljen,*

*pod goro domislic zadušena,
v praznem blišču izgubljena.*

*Poišči jo in skleni se
z vsemi stvarmi;
čaka te voljna v srcu tišine.*

Neodposlano pismo z neodgovorno izjavo

*Nekoč bom ušel
vsem pastem tega sveta
in življenja.*

*Kaj mi bo potem
ljubezen
strah
ponos
in kar je še takih
velikih reči.*

*Ležal bom v travah,
v žužnjanje čebel
in travniško cvetje odet,
nad menoj pa
modro, neskončno nebo.
Vseeno mi bo,
ali je ura dve ali tri,
čemu in če sploh se živi.*

Neodposlano pismo z življenjepisom

*Najprej sem začuden gledal lutke,
potem sem presenečen bral povestice,
potem sem prevzet prebiral pesmi in romane,
potem sem navdušen hodil gledat stare filme,
za zjokat črno-bele,
potem sem hodil gledat samo še dobre filme,
potem nisem več hodil v kino,
ampak sem poslušal in bral učene ljudi,
potem sem se z njimi prepiral,
potem mi je bilo dovolj
in sem sam začel pisati pesmi,
potem nisem napisal nobene več,
sem pa napisal prve tri strani trilogije,
potem sem si zaželel,
da bi bil srebrno valovanje trav
pod božajočimi dlanmi vetra,
in nič več,
ampak res nič več.*

Kratko, a strašno neodposlano pismo

*Tudi ti,
neznani prijatelj,
si na robu noči.*

*vse daljave niso
daleč*

*Veni si mi blizu
tvoja roka me dosega*

*iz daljave si mi
blizu*

*Ko misli dramijo
tišino
se vzdramijo v laseh
ki si posodil jih
za gnezdo*

*mojih misli
tvojih misli
mišljenih*

*pod zimskim
nebom sva*

*ne dam ti rok
ne daš mi rok*

*od vročice naju
trese mraz*

lahko bi sneg stopila

*tako je pač
krasti nisva se učila*

BLIŽINE

*ne bodi no
tak spomenik
odlušči te oči*

*saj nisem vsa lepilo
prestopi z nogo*

in mi pridi čisto blizu

*spremeni se v vino
in se pretakaj
v meni*

*napolni žile
in me razpoči*

*da te popijem
ko me poliješ*

✓ **Rudi Robič** **JESENSKA SLIKA**

*Nad zalivom
prede že jesen zaveso.*

*Sončni pramen
bled je, vse bolj hladno greje.
Mrzle kaplje
se obešajo na veje.*

*Kot ljubimec
veter je objel cipreso.*

IZBRISANE SLEDI

*Veter je v pesku izbrisal sledi.
Val na obali je zgladil stopinje.
Burja obeša na nizko se brinje.
V duši so moji ostale skrbi.*

*Ladja je tiho priplula v pristan.
Mimo hitijo neslišni koraki.
Zopet nebo so prekrili oblaki.
Ljubico svojo pa čakam zaman.*

✓ **Katja Plut**

*Kaj bi rekel,
če bi ti
napihala pomlad v oči,
da bi me vsaj zdajle
pogledal res lepo,
čisto tako,
kot da bi me imel
majceno rad?*

*Kaj bi rekel,
če bi ti
primrznila zimo v oči
in ti dala zrcalo,
da bi vsaj enkrat še sebe
pogledal čisto tako
kot mene?*

*Kaj bi rekel,
če bi ti
nalila jeseni v oči,
da bi me vsaj enkrat
pogledal res žalostno,
čisto tako
kot jaz tebe?*

Katja Plut

*Kaj bi rekel,
če bi ti
pljusknila poletje v oči,
da bi odmrznila zimo
in bi bila tam vse dni
samo še pomlad
in bi me imel potem
čisto majceno rad?*

*Nocoj
se ne morem
prebrati
nocoj
se ne znam
prepisati na list
da bi se spravila
ven iz sebe
tako polna grenkljivih pik
ne bom nikoli več
zaspala
ojoj*

*V ustih imam železen okus.
V prsih se presipa pesek.
Tip mi je strl skalo.*

*Pozdravi se pozdravljajo,
besede se pogovarjajo,
pogledi se gledajo,
mi pa nič.*

Urška Henigman **ZIMA**

*tekla je bela snežna vila
po gozdnih poteh
deklica nedolžna kot zima
pokleknila je
drhteča
sredi neba mlečna cesta
štanti od začetka do konca
polni pisanih stvari
ljubezni
vidim snežno pravljico
vilo
ki nosi darove
prelestna pokrajina nežno molči
reka modrih besed*

*Rastlina raste v meni
korenine v nogah
cvet v glavi
listje v rokah
deblo od vratu do mednožja
rastlina raste
iz oči
iz ust
poženejo plodovi
besede besede.*

*Enkraten je ta moj ljubimec:
noč za nočjo se mi sladko nasmiha,
skoz rosno šipo zapeljivo mežika,
izvablja me v svoje naročje.
Z mojim spancem žonglira,
vendar ga noče in noče
zalučati v moje območje.
O, Mesec, Mesec, neugnani moj snubec,
prijatelj in psihiater,
spet si uspel!
Že vstajam. Prihajam.
Odvedi me na sprehod skozi noč!
Podaj mi roko in razširi uho,
da zlijem vanj vso odvečno prtljago,
naj poletim lahno kot pero
poljubljat drevesa, jutro, nebo...*

LAJŠANJE

*V žerjavično žgočih dneh
pripéti pregrete misli na vrstico vetra
da se shladijo*

*V saharsko suhih nočeh
orositi usahlo srce s studenčkovno
melodijo*

*In po znanih drobnih sledih
ptice iz dupla duše z lubadarjem
odletijo.*

*O metulj!
Moje sanje, ki se dvigajo v nebo!
Roža sem, ki te čaka.
Tvoja podoba pripeta na zemljo.
Čakam te,
ko trepetaš pod sencami zelenih nebes
in se nagajivo sprenevedaš,
kot da ne veš, kje je tvoj najljubši vonj.
Hrepenim po tem,
da bi se tvoja krila zaprla z mojimi vijoličastimi listi,
da bi se tvoj nežni rilček
vsasal v moje medene grmičke,*

Sonja Rostan

*da bi,
da bi pozabil, kdo si.
Letiš.
Ti si svoboden
Jaz čakam, da me osvobodiš.
Iščeš nežne objeme,
jaz jih hrepeneče skrivam.
Kje si, ljubi?
ki iščeš trenutek miru.
Moje plesišče
bo tvoja zibelka pozabe.
Pridi, nebeški plesalec.*

Vladimir Devidé OBLAKI

Prof. Vladimir Devidé je bard haiku pesništva na tleh nekdanje Jugoslavije, avtor mnogih knjig in velik poznavalec japonske kulture. Za svoja dela je prejel številne nagrade in priznanja v domovini in svetu.

Del korenin njegove družine izhaja iz Slovenije, kjer je zbirka Bijeli cvijet tudi nastala, sicer pa živi in dela v Zagrebu. Lani je praznoval 70-letnico svojega bogatega življenja. Naj bo objava njegovih del v Rasti tudi prijazna čestitka.

Rudi Stopar

Plovejo po nebu - oblaki - in izginjajo in spet nastajajo kot duše in kot misli in kot ljubezen.

Povsem beli in mehki, čisti, streha so nad domom ptic - ne zavajajoč se sami sebe, žive in umirajo v čudežu, v zanosu, pomirjeni, ker so videli življenje na zemlji.

Kadar so visoko, iznad bolečine in iznad veselja, kadar so tako visoko, da je vse, kar vidijo, povsem drobno kakor igračke, družijo se in razhajajo, popolnjujejo praznine in praznijo prostore. Vedno se menjajo - iz časa v čas - in vedno so isti - od časov davno pred faraoni do danes.

No, kadar je oblakom težko, kadar so pred mukotrpno odločitvijo, mračni, resni, preden zajokajo, sedejo v senco pod soncem, zamišljeni, črni in tesnobni - in takrat vlada tišina.

*Temni oblaki -
spuščajo se na zemljo:
kako turobno!*

HAIKU IVERJE

POMLAD

*Park Jelenovac.
Pod kupi smeti
klijo koprive.*

*V vsakem očesu
žabe zrcali se dvojne
oči libele.*

*Španski bezeg.
Čebljanje vrabcev
zaključuje dan.*

LITERATURA
Rast 5 - 6 / 1996

*Klobuk gobe,
srebrna, zasušena
gosta sluz polža.*

*V očesu solza.
Na ustnicah smehljaj
drhtijo prstki.*

POLETJE

*Gostilnica.
Pred vhodom se suši
šest dežnikov.*

*Roj komarjev
lebdi, kroži, brenči
in hiti nikamor.*

*Tih plahut kril,
jata netopirjev okoli
zvonika.*

*Pokopališče.
Med borovci Mesec.
Duh bazilike.*

*Pade kapljica -
polkroglast mehurček -
poči v nič.*

JESEN

*Spušča se somrak.
Nakrivljenemu strašilu
padla je kapa.*

*Poleg kanala
razmočeno, odvrženo
ljubezensko pismo.*

*Iz starih krp
stoletna babica
dela punčke.*

*Suho se listje
nabira ob ograji
nekega groba.*

*Pred razpelom, na
križpotju - berač snema
kapo: križa se.*

ZIMA

*Neko dekle,
bledih lic, v črnini -
kam le gre?*

*Potepuški pes
teče po stezi - zastane,
ne ozre se.*

*Poleg oltarja
plamenček na sveči
drhti, ugaša.*

*Kristalček ivja
na zlatem križcu
na vratu žene.*

*Jeklo sekire
blešči od kapelj znoja
drvarja.*

Francoska pisateljica, dramatičarka in filmska scenaristka Marguerite Duras (pr. i. M. Donnadiou *4.4.1914 Košinšin, J. Vietnam +4.3.1996 Pariz) je otroštvo preživela v Indokini in leta 1932 prišla v Pariz. Študirala je pravo, nato še matematiko in politične vede; med vojno je sodelovala v odporišnem gibanju in po njej postala časnikarka in književnica. Njeno romaneskno delo priča o veliki enotnosti psihološke tematike. Najprej je pisala romane v neorealističnem slogu, kasneje si je, kot predstavnica "novega romana" (*Moderato cantabile, Ljubimec*), z osrednjo tematiko duševne osamljenosti in samoodtujenosti posameznika, predvsem ženske (*Uničiti, je rekla*) v razpadajočem družbenem sistemu, prizadevala skoraj v vsakem svojem delu preučevati trpljenje oseb, ki se zaradi nepričakanega stika s sočlovekom nenadoma zavejo svoje resnične osebnosti in osnovnih potreb, ki so še nezadovoljene. Psihološka kriza jih ponovno še bolj grenko pahne ali v samoto: (*Mimo življenje, Jez na Pacifiku, Konjički Tarkvinije*) ali v odtujenost, ko se glavna oseba identificira v nekakšni strastni zanesenosti z modelom, ki ga privlači (*Moderato cantabile, Poleti ob pol enajstih zvečer, Park sredi trga*). Pisala je tudi drame (*Viadukti na Seine-et-Oise*), filmske scenarije, zlasti znana sta *Hirošima, ljubezen moja* in *Tako dolga odsotnost*. Bila je tudi režiserka (*India Song*).

Sonja Stergaršek

Oblaki.

Okna so zaprta.

S strani jedilnice, kjer sedi on, se parka ne da videti.

Ona pač, ona ga vidi, gleda. Njena miza je ob okenski polici.

Zaradi moteče svetlobe mežika. Njen pogled odhaja in prihaja. Tudi drugi gostje gledajo teniške igre, ki jih on ne vidi.

Da bi zamenjal mizo, tega ni prosil.

Ona ne ve, da jo nekdo opazuje.

Okoli petih zjutraj je deževalo.

Danes udarjajo žogice po mokrem in težkem. Ona je v poletni obleki.

Pred seboj ima knjigo. Jo je začela brati ob njegovem prihodu ali že prej?

Ob knjigi sta dve steklenički belih tablet. Vzame jih pri vsakem obroku. Včasih odpre knjigo. Nato jo skoraj takoj spet zapre. Gleda tenis.

Na drugih mizah druge stekleničke, druge knjige.

Lase ima črne, sivočrne, gladke, izsušene, niso lepi. Za barvo oči, kadar se obrne, še vedno so izmučene od preveč direktne svetlobe, od oken, se ne ve. Okoli oči, kadar se nasmehne, je koža že rahlo v gubah.

Zelo je bleda.

Nihče od hotelskih gostov ne igra tenisa. Mladi, iz okolice, igrajo. Nihče se ne pritožuje.

- Prijetna je ta mladina. Vsekakor so diskretni.

Opazil jo je samo on.

- Na ta hrup se človek navadi.

Ko je pred šestimi dnevi prišel, je že bila tukaj, s knjigo in tabletami, zapeta v dolgo jopo in črne hlače.

Bilo je sveže.

Opazil je njeno eleganco, obliko pa gibanje pa vsakodnevno spanje v parku pa roke.

Nekdo telefonira.

Prvič je bila v parku. Njeno ime je preslišal. Drugič ga je slišal slabo.

Nekdo torej telefonira po siesti. Napotki, brez dvoma.

Sonce. Sedmi dan. Spet je tu, na tenisu, v belem ležalniku. Še drugi beli ležalniki so, večinoma prazni, razdejani, drug poleg drugega, v krogu, osamljeni.

Po počitku mu uide iz oči.

Z balkona jo gleda. Spi. Dolga je, taka je videti mrtva, rahlo zlomljena v križu. Drobna je, suha.

Tenis je ob tej uri prazen. Med siesto se ne sme igrati. Prične se spet okoli štirih, vse do mraka.

Sedmi dan. V popoldansko otopelost končno zadoni moški glas, močan, skoraj surov.

Nihče ne odgovori. Nekdo je govoril sam.

Nihče se ne zbudi.

Samo ona je tako blizu tenisa. Ostali so bolj stran, v zavetju ograda ali na trati, na soncu.

Glas, ki je pravkar končal govoriti, odmeva po parku.

Dan. Osmi. Sonce. Prišla je vročina.

Točna, kot je, je opoldne, ko je vstopil v jedilnico, ni bilo. Prišla je, ko so že začeli streči. Nasmejana, mirna, manj blede. Vedel je, zaradi knjige in tablet, pogrinjka, zaradi miru, ki je vladal to dopoldne v hotelskih hodnikih, da ni odpotovala. Nobenega prihoda, nobenega odhoda. Vedel je, zagotovo, da ni odšla.

Ko pride, gre mimo njegove mize.

S profilom je obrnjena proti oknu. Tako jo lažje opazuje.

Lepa je. To se ne opazi.

Se tega zaveda?

- Ne. Ne.

Med vrati izgine glas v gozd.

Nihče ne odgovori. Spet isti glas, močan, skoraj surov.

Nebo je danes brez oblakov. Vročina se stopnjuje, se naseli, prodira v gozd, v park.

- Nekam soparno, se vam ne zdi?

Na okna so spustili modre zaves. Njena miza je v modri svetlobi zastorov. Njeni lasje so zato črni. Njene oči modre.

Danes udarjajo žogice v senca, v srca.

V hotelu je mrak. Pod neonsko razsvetljavo jedilnice je spet brezbarvna, postarana.

Nenadoma si z nervozno kretnjo natoči vodo v kozarec, odpre stekleničke, vzame tablete, jih pogoltne.

To je prvič, da podvoji dozo.

V parku je še vedno svetlo. Skoraj nikogar ni več. Skozi toge, dvignjene zaves zapiha veter.

Umiri se.

Vzel je knjigo, svojo, jo odprl. Ne bere.

S parka se slišijo glasovi.

Ona gre ven.

Pravkar je odšla.

Zapre knjigo.

Devet je ura. Mrak, mrak v hotelu in nad gozdom.

- Dovolite?

Dvigne glavo in ga prepozna. Vseskozi je bil tu, v tem hotelu, od prvega dne. Stalno ga je videval, ali v parku, ali v jedilnici, v hodnikih, ja, stalno, na cesti pred hotelom, okoli tenisa, ponoči, podnevi, krožiti po hotelu, krožiti samega. Njegova leta se ne vidijo, samo oči.

Sede, vzame cigareto, mu ponudi eno.

- Vas ne motim?

- Ne, ne.

- Tudi jaz sem sam v tem hotelu. Razumete.

- Ja.

Ona vstane. Gre mimo.

On utihne.

- Zadnja sva vsak večer, pogledjte, nobenega ni več.

Njegov glas je močan, skoraj surov.

(Détruire, dit-elle, Ed. de Minuit, 1970)

Prevedla Sonja Stergaršek

Nekoč sta bila dva svetova.

Eden bel, drugi Črn.

V Belem je bilo vse dobro in v Temnem vse zlo.

Beli svet je bil tako bel, da so ljudje hodili z zaprtimi očmi, da jih ne bi ščemele od svetlobe. Kadar so čisto na kratko pogledali v svet, so videli, da je bilo nebo belo, zemlja bela, drevesa bela in rože so bile bele. Tako so mislili, da je bolje oči kar zapreti.

Na drugi strani neprodušne meje pa se je mrkotil Črni svet. Ljudje so bili tukaj kar slepi, saj tako in tako ni bilo kaj videti. Ko so hodili so se zaletavali med seboj, vendar jih to ni nič bolelo, ker so bili vsega hudega navajeni. V Temnem svetu je bilo vse polno jam polnih teme, in nizko nebo brez zvezd se je sklanjalo globoko nad zemljo. V jamah pa so živeli Kričači, škrtati, ki so na ves glas kričali in ljudem nagajali v že tako težkem življenju.

Vse je bilo tako narobe in grdo, če ne bi v Belem svetu živela drobna bela miška. Bila je prav majcena, in ker je bila manjša od drugih miši, si je hotela narediti skrivališče. Začela je gristi v steno sveta, da bi si pregrizla jamico, kot to miške rade počno.

Res je pregrizla steno tako globoko, da je skozi predorček v Beli svet prilezlo nekaj teme.

Otroci, pogledjte, kaj se je zgodilo.

Tema, ki se je prikotalila v Beli svet, je bila v začetku temna in težka, da je legla po tleh. V toploti je zadišala, njen vonj se je dvignil visoko v zrak, da se je nebo obarvalo modro. Ko je sonce to videlo, je od veselja postalo rumeno. Zemlja je bila zavistna nad prelepim nebom in je od zavisti pognala kvišku zeleno travo in drevesa. Dobrotno sonce, ki se je razveselilo nove barve, je poslalo k zemlji zlate metulje. Kamor je sedel metulj, je trava od sreče pognala rdečo rožo. Sonce se je navdušilo, pa je poslalo še modre metulje in ti so naredili oranžne cvetlice.

Tam na robu Belega sveta je ostal bel oblček. Veter razburjenja na zemlji ga je ponesel soncu na pot. Droben dežek je padel na zemljo in v njegovem obilju so se barve razlile z rože na rožo, z neba na zemljo in z zemlje na nebo.

Nastal je svet, ki je bil podoben deželi izobilja. Kristalni potočki so tekli med belimi skalami in modre reke so se zlivale v azurno morje.

Toda to še ni vse.

Tudi v Temni svet je priteklo nekaj. To je bila svetloba iz Belega sveta.

Prišla je narahlo in pritajeno.

Dvignila se je proti nebu in se zaiskrila v milijonih drobnih iskric. Zasijale so zvezde in nebo je postalo prosojno in modro. Tihe sence so padle na pokrajino ter jo ovile v žametno svetlobo.

Miška, ki je opazovala Svetli svet, se je zdaj ozrla v Temni. Zaslišala je Kričače in se prestrašila. Hitro je v luknjo vtaknila korenček, ki ga je imela pri tačkah, in zaprla prehod med svetovoma. Zadnji žarek, ki se je prikradel v svet teme, je padel med zvezde. Zasijala je luna. Ker so se Kričači prestrašili, so se umaknili v najgloblje votline in čisto utihnili. Zvezde pa so iz globokega neba priklicale tankolase vile, ki so posedle ob jezerih in zaigrale na srebrne harfe.

Prestrašeni ljudje so obstali, ker so začutili, da se nekaj dogaja. S slepimi očmi so se ozirali naokrog. Zaslišali so nežno zvenenje vilinskih strun in od sreče so jim stopile solze v oči. V njihovih solzah pa se je zalesketala lunina podoba in ljudje so spregledali. Pritajili so se za grmičevje ob jezeru in srečno opazovali ples vil.

Tudi ljudje v Belem svetu so se spremenili.

Postali so bolj veseli in si izmislili veliko inštrumentov, s katerimi so ubrali različne poskočnice. Tisti, ki niso igrali, so se zavrteli v veselem plesu. Svetišča so bila polna vesele in nežne glasbe, ki so jo igrali božanstvu sreče.

Kaj pa se je zgodilo z miško?

Postala je lačna. Izpulila je korenček iz luknjice in ga obgrizla.

Medtem so vile opazile luknjico. Zaželele so si sonca. S čarobno palico so povečale prehod. Odšle so preko na svetlobo. Z druge strani pa so se ljudje iz Svetlega sveta preselili v Temni.

Tako ljudje delamo še danes. Vsak dan se preselimo iz svetlobe v temo in spet nazaj. Najlepši pa je obok, ki so ga naredile vile.

To je čas, ko ljudje potujemo v drugi svet ali pa se od tam vračamo. Takrat je svetloba nad nami vsa čarobna, zlati oblaki prevažajo v svojih kočijah svetlolase vile otožnih oči in rožnatih lic. Mali pastirček pa sedi pod dišečim grmom ter igra na srebrno piščalko.

Kdor jih še ni videl, naj dobro napne oči danes ob mraku.

Pa še to, otroci, včasih le pogledajte pod kakšno skalo, če se kje skriva kakšen prestrašen Kričič.

Damijan Šinigoj

KOVAČ ✓

V 'tazakmašni' obleki se je Lojze počutil nelagodno, mislil si je, da mu pristoji ravno tako, kot kravi molznici pristojijo spodnje hlače - če bi jo tako videle druge krave, bi se smejale, da bi mleko nehale dajati... In če bi ga v tej obleki videli prijatelji, bi se mu tudi režali na vse grlo. Še na Gospodov dan so se muzali in drug drugega pod rebra drezali, kaj šele na običajni delavnik. No, zanj to ni bil običajni delavnik! Ne, ta dan si bo zapomnil za vse življenje, kajti kaj takega doživiš le enkrat in nikoli več. Star je bil skoraj dvajset let in v tem kratkem obdobju, ko se prenekateri šele od materinega krila odlepi in prvič razprostre peruti za samostojni polet, je imel sam že prenekateri dan neizbrisno v spomin zapisan. Pa ne padce, buške, raztrgane hlače in kolena, od gospodov župnikov navita ušesa, ko je bil želodec poln farških češenj ali odtisov žuljavih očetovih dlani na licih, če ga je kaj polomil. Vse to si je sicer zapomnil, a je spomin sčasoma obledel in mu je zadeva le še megleno ostala v glavi. Ne, v tem kratkem obdobju, ki je bilo potrebno, da je napolnil dvajset let, je bilo kar nekaj datumov, ko jih nikoli ne bo pozabil!

Ko še ni bil dopolnil petnajstih let, šele s puhom pod nosom, so domov prijahali italijanski karabinjerji in odpeljali vse štiri brate. V Gonars. Italijo. Taborišče.

Gospodu župniku je nekoč, ko mu je ta ravno uro navijal, da so bila ušesa že čisto rdeča in je stal na konicah nožnih prstov, za-

upal, da si želi videti svet. In gospod župnik mu je ob prvi priliki izpolnil željo. Poslal ga je v svet. Zato, ker je bil že skoraj dovolj star, da jo pobriše k partizanom. Ateistom. Dejstvo, da je bil za partizane prešmrkav, ni nikogar zanimalo - saj za ustreliti nisi nikoli premlad...

19. april 1942. leta. Ves teden je deževalo, ko pa so prišli po njih, je kot za stavo sijalo sonce. Se norčevalo iz njih, da jim je bilo težje zapustiti rodno gnezdo.

22. april 1942. Taborišče, v katerem je bilo skoraj pet tisoč ljudi, ki so spali v brezštevilnih barakah, je bilo obdano s skoraj dvometrsko bodečo žico, kakšne pol metra od nje v notranjost pa je bila še ena žica, le pol metra visoka, katero je ne razmišljajoč prestopil. Iz hrastovega stebra, na katerem je bilo betonsko korito, kamor so črpali vodo, s katero so se taboriščniki umivali, je izpulil zarjavel žebelj in ga zabil poleg svojega pograda, da je nanj lahko obesil 'rekle'. Brat si je zaželel enakega komforta, zato se je, ne da bi kaj razmišljal, podal nazaj, da izpulji še en žebelj. Z eno nogo je prestopil nižjo žico, ko je počilo. Ničesar ni čutil, mirno se je vrnil k tovarišem, ki so ga, blede in osupli, klicali. Šele pred barako je opazil, da mu izza pasu teče kri. Makaronar ga je ustrelil v hrbet, v pljuča. Odpeljali so ga v taboriščno ambulanto, kjer mu je vojaški bolničar Giovanni, to se pravi Janez, dal injekcijo in zaustavil krvavitev, drugače mu pa ni mogel pomagati. Imel je osemdeset kilogramov in bil močan kot vol, kar mu je rešilo življenje. Giovanni se je sicer trudil, a tista češnja, ki mu jo je prinesel, mu ni dosti pomagala. Le lep namen je pokazala. Pojedel bi jih cel pehar. Za začetek, za ogrevanje.

Preden je Italija kapitulirala, ga je pobralo na nekaj več kot štirideset kilogramov. Dnevno so dobivali le košček kruha, velik kot pol zavojčka 'ibarc' brez filtra in nekakšno poparo. Deset metrov od žice pa je rasla koruza. Lahko bi bila tudi deset kilometrov proč, bilo bi enako. Nedosegljivo! Ljudje so zaradi lakote izgubljali vid, sluh. Enkrat mesečno so dobili paket, prepečen kruh od doma, ki so ga še isti dan pojedli, mehčajoč ga s slino in jezikom, da je dlje trajal. Tudi doma ni bilo jela, ker ni bilo rok, ki bi obdelale polja. Za košček kruha se je zabarantala cela njiva, so mu pravili kasneje. So pa bili v Gonarsu ljudje, ki so jim iz Ljubljane z avtomobilom pripeljali še toplo potico, ampak taki so bili redki, pa še ti so trpeli, le da zaradi lakote morda ne...

18. avgust 1943. leta. Po rehabilitaciji, ko naj bi z boljšo hrano prišli malo k sebi, so njega in tri prijatelje z oboroženo stražo z vlakom poslali v Ljubljano. Lubiano, so rekli. Na železniški postaji, ki jo je pred tem morda videl trikrat, je prijateljem rekel, da zagotovo nikoli več ne bodo videli rojstne hiše. Še ko so jih pod stražo pripeljali v Novo mesto in jih peš gnali k sodišču, je bil prepričan, da jih bodo ubili. Le zakaj so jih gnali tako daleč, mu ni bilo jasno. Ali pa tako blizu, kakor se vzame. Njegova hiša je bila blizu kot koruza, ki je rasla ob taboriščni žici, a je bila enako nedosegljiva. Kurbe! Še ko so na sodišču podpisali, da so prišli domov, ni povsem verjel. Kot nejeverni Tomaž, ki se je moral Kristusa dotakniti z roko, da je verjel...

Šele, ko jih je opazila mesarjeva soproga in takoj doumela, da so prišli iz internacije, ter jih povabila na kosilo, je zajokal. Pa ne zaradi juhe, ki so jo mesarjevi skuhali zase in je bila, kot pri vseh mesarjih, gosta in močna, in se ji odrekli zaradi njih. Saj je vedel, da mesarji zaradi ene podarjene juhe ne bodo umrli od lakote. Ne, sam je več kot leto dni spoznaval iz dneva v dan, kako dolgo

traja, da človek umre od pomanjkanja hrane, in kako hudo je to...

Pa prisilna mobilizacija k partizanom. Mati so sicer jokali, naj ga pustijo le toliko, da ga malo poredijo, ampak oni so vedeli, da je bil v taborišču, pa so vseeno prišli in ga odpeljali. Saj take so vse vojske. Pridejo in vzamejo. Nič ne vprašajo!

V 'tazakmašni' obleki je stal pred tremi mrkogledimi moškimi, ki so sedeli za mizo in se je tudi njim videlo, da obleko med običajnim delavnikom niso vajeni nositi, a je vse skupaj pridalo k slovesnemu občutku, ki se nekako spodobi za tako priložnost.

V zadregi je v naročju mel žuljave roke in se menda že stotič uprl skušnjavi, da bi si zrahljal samoveznico, ki ga je tako dušila. In če je bil pošten - to pa je bil! - si je moral priznati, da ga obleka ni toliko motila, kot se je prepričeval. Motila ga je komisija. Ko se je vrnil iz internacije, ga je oče odpeljal v Mačkovec, k mojstru kovaču, samostojnemu obrtniku, da bo pri njem za vajenca. Tudi takrat ga je bilo strah in je imel oblečeno obleko, kot bi se šel ženit. Za vajenca je bil sicer že malo star, ali ker je preživel taborišče in ker je bil trdega dela vajen in bil ubogljiv, ga mojster ni tako gnal kot drugega vajenca, ki se mu je še materino mleko pod nosom cedilo in življenja iz rojstne vasi niti okusil še ni. Osnovno opravilo vajencev, 'drauf tolči', je bilo torej njemu prihranjeno, glede na to, da je bil starejši in izkušenejši, pa tudi po štefane ni moral tolikokrat teči, kadar je bil kakšen kmet, zadovoljen z opravljenim, ravno pri volji ga plačati, kot se je vajencu spodobilo, in če jih je kdaj kak ravno v birtijo povabil, če je bil še posebno zadovoljen, je lahko z njimi pri isti mizi smotko vlekel. Da pa je pri tem moral molčati, se je vedelo, kajti vajenec je končno le vajenec, vseeno, kaj vse je že doživel in koliko sveta je videl. Ali delati je znal in vajen bil...

Tri leta vajeništva so minila, pod nosom so že konkretne kocine rasle in napočil je dan, ko je obrtna zbornica določila, kje bo opravljal mojstrski izpit in kdo od obrtnikov bo v komisiji. Vsi so se med seboj poznali in že marsikateri štefan skupaj po grlih zlili, ali komisija je le komisija. Pa akoravno so mu še davi dejali, da je vse skupaj le formalnost, ki ga bo stala kak štefan in nič več. Pa tudi nič manj. Tri leta je delal, da so mu prsti na rokah tako utrdili, da je z lahkoto žerjavico prijel in si pripalil ibarco, dlani in lica pa je imel utrjena kot usnje konjskega sedla, plače pa še videl ni. Dobival je nagrado, kolikor mu jo je kovač, mojster, mogel ali hotel dati, ali tega ni bilo veliko. Za cigarete že, pa za kakšen štefan tudi, ali preklemano je moral vsak cekin v žepu previdno predjati, da ni v gostilni ravno stiskač in nemanič izpadel. Saj mojster sam ni bil kriv - kmetje so tudi njemu plačevali, kadar so ravno imeli, ampak to ni bilo prav pogostokrat. Največkrat je bilo treba prej vola ali kravo kupiti pa kakšne čevlje potempljati, šele potem, če je kaj ostalo, so se na kovača spomnili. Če je bil račun tristo dinarjev, kar je bilo tistikrat hudičevo veliko denarja in ga je kovač moral pošteno v potu svojega in vajencev obraza zaslužiti, ni nihče rabukal, da je račun previsok, ker so vsi vedeli, da ni. Le denarja niso imeli. So mu pa prinesli kakšen mernik žita, kokoš ali štefan vina, zorali njivo in morda pet dinarjev dali. In tako, dokler se konj spet ni sezul ali polomila kola. Račun so plačevali od popravila do popravila, kovač pa je moral material sproti v denarju poravnati. Zato Lojze ni preveč bentil, ker je bila nagrada borna in bo moral tudi tistih nekaj štefanov vina za nagrado komisiji s težavo utrpeti...

Praktični del mojstrskega izpita mu je obrtna zbornica določila

opravljati pri domačen kovaču in z lahkoto ga je opravil, saj mu je mojster dal povsem vsakodnevno delo opraviti in mu šele potem povedal, da je praktični izpit opravil, mu čestital, potem pa se pustil z vinom pogostiti. Lojze je rade volje za pijačo dal, kot se spodobi, celo mlajšega vajenca sta poleg povabila. Človek ne opravi izpita vsak dan...

Sedaj je stal pred komisijo, ki naj bi mu zastavila vprašanja iz praktičnega dela, in ni se bal, da bi odgovoriti ne znal, ali...

Le kaj ga bodo prašali? Kako bošega konja podkuješ? Globoko je vzdihnil in si pred oči priklical kovačijo. Naenkrat je skoraj v živo zagledal Čefidlja, kako k njemu žene na prvo levo nogo bošega konja. Čefidelj se ni prav nič razlikoval od drugih kmetov in je, tako kot drugi, žival šele boso prignal, čeprav so jim kovači toplo na pamet polagali, naj jo priženejo malo prej, ko se podkev še drži. Ali nikoli ni pomagalo, delali so po pameti, ki so se je že njihovi dedje držali - konja prignati, ko se sezuje, čeravno bo kovač potem bentil in več dela imel...

Torej, Lojzetu se je v mislih prikazal Čefidelj: kaj storiti? S podkovskim nožem spucati kopito, ki se ga je ponavadi umazanija držala, do stene kopita, katera je še mrtva, in paziti, da se ne zareže pregloboko, do belega znaka, da ga ne bi ranili. Če je bilo kopito toliko obrabljeno, da je konj šepal, je potrebno podložiti pod podkev filc starega klobuka. Saj so ga kmetje ponavadi kar s sabo prinesli. Potem s 'fusrajbarjem' občutljivo žabico očistiti, da žival bolečine ne bi trpela. S kleščami poščipati steno kopita, spredaj malo bolj, da se podkev prilega. To je ponavadi mojster delal, vajenca pa sta medtem podkev pripravljala v ognju. Približno petnajst minut sta jo na oglju žarila - eden od njiju je drauf ali meh vlekel, da je bolj žarelo - da je železo določeno temperaturo doseglo, da se je 'ica' pokazala. Potem se je podkev z varežem ali zdrobljeno opeko posipala, da so se luknjice v podkvi zadelale in hkrati ublažilo, da ni železo preveč gorelo. Potem se je podkev z dolgimi kleščami na 'ampus' položila, to je na nakovalo, in s težkim kladivom 'grif' potolklo, da se je zvaril s podkvijo. To se je nato v vodo pomočilo, da se je vse skupaj skalilo, in se nato pomerila na boso kopito, da se je lahko po konju oblikovala, dokler je bila še vroča. Podkve je mojster iz železarne Jesenice na vago kupoval (po dvanajst komadov), delali so jih v več velikostih 0, 00, 1 (ajznarce), 2, 3... - ampak navzlic veliki izbiri velikosti je skoraj ni bilo fabriške, ki bi se takoj prilegala konjskemu kopitu, ne da bi jo bilo prej potrebno še kaj obdelati. Razžarjeni podkvi je bilo potrebno s kladivom, kar je ponavadi mojster delal, kapico in štole izvleč pa jeklen grif privariti (prikaliti). Štole se je zakrivilo, potem pa se je 'šmol' potegnil, da so dobile obliko ajdovega zrna, grif pa je imel dva zoba, ki sta se zažrla v železo in pomagala var držati. Ko se je podkev pomerila na kopito in ji je mojster obliko dal, je bila še vedno dovolj vroča, da so se z lahkoto luknje prebile, osem po številu. Potem se je še enkrat v vodo pomočila in se konju na kopito pritiskala, da je kopito malo zacmodilo in je bolj pripasala. Kmet je trdno držal žvavdino nogo (ne bo se vajenca še za to plačevalo!), kovač pa je podkev s kovaškimi žebli pribil, vsakokrat ga takoj, ko je iz kopita pogledal, zakrivil navzdol, da se ne bi ranil, ako bi žival nogo izmaknila. Žeblje je potem 'pocvikal', pustil je le rahlo zakrivino, ki jo je nato z rašplo obdelal, da je bila podkev prinetana. Kopito se je, kjer je gledalo prek podkve, poščipalo in porašplalo in stvar je držala najmanj mesec in pol, kmetje pa so konja ponovno prignali, malo preden sta pretekla dva meseca.

Damijan Šinigoj
KOVAC

Dela za eno uro na eni nogi, kmet pa je nato malo pomencal, najmlajšega vajenca v bližnjo gostilno po štefan poslal, nekaj dinarjev odštel in obljubo pustil, da plača takojci, ko zmore. Kovač nikoli ni ugovarjal, čeravno je marsikaterrega kmeta, ki kovača ali šuštarja ni mogel plačati, v gostilni pri ajncu ali šnopcu skedenj videl zaigrati, včasih, če je ravno volil šel kupit, pa so ga prej kibicerji v precep dobili, pa tudi enega ali dva vola zaigrati, preden ju je utegnil kupiti in v domačo štalo prignati...

Lojze ni mogel več zdržati in akoravno je znal delati skoraj vse in mu je mojster največkrat od začetka do kraja pustil delo opraviti, vseeno se je potil in si je samoveznico malo orahljal, da ga pri vratu ni več tolikanj dušilo. Kaj, če ga vprašajo, kako volil podkovati?! še nikoli ni podkoval, kajti vol je bil nekaj čisto drugega od konja. Že res, da so volovemu parklju le 'pleh' pribili, ali bila je to tako močna in zlobna žival, da je mojster najraje sam delo opravil, da se vajenec ne bi poškodoval in kot kripelj na njegovi vesti obtičal. Vajenci so največkrat podkovanje volov le gledali in se tako učili, če pa le popolnoma gluhi niso bili, so se tudi boganja za vse življenje naučili, kajti brez grdihi besed pri volih ni šlo. Saj v kovačiji si lahko marsikaj slišal, ko je kladivo na mehko padlo, ali z besedovanjem pri volih so se le še furmani lahko kosali, pa še ti ne vedno, le kadar so bili konji še posebno trmasti...

Ko mu je komisija pokimala, naj sede, in ga je kovač kar neka-ko mimogrede vprašal, ali bi popoldne prišel k njemu voz popraviti, kateremu se je nekaj pri ojnici zalomilo, mu je rade volje obljubil in mu naročil, kaj vse naj pripravi, da ne bode zastoj hodil, potem pa presenečen spoznal, da je izpit opravil. Vsi trije so ga trepljali po ramenih in ga skoraj odvedli v oštarijo, kjer smeju kar ni hotelo biti konca, ko na dodatno vprašanje, koliko žeblijev potrebuje dobro podkovan konj, Lojze ni odgovoril pravilno - nobenega, če je že res dobro podkovan...

Jože Kotar: KONJIČEK (iz cikla BOSANSKI EKSODUS), mešana tehnika, 1995

LITERATURA
Rast 5 - 6 / 1996

Še danes in konec za ta teden. Preklinjam in se skozi temno, megleno petkovo jutro spuščam proti železniški postaji. Opazim gručo ljudi, ki diskretno opazuje begunko z otrokom, ki verjetno ni imela potrebnih dokumentov, kar je bilo razvidno iz "prijaznega rjojenja" moža v modrem.

"Prekleta vojna!" si zabrusim v brk ter se obrnem proti steni, kjer mi razmišljanje obstane na rumenem plakatu. Kaiser Jura je pisalo z velikimi, gotsko oblikovanimi črkami. Razberem, da restavracija Grad Črnomelj vabi na zabavo vsako soboto ter da je Kaiser Jura "bend", ki tam igra.

Napol v spancu v monotonem ritmu "drvečega" vlaka sem razmišljal, kaj se sploh še kje dogaja glede glasbe, družabnega življenja, ali še kdo hodi ven - kam hodijo? Prešinil me je spomin na "stare dobre cajte", ko sem še kot najstnik hodil na Boome, takratne rock festivale v Ljubljano pa John Mayall pa Melanie pa John McLaughlin v sveh svojih verzijah pa Floyd na Dunaju pa Rollingi in Chick Corea v Zagrebu pa...

"Dobro jutro, vozne karte prosim!"

Poglej, poglej, ogovorjeni smo bili v "čistem" slovenskem jeziku - kaj vse se je že spremenilo v tem času, ko ne hodim več tako pogosto med ljudi, ko ne potujem več s sredstvi javnega prevoza. Ali te morda v hotelu Bela krajina in v hotelu Lahinja tudi že postrežejo v slovenščini - kdo ve?

Nekje v Semiču je prisedla neka prijazna ženička, ki mi je med potjo razložila, da je danes vse skupaj eno "sranje", kako mora, "taka betežna v bolnico v Novo mesto, pa ji še enega prevoza ne morejo zrihtat". In da mora reva potem v snegu in mrazu peš tri kilometre do postaje. Res je bila zgovorna. S svojimi monologi o politiki, socialni in znancu, ki je "zafural" že tri podjetja, je zabavala pol vagona in prenekateremu so se zasolzile oči od smeha. Moral sem izstopiti. Škoda, kakšen krasen dan. Večkrat bo treba med ljudi, tisti brezdušni "pleh" pa naj kar v garaži ostane.

Ves nesrečen in živčen se premetavam po fotelju v dnevni sobi, "bemti, že spet sem preveč žrl, čemu so mi sploh potrebne tako obilne večerje," pomislim ter živčno pritiskam po gumbih TV pilota, godrnjam in bentim na sobotni program. V območju kopalnice zaslišim standardne, pedagoško - verbalne prijeme moje drage, ki mulce prepričuje, kako se je treba temeljito umivati, kajti higiena je...bla...bla...bla...

Spomnim se, ko sem šel na rock festival v Novi Sad - "tri dni sem bil v enih gatah, tri dni v drugih, štumfe s'm pa 'mel skos iste." Toda, kaj hočemo, vedno so nas učili, da je v življenju treba moralizirati.

"Dost 'mam teh večnih borb s to mularijo." Nenadoma me prekine sredi razmišljanja meni že znan glas: "Tebi je važno, da imaš za jest pa za pit', ostalo pa naj ja' rihtam. Enkrat, ko mi bo dost' vsega, bom enostavno šla!"

Šla?! Bog ne daj, pomislim. Saj se mi bi enostavno zmešalo, če bi kar naenkrat ostal brez vsega tega jamranja. Moški mora najprej trpeti, da si izbori mesto v raj. "Ne se razburjat, pomiri se. Oblecite se, greva danes ven, "prijazno ogovorim tega svojega borca za red in disciplino na osemindesetih kvadratih našega "home sweet homea".

“Saj nimam kaj za obleč’!”

Ali zna še katera ženska na tem svetu še kakšen drug odgovor v taki situaciji.

“Kavbojke!” rečem in po polurnem prepričevanju dosežem, da greva brez “šminke” pogledat naokrog, če se kaj dogaja. Ker je bilo precej pozno, sem se spomnil na Kaiser Jura v Črnomlju. Morda pa srečam še kakšnega prijatelja - nikoli ne veš.

Na velikem razsvetljenem parkirnem prostoru je bilo opaziti poleg avtomobilov še nekaj mladcev, ki so se pozibavali v ritmu “ohlapnih kolen”, zelo na glas modrovali kam naprej ter si podajali verjetno že zdavnaj izpraznjeno steklenico. Ko sem tako razmišljal o svojih dveh “delikventih”, ki bosta čez kako leto v istih letih kot ti veseljaki, me je pri prečkanju ceste skoraj povozil neki pijani idiot, ki je brez avtomobilskih tablic prihrumel izza ovinka. “Pazi, stari! Šintar ’ma fraj soboto,” sem bil prijazno opozorjen s strani odraščajoče generacije. “Saj res, kam pa gledaš, greva noter!” me je nekoliko sunkovito potegnila za roko še vedno ne preveč razpoložena moja “boljša polovica”.

Ogromna lesena vrata so naju vabila v notranjost. Pri vstopu v kletni prostor mi je srce rahlo pospešilo ritem, počutil sem se kot vitez, ki po veliki zmagi nad pogani prihaja na zaslužen pijanko in požrtijo, katere ne bo nikoli konec. V na pol zatemnjenem prostoru je bilo opaziti oder, na katerem so bili zloženi “pravi” inštrumenti. Nostalgичno sem se zagledal v bobne, ki so mi delovali kot nekakšen izumrli dinosaver, kajti tiste redke večere, ko sem se odločal za zabavo v živo, so mi kvarili razpoloženje neki kvazi glasbeniki: z enim samim pritiskom na gumb sintisajzerja so izvabili igranje celotnega orkestra. Z eno samo vloženo disketo za štiri nemške marke pa so zaigrali play-back skladb največjih glasbenih mojstrov. Fuj, pa sintetika; sedaj pa čisto pravi band. Trenutno zasanjanost je prekinila moja draga, češ greva kam sedet, da jo tiščijo kavbojke in tako sva se mimo šanka odpravila po na pol praznem prostoru proti stoletni vinski preši. Tam sva našla svoj prostor pod “kamnitim” nebom.

“Kako domače in prijazno, a vendar spoštovanja vzbujajoča grajska klet,” je bilo slišati iz ust moje drage, ko je spuščala pogled iz obokanega stropa preko kamnitih podpornih stebrov na okusno aranžiran šopek suhega cvetja na mizi.

“Dober večer, dobrodošli! S čim naj postrežemo?”

Odprtih ust sem zastrmel v natakarja - prijatelja, ki ga nisem videl že nekaj let. Prisrčno sva si segla v roko. Predstavil sem mu ženo, ter naročil pijačo. Kako se časi spreminjajo, pomislim. Namesto slinastega polizanca v kravati ter poroznih zlikanih hlačah je pristopil nekdo, ki popolnoma drugače deluje na okolje. Postava s čopom las spetih na hrbtu, v črnem svilenem telovniku, ter v kavbojkah - razpoznavnem znaku neke generacije, ki smo ji rekli rock generacija; generacija, katero lahko vidiš samo še v ameriških filmih, kajti to je generacija, ki je najgloblje zaorala v ledino svetovne kulture.

V trenutku, ko se je prijatelj - natakara vračal s pijačo, je nekaj fantov vstalo izza mize in se odpravilo v prostor, kjer so bili inštrumenti.

“Ti, kaj pa špilajo” sem vprašal prijatelja, tik preden sva nazdravila.

“Ostani tu, zabavaj se in vse boš videl in slišal,” je odgovoril ter izpil še drugo polovico kozarca rizlinga. “O.K. - se še oglasim.” Nasmehnil se je in odšel za šank.

Prijetno žuborenje glasov prisotnih je presekalo uvodni takt kitare, pridružili so se mu še ostali instrumenti.

"Super!" sem dejal in potrepljal svojo drago po kolenu. Tudi ona je bila videti boljše volje - malo zaradi vzdušja, nekoliko pa tudi zaradi odpetih kavbojk, ki so jo prej tiščale.

"Ti, kateri komad je to?" je vprašala.

Jaz, ki sem bil vedno odgovoren za informacije iz glasbenega področja v naši družini, sem tokrat zatajil.

"Iz nekega ameriškega filma," sem odgovoril. Vendar se je dalo razbrati, da moj odgovor ni deloval preveč prepričljivo. Tisto, kar pa je sledilo, mi ni bilo potrebno posebej predstavljati, kajti poleg mnogih bendov, ki sva jih oba rada poslušala, je tudi Santana in lahko rečem, da že dolgo nisem slišal, da bi kdo tako zaigral Sambo, Europo, Black magic woman, Just in time to see the sun...

Med pavzo so zopet zažuboreli glasovi, zopet se je nazdravljalo in midva sva ponovno naročila laški rizling.

Začelo se je...

Rahlo živčen sem čakal, da bi šel kdo plesat. Končno!

"Ti, greva še midva malo plesat?" vprašam.

"Aha, alko deluje! O.K. pa greva," je bilo odobreno s strani vrhovnega poveljstva. Vstala je in si z bolečino na obrazu zapela hlače.

V mojih plesnih korakih je bilo približno toliko spretnosti kot pri enoletnem otroku, ki se odloči podreti rekord v hoji med mizo in hladilnikom, da je vmes stol oziroma soseda, ki je ravnokar prišla "fehtat" žličko kave.

Razpoloženje je naraščalo, z njim pa tudi moja samozavest v gibanju, ki ga tako rad imenujem ples. Prepoten sem komaj dočkal pavze, izsušeno grlo pa je bilo potrebno intervencije.

Prihajal je natak s še dvema članoma banda, ki sem ju na videz že od prej poznal. Predstavil nas je pa tudi rundo smo naročili. Pogovor je stekel o glasbi, o ljudeh, ki se kratkomalo ne družijo več, o brezposelnosti ter o revščini, ki je postala vsakdanjik v Beli krajini. Beseda je stekla o generaciji, ki se ne zna več zabavati, ki enostavno ne pride več iz svojih družinskih "brlogov", kakor da v neki apatiji čaka samo še na smrt. Na srečo pa obstaja še nekaj poslednjih mohikancev, ki vztrajajo, kljub temu da jih vabijo drugam. Hočejo, da se nekaj dogaja na glasbenem področju, na katerem ne kraljuje "fajtoner'ca" oz. limonade tako imenovane zabavne glasbe. Izmenjali smo tudi nekaj misli o glasbi, ki je prisotna na svetovni "sceni". Po prijetnem pogovoru in nekaj izpitih kozarcih sva bila z ženo počaščena, saj so samo za naju zaigrali celo naslednjo "rundo".

No in tako sva prišla do spoznanja, da poleg Dire Straitsov zna še nekdo zaigrati komade, kot so: Sultans of swing, Money for nothing, So far away, Walk of life, in to povrh vsega še v Beli krajini. To je bila zares prava zabava, ki je trajala do zgodnjih jutranjih ur. Nisem si mogel kaj, da ne bi vprašal po komadu, s katerim sem zaključeval žure v svoji mladosti. Niso ga imeli na repertoarju, a vendar za pravega "rockerja" - po duši, kot so rekli, so izvedli enkratno improvizacijo. Že po nekaj uvodnih taktih Smoke on the water so na plesišče prihajali tudi tisti najbolj trmasti.

Ne bi bili pravi Belokranjci, če se ne bi poslovili ob zadnjem kozarcu za šankom z besedami: "Vidimo se!"

Dobre volje in rahlo utrujena sva z ženo zapustila prizorišče ter se z avtom odpravila proti domu. Zaradi spleta okoliščin in tekoče problematike v strahu pred organi je ona vzela krmilo v

svoje roke. Molče sem opazoval njen obraz, po katerem so se sprehajale sence, ter luči redkih mimoidočih avtomobilov. Bila je drugačna, pa tudi tehnika vožnje... Nisem imel pripomb. Tesno oprijete kavbojke so bile še vedno odpete. Čudežno razgibavanje je ta ples, sem pomislil, ko sem opazoval gumb, ki se ji je odpel na srajci. Bližala sva se kraju, ki naju je spominjal na čase, ko sem jo še s kolesom spremljal domov, na katerem sva se kot fant in punca mnogokrat "še zadnjič" ustavila. Zazdelo se mi je, da sem opazil prikrit nasmešek na njenem obrazu.

"Daj, ustavi za hip," sem nekoliko ironično dregnil vanjo.

"Ne bodi nor! Poglej, koliko je ura! Otroka sta sama pa tak mraz."

V eni sapi cel roman pripomb - čisto po njeno. Hotel sem še nekaj pripomniti, nakar sem zaslišal zvok smerokaza in zaznal počasno ustavljanje avtomobila. Zapeljala je na zasneženo pot, proti tistemu staremu kozolcu, ki še na pol porušen kljubuje času, a kljub vsemu pomni nešteto zgodb in je priča mnogih skrivnosti.

"Ne ugasni motorja," sem dejal, prižgal luč v kabini ter vklopil radio.

"No in še zadnji komad skupine Pink Floyd," je bilo slišati že nekoliko utrujen glas napovedovalke.

Ugasnil sem luč. Nastopil je mir, nekakšen drugačen mir, kot je bil drugačen dotik najinih obrazov. Slišati je bilo samo zamolklo brnenje štiritaktnega motorja ter tiho floydovsko mojstrovino *Whish you were here*.

Vzdihnil sem in pomislil - hvala bogu, rockerji živijo!

Jože Kotar: SPEČA NEVESTA (iz cikla BOSANSKI EKSODUS), oglje, 1996

Vse se mu je zdelo trenutno minljivo. Perilo, čevlji, hrana. Vsak dan se je oblačil, vsak dan obuval. Od kod vse to, se ni spraševal. Nikdar ni vedel, ali ima ali ne. Za to je skrbela žena. Nikdar tudi ni vedel, ali ima kaj v denarnici ali ne. Da bi si obremenjeval spomin s takimi malenkostmi? Vedno zazrt v neko preiskovanje, v iskanje smisla in nesmisla.

Zajadral je v že pozna leta. Nenadoma je čutil slo po denarju. Nikdar ni rad hodil po oblastvenih prostorih. Oblast - saj je potrebna, a njemu ne. Krade ne, goljufa ne, ubija še manj, dela in kar dela, naredi, pa če ima koga nad sabo ali ne, da bi ga vodil. Sle po nadmoči nad ljudmi nikdar ni čutil. Še v službi, kjer bi moral kdaj pa kdaj kaj ukazati, se je začudil v sebi, če je rekel: Do jutri to in to za domačo nalogo. Še bolj čudno se mu je zdelo, če so to povelje tudi opravili. Toliko zavesti je imel: če se je hotel ohraniti in jesti in piti, mora o tem začudenju molčati. Včasih pa bi najraje kar povedal. Vedel je: če bi povedal, da bi ga zgazili, ali ne vsi, mnogi bi ga še bolj spoštovali. Zaradi onih drugih, maloštevilnih, a nasilnih, čez vse prevladujočih... se je delal strogega.

Nekoč je vstopil v oblastveno pisarno. Videl ga je: sedel je za pisalno mizo, v rokah velevažno držal pero, ob robu mize je čakal bliskajoč se računalnik in čakal njegovo povelje, in ta je pričal o velepomembnosti sedanjega časa in o velevažnosti tega moža. Doma je pustil na mizi položnice, ki jih je pozabil vzeti s seboj in poravnati dolgove na poštнем uradu. Na razmetani mizi je pustil tudi pismo, ki ga je zelo iznenadilo, a trenutno z njim ni vedel kaj početi: prošnja za pomoč pri obnovi gradu.

Pred kratkim mesecem so mu dali javno priznanje za literarno delo. Saj je dobro vedel, da le zato, ker je že toliko star, pa naj bo, saj ga bo kmalu pobralo, naj kar leže z zavestjo vsaj majhne pomembnosti. Nebo in zemlja pa se ne bosta majala, niti se ne bo sonce zatemnilo ob tisti uri, ko bo neslišno in nevidno nekam odšel. Hotel je biti vedno nekako skrit, neopazljiv, pa so ga le izbezali in vznemirili. Dolgo je premišljeval, ali bi sprejel ali ne. No, saj bo minilo, ta dan bo preždel, potem bo spet teklo po svoje. Sedel je pri samem predsedniku in ta ga je morda kar tako vprašal, če ima doma še kaj umetnin. Umetnin? Čudno je zazvenela ta beseda. Še nihče mu ni rekel, da ustvarja umetnine. Vedno so ga vsi neka-ko zavračali. No, da, vljudnost... Za kakih petnajst knjig, mu je odvrnil. Saj je delal in delal, ne da bi mislil, če bo kdaj kaj izdal. Vsake izdaje se je tudi strahotno bal. Vedel je, kaj daje na trg, zavedal se je, da bodo prijemale razne roke, morda tudi kaka branjevka za zavijanje korenja na trgu. On pa je vrtal vase, trgal iz sebe, v črke vlival svoje življenje, dihal vanje svojo dušo, pa mu je neka velespoštovana gospa rekla, da je še vedno velik romantik. In to je bilo vse, kar je ta velespoštovana dobra poznavalka našla v njegovem delu: predal, kamor ga je lahko uvrstila, in ga je pogledala silno velevažno in pronicljivo. In takrat je povесil glavo in zdvomil vase.

“Škoda, da imate v predalih. Koliko bi stalo, če bi izdali?” “Občino,” je odvrnil na tako vprašanje, na katerega ni vedel odgovora, ker se mu je zdelo, kot da bi vprašal, kdaj bo novo ustvarjenje sveta.

“Vsaj eno delo bi pa le tiskali.”

“Mislite resno?”

“Seveda. Pridite in se bova pogovorila.”

Roman, roman - njegovega življenja. Da bi ga izdali? Ni mogel verjeti in hkrati se ne naenkrat odločiti. Javnosti dati vse skrivnosti življenja... Vsi so mu priznavali izredno moč, pa vsi hkrati odpravljali. Dolgo odpravljanja ni mogel razumeti, umetnost je pojmoval kot zgolj umetnost, pa je počasi trdobočni le spoznaval, da se je prav tu zažrla komolčarstvo in prerivanje za denar, čast in bogve kakšne oslarije še v taki meri, da mu je začela umetnost smrdeti in ga dušiti. Nikakor se ni mogel privaditi misli, da umetnost ni več le duhovna hrana, ampak slovesno izdajana in podpisovana promocija že politično znanega imena. Zato zdaj beremo le imena podpisanih, ne pa del. In literarno delo je izgubilo svoj pomen. Od njega je ostal le osamel stolpec v dnevnem časopisu, po čem je verz, po čem pola... On je včasih kaj poslal, nekateri so ga upoštevali vsaj toliko, da so mu s honorarjem vrnili denar za pošto in papir, drugi so objavili, obljubili, o denarju ne duha ne sluha. Kot da je umrl.

Da je prišel do tega najnovejšega spoznanja in s spoznanjem do sle po denarju, je bila kriva njegova nadrejena, ki ga je predlagala za nagrado. Na občini so komajda vedeli, da obstaja, najbrž pa nihče še ni prebral ene njegove besede. Pa so ga nagradili in zdaj je celo povabljen na pogovor o denarju, s katerim bi tiskal...

Po dodelitvi nagrade so odšli v gostilno. Kaj jih je bilo! Kar zameglilo se mu je, kakšne živine so prišle, da bodo jele in pile v njegovo čast. In spet je mislil po svoje: boš dobil ali ne... Če bi mu dali ta denar, ki bo šel tu, in to presitim, skozi želodec, bi izdal ne le eno delo. In to bi bilo trajno, tako pa bodo kar sproti izcejali v Krko... O, da bi ga slišali, kaj si govori in stiska med stene s sabo govoreče duše. Kaj takega še najbrž niso slišali! Da bi se ne zapilo in zajelo...?!

Slovesna obljuba tudi v gostilni. “Pridite, se bomo pogovorili.” Toda - na srečo srečni avtor ni jemal preresno. Večkrat so ga že sitile le obljube. Zato se mu na občino ni kar nič mudilo. Prešlo je že štirinajst dni... ko se je napotil k prijateljici v službo. “Predsednik je rekel, da ti bodo tiskali roman.”

“Res?” Zdravil se je. “Potem je pa res morda mislil resno?”

“Ja, seveda.”

In res se je, vnaprej najavljen, javil v prednji sobi pred samo skrivnostno sobo oblasti. Od sten je odsevalo: oblast, milost in nemilost, vseznanje in vsevedenje in še marsikaj. On - revna para pred samimi vrati oblasti.

Sprejel ga je. Čudovita dvorana. Slike znanega, zelo dragega slikarja. In kakšnega formata, ena naj bi po bežni oceni stala celo premoženje... To - prvi vtis.

“Vam so všeč te slike, kot vidim. Imamo jih tu za reklamo. No, sin prvoborca, pa...”

In potem, ko mu je srečni avtor vse porazložil, je predsednik telefoniral podrejenemu, naj zbere vse ponudnike za tisk s cenami, kajti pet tisoč nemških mark se mu je zdelo le malo preveč. Za to ceno mu je ponudil neki založnik svoje usluge. “Zglasite se čez kak teden pri gospodu XY, saj ga gotovo poznate.”

“Da.”

Odšel je. Malo je v njem zadišalo po čudni plesnobi: iz tega ne bo nič. In vendar bo čez nekaj dni le odšel, da se ne bi kdo zgovarjal, kako hitro vrže puško v koruzo, češ da so mu ponujali, pa ni hotel. Gledal je tega oblastnika pred seboj, mu stisnil roko, v sebi pa nosil svoj pritajeni pogovor.

In je odšel do XY. Povabil ga je, naj sede. In delal pomembno naprej. Potem pa se je vprašujoče zazrl: "Želite?"

"Saj veste, zakaj sem prišel."

"Da, dobili smo nekaj ponudb. Tiskarna je daleč najdražja: šeststo do sedemsto tisoč... Drugi se gibljejo od štiristo petdeset do petsto..."

"Predrago, kajne?"

"Veste kaj, se bom pogovoril s predsednikom. Vas bom poklical čez nekaj dni."

Odtaval je domov, v mislih bral svoje delo, če je vredno take cene, ko danes ljudje beže celo iz življenja zaradi... Skorajda ga je bilo sram svojega dela. Pred dnevi je to delo spet bral. Stiskalo ga je, da ni mogel končati. Pa vendar zgodba ni resnična, ali v njej ni niti ene izmišljotine - notranje ne. Zunanji dogodki so prikazani tako, da je iztrgal svoj notranji svet in ga obsvetil z lučjo zunanjega sonca. Pisal pa je zato, ker bi se rad, ko bi bil sam pred seboj in popolnoma zbran, ugledal, kdo pravzaprav je. Zunanji dogodki so metali čudno luč skozi vsa ta desetletja, notranje pa je vedel, kako ga je pehalo in nehote vrglo na tako obrežje, da si je včasih zaželel rajši umreti, kot dihati pod mračnim svinčenim nebom. Ali naključja so mu dala spet upanja in tako je zgrizel čas. In kdo je pravzaprav on in kakšen je bil čas? Je bil res tak, kakor so učila razna berila? Saj je dobro vedel, kako so krojili zgodovino po svoje: odtrgali, dodali izmišljotine, popravili. Zato jo je začel prezirati kot znanost, čeprav jo je v srednji šoli tako cenil, da je zagrizeno prebiral samo zgodovinska dela. In v zapostavljeni bolečini si je ustvaril kot glavnega junaka v romanu Rudija in z njim še Janka ali Slavka, a če bi sestavil te tri, bi dobil nekako njega samega. Sebe je razdelil na več oseb in vsaka je bila osebnost zase. Uradno vzeto - nobena teh oseb ni v resnici nikakor živela, pa so vendar vsi živeli in pomagali svojemu času piti iz morja grozot v upanju, da ga bodo izpili in našli na dnu plodna tla za nova življenje. In tako delo naj bi izšlo in ga razgaljalo? Začel je misliti, da bi ga uničili. Ni za današnji čas. Današnji čas ne ljubi... Česa?

Iskrenosti, notranjosti, je bruhalo iz njega na notranja vprašanja.

Začel je misliti, da ga bo zmašil v peč in tako rešil predsednika in njegovega tajnika pred finančno polomijo, ki bi jo povzročilo njegovo delo v času, ko se zaje na banketu kaj romanov, obenem pa je na tisoče brezposelnih. On pa izdaja tako delo, ki ga bo samo razgaljalo in bi mnoge naganjalo v sveto nečistost nevoščljivosti.

V ogenj!

Telefon. Ženski glas.

"Prosim?"

"Bi lahko prišli zaradi vašega dela? Pogovorili se bomo, kako in kaj z njim. Saj veste: soba 38."

"No, da."

Vrnil se je spet v spodnjo sobo, kjer je pisaril. Tam ni šel s tipkanjem nikomur na živce. Molče je malo pospravil svoje razmetane papirje, se obul in oblekel za v sobo 38.

Kako se bo vračal, je kar vedel, zato je odšel z zavestjo, da gre le na sprehod, sicer ne popolnoma prostovoljnim. Ne bo razočaran. S takim prepričanjem je vstopil.

"Sedite, prosim."

"Je predrago, kaj?"

"Da."

"Niti malo ne silim v to. Skorajda ne želim več."

"O čem govori delo?"

“O meni in ljudeh med vojno in o njej. Tega se ne da povedati kot zgodbo, je preveč psihološka, spletena iz najrahlejših utripov notranjosti.”

“Ah, da. Razumem.”

“Vraga razumeš,” si je mislil, ali moral se je držati resno, “na pogrebu smo, dragi moj.”

“Koliko vprašanj, koliko odgovorov, koliko dvomov je v tem delu. Sovraštvo, ljubezen, nekaj nepojasnjenih trenutkov, ki si jih še zdaj ne znam razložiti. Na primer: Nemce sem strašno sovražil. Ko je razpala nemška vojska, sem videl, kako jih naši ženo v vrstah po sežanskih cestah. Pravkar sem prišel s češnje. Videl sem nekoga: jezik mu je dobesečno visel iz ust od žeje. Vem, kaj zla so zakrivili, ali... skočil sem mednje in tistemu potisnil svoje češnje v roke. Kako me je pogledal! Morda sem mu dal, po desetletjih samega klanja, spet zavest, da je človek. Morda. Ali v meni je odpala stara mora, ki me je razjedala vsa ta leta. Takrat se mi je končala vojna.”

Gledal je v votlo predse in sogovornika ne videl in ne slišal. Videl je le neko majajočo se glavo, kajti vsega tega sogovornik prav gotovo ni razumel prav nič in se mu je zdelo le prazno mlatenje preteklosti. Ko se je zdramil, ga je pogledal in ga razumel. Pa vendar, naj gre do konca.

“Da sem sovražil komuniste, nisem nikoli skrival. Ali ko je prišlo do prevrata in sem gledal njih strah, ker so se zavedali, kaj so delali, sem jih prav jaz miril, da se ne bo nič zgodilo, kot da bi imel resnično kak vpliv na dogajanja. Samo izživil sem se, ker sem tako resnično želel. Zato sem toliko del posvetil prav spravi. Pa sem se spet prevaral. Zdaj nas spet jahajo in še bolj ostudno: kot kapitalisti. In zdaj jih preziram.”

Spreminjal je barve, seveda uradnik.

“Vsa ta nasprotja v sebi sem hotel poiskati v tem delu in se rešiti samega sebe. Kaj mi je treba, da takole zdaj beraško stojim pred vami, ko bi bil lahko tudi jaz dvorni muzikant in mi ne bi bilo treba iskati založnika. Sami bi prihajali, proseči za kako delo, ne glede na kakovost.”

Oni je samo strmel.

“Koliko krivic in nerazumevanja sem požrl. Učil sem materin jezik preko šestintrideset let, vpisal sem se na slavistiko: ruščino in slovenščino 1942. leta, ko je bil Hitler na višku, trdno verujoč v zmago pravega življenja, moral po vojni v ječe, moral v vojsko v Makedonijo, v pomanjkanju študiral, delal ure ob nedeljah in sobotah, na uslugo vsem, ki so me prosili, naredil ur za dvakratno celo pokojnino in zdaj - manjkajo mi tri leta do polne pokojnine. Ni malo preveč igre te preljube domovine? In vrh vsega tega nem, prikrit očitek: izdajalec. Koga? Teh, ki zdaj kradejo, prejema za umore posebne pokojnine, teh, ki so nam zapravili gospodarstvo? In zdaj prosjačim za svoje delo...”

“Ste bili med vojno res na nasprotni strani?”

“Po suhi juridični modrosti - da, za nekaj mesecev. Zakaj - o tem govori to delo. In pisal sem ga prav zato. Sem bil strahopetec? Morda. Sem bil dvomljivec? Morda. Sem slutil današnji čas? Najbrž. Morda. Zakaj? Nekaj vam povem: Vso vojno nisem hotel dvigniti puške, tudi v prazno ne, katere cilj bi bil človek. Danes - dvomim, če bi se vzdržal, ko vidim v globino zla.”

“Ne verjamete več v spravo?”

“Pa še kako. Ali ne v tako, ki daje morilcem moč izpiti narodu zadnjo kapljo še žive krvi. Pri nas prevladuje najbrutalnejši kapi-

talizem v začetni dobi porajanja.”

V sebi je vedel, da ga prav nič ne razume in da se samo v samogovoru razbremenjuje, ker ga je pač razburil.

“Preostri ste.” Samo to.

“Premalo oster, zato je tako.”

“Hm.”

“Nikar pa ne mislite, da zanikavam vse. Nikakor ne. Poznal sem ljudi, ki so bili komunisti, kot na primer Vladimir Berce, ki mi je pomagal, da sem se izšolal. Ta je gledal na vsebino in me takoj po zaporu zelo cenil. Šel je preko vsega. In takih nam manjka. Če bi na širini in globini temeljilo vse, ne bi bilo pobojev, ne bi bilo morilcev in pri nas bi cvetel gospodarski čudež. Ali - oblastniki bi morali dati - samo malo oblasti. Širokih ljudi nam manjka. Ta vaš sistem ni dal res velikih ljudi, v tem je tragika. Vi ste proglašali za velike prav smešna strašila za vrabce. Filozofiral vam je propadel učitelj, ki nam je nafilozofiral take strašne zmote, katere sadovi dozorevajo zdaj. Sicer pa nisem prišel sem filozofirat. Zaneslo me je, priznam.”

Uradnik je vrtel svinčnik in se delal, kot da razmišlja. Najbrž je razmišljal, kako bi prišel do nižje cene. Kot da je pisec direktor tiskarne.

“Koliko pol bo obsegalo delo?”

Saj sem vedel! Bob ob steno.

“Strani bo - tiskarskih, tako je nekdo presodil, okoli sto petdeset.”

“Težko branje bo to. Ne bo vam prineslo dobička. Ga ne bi dali rajši v založbo?”

“Prav v tem je, da ne. Hočem biti svoboden. Saj vem, da bi natisnili, ali kolikokrat bi rigali, ko bi tiskali. Rad bi jim prihranil te duševne muke. Pa ni nič političnega, to v literarnem delu sovražim.”

“Pa kdo bo delo opremil?”

“Jaz sam. Jo že vidim pred sabo. Po vsebini...”

“Veste, lepa knjiga vabi...”

“Francozi so velik narod, imajo velike ljudi, pa imam Verlaina, Baudelaira in druge v takem formatu, da ga naš narod ne bi dal niti na stranišče - oprostite, ali tako mislim - kaj šele v okrasno omaro.”

“Zanimiv človek ste. Čudne ideje.”

“Življenje mi jih je vcepilo.”

“Prijetno je z vami malo pokramljati.”

“Res malo in pokramljati, jaz pa sem mislil, da govorim najbolj resno.”

“Oprostite, res nisem mislil po vaše.”

“Saj vem, da ne.”

Zadrega molka za nekaj sekund. Potem pa: “Prepričevalni ste. Ni čudno, da pravijo, kako dober predavatelj ste bili.”

“Veste, kaj si zdajle najbolj iskreno želim?”

“Kaj?”

“Da zadevo rešiva takole: Dela ni in če ga ni, tudi denarja in vsega drugega ni.”

“Saj ne mislite resno.”

“Pa kako resno, gospod. zapostavljenosti imam kar dovolj.

Prenašal sem jo obvezno, če sem hotel pregristi čas do upokojitve - za ljubi vsakdanji kruhek. Čemu bi jo še prostovoljno? Zastonj oziroma bi jo moral plačati s svojo notranjostjo, da bi jo dal na trg.”

“Hm.”

“Izšlo je z blagoslovom oblasti kaj idiotskih del, ki so nam res sramota in ki jih je pisec napisal prav le zaradi zaslužka in cenene priljubljenosti. Jaz pa moram prosjačiti. Dovolj je, kajne?”

“Se imate za tako pomembnega ali nepomembnega?”

“Ne eno in ne drugo. Neki znani slovenski pesnik me je spoznal po prvem srečanju. Čemu tako dvomite vase? Vi ste tako pomembni kot vsi. Tudi jaz sem v začetku rad gledal le iz kota, potem sem si le dopovedal, da sem toliko vreden kot drugi, zdaj govorim z odra naravnost. Nekoč sem napisal daljšo satirično pesnitev. Baje je odmevala po vsej Sloveniji, da so jo izrezovali, prepisovali, čestitke sem dobil od vsepovsod. Ali ko sem nekomu povedal, da je moja, čeprav je nosila moj podpis, nikakor ni mogel verjeti, da je to moje delo.”

“Vem, katero. Vsi smo mislili, tudi jaz, čeprav je bilo spodaj vaše ime, da je delo Menartovo. Veste, ljudje mislijo, da je le eden poklican... In še nič menartovskega ni bilo v pesnitvi.”

“Delo ne bo izšlo. Zdaj ne. Jaz bi vas lahko še kako pohujševal, pa se bojim, da vam jemljem predragocen čas. Saj vem, kako ste vsi zaposleni.”

To mu je polaskalo. Pesnik je vstal. Vstal je tudi uradnik.

“Kako ste me presenetili.”

“To ste že rekli.”

Spremil ga je do konca hodnika in mu krepko stisnil roko.

Sproščeno se je spustil po vegastih stopnicah, kar preskakoval jih je, kot bi mu bilo dvajset let.

Da bi imel denar! Ne bi se takole premetaval od sramu po teh stopnicah, otovorjen s tem pogovorom. Slo po denarju je začutil v duhovnih nosnicah. Prvič resnično v življenju. Pogledal je v denarnico: nekaj čez šeststo tolarjev. Doma pa je pozabil položnico, ki bi ga osušila za nekaj čez štiristo. Veselje do kopanja okoli trt je treba plačati. Plačaj, da trebiš robidovje. Pa bi moral plačati še telefon in elektriko. Dovolj? Kje pa. Ena pokojnina in štirinajst dni samo nosi, da poravna vse te zahtevne lačnejše, potem pa zve, ko tako tarnajo in terjajo, da imajo slabe plače, da imajo, ali hočejo še več, tako plačo, o kateri se mu nikdar še sanjalo ni. In vse to je povzročilo kaj čudno samoupravljanje. Samoupravljanje je ljudi spet razdelilo po kastah in odtujilo. Za isto delo si plačan v eni ustanovi tako, na drugi drugače. V dobrem delovnem kolektivu, ki ga financira družba, je snažilka bolje plačana kot kirurg. In tega nočejo odpraviti. Norčevanje: evropska cena in balkanska plača, ko gre za dajatve. Država! Kar zaškrta! Ljudi samo ponižujejo. Brez politikov bi se živelo kot v raj. Domov je kolovratil in mislil na naš parlament, ki je prava sramota: pred očmi lačnega naroda si nesramno zvišujejo plače in privilegije. In kaj delajo: sami strankarski prepiri...

Zavil je k prijateljici, kaj bi mu svetovala. Pomagati mu je hotela, pa ga je nehote vrgla v mlakužo ponižanja. Srd ga je grenil. Pa saj uradnik ni naredil nič slabega, celo zelo vljuden je bil... pa vendar ga je težilo, da bi se vrgel v Krko, da bi se izpral, iz duše izpral.

Blodil je in premišljal, kaj bi bilo, če bi bilo. In končalo se je tako raziščanje vedno s: če bi imel denar, bi nasitil najprej vse lačne, dal mladini in družinam svetel pogled v prihodnost, odvrnil vse od prostitucije... Lačni otroci ležijo na senu, mu je zazvenel Srečko Kosovel. Ničesar nimam, pa vendar mislim: vse, vse bi vam moral dati.

Da, to je poezija, ne pa tisto mačje čudno zavijanje besed. Poezija, ki privre od bogvekod in ti govori, ko si najbolj potreben besede na suhih ustih. In ko bi bilo vse to porazdeljeno, potem bi izdal...

"Denar ali življenje!" je veselo glasno pozdravil malo začudeno, ko je vstopil z razbolelo veselostjo. "Zapomni si: Danes, 12. februarja v Gospodovem letu 1993, sem približno ob enajsti uri dopoldne prvič v življenju čutil slo po — denarju."

Zasmejala se je. Mislila je že kaj drugega. Pisarna je res kaj neprimeren kraj za trenutne izbruhe. Ali sla po denarju. "Slo - po čem?" je zapela.

Niti malo namreč ni pričakovala od njega kaj takega, zato trenutno nerazumevanje.

"Po denarju. Zdaj šele razumem, zakaj peha ljudi v smrt in v zapore. Še jaz bi šel oropat kako banko," se je smejal. "Denar ustvarja nasilneže, roparje, tatove in pesniške zbirke."

"Mu bom jaz rekla."

"Prosim te, ne. Delo, ki me je tako ponižalo, bom uničil. Ne maram, da me ponižuje še kdaj in kaj. Danes sem bil tudi pri uredniku revije. Bil je najbrž malo pod gasom, pa mi je v smehu sicer, pa vendar rekel: Kjerkoli revijo odpreš, povsod tvoje ime. Veš, da to ni res, pa vendar. Saj jih nisem prosil, naj me objavijo, poslal sem na povabilo. Kaj so objavili, njihova stvar. Zdaj pa..."

"Kaj takega..." je skorajda zgrožena mrmrala. "Saj ni mogoče."

"Pa je mogoče."

"Občutljiv in zamerljiv si, saj gotovo ni mislil nič hudega. To je izrekel iz neke nepremišljene objestnosti."

"Saj tudi jaz tako tolmačim, ali preveč sovпада z drugo slovensko poniglavoostjo, zato sem tako popadljiv."

Kar hitro se je poslovil in zavil domov.

Doma ga je čakalo pismo: prošnja za literarni nastop z dvema pesmima. Spet razkazovanje - nagrajenca. A le dve pesmi, da nihče ne bo zehal.

Potem je resno pogledal pismo, ki mu ga je poslal sorojak, ki obnavlja porušeni grad. Kako? Naj mu da kako zbirko, da bo iskal založnika? Več drugega denarja nima. Kot otrok se je podil okoli tega gradu. Tu je dobil že v razvalinah kavko Kati, s katero je preživel nekaj mesecev res pristrčne mladosti. Že zaradi tega, pa - spet denar. Zablodil je v sanje: ima, kolikor hoče, samo troši. Raste grad, njegov dom je spet njegov, v domači vasi najboljša bolnišnica, šola, knjižnica in nekje iz vasi bi stala tiskarna in v njej bi se tiskalo. O, romantik... Sla po denarju...

In videl je varuha, kako je vsak dan zajahal kolo in se kot oskrbnik tega imetja napotil proti gradu. Kako se mu je smejal, ko je zlezel s kolesa, če je srečal že voz z volmi. Videl je čudovite slike, od stropa do tal, videl knjižnico, pokazal mu je vse to varuh, ki je dal tik pred vojno ostrešje popolnoma prenoviti. Videl ga je goreti in ljudi, ki so listali po knjigah, češ da je v njih denar, kot jim je med ognjeno pesmijo nekdo rekel, potem so, ker niso nič našli, knjige z gnusom metali v požrešni ogenj... Da bi se kaj takega ne ponovilo več! Da bi ne bilo več bolnih na duhu, še manj pa takih, ki bi se kot bolniki hoteli polastiti odločilne besede. Denar, denar, denar...

Videl je Ančko, ki je stanovala s sestro in njenim sinom v gradu. Z Zofko sta jo hodila iskat, da je prišla v taberh. Potem se je za deset let nastanila pri njih. Od njih je odšla v Japljev dom, tam mu je med vojno pomagala, kolikor je mogla. Dajala mu je juhe,

droben krompirček, ki ga je kuhala prašičem, še kolegom ga je nosil. Zdaj pa še za grob ne ve. Velika po duši, ali bila je le dekla in svet ne ve, da je sploh kdaj bila. Nekateri pa delajo samo zlo in so vsak dn pričujejo v televiziji, na radiu in v časopisih... In vsakdo le enkrat živi. Naj ti zagori, Ančka, topla lučka spomina v tem neveselem trenutku, morda te je prav žalost tega trenutka priklivala v spomin. Morda mi spet kuhaš krompir tolažbe... lačnemu denarja... samo da bi se opral.

Skuril bom... danes - ni se mu ljubilo iz teh toplih, vlažnih sanj. Da bi se znebil uradnika, občine, vseh, da bi bil gol, kot je prišel na svet, brez vsake želje kaj izpeti in drugim povedati. Le zakaj? Zazvenela mu je Cankarjeva beseda: Kdo si?

Umetnik. Pes laja, čevljar dela čevlje, krojač obleko, ti pa - postopaš. In prav je storil Bog, da kruli tvoj želodec. - Tako neka-ko. Le približno.

In zato vedno trdim: Nisem umetnik.

Danes tudi Cankar ne bi vedel, kam z rokopisom Hlapcev. In tudi današnji režiserji ne vedo, kam z njim, preveč je žgoč, zato ga tako sodobijo, da ga razvodene.

S takimi občutki je zaspal in v snu sanjal, da ima denar, toliko denarja, da si je za diplomo kupil suho žemljo. Še v snu je namreč vedel, da je v resnici ni mogel.

In žena ga je zjutraj vprašala, kaj je sanjal, da se je v snu tako blaženo smehljal.

"Bil sem bogat."

II.

Prijelo ga je: V Ljubljano. Po kaj, skorajda ni vedel. Rad bi videl tisto znamenito Bukvarno, o kateri je bral, kakšno izbiro knjig ima.

Cesta je prava mučilnica. Grebeni, udrtime, prehitevanje in na Hmeljniku obvezno policija. Nad novomeškim nebom zimska mračnost, ki se nad Hmeljnikom zjasni v modrino sinjine.

Potem je sodoben odsek, ki te skorajda pahne v mesto. Prezgoden je. Bukvarno odpro šele ob desetih. Gre v knjigarno Maticce. Rad bi kupil Nietzscheja, ki ga je prebiral nekoč, takrat po zaporu, v srbohrvaščini. V kuhinji je imel na mizi vedno odprto Voljo za moč. Če je le imel pol ure, je pokukal vanjo, utrujen od dela v hosti, na travniku, njivi, od povesod, če ga je kdo hotel najeti. Kako ga je opajal! Zdaj ga ima celo v slovenščini. Ali - cena. Molče je položil knjige nazaj na police in pogledoval na uro.

"Kje je, prosim, Bukvarna?"

"Kjer stoji avtobus." Pokazala mu je proti uršulinski cerkvi. Še ima čas. Pregledoval je knjige in v skritem kotu odkril Pavčkovo zbirko za otroke. Bral je pesem o njegovem pobalinstvu, o srakah in vranah - podobni mladosti, saj sta bila oba kmečka otroka in z dojenjskega podeželja.

Potem se je le odpravil proti Bukvarni. Šel je v bližnjo prodajalno čevljev in pokazali so mu: rimsko obzidje, stopnice... Tu? Da.

Pravkar je prišla iz lokala mlada žena, se mu nasmehnila in ga povabila, naj vstopi, čeprav še ni deset.

Prostor, ki se zajeda globoko pod cesto. Neverjetno. Ogromne police in na njih milijone starih knjig. Zraven oznake: tehnična literatura, leposlovje: poljščina, madžarščina, francoske, nemške... slovenska beletristika... Gledal je: slovenski klasiki: Župančič, Levstik, Kersnik. Tu so našli svoj poslednji mir in še tu so dani na

ogled in v preprodajo.

Prodajalka mu je dala lestev. Skorajda se mu je gnusilo tipati ta star papir. Šaril je med francosko književnostjo... Izbral je dve: Novejša francoska književnost in Aleksander Dumas: Antonine. Potem se je pomaknil na zadnjo steno. Groza! Tito, Lenin, Marx... Čisto nove, nedotaknjene... Knjige na mrtvem teku, kot njihova misel. Šli so mimo svojega časa, pa so mislili, da ga bodo vodili. Potem je gledal zelo raztrgane platnice: Dom in svet. Morda imajo medvojnega, v katerem je kot začetnik objavil nekaj svojega, pa še ni videl natisnjeno... Begal je... In prav zato so ga v Argentini počastili na literarnem večeru skupaj z Balantičem, Franceutom Kunstljem in drugimi pobitimi. Prijatelj, ki je raziskoval zamolčano književnost, je staknil to vabilo na večer pobitih in mu poslal fotokopijo. Še zdaj ve, kako se je gledal med ubitimi... Nasmehnil se je. Imamo le 33. letnik Doma in sveta. Tone Vodnik, France Vodnik, Edvard Kocbek, Izidor Cankar - imena tistega časa. Če bi šel zdajle na cesto in povprašal, kdo so bili ti možje, bogve koliko bi jih prav odgovorilo. Pa vendar... prav ti so zelo posegli, eni bolj, drugi manj, v naš čas. Morda bi naletel na kakega izvenčasovnega zanesenjaka, morda celo slovenista, potem morda.

Z uslužbenko je prišel pokramljat neki starejši gospod...

Povprašal ga je, če imajo kaj novejše francoske poezije. Zaplela sta se v pogovor. Povedal mu je, da so tu knjige, ki so jih zanesenjaki rešili pred Vevčami.

Vprašal ga je po Domu in svetu.

"Saj med vojno ni izhajal."

"Seveda je. Izdajal ga je dr. Tine Debeljak."

Zazrl se je vanj. "Od kod pa ste?"

"Iz Novega mesta."

"Prav tam nameravamo ustanoviti podobno knjigarno, ki bi reševala."

Zanesenjak izven časa, ga je prešinilo z bolečino. Taki nam rešujejo. Ljubiti danes knjige. Danes se cenijo: opli, audiji, računalniki, ali knjige, pa še leposlovje. Dobro, da ste skriti tu, pod cesto. Podoben pa je, ga je prešinilo, Josipu Vidmarju... Pa ne, da posedeva zdaj tu, kar se je uradno poslovil od tega sveta.

"Imate kaj sodobne francoske poezije?"

"Žal ne, imamo pa dovolj slovenske. Ogromno izhaja. Tam na mizi je, prodaja se kar na kile."

Miza, polna knjig. Začel je prelistavati... Besede, besede...

V pajčevinastem vejevju

veter sanj

in se opotekam

iščem

kotanjlo lobanj.

Ti verzi so še za silo, morda so se sodobnemu avtorju ponesrečili. Ali:

Ti - jaz

in jaz in ti

veter

blisk

vrisk

molža

krava na oddihu

bere

časopis.

Iz druge zbirke pa:

Logaritem mojih misli
išče sinus alfa
tvoje strasti.
Dal sem te v računalnik
krivulje
in krivulje.
Krivulje begajo
in lajajo
kot mačke
ko se parijo.

In podobno naprej. In koliko zbirk! Blagor ti, narod moj, ko letiš na cesto in si brez dela, čas imaš, prebiraj, da se ti bo nasmejal lačen želodec. Čemu kaj takega? Saj živ krst ne bere, le tisti, ki to napiše. Kaj žene mladino v prazno pisanje? Slava? Kakšna? Nihče danes ni bolj zapostavljen kot res pravi književniki. O, so nekateri, ti so si znali priskrbeti... Pa pustimo to... čas naj sodi in jih osramoti...

Sicer današnji čas še smrti ne jemlje resno. Ubijajo se, kot da gredo k zobnemu zdravniku izpulit boleč zob... On se za to pripravlja več mesecev, mnogi pa s smrtjo opravijo kar mimogrede, pa vendar za vso večnost...

Kritik nam je potreben... Levstik ali Cankar, da bi pospravil... Če že ni prepozno.

Nista se predstavila, kdo sta. Izmenjala pa sta si nekaj sorodnih misli iz ljubezni do knjig. Odtaval je po mestnih ulicah.

Trolejbusi, avtomobili, moderno oblečene dame, čudaki, ki so godrnjali sami s sabo ali pa se obračali na mimoidoče in se jezili na parkirane avtomobile... Izložbe in vrvež, utripanje luči, ki privablja denar, cvetličarne in vse je za njim in vse je pred njim. V neznano... kot nekdanj... Mimo skupščine. Globlje naprej, proti Tivoliju. Zavil je v stavbo v upanju, da direktorja ne bo. Pri njem se paca že dve leti zbirka zgodb o živalih. Kdaj bi po njegovih obljubah že morala iziti! Pa ni denarja, a v istem času izdaja svoje knjige in znanih avtorjev. On - seveda ni znan in ker ni, ne bi prodal, in če ne prodaj, nisi nič vreden.

“Je gospod direktor doma?”

“Izvolite,” de uslužbenka.

Pozdravila sta se. Direktorju je bilo vidno nerodno. Celo prevljuden. Nekoč je bil njegov učenec. “Veste, še nismo izdali. Čakamo subvencije. Gotovo vam bom povedal lahko takole proti koncu marca.”

“Ni vam treba izdajati. Po rokopis sem prišel.”

Direktor se je začel izvijati.

“Veste, bili smo za nekaj let v zamudi. Vaše imamo fotokopirano, izvirnik vam lahko vrnem. Izdali pa bomo, lepa stvar. Vi ste resnično doživljali.”

Zgodbe o živalih, ki so spremljale njegovo mladost in jo žalostile in lepšale. Vedno je imel raje živali kot ljudi. Koliko jih je umrlo v njegovih rokah, kolikim je zaradi otroške ljubezni povzročil hudo, celo smrt, na primer jerebičkam ali kostrunu Zgagi. Direktor je brskal po omari. Obotavljal se je.

“Sam bom izdal ali pa ne.”

“Če boste vi sami, v redu, če ne, bomo pa mi.”

“Ne bo treba.”

Doma ni imel kopij. Tipkanje je sovražil, kopirnega stroja pa ni imel.

Odtaval je. Prišel je do prvega smetnjaka - in vrgel rokopis vanj. Bolje - kot se poniževati. Nato je odtaval proti Tromostovju. Zave-
stno se je napotil k drugemu, ki mu je zavláčeval roman že celo
večnost. Terjal ga je že nazaj, pa mu ga ni vrnil. "Ja, veste, neka-
teri izrazi..." "Vedel je: idejno ni čisto po njegovem. Bližnji park ga
je spomnil italijanske aretacije in Podmornice med milijoni bol-
hami.

Vstopil je. Zadrega obiskanega in vljuden nasmeh. "Kaj bo
dobrega?"

"Prišel sem po rokopis."

"Veste..."

Potem je le izdaval, da ga ima doma in da ga bo dal prebrati...

"Tako ste rekli pred davnimi časi. Sklenil sem, da ga ne bom
izdal. In za honorar: prosjačenje in poniževanje."

"Gospod..."

"Saj vam nič ne očitam. Če vam ni všeč, sem jaz kriv, ne vi. Ko
sem pisal, nisem mislil na vas. Nisem ne črn ne zelen in ne bel ne
rdeč."

"Če bi črtali kako poglavje."

"Vem, kaj imate v mislih. Pa prav tisto poglavje je bilo usodno.
Posamezne izraze bi lahko menjali, a miselne celote ne bi smeli
rušiti. Lahko da me je stilno kaj zaneslo, pisal sem ga res s strastjo
in ne pregledoval. Ali..."

"Takega materiala je na kupe, ki govore o tem času."

"Vsakdo je doživel svojo usodo, in če je izpričana res preprič-
ljivo, je ni nikoli odveč. Če pa je pripoved taka, kakršno sem prav-
kar bral v Bukvarni, potem se mi smili papir, da mora prenašati
tako sramoto."

"Bom jaz prišel do vas. Čez kak mesec."

Dobro je vedel, da bo ta mesec trajal nekaj ali - nikdar več.
Vstal je, ni se mu dalo več govoriti. Oni se je dvignil z velikim
olajšanjem. Segla sta si v roke. Za slovo pa: "Da ne boste vi in ne
jaz vezani s prazno obljubo, zato - ne tiskajte."

"Nič se vam ni treba sramovati dela. Dobro je."

"Hm. Dela ne bom priznal, če ga izdate."

Odtaval je spet na ulico, lahak in mlad, kar poskočil je. Narav-
nost domov. V Ljubljani je postoril, kar je nameraval. Ni se hotel
vračati po megli obljub. Videl je jasno pred seboj: vse bo uničil.
Ne bo hodil več prosjačit na občino, ne okoli teh ključarjev naše
duhovne blaginje.

Med vožnjo si je recitiral čudovite verze znanega in pre-
priznanega sodobnega pesnika. Seveda veleumetnine ni znal na
pamet, ampak si jo je ustvarjal po spominu.

Fuk smuk
s ponosom
prvi na Slovenskem
sem vnesel
to v poezijo
beseda ta sladka
in grenka
noter in ven
po dolgem in po čez...

in naprej. Kako si je mogel kaj takega zapomniti. Pa si je, kaj tako
žlahtnega res ne bi mogel ustvariti. Ali ustvaril pa je. Priznani.

In v duhu se je pogovarjal s Cankarjem, ki mu je šepetal iz
Neznanega: Zdaj razumeš, dragi Slovenec, čemu sem potožil
"Slovenec sem" in zakaj se je nad Slovencem razjokal sam božji

Janez Kolenc
SLA PO DENARJU

Zveličar. Zdaj razumeš, ti trdibučni, ki si se odpravil na pot umiranja... Bog s teboj!

In spomnil se je urednika, ki mu je dal v slovo samega Boga, in ta Bog je doma toliko časa nagovarjal, da ničesar ni uničil, ampak je spet grešil in napisal za slovo po več kot petdesetletni zasvojenosti to delo, polno grenkobe in obenem osvoboditve.

In počutil se je res spet lahkega, kajti začutil je, da je bil izgnan demon: denar. Sla po denarju je splahnela in star je zaplaval veseli prihodnosti naproti. Le za koliko časa?

Jože Kotar: BREZ NASLOVA (iz
cikla BOSANSKI EKSODUS),
rdeča kreda, 1996

LITERATURA
Rast 5 - 6 / 1996

Jože Kotar: BREZ NASLOVA, akril - platno, 1992

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

II

KULTURA

Slikar Jože Kotar; foto: Milan Markelj

Če se samo bežno ozremo na prehojeno pot likovnega ustvarjalca Jožeta Kotarja in na njegov, po količini in kakovosti zavidljiv slikarski opus, si bomo hote ali nehoti priznali, da je pred nami slikar, ki je v svoji samoniklosti zrasel v izrazito umetniško postavo. Posebna mikavnost njegovega slikarstva je v tem, da zna in zmore življenje hkrati zajeti pripovedno in duhovno in ga v likovni izpovedi, polni globlje resničnosti, posredovati gledalcu v številnih inačicah motivne, slogovne, predvsem pa barvaste pestrosti. V njegovem slikarstvu sledimo liričnim interpretacijam pokrajinskih motivov, odmevom slikarjevega čustvenega in čutnega stanja, srečamo se z zapisi neke situacije, z oživiljanjem zasanjanih balad starega mesta, ponuja nam plemenito patino svetopisemskih zgodb in nam pripoveduje o povsem obrobni dogodkih, ki pod slikarjevim čopičem dobijo povsem drugačno veljavo.

Ko se srečamo z umetniškim dosežkom katerekoli ustvarjalne zvrsti, pa naj gre za literarno prozo, glasbeno kompozicijo, dramsko umetnost ali slikarstvo, ga po lastni presoji sprejmemo ali odklonimo, le poredkoma ali skoraj nikoli pa se vprašamo, koliko truda, odrekanj, samozatajevanja, delovne vneme, pridnosti in seveda nadarjenosti je potrebno, da se rodi umetniško delo. Mnoga bridka doživetja, nerazumevanja, včasih celo ponižanja doživljajo na svoji poti ustvarjalci, ki jih opazimo šele takrat, ko se zanje začno zanimati mediji in uradna kritika. Po tej plati tudi Kotarju ni bilo prizaneseno. Dolgi dve desetletji je našega umetnika (sam se za umetnika ni nikoli proglašal, ima se zgolj za slikarja in v svoji skromnosti meni, da če je kaj umetniškega zrnja v njegovem klasju, naj presodijo drugi, vsekakor takšna sodba ne pripada njemu) pretresal ustvarjalni nemir, toda vzponi in padci, ki so jim sledili dvomi in iskanja, so ga prepričali, da je ena od velikih nalog umetnosti nabiranje izkušenj in vzbujanje upanja.

Pozno, dokaj pozno, po številnih razstavah doma in na tujem, na katerih je bil pogosto deležen pohvalnih kritik, priznanj in nagrad, mu je Dolenjski muzej spomladi 1993 končno odprl vrata svojih galerijskih prostorov, kjer se je z veliko pregledno razstavo predstavil domačemu občinstvu. Razstavil je svoje z razkošjem barv prežete slike "izkušenj in upanja" in si s tem tudi formalno zagotovil zasluženost mesto med dolenjskimi likovnimi ustvarjalci.

Iz skoraj otroške vere v zavezanost likovnemu poklicu se je porodila nepreklicna želja, da postane slikar. Svojo življenjsko pot je začel v številni družini, ki se je v obdobju povojne obnove otepala s pomanjkanjem. Risarsko nadarjenost, ki jo je pokazal že v zgodnji mladosti, so opazili tudi starši, vendar ga pri tem niso spodbujali. Misel na šolo, kjer bi si Jože ob ustreznem pouku nabiral znanje in izkušnje, pa je bila v času, v katerem je odraščal povsem neprimerna. Sodobni pogledi na likovno vzgojo, ki jo je v učni program prinesla šolska reforma, so se le počasi in s težavo uveljavljali, saj večina učiteljev ni dojela, da je smisel likovnega pouka v spodbujanju kreativnosti in ne v šablonskem prerisovanju po predlogah. Kotarjev že v otroštvu močno naglašen čustveni značaj je tako prvič naletel na nerazumevanje, ko so se njegovi likovni izdelki, za katere učitelj ni našel spodbudnih besed, močno razlikovali od izdelkov ostalih sošolcev. Že takrat je spoznal, seveda bolj čustveno kot razumsko, da je potrebno veliko volje in poguma, če hoče

druge prepričati, da je voda, ki so jo njegovi sošolci dosledno barvali modro, dejansko brezbarvna in ji zgolj odsev nebesne modrine daje modro barvo. To pomembno spoznanje, do katerega je prišel brez tuje pomoči, je kasneje bistveno vplivalo na razvoj njegovega slikarstva. Spoznavanje, predvsem pa razumevanje barv je zanj pomenilo odločilni zasuk v čudoviti svet svetlobno barvne skladnosti. Na nekaterih njegovih slikah gospodarijo eruptivni, vendar še vedno harmonični barvni toni, druge podobe so podprte z mirnimi tonskimi soglasji, na vseh pa je barva nosilka razpoloženskih kvalit et kot prevladujoča prvina, vendar nikoli na škodo izpovedne risbe.

Ko se je po dogodku, ki je usodno zaznamoval njegovo življenje, dokončno odločil, da postane poklicni slikar v pravem pomenu besede, je po lastni odločitvi prestal grenko izkušnjo Pariza, pot do uveljavitve pa je bila dolga in ji ni bilo videti konca. Pestile so ga gmotne težave in ob družini, ki si jo je medtem ustvaril, je spoznal, da jo z več kot skromnim zaslužkom v svobodnem poklicu ne bo mogel preživljati. Poiskal si je zaposlitev in opravljal tudi težka fizična dela, ves prosti čas pa je neutrudno risal in slikal trdno prepričan, da se mu bo slej ali prej izpolnila mladostna želja. Vztrajnost, ki jo zmorejo le redki in ki odlikuje resnične ustvarjalce, se mu je bogato obrestovala. In če ga je dolenjska likovna javnost dokončno spoznala in potrdila pred tremi leti na razstavi v Dolenjskem muzeju, je njegova lanskoletna razstava v Vodnikovi domačiji v Ljubljani, ki je po mnenju uglednih kritikov pomenila izjemen likovni dogodek, to potrditev razširila na celotno Slovenijo.

V svojem globokem čustvenem dojemanju sveta, ki močno in sugestivno odraža slikarjev osebni jaz, se je Kotar povsem samodejno otresel sleherne zavezanosti teoretskim doktrinom, poslušal je samo svoj notranji glas in sledil njegovemu klicu. Gledanje slikarjevih del skozi tako optiko nam nazorno razkriva njegove velike spremembe v pojmovanju figure in figuralne kompozicije, v videnju človeške postave, obraza in drže, in kar je zanj najbolj bistveno, v pomenu čutnih učinkov barv v novem, vsebinsko povsem osebnem učinkovanju njegovih slik. Pojemov in pomenov, kot so usoda, sreča, strah, junaštvo, obup, upanje, absurd, minljivost, krivda, upor, ponižnost, ni mogoče preprosto opisno naslikati in jih vsaditi v posamične predmete, figure ali barve. Strahu in tesnobe, radosti in veselja, žalosti in obupa v likovni podobi ne prepoznamo kot nekaj samo po sebi predstavljalivega. Pojmi niso utelešeni in jih ne moremo sestaviti iz didaktičnega zaporedja figur oziroma njihovega medsebojnega odnosa v prostoru. V likovno uresničevanje tovrsten imaginarnosti in neotipljivosti se lahko slikar poda samo v nenehnem raziskovanju in razkrivanju lastnega duševnega stanja s hessejansko neprizanesljivostjo do samega sebe in v nenehnem iskanju lastnega obstoja. Takšen koncept slikanja pa se nujno odtuja pri povernosti, saj zanj ne veljajo dogovorjeni vzorci. Pojemovni odnosi in njihova medsebojna odvisnost in povezanost se na Kotarjevih slikah dogajajo kot preplet in izmenjava barvnega in snovnega. Zdi se, kot da slikarjev čopič vodijo nagonske sile v želji, da bi sleherno slikarjevo delo ohranilo svojo zasebnost in bilo sposobno komunicirati z gledalci. Slikar se v svojem ustvarjalnem procesu povsem zaveda, da slika kot predmet njegovih umetniških prizadevanj ne more predstavljati samo realne odslikave vidnega pojava ali biti veren posnetek po naravi izbranega motiva, saj jo pojmuje kot duhovni in umski re-

Jožef Matijević
JOŽE KOTAR

zultat likovnega snovanja in kot neposredno posledico svoje ustvarjalnosti. Kotarjev ustvarjalni tok fizično poteka v drznem, suverenem in hkrati sproščenem zamahu čopiča. Za njim ostaja sled, ki govori o svojevrstnem slikarjevem značaju, ki mu ne manjka znanja in izkušenosti v obvladovanju slikarskega medija. Ustvarjalčevo dvajsetletno likovno prizadevanje se ni razvijalo po "stopničkah", čeprav opazimo in vidimo občutno kakovostno razliko med mladostno evforično zagnanostjo in zrelim obdobjem zadnjih nekaj let. Njegovemu slikarstvu sledimo kot nizanju spontan- nih ustvarjalnih izbruhov, ki so jih v njegovi zavesti izzvali posamez- ni tematsko slikarski problemi. In ravno zato nas ne preseneča, da se slikar venomer vrača k določenim motivom in v njih poskuša najti novo, zlasti barvno in svetlobno problematiko.

Kotarju je slikanje postalo način življenja, življenjski slog in obred, ki ga zaznamujejo tri neločljivo povezane vrvine: gestiku- lacija rok, artikulacija intelekta in erupcija emocij.

Jože Kotar v svojem ateljeju v No-
vem mestu; foto: Milan Markelj

Spoznanje, da slikar Jože Kotar s svojimi izvirnimi likovnimi stvaritvami nadaljuje ugledno tradicijo dolenskih upodablajočih umetnikov zavezuje v prvi vrsti Dolenjski muzej, ki bo ob avtorjevi petindvajsetletnici ustvarjalnih prizadevanj dve leti pred iztekom našega tisočletja pripravil veliko pregledno razstavo izbranih umetnikovih slikarskih dosežkov.

Pogovor s pesnikom Tonetom Pavčkom

Rad imam tvoj verz, Dolenjska

Tone Pavček v 4. razredu ljubljanske šole

Pesnik Tone Pavček, ves predan Dolenjski, se v zadnjih letih vedno pogostejše ustvarjalno vrača vanjo. Tako je bilo že s pesniško zbirko Dediščina - zanjo je prejel Prešernovo nagrado - nadaljeval je s pesniško zbirko Majhen dober dan, ki je most med poezijo za otroke in odrasle, dokler ni začutil potrebe, da se izpove tudi v prozni obliki.

Tudi v delu Čas duše, čas telesa ni mogel mimo Dolenjske. Pesnik se pred nami spet odpira kot školjka z biserom. Hkrati pa je bilo prav to delo tudi spodbuda, da je kasneje pesnik oblikoval misli tako, kot on zna: v pesmi. Plod tega poseganja v rodno pokrajino je tudi najnovejša pesniška zbirka Temna zarja, še posebej s ciklom Spomin na Dolenjsko. Zvrstile so se številne predstavitve pesnikovega proznega prvenca Čas duše, čas telesa; ob predstavitvi v Šentrupertu se je pred nami odstiral svet pesnikovega doživljanja Dolenjske.

- *Spoštovani pesnik Tone Pavček, Čas duše, čas telesa je brevir slovenske besede, v njej slavospev Dolenjski, kakršnega nima nobena slovenska pokrajina. Je to Dolenjska sedanjosti - ali je neizsanjanost Vašega otroštva?*

‐Najprej naj rečem: včeraj sem bil na Štajerskem, snežilo je ves dan, grozljivo težak in turoben dan - danes greš na Dolenjsko in je - sonce. In četudi bom rekel kakšno hladno ali ne preveč toplo besedo, bo padla v Vaše naročje in se ogrela. Tò je Dolenjska. Zame je Dolenjska predvsem Dolenjska moje mladosti, in sicer v dveh dobah: v najzgodnejšem otroštvu - tam, ko sem nekje skrit na skali žvečil preslice, ali tolkel kamenje, ali gledal v nebo, ali čakal mamo, da je prišla iz taberha in mi prinesla kruh, da je že zvonilo - ali ko sem se skrival v hosti, ker nisem maral šole - šola ni lepa stvar.

No, in kasneje, med vojno, ko sem rasel iz pobca v mladeniča, ko sem kmetoval, oral, sejal, žel, kosil, ko sem videl padati mrličje tu in tam - in je bilo v meni polno moči - in je hkrati ta mladost nekako zakrnela, ker ni imela časa, da se izživi, in je kasneje udarjala na dan kot kakšen mulc, ki vrže kamen in uživa, kako ta kamen počí, naredi resk-tresk-bum in ta bum gre v verze in verz lepo zveni - včasih tudi pod ritmom Dolenjske. Hkrati pa je seveda ostala nostalgija in lepota tiste mladosti, se zateka nazaj, zato vsake toliko časa moraš napisati kakšno pesem o Dolenjski. Ko zdaj o tem razmišljam, se mi zdi, da je bilo to vedno na prav takle čas, na pomlad, ko sem hodil domov in je bila mati že daleč izpod hiše na starini in je tako imenitno rekla: ‐Toni, le bôle domov‐. In si prišel, vse je bilo toplo in mehko, bila je neka toplota - vedel si, da si prišel v dom, v domačijo, v svoj rod, v domovino.

Potem je druga slika, kako sam, še majhen stojim ob hiši in gledam dol - vidim jerbas iz protja, kričeče pobarvan, kako ta ogromni jerbas roma od hiše do hiše, se polni z jajci, in kako potem roma po dolini, zavije k nam v grič; dolgo nisem videl materine postave, samo ogromen jerbas, kako je vedno bolj poln, kako

Pesnik s sestro v Šentjuriju, avgusta 1943

jo tišči svitek na glavi - in kako roma ta jerbas romar, ta jerbas nemanič po gori revnih k nam domov, drugi dan pa spet v dolino čez hosto, na vlak, v mesto, na trg v prodajo, po zaslužek - ali pogosto zgolj za božji lon. Zdaj je ta jerbas nekaj drugega: je prispodoba tega, da je odšel s svojo gospodarico na ono stran, se vrača kot jerbas, poln darov, tišine, praha večnosti in tudi leska nekih daljnih zvezd - tudi neke čudne roke, ki se stegne iz tega jerbasa - kot v kakšni surrealistični zgodbi - te poboža in vodi v neizrekljivo. Tisto neizrekljivo je seveda Dolenjska, ki jo hočeš ujeti v verz."

- Narava Vas je ohranila in polnila s silo, Vam podarila vztrajnost in voljo in tudi upornost za dolgo pot iz dolenjske nezmožnosti v nikoli s srcem sprejeto mesto. Je to zato, ker so Vas prezgodaj odtrgali iz šentjurske domovine?

"Človek ima svojo usodo, ki je verjetno vanj položena že v zibki. Če se zdaj spomnim: pri nas ni bilo ne elektrike ne vode, šтерна je puščala, mati je iz daljnega studenca nosila vodo v škafu na glavi; še zdaj se mi zdi, da je korec zadaj za vrati, položen v ta škaf - zdi se mi - čeprav je od tega minilo petdeset ali šestdeset let - da lahko pridem, primem za ta korec in pijem neko studenčnico, ki je čista.

Kot mi je bilo usojeno takrat, ko ni bilo nobene knjige, nobene besede na vidiku in me je po eni strani usoda vrgla v mesto in potem tudi med knjige, mi je dala to, da sem spoznaval in tudi sam pisal in izdajal knjige - ne samo svojih, tudi drugih; tako bi lahko ostalo tudi ono drugo, da bi ostal tam doli - nesrečno srečen - kakšen Čukov Tonček, ki roma od zidanice do zidanice, od brega do brega - in odtava v klet večnosti nekega jutra. Nič ne veš, kaj je bolje; samo tam, kamor te je usoda dala, moraš biti cel, moraš stremeti za tem, da polniš svoj čas, da ga napolniš, po možnosti z lepim, da lepiš na te stene časa nase in povsod lepo, ker je človek rojen za lepoto in ker lepota nima domovine, je lahko od vseh nas."

- V Vaših mislih je večer spomin na mater - zaznamovala Vas je. Sta se z očetom v življenju zblížala v Ljubljani - ali Vas je hrepenenje po materi toliko bolj oddaljevalo od mesta? Imate takšno odločnost, kot jo je imela mati, Španščkova Ana?

"Nimam - veliko sem prejel od matere, res - in četudi je staromodno, tradicionalno, sem še vedno bolj materinski kot očetovski. Zato ponavljam: domovino in ne očetnjavo. Jože Snoj ima pesmi za očeta in očetnjavo, jaz imam veliko več pesmi o materi, o domovini, o tem nežnejšem toku zavesti in odnosov, bolj tradicionalnem - moram reči: ne iz Cankarja in drugih slovenskih piscev - pač pa iz samega sebe. Kajti: v tistem materinskem naročju - se mi zdi - sem slišal njene pesmi, ki jih je v ljudski šoli sama pisala - to so bile nagajivke - nekatere še zdaj vem - ne bom jih povedal - in seveda potem, ko je pripovedovala moje otroške pesmi in tudi one za odrasle - večinoma jih je znala na pamet. Pri materi je bila pesem zmeraj lepša.

Mati je bila tisto, kar jaz nisem: v sebi je imela željo po življenju, da premaga svojo sebenjskost, svojo ozkost, svojo revščino, hotela je vandrati, hotela je potovati; če rečem zdaj, ko živim na Primorskem: bila je kot istrska šavrinka, ki je hitela kupovat po trebelski fari ali pa po šentjurski okolici dol do Karteljevega in po

Pesnikova mati (s poročne slike)

Mirni Peči - in nosila tisto robo v Ljubljano in nekaj zaslužila, da je sestro in mene preživela. Imela je izrazito voljo in gon v sebi, da bi prišla iz nekega mraka, iz neke teme, na sonce. Zdi se mi, da je na sonce tudi prišla. Meni ostaja v spominu kot izrazito sončen in lep človek; zdi se mi, da še nisem napisal, kar bi moral napisati na to temo.

O jerbasu moram napisati; cela rajda je še podob: ko je šla z grunta na svoje in smo živeli v čudni zidanici na podstrešju, bilo je polno vlage, pozimi mraza, obup in revščina - ampak zdaj je tisti prostor poln čudnih dobrot in hodiš tja, da se nasitiš. Zdi se mi, da še vedno prihaja tudi ona in mi pravi: "Toni, nič se ne boj, vse bo v redu, saj veš, tudi umreti ni težko, povežeš culo in greš na konec njive - in jaz te bom čakala." - Takrat, ko mi je umrl sin, je rekla: "Toni, nič ni, saj bo vojska, morda je pa tako boljše, da je zdaj šel, drugače bi ga lahko vojska vzela." Bila je neka čudna tolažba - po moje me ni nikoli pobožala - takrat pa me je pobožala; zdi se mi, da mi je vrnila neko moč in vero, rekel sem: Dobro, bom pa jaz živel za dva.

V sebi je imela to energijo, verjetno sem po njej dobil po eni strani to nežnost in čustvenost, po drugi strani pa tudi to energijo, ki sem jo imel takrat, ko nisem grebel po sebi in hodil vase, šel navzven, v aktivizem, čeprav tudi v politiko, v razdajanje navzven - oboje sem dobil po njej.

Oče je bil drugačen: miren človek, ki je hotel imeli urejeno življenje, mati pa je hotela vandrati in imeti veliko od življenja. Oče je izbral poklic, ki je bil popolnoma nasproten njegovemu čustvovanju - bil je taksist - stalno na cesti, vozil - hotel pa je imeti topel dom in družino! To dvoje: materina čud in očetov značaj - ni šlo skupaj.

Jaz pa sem verjetno zaradi tega, ker sem dolgo časa živel z materjo in ker sem se očeta bal, imel napačen in krivičen odnos do očeta. Moram reči, da mi je šele potem, ko sem sam imel otroka, oče prišel blizu, da sva se razumela kot moška, kot dva človeka. Ne bom pozabil, ko mi je naročil, preden je šel v bolnico in vedel, da bo umrl, naj grem po patra Romana. Šel sem; Roman ga je lepo pokopal, tudi govoril mu je. Tudi po tej plati mi je ostal očetov delež v zavesti, da tudi njegovega deleža, njegove skrinje zaveze, če tako rečem, ne smem izdati. Tudi v tem je neka moškost, neka zavezanost - ne samo rodu, tudi verovanju."

- Vaše šolanje, Vaša izbira poklica, vse je bilo nekako naključje, saj ste vse svoje življenje preživeli, kot da bi bili slavist. Omenili ste, da imate čudovito nagnjenje do otrok - to verjetno najbolj občuti Vaš vnuk Maj - morda se to kaže v številnih nastopih pred otroki, kjer dajete in razdajate svojo dušo. Ste kdaj pomislili, da bi bili učitelj?

"Sem! Prvo, kar sem pomislil, da bi bil, je bil učitelj. Moram pa reči, da je bilo to že v zgodnji prvi dobi, ker sem hotel, da bi bil boljši učitelj, kot je bila moja učiteljica. Ona me je bunkala, bila je krivična do nekaterih otrok - Bog naj ji grehe odpusti - jaz sem ji. O svoji učiteljici Pavli sem napisal pesem, da se ji tako odkupim, ker zmeraj o njej slabo govorim:

UČITELJICA

*Danes same težke besede ponavljam,
danes se v črno oblačim vsevprek:
moja prva učiteljica Pavla
je končala svoj vek.*

*Imela je oster visok glas,
rdeče ustnice in v roki šibo
in se je sklanjala z njo nad nas,
ko smo mi sklanjali raka in ribo.*

*Pri njej smo dajali roke na klop,
če je kdo le kakšno zakuhal,
in meni pri petju je rekla: Pob,
ti pa molči, ko nimaš posluha.*

*Sicer pa je znala odkriti zvok
v srcu kot na muževni svireli,
da z njo smo odprtih oči in rok
v tolmune skrivnosti strmeli.*

*Znala je za pridnost in za klepet
najti hval in bunk pravo dozo
in bila super, ko smo šli na izlet
s konji in lojtrnim vozom.*

*Zdaj je v deželi duš in duhov
na svojem končnem izletu
in spet razlaga nepredelano snov
vsem svetnikom in Bogu Očetu.*

*Okrog nje se gnetejo spet
učenci - krilatci za šolsko nalogo
in kot nas je toliko let,
jih gleda milo in strašno strogo.*

Pa saj ni bila tako slaba. Naučila me je brati in pisati v prvem razredu; če ne bi nje imel, ne bi znal nikoli pisati - tudi to je veliko.

Ko sem razmišljal, da bi prišel do učitelja, sem ugotovil, da je učiteljstvo strašno težak poklic - tisti poklic, v katerem človek rani veliko več ljudi kot zdravnik - zdravnik jih spravi nekaj pod rušo, ker jih slabo zdravi - je pač tak - medtem ko učitelj lahko toliko in toliko otrok pohabi, rani, da te brazgotine najnežnejšega otroštva ostanejo - in to je zelo hudo.

Iz te odgovornosti do učiteljskega poklica sem rekel: Ne bi bil to. Mislil sem, da bi bil general, recimo, vsaj kakšen pomemben oficir - še v deški dobi, ker sem bil droban, suh in nežen, zelenikav in kilav - vse mogoče - hotel sem biti junaški - in to je najbolje, če si general. Ampak - hvala Bogu - nisem bil, nisem šel v to smer, ker te junaščine v sebi seveda nisem imel. Pravzaprav sem se v življenju odločal per negationem. Profesor slovenščine me je silil, naj bi šel študirat slavistiko - rekel sem si: da bi mi zamorili še tisti moj lepi odnos do literature, da mi še to vzamejo z nemogočimi predavanji - ne! Oče je rekel: Pojdi študirat medicino! No, sem si mislil, saj bi bilo lepo, strašno lepo je biti otroški zdravnik - oni ti pokažejo jezik, ti jim daješ bonbone. Predstavljal sem si, da bi bil tak imeniten zdravnik, kot je bil - sicer psihiater - Bogomir Magajna. Ta mi je bil v mojih dijaških in študentovskih letih vzor zdravnika. Tudi iz tega ni bilo nič. Končal sem jus brez potrebe - saj ne rečem, nekaj sem študiral, ampak študij mi ni nikoli nič pomagal."

V družbi s pesnikom in urednikom Severinom Šalijem

- *Kot predsednik Društva slovenskih pisateljev in kot glavni urednik Cankarjeve založbe ste se srečali s številnimi pisatelji doma in po svetu. Je kakšen na Vas posebej vplival?*

"Moram reči, da v tem smislu na literaturo ne, pač pa je s svojim človeškim zgledom, s svojo človeško osebnostjo mnogo teh slovenskih mož vplivalo name - čutil sem, da je tudi njihov zgled zame zavezujoč, da moram včasih tudi sam počenjati tako, kot je treba in kot bi oni počenjali. Recimo - v času, ko sem postal predsednik, sem zavestno sklenil - tudi na osnovi poznavanja s Kosmačem - ki je bil tak možakar - da mora biti Društvo pisateljev samostojno, ne hoditi na CK ali socialistično zvezo po napotke ali karkoli - dovolj smo pametni, da lahko urejamo stvari duha pisateljskega društva - bodisi za mrtve ali žive - sami.

To se je zgodilo 1978. leta - takrat je Društvo pisateljev krenilo po tistih poteh, ki so privedle do slovenske pomladi. V tistem času, vem, smo se prav odločili, da je bilo Društvo zadnji kamen, tehtnica, tako da so tudi na CK morali reči JA za Novo revijo. Še mnogo takih akcij je bilo - zdí se mi, da je to pošteno in prav - kajti tisto, kar so na svoji koži skusili Kosmač, Kocbek, tudi Pahor in ostali, je bilo treba premagati, odpraviti - in Društvo je to prvo storilo. Drugo, kar me je učilo pri založništvu, je bilo to, da so mene izključevali - izključevali so me kot mulca, kot sabenjskega otroka s hribov, izključevali iz vasi, iz Marijanišča, ko me niso sprejeli v gimnazijo, ali iz škofovskih zavodov - in podobno - bil sem pač verjetno poreden - tudi učiteljica Pavla je to vedela - in šele potem me je pater Roman sprejel k frančiškankam v nekdanjo nižjo gimnazijo; moram reči, da sem mu bil vse življenje hvaležen, ker me je sprejel v družbo, da nisem bil zunaj tega.

Sam sem potem vseskozi stremel - bodisi kot založnik, družbeni funkcionar ali predsednik pisateljskega društva - da ljudi vključujemo, ne izključujemo.

Med pisatelji, katerim res veliko dolgujem, je ruski Sergej Jese-nin, prvi pesnik, ki sem ga že v dijaških letih odkril in ga prevajal nekako najbolj po duši in najbolj s svojim verzom slovenil njegov ruski verz. Nisem ga nikoli srečal, ker je tri leta prej umrl, preden sem se rodil, bil pa sem v njegovem Konstantinovem. Še več pa dolgujem Ani Ahmatovi, ki pa sem jo za življenja srečal v Moskvi neke zimske noči, ko sem ji recitiral Prešerna, ona pa mi je brala svoje nove pesmi. Spoznal sem neko čudno resnico: drobna ljubezenska pesem Anc Andrejevne Ahmatove je premagala sistem, ki je vladal 250 milijonom ljudem v Sovjetski zvezi - totalitarni stalinistični sistem. Ta drobna lirična ljubezenska pesem je bila upor zoper splošnost, kanoniziranost, zoper sivino, bila je intimen in osebni protest duše zoper ravnodušje, brezbržnost in zlobo, zlo in nasilje nekega velikega sistema - zmagala je pesem! Daj bog, da bi zmerom zmagovale pesmi!"

- *Jej z veseljem svoj kruh in pij veselega srca svoje vino - to Vam je kakor prijazna želja. Je kaj grenkobe, ko mislite na Dolenjsko, obdelujete pa primorsko trto in oljko?*

"To je očitek, ki ni upravičen. Jaz imam rad dolenjsko vino, kadar je dobro - tu v Šentrupertu Frelih goji imeniten cviček, ki je zelo dober. Doli v Šentjerneju sem srečal imenitne vinogradnike - tudi v našem starem vinogradu je bilo polno cepljenega - bila je belina, španjol, potrgalka, imenitno je dišalo - spomnim se silvanca. Potem sva z materjo grubala šmarnico, ki je hitro rasla in je ni

Pesnik in mati

Mati Ana Pavček, tri leta pred smrtjo

bilo treba špricati, ker ni bilo tistih bakrenih priprav in podobno. Mati je rekla: Je kislo, a je več kot pol cepljenega. - In smo seveda tisto tudi pili.

Ko je prišla mati v Ljubljano, sva šla k Figovcu in je rekla: Boš poklical pol litra vina. - Bom, buteljko. - Mati je zmeraj rekla: Boš poklical. - Lep izraz, nikjer ga nisem zasledil. - Pijva. - Mati reče: A, naše je bul. - Pila sva imenitno vino rizling. - Rekel sem: Potem pa ne bova pila. - A, boma, če ga boma plačala, ga boma tudi spila. - In seveda sva ga tudi spila. Primorska vina so seveda dobra vina. Meni je dolenski vinograd ostal na duši - ampak tisti, kakršen je nekoč bil: Z materjo v vinogradu, z mano, ko sem nosil pijačo za malico, s tisto podobo, ki jo vidim, kako je žejna, kako prime kozarec, kako se obraz razneži, kako ustnice stisne - še zdaj jaz, ko poskušam novo vino, ki ga hvalijo - lahko je vrhunsko - pa bom enako stisnil ustnice, kot jih je mati - potem počasi srknem vase, da ga čutim v ustni votlini, z bunkicami na jeziku - in potem v grlo, kako se širi in rečem: Uh, je dobro! To je seveda vino na Slovenskem.

Ko sem pisal knjigo o vinogradih - Primorci bi rekli, da sem furbast, Dolenjci navihan, zviti - sem rekel, da so vse slovenske vinorodne dežele lepe in vse se drenjajo s kvaliteto svojih vin k vrhu - nisem hotel reči, da je severni konec - Slovenske gorice, ali Haloze, ali Jeruzalemske gorice - najboljše.

Edino vino, ki mi je zares ostalo kot posvečeno, kot mašno vino, je bilo tisto, ki sem ga prinesel materi v bolnico: ležala je po operaciji, ledvico so ji izrezali, operacija je bila v redu. Pridem v sobo za intenzivno nego in pravi: Toni, prinesi mi vino. - Tisti trenutek mi je bilo strašno olajšanje; videl sem jo na pol golo, vso potno, s suhimi ustnicami - in če si je zaželela vina, sem rekel, si želi še živeti, bo živela. Zletel sem v prvo trgovino in kupil renski rizling - dobro se spomnim - z zaščitno etiketo slovenskih vin. Poskusila je; moram reči, da je bilo podobno, kot je bilo takrat, ko sem ji v vinogradu nosil vino: najprej se je zresnila, z neko blaženostjo in pozornostjo - Pavel Golia bi rekel: z andahtjo - odprla usta; dal sem ji požirek. Požirek je stekel v usta in navzdol, olajšanje je šlo po obrazu, ustnice niso bile več suhe...

To je bil zadnji požirek vina v njenem življenju - tisto noč je umrla... Lepo mi je bilo, ker ni šla žejna na oni svet - kot je neprestano iz žeje hrepenela po lepem in svetem, ji je bila tudi ta želja izpolnjena. - Od takrat se mi zdi, da je vino sveto in posvečeno, in ga pijem tako, kot me je učil Pavel Golia, doma v Trebnjem, in mi rekel: Ti, pob, ti ne znaš ne pesmi pisat ne vina pit. Rekel sem: Goljuška, pa zakaj mi to praviš, najhujše, kar mi lahko rečeš. Je rekel: Vse delaš prehitro. Treba je delati počasi, z andahtjo. Tega sem se kasneje, takrat, ko smo izdali pesniško zbirko Pesmi štirih, navadil in zdaj počasi pozorno delam vse okrog pitja in pisanja."

- 17. decembra 1992. leta smo prav v tem prostoru predstavili Vašo pesniško zbirko *Majhen dober dan* - predstavlja most med poezijo za otroke in poezijo za odrasle - vsa je izšla iz šentjurskih korenin. Bi lahko napisali takšno zbirko, ko ste bili še v razvoju?

"Najbrž, da ne - kaj vem! Človek neprestano tipa za neko besedo in beseda se ti odpre - ali se ti ne odpre. Na primer, prozo Čas duše, čas telesa sem zapisal zato, ker nekaterih stvari nisem mogel v pesmi povedati.

Potem ko sem zapisal to v prozi, so se mi odprle iste teme, ki sem jih zapisal v verzih. Prideš do besede - ali beseda pride do

tebe - ali če rečem malo nagajivo: Pesem išče pesnika, pesnik išče sponzorja. Ha-ha!"

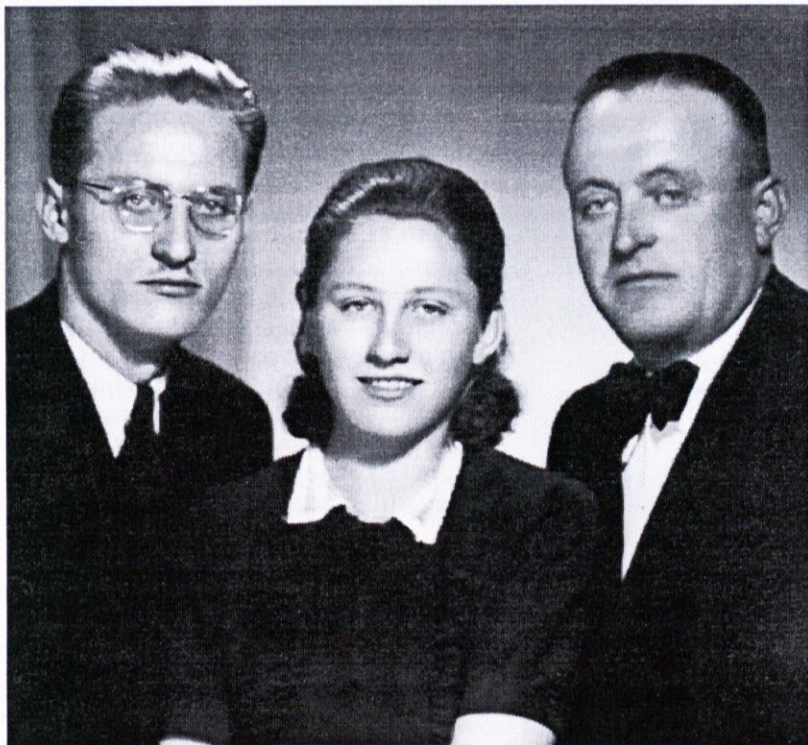
- Vam zveni beseda kot beseda praznika - če rečem po Vašem vzorniku Otonu Župančiču - ali se Vaša poezija za otroke ali za odrasle ne napaja pri istem viru, kot se je zdaj prozno delo Čas duše, čas telesa? Ali je lahko biti drugačen kot pesnik, drugačen kot pisatelj? Se Vaša nit ustvarjanja v prihodnosti lahko obrača k prozi - ali vidite samo poezijo?

"Ah, noben pisatelj, to ni nič, to so neki zapisi, neke vrste obračun, kar je bilo treba zapisati, neka srečavanja s sabo, v mladosti, z materjo, očetom, s Pavlom Golio, Kocbekom, z Ano Ahmatovo, Vitomilom Zupanom in podobno - in vmes še s slovenstvom, z našim malo čudnim in šepavim značajem in podobno - in to sem pač zapisoval. To ni pisateljstvo. Pisateljstvo je tisto, ko sedeš k mizi, sediš po pet ur in pišeš roman, ki ga ljudje tudi berejo - tega jaz ne znam. Kajti vse to, kar sem napisal, je bilo v glavi - tako kot poezija.

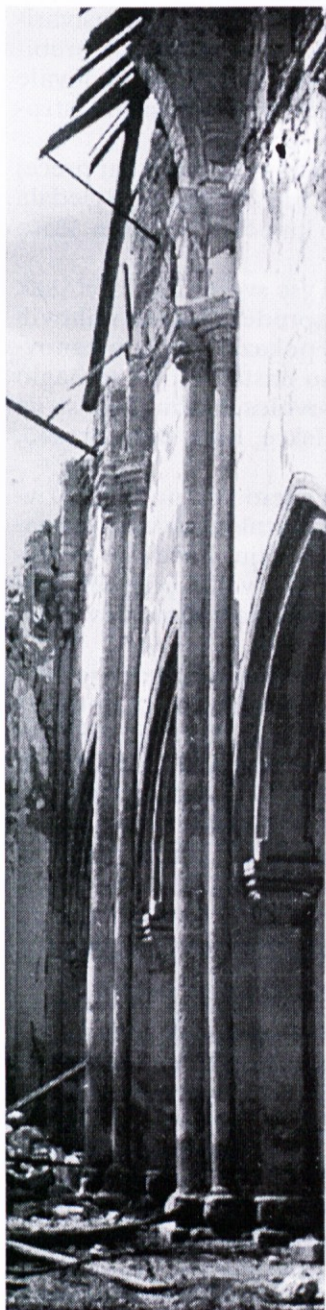
Začetke, srž sem sicer v blok napisal, a šele potem, ko sem jih že imel v glavi, šele potem sem pretipkaval in oddal - ne misleč, da je to proza.

Nekoč mi je rekel makedonski pesnik Blaže Koneski - isto leto sva izdala pesniško zbirko Zapisi, ne da bi vedela drug za drugega: Vsi nekaj zapisujemo na rob dni, na rob svojega življenja ali v kakšen zvezek, in če pride kaj iz tega roba v središče, je to po čudežu ali po milostnih poteh usode - lahko pa tudi nikoli ne pride. Vendar je prav, ker smo zato na svetu, da zapisujemo na rob dni in njihovih stisk svoje poglede, svoje besede..."

Tone Pavček s sestro in očetom, leta 1956

Desetletje razvoja kulturnih dejavnosti na Dolenjskem

Kostanjeviška samostanska cerkev v ruševinah; foto: Arhiv Zavoda za spomeniško varstvo Slovenije

KULTURA
Rast 5 - 6 / 1996

V prispevku ne prikazujem celostne podobe takratnega kulturnega dogajanja, temveč samo del tega, in sicer to, kar je ohranjeno v mojem arhivskem gradivu, osebnih beležkah, v desetih letnikih Dolenjskega lista in še kje. Pri naštevanju ljudi, ki so imeli v takratnem dogajanju vidno vlogo, se vnaprej opravičujem vsem tistim, ki jih bom nehotе izpustila. Takrat je bilo toliko ustvarjalnih ljudi, da ne bi mogla vseh naštet.

Prav na Dolenjskem so obstajale silne napetosti med zmagovalno OF in KP ter poraženimi domobranci in njihovimi pristaši. Politični aktivisti so s pretirano gorečnostjo izvajali navodila o ustanavljanju kmetijskih delovnih zadrug, o prisilnem odkupu, nacionalizaciji itd. Marsikdaj je bilo prisotno nasilje in marsikomu se je zgodila krivica. Politično zaostrovanje je šlo tako zelo daleč, da so skrajneži na novomeški železniški postaji poskušali zažgati ljubljanskega škofa Vovka, marsikje so poškodovali verska obeležja itd. Politični in drugi prenapeteži so, žal, imeli veliko besed. Vlado je precej zategnjeno vzdušje. Navedla bom samo dva primera, do kod je segala kulturna nerazgledanost. V Novem mestu so dali dragocene arhive na odpad, samo da bi bili čim boljši pri izpolnjevanju navodil za zbiranje odpadnega papirja. V napol podrtem kostanjeviškem gradu so minirali del preostalih zidov, da bi speljali cesto v grajsko vinsko klet. In podobno.

Svetle izjeme so bile kulturne ustanove: Dolenjski, Belokranjski in Posavski muzej ter takratna Študijska knjižnica v Novem mestu. Te postojanke napredka so morale premagovati zelo hude gnotne in prostorske težave, večkrat pa tudi nerazumevanje. Kljub temu so pogumno uresničevale svoje zamisli. Napori in uspehi pri rekonstrukciji mestnega jedra v Novem mestu so pomenili svetlo izjemo. Delovale so nekatere uspešne igralske družine in pevski zbori. Vsi ti so izžarevali kulturno ustvarjalnost v svojem prostoru in se borili proti ozkim pojmovanjem.

Nekaj ustvarjalnih domačinov, ki so po koncu vojne morali delati drugje in so bili navezani na Dolenjsko in Belo krajino, se je leta 1953 za stalno naselilo v Novem mestu in Črnomlju. Začeli so delati v novomeškem in belokranjskem okrajnem ljudskem odboru ter v občini Novo mesto. Zadali so si nalogo, da zagotovijo najprej gospodarske pogoje za razvoj obeh pokrajin, nato pa ustvarijo možnosti za hitrejši kulturni in vsestranski razvoj tega območja. V začetku so imeli velike težave, saj so se morali spopadati z ozkostjo in drugimi že navedenimi problemi. Toda niso se ustrašili težav. Bili so zanesenjaki, ljudje širokih in kritičnih pogledov, ki so mislili z lastno glavo. Z veliko voljo in zagnanostjo so začeli uresničevati zastavljene cilje.

Pri tem so se oprli na večinoma mlajše, široko razgledane, perspektivne, prav tako zanesenjaške ljudi v regiji, ki prej niso mogli razviti vseh svojih sposobnosti. Naj med njimi naštejemo nekaj gospodarstvenikov: Boris Andrijanič, Viktor Zupančič, Stane Dolenc, Jože Knez, Jurij Levičnik, Ivan Kočever in drugi. V poznejših letih še Ludvik Golob in Silvo Gorenc. Zelo važna je bila tudi naslonitev na druge pomembne osebnosti tistega časa: prof. Janka Jarca, prof. Jožeta Dularja, prof. Franja Stiplovška, Boga

Komelja, Toneta Gošnika, Lada Smrekarja, prof. dr. Otona Bajca, prim. dr. Iva Smrečnika, mnoge prosvetne delavce in druge. Pozneje še na arheologa prof. Toneta Kneza, prof. Stanka Škalerja, pesnika Severina Šalija in druge. Vsi našteti so imeli velike ustvarjalne želje in so se vključili v skupna hotenja, da vsak na svojem področju naredi največ, kar je možno.

Imeli so skupno željo, da bi razvili te pokrajine in s tem ustvarili pogoje za boljše in kulturnejše življenjske razmere njenih prebivalcev. Vodila jih je vizija, da bi tudi v teh krajih prevladovala kulturna in vsestranska razgledanost, ustvarjalnost, širina, strpnost, poštenost, pravičnost.

Pri njihovem delovanju so jim politični skrajneži delali kar precej težav, vendar niso uspeli. Tudi republika ni z naklonjenostjo gledala na nagel in samosvoj razvoj teh pretežno kmečkih pokrajin. Zato je bilo delo toliko težje.

Pozitivno usmerjeni ljudje so zastavili vse svoje sile, da bi vsak na svojem področju dosegel čim večji napredek. Uspeh njihovih dolgoletnih gospodarskih naporov se je pokazal v novoustanovljenih in že obstoječih podjetjih. Tako so nastali ali pa se naglo širili Krka - tovarna zdravil, Novoteks, Novoles, Pionir, Industrija motornih vozil, Labod, Kremen, obrati Iskre, Beti, Belt, Presad, Lisca, Celuloza in drugi.

Na tisoče ljudi je dobilo zaposlitev in s tem znatno boljše življenjske razmere. To se je med drugim pokazalo tudi v široko zastavljeni gradnji individualnih hiš na podeželju. Začeli so se zbirati skupni skladi. Z njihovimi sredstvi in ob veliki pomoči krajanov se je izvajala elektrifikacija vasi, gradnja vodovodov, telefonskega omrežja, cest itd.

Poleg tega izredno močnega gospodarskega razvoja je bilo potrebno namensko izdvojiti več družbenih sredstev kot dotlej za razvoj tako imenovanih družbenih dejavnosti. Marsikje v Sloveniji, kjer so imeli znatno večje finančne možnosti kot širša Dolenjska, so bile te dejavnosti, posebno še kultura, še vedno pastorka. Vodilni ljudje širše dolenjske regije so imeli veliko razumevanja za njihov razvoj. V tistih letih so imeli okraji kar precej državnih in materialnih pristoynosti, zato je bila od njih in razumevanja njihovih odbornikov odvisna višina sredstev, namenjenih za družbene dejavnosti. Nekaj malega so prispevale občine, republika pa nič.

Vzporedno z vse večjo gospodarsko rastjo samo dajali iz leta v leto vedno večja proračunska sredstva za družbene dejavnosti in s tem tudi za kulturo. Kulturnim delavcem ni bilo več potrebno prosjačiti kot prej. Kulturne ustanove so imele zagotovljen denar ne samo za njihovo osnovno, temveč tudi za razširjeno dejavnost.

Zato so Dolenjski, Belokranjski in Posavski muzej močno razširili svoje delovanje in v nekaj letih ustvarili po štiri osnovne zbirke: zgodovinsko in kulturnozgodovinsko, arheološko, etnografsko in NOB. Dobili so možnost, da so nabavljali vedno nove eksponate. Z večletnim intenzivnim delovanjem je število razstavnih predmetov naglo naraščalo. Dolenjski muzej je od 1956. do 1958. leta podvojil število zgodovinskih, kulturnozgodovinskih in umetniških predmetov. Med drugim mu je uspelo restavrirati in razstaviti freske iz treh dolenjskih poškodovanih gradov, stare portale in nagrobnike. Postavili so krajevno zbirko v Dolenjskih Toplicah, pozneje še v Pleterjah ter spominsko sobo Janeza Trdine v Gracarjevem turnu. Skrbeli so tudi za Bazo 20 na Rogu. Belokranjskemu muzeju v Metliki je uspelo v slabih desetih letih

pridobiti toliko predmetov, da so v metliškem gradu napolnili osem razstavnih prostorov. V Posavskem muzeju v Brežicah so poleg bogatih muzejskih zbirk uredili tudi posebno sobo, posvečeno kmečkim uporom. Uspeli so rešiti in restavrirati viteško dvorano z dragocenimi poznobaročnimi freskami iz začetka 18. stoletja. Nad novomeškim muzejem se je med drugimi navdušil odlični francoski pisatelj Claude Avelin, ki je jeseni 1958 po obisku izjavil, da je videl malo mest takega obsega, kot je Novo mesto s tako lepo urejenim muzejem.

S pomočjo arheologov iz Filozofske fakultete v Ljubljani in Narodnega muzeja so izkopavali na pomembnih najdiščih in urejali muzejske arheološke zbirke. Kmalu so dobili dva pomembna arheologa, kustosa Toneta Kneza v Novem mestu in Stanka Škalerja v Brežicah. V začetku šestdesetih let so se začela arheološka izkopavanja na Marofu, na Beletovem vrtu v Novem mestu in v nekdanjem rimskem pristanišču Neviodunumu na Krškem polju. Z zagnanim in načrtnim delom obeh arheologov sta se muzejski arheološki zbirki naglo bogatili. Arheološka zbirka Dolenjskega muzeja je z leti postala ena najpomembnejših zbirk v Srednji Evropi.

Dolga začetna leta so bili profesorji Stiplovšek, Jarc in Dular edini strokovnjaki v teh muzejih. Prizadevanje za nove strokovne kadre je bilo zaman. Še težje je bilo s prostorskimi vprašanji. Belokranjski in Posavski muzej imata svoje prostore v gradovih. Ti pa so bili prva leta zasedeni s stanovalci in raznimi ustanovami (internat, sodišče). V tistih časih je bila prostorska stiska neprimer- no težja, kot je danes. Takrat so bile še vedno zelo občutne posledice vojne vihre. Veliko stavb je bilo porušenih ali požganih, sred- stev za gradnjo javnih stavb sploh ni bilo. Bili so potrebni večletni izredni napor oblasti, da je postopoma uspelo za družine in usta- nove dobiti nadomestne prostore in jih izseliti iz gradov. Proces pridobivanja novih prostorov za muzeje in knjižnico je sicer potekal uspešno, vendar je trajal več let in zahteval veliko razumevanja ter izrednih naporov.

Ker so muzeji in knjižnica zelo hitro širili svojo dejavnost, so novopridobljeni prostori kmalu postali pretesni. Posavski in Be- lokranjski muzej sta to stisko reševala s postopnim pridobivanjem vedno novih prostorov v obeh gradovih. Dolenjski muzej je svojo prostorsko stisko reševal z nakupom bližnje večje stavbe, v katero se je nato preselil oddelek NOB, zdaj je v njej etnografska zbirka. V vmesnem času je kartuzija Pleterje dala na razpolago del svojih prostorov za muzejski depo.

Z nakupom stavbe in z gradnjo Dolenjske galerije je postalo vprašanje prostorov za Dolenjski muzej znosnejše. Poleg tega je bila leta 1961 v načrtu gradnja posebnega paviljona za obdobje NOB na muzejskem vrtu, pa je bila uresničena šele čez petnajst let. Tudi gradnja posebnega paviljona za arheološki oddelek je bila že takrat predvidena. Na žalost vse do danes do nje ni prišlo, čeprav bi bila potrebna dostojna predstavitev te izredno bogate zbirke.

Med drugimi so muzeji takrat izvajali tudi pedagoško dejavnost, saj so redno gostili učence osnovnih in srednjih šol. Posavski muzej je celo ob vsaki razstavi izdajal brošurice za šolarje. Vsi trije muzeji so skupno izdajali svojo knjižno zbirko in se ukvarjali tudi z znan- stvenim delom. V teh letih je bila razstavna dejavnost vseh treh muzejev izredno živahna. Poleg arheoloških in etnoloških so se vrstile razstave: Kmečki upori, Turški vpadi, Okupatorjevi zapor

in taborišča, Dolenjska žena v NOB itd. Posebej je bila predstavljena dejavnost Mirana Jarca in Josipa Reslja. Tudi Knjižnica Mirana Jarca je imela v teh letih zelo bogato razstavno dejavnost. Naj omenim samo nekatere: Delež občanov novomeške občine v slovenski kulturi, Zbrana kulturna in znanstvena dela Novomeščanov od 17. stoletja do najnovejših časov, o ustvarjalni dejavnosti Ilke Vašte, Franceta Bevka, Pavla Golie, Alojza Gradnika itd.

Na likovnih razstavah so bili predstavljeni: Vladimir Lamut trikrat, Bogdan Borčič dvakrat, Božidar Jakac dvakrat, Lojze Perko dvakrat, Zoran Didek, na kolektivni razstavi pa Rihard Jakopič, Anton Gojmir Kos, Ivan Vavpotič, Maksim Gaspari, Vladimir Štoviček, Franjo Stiplovšek in drugi. Vse te razstave, razen kolektivnih, so bile obenem tudi prodajne, kar je pritegnilo veliko število ljubiteljev likovne umetnosti. Med drugim so pripravili tudi razstavo Novo mesto in Dolenjska v umetnosti. Dr. Ivan Komelj je pisal leta 1961: "Novo mesto se počasi le trga iz umetnostnega provincializma in se priključuje drugim slovenskim mestom." Žal sta se v tistih letih v regiji trgali iz umetnostnega provincializma samo Novo mesto in Kostanjevica.

Poleg tega je bil Dolenjski muzej odgovoren še za arhivsko službo. Profesor Jarc je vložil ogromno truda v zbiranje in primerno varovanje dragocenega arhiva, za njim vsi drugi arhivski delavci. Čeprav je bil takrat arhiv natrpan, je bil vendarle v primernih prostorih. Zavaljo nerazumevanja pomena arhivskega gradiva to, žal, že dolga leta propada v neprimernih vlažnih depojih.

Vsi trije muzeji so od vsega začetka izvajali zelo pomembno dejavnost na področju spomeniškega varstva, pri čemer je največje uspehe dosegel Dolenjski muzej. Ta je z odlokom okrajnega ljudskega odbora leta 1959 postal odgovoren za spomeniško varstvo na področju celotnega novomeškega okraja.

Takoj po končani vojni je bilo stanje spomeniških objektov, posebno še na Dolenjskem, porazno. Nekaj dolenjskih gradov je bilo med NOB požganih, ker bi sicer služili okupatorjem kot vojaška oporišča. Še večje je bilo število gradov, ki niso bili požgani, pač pa so se lastniki med vojno odselili, nato pa jih je človeška pogoltnost začela uničevati. Svoje je naredil tudi zob časa. Muzejskim delavcem je uspelo rešiti vsaj kamnite detalje in delno opremo ter slike iz takrat uničenih dolenjskih gradov. V Posavju in Beli krajini so se gradovi večinoma ohranili, vendar so kljub temu propadali, ker jih nihče ni vzdrževal, bili pa so prenapolnjeni s stanovanjci. Celovita obnova dolenjskih gradov bi zahtevala ogromna sredstva. Teh pa v povojnih letih sploh ni bilo in jih tudi sedaj ni.

V prvih letih po vojni so bili v Novem mestu obnovljeni Križatija, Kresija, Glavni trg in stara gimnazija. Na vztrajno opozarjanje spomeniškega varstva je v petdesetih letih vendarle uspelo izdvojiti toliko javnih sredstev, da se je začela vsaj delna obnova gradov. V teh letih je bil na Dolenjskem in v Posavju v celoti obnovljen samo grad Otočec ter del požgane pleterske kartuzije. Začela se je večletna obnova gradu v Brežicah, streho pa so dobili gradovi Gracarjev turn, Prežek, Stari grad, nato še Hmeljnik. Pričeli so obnavljati tudi vrtni paviljon v Soteski in grad v Žužemberku. Sredi petdesetih let se je začelo načrtno restavriranje cerkve in nato prvega trakta kostanjeviškega samostana oziroma gradu, kot mu pravijo domačini. Obnovo kostanjeviškega kompleksa sta vodili inž. arh. Milka Čanak iz Zavoda za spomeniško varstvo FLRJ v Beogradu in inž. arh. Špela Valentinčič iz Zavoda za spomeniško

Kiparji na prvi Formi vivi v Kostanjevici na Krki leta 1961

Slavnostni ognjemet ob zaključku Forme vive

Jakob Savinšek si je v Krakovskem gozdu že januarja izbral hrast za delo na Formi vivi

Pred skulpturo japonskega kiparja Eisakuja Tanake: F. Pirkovič, J. Dular, V. Pirkovič, L. Smrekar, J. Jankovič, B. Komelj, S. Škaler

varstvo LRS v Ljubljani. Pri vseh obnovitvenih delih so se združevala republiška in okrajna sredstva, na Otočcu in Kostanjevici pa tudi sredstva federacije. V obnovo kostanjeviškega kompleksa je bilo treba več kot štirideset let vlagati ogromno znanja, truda in zanesenjaštva. Glavna nosilca tega dela sta bila inž. arh. Valentinčičeva in Lado Smrekar. Kljub občasnim izpadom nekaterih primitivnih ljudi je imel ta projekt vso podporo kulturne javnosti in odgovornih ljudi v oblastnih organih.

Tudi delavci in sodelavci Knjižnice Mirana Jarca so s svojim zagnanim delom izpolnjevali veliko kulturno nalogo. Tokrat ne nameravam prikazati izredno pomembnega dela knjižnice, ker sem o tem že pisala v Rasti. Moram pa poudariti, da je imela v obravnavanem desetletju s svojo široko dejavnostjo in ustvarjalnostjo svojega ravnatelja Boga Komelja prednostno vlogo v kulturnem in vsesplošnem razvoju regije. Za svoje delo je bila deležna vse podpore.

Z izselitvijo številnih stanovalcev in z nakupom sosednje stavbe je uspela rešiti prvo fazo njenih prostorskih problemov. Ker je z leti število knjig skokovito naraščalo, prav nič pa se ni vlagalo v njeno prostorsko razširitev ne v sedemdesetih ne v osemdesetih letih, je to vprašanje postalo naravnost kritično. Ogroženo je delovanje knjižnice in obstoj njenega res bogatega knjižnega fonda. Končno je prišlo do sanacije stare stavbe, vendar prostorski problemi s tem še zdaleč ne bodo rešeni.

V obravnavanih letih je bila Knjižnica Mirana Jarca kulturno žarišče za vso regijo. Bila je dolenski paradni konj. Vse delegacije iz Jugoslavije in inozemstva smo vedno peljali tja. Spominjam se, da se niso mogli načuditi njenemu bogastvu in enkratnosti. Le stežka so razumeli, kako je bilo možno v tako majhnem kraju, kot je Novo mesto, zbrati toliko dragocenih starih knjig in imeti tolikšno število knjižnih enot.

Eno od močnejših žarišč v kulturnem razvoju Dolenjske in širšega območja je z leti postajala Kostanjevica. Poleg izredno uspešnega Kulturnega društva Lojze Košak so leta 1956 ustanovili Dolenjski kulturni festival. V dolgi vrsti let je festival pripravil ogromno kulturnih prireditev, od nastopov domače dramske skupine do plesnih in literarnih večerov, dramskih in opernih gostovanj, koncertov, recitalov, filmskih premier do likovnih in drugih razstav. V Kostanjevici so gostovali Slovensko ljudsko gledališče iz Celja, Drama SNG, ljubljanska in zagrebška Opera, Mestno gledališče ljubljansko in Slovenska filharmonija.

Večina nastopov je bila v kostanjeviškem Domu kulture, operne predstave pa na prostem v monumentalnem ambientu kostanjeviškega samostana, takrat še delno v ruševinah. Nastopali so vrhunski umetniki, predstave na prostem pa si je vsakokrat ogledalo več kot tisoč navdušenih obiskovalcev.

Navajam delen prikaz številčnosti kulturnih prireditev v tistih letih v okviru Dolenjskega kulturnega festivala. V septembru in oktobru leta 1956, 1957 in 1958 so uprizorili kar šestindvajset kulturnih prireditev, med njimi opere Prodana nevesta, Seviljski brivec in Ero z onega sveta. Vse to se je, razen opernih predstav, iz leta v leto stopnjevalo. V poletnih mesecih leta 1963, 1964 in 1965 so pripravili kar štirideset kulturnih prireditev. Samo v sezoni 1960/1961 je v Kostanjevici predavalo sedem vrhunskih slovenskih strokovnjakov s področja likovne umetnosti.

Najboljši umetniški ansambli so z veseljem prihajali gostovat v majhno Kostanjevico. Ne samo zaradi izrednih organizacijskih

Vilma Pirkovič
PLODNA LETA

Spomladi 1961 je bil Savinškov spomenik na Gričku nad Črnomljem v zaključni fazi. Avtor stoji pred spomnikom.

Gostovanje zagrebske Opere z Gotovčevim Ero z onega sveta. Na predstavi v Kostanjevici, ki jo je obiskalo 10.000 gledalcev, je bil tudi avtor opere Jakov Gotovac.

Lojze Perko z gosti na otvoritvi svoje razstave v Novem mestu januarja 1961

KULTURA
Rast 5 - 6 / 1996

sposobnosti in zanesenosti vodilnih domačinov, temveč predvsem zato, ker so med preprostimi prebivalci občutili veliko pripravljenost in dozorelost za sprejemanje umetniških doživetij. V vsej Sloveniji ni bilo podobnega primera. Človek, ki je v vsem tem procesu odigral ključno vlogo, je bil Lado Smrekar. S sodelavci, med njimi Ladko Kuček, so dolga desetletja izžarevali silno voljo, da bi ljudem nudili čim več kulturnega bogastva. S svojo zagnanostjo so to v polni meri dosegli.

Leta 1956 so v Kostanjevici poleg Dolenjskega kulturnega festivala uredili šolsko galerijo Jožeta Gorjupa, leta 1958 pa likovno razstavišče Vladimirja Lamuta, kjer so se vsa leta vrstile številne razstave in recitali. Obenem so tudi odločilno vplivali pri Formi vivi ter pri restavriranju samostanskega kompleksa. Zato je delež Kostanjevice pri širjenju kulturnih vrednot na Dolenjskem enkrat. Našli so se tudi pritlehni ljudje, ki so hoteli vse to uničiti, vendar jim ni uspelo in zato je Kostanjevica še danes pomembno kulturno žarišče.

V letih od 1953 do 1963 je bila v dolenjski regiji zelo razvita ljubiteljska kulturna dejavnost. Vsak nekoliko večji kraj je imel svoje kulturno društvo. Skupaj jih je bilo leta 1955 na Dolenjskem in v Beli krajini 37. V društvih so prevladovali pevske zbori in igralške skupine, delno godbe na pihala. Izjema je bilo Novo mesto, ki je imelo tudi komorni orkester. Po nastopih v domačih krajih so praviloma gostovali tudi drugje. Razvita je bila tudi tekmovalna dejavnost. Njihova zveza je vsako leto prirejala tako imenovane pevske in dramske revije, najprej po občinah, najboljši pa so nastopili na okrajnih revijah, ki so trajale ves teden. Maja 1962 je bila v Novem mestu enotedenska republiška revija najboljših dramskih skupin. Leta 1956 je bil na Grmu v Novem mestu festival sedemnajstih mladinskih pevskih zborov z vse Dolenjske in Bele krajine, na katerem je nastopilo 900 mladih pevcev. Ob otvoritvi obnovljenega Kulturnega doma v Brežicah maja 1961 je bila tudi recitatorska revija.

V naših ljudeh je že dolga desetletja močno razvito veselje do aktivnega kulturnega udejstvovanja. Za pevske vaje in pripravo iger so žrtvovali večere za večerom vse do poznih nočnih ur, nedeljo za nedeljo. V mrzlih zimskih nočeh so se peš vračali v oddaljene vasi. Vse seveda brezplačno. Edina pohvala je bil uspeh pri poslušalcih oziroma gledalcih. Generacije so se menjavale, toda ta dejavnost razen redkih izjem in vojnega časa ni nikoli zamrla.

Nekaj primerov: Kulturno društvo Dobropolje je praznovalo 100-letnico svojega delovanja, kvalitetni pevski zbor Dušan Jereb iz Novega mesta pa 50-letnico. V obravnavanih letih je bilo zelo dejavno gledališče Prosvetnega društva Dušana Jereba, prav tako iz Novega mesta. Zelo kvalitetno so izvajali težavna dramska dela, na primer Lorko, Cankarja, Maughama, Shakespeara. Tudi njihov Mladi oder je bil zelo uspešen. V Kostanjevici je bila prav tako zelo razvita dramska dejavnost. Uprizarjali so zahtevna dela. V sezoni 1955/1956 so naštudirali kar pet iger. K delu so pritegnili tudi odlične scenografe, kot so bili Vladimir Lamut, Maksim Gaspari, Miro Kugler in drugi. Vse njihove predstave, štiriindvajset po številu, je poleg redne službe in ostalega delovanja na področju kulture režiral Lado Smrekar. Nastopili so na trintridesetih odrih. Z igro Miklova Zala so v Kostanjevici nastopili kar petnajstkrat. Gostovali so po drugih krajih Slovenije in v Trstu ter na Koroškem. Imeli so tudi Mladinski oder.

Tudi nekatera manjša društva so se spopadla s težkimi dram-

skimi teksti. Tako je igralska družina Brata Pirkovič iz Šentjerneja izvedla leta 1955 izredno težko delo Somerseta Maughama Sveti plamen. Istega leta so ustanovili tudi Lutkovni oder, ki je nato deloval več desetletij. Kulturno društvo v Trebnjem je leta 1955 praznovalo desetletnico obstoja. Novomeška gimnazija in učiteljske sta tudi imela svoj dramski odsek.

Vsa društva - in velike večine sploh nisem omenila - so pomembno vplivala in še vedno vplivajo na kulturno raven našega prebivalstva. Zahvala velja vsem njihovim požrtvovalnim članom in generacijam aktivnih prostovoljnih kulturnih delavcev.

Da bi spodbudili ustvarjalno delo vidnih kulturnih delavcev in jim dali javno priznanje, je Okrajni ljudski odbor Novo mesto leta 1954 uvedel Trdinove nagrade. Do leta 1963 je bilo to najvišje priznanje podeljeno sedemtridesetim kulturnim in znanstvenim delavcem, ki so živeli in ustvarjali v novomeški regiji ali pa imeli velike zasluge za njen kulturni razvoj. V tistih letih drugod po Sloveniji še ni bilo podobnih priznanj. Trdinove nagrade so še posebno v prvem desetletju pomenile izredno veliko priznanje, saj niso bile denarne, temveč so pomenile največjo javno zahvalo najvidnejšim izbrancem iz vrst kulturnih in znanstvenih delavcev. Imele so velik pomen in so močno vzpodbujale kulturno delo posameznikov ali skupin. Včasih žal kriteriji niso bili najbolj pravični. Trdinove nagrade so se ohranile tudi v naslednjih desetletjih, vse do danes, le da so sčasoma dobile nekoliko drugačen pomen. Skupno število dobitnikov Trdinovih nagrad od leta 1954 do leta 1995 je 88.

V letih od 1953 do 1963 je bilo na Dolenjskem in v Beli krajini odkritih kar sedemnajst javnih spomenikov, ki so jih ustvarili akademski kiparji. Tudi v tem pogledu sta ti dve pokrajini bistveno pred drugimi pokrajinami v Sloveniji. Tu niso všteta likovna dela, ki so nastala v prvih letih Forme vive in Tabora likovnih samorastnikov v Trebnjem. Teh sedemnajst umetnin je vsekakor pomembno oblikovalo naš prostor in ga oplemenitilo ter vplivalo na višjo kulturno zavest prebivalcev. S skulpturami močno prednjači Novo mesto, ki jih ima kar osem, sledi Bela krajina s štirimi skulpturami, Kostanjevica prav tako s štirimi in Šentjernej z eno. Te številke vsekakor govorijo o visoki kulturni ravni naših krajev.

V tistih letih se je regija lahko ponašala s precejšnjim številom likovnih umetnikov, ki so (poleg Forme vive in Tabora likovnih samorastnikov) stalno ali občasno ustvarjali. To so bili Vladimir Lamut, Božidar Jakac, Jakob Savinšek, Vladimir Štoviček, Franjo Stiplovšek, Bogdan Borčič, Miroslav Kugler, France Mihelič, Zoran Didek, Izidor Mole, Viktor Povše, Viktor Magyar in še kdo. Vsi razen Magyara so imeli akademsko izobrazbo. S svojim delom so dali pečat vsej regiji, njenim prebivalcem in kulturnemu življenju nasploh. Mislim, da ni slovenske pokrajine, ki bi se že v tistih časih lahko pohvalila s takim številom priznanih likovnih umetnikov.

Družbene razmere so bile ugodne, zato so, z izjemo Vladimirja Lamuta, sproščeno ustvarjali. Lamutu smo omogočili tri razstave, v Novem mestu je prodal precej svojih slik, dobil je družbena sredstva za izpopolnjevanje v tujini, med prvimi je dobil Trdinovo nagrado. Zaradi nerazumevanja nekaterih posameznikov v Ljubljani in Novem mestu je menil, da se mu kljub temu godi krivica. Njegov silno nemirni in občutljivi duh je trpel. Imel je občutek, da ga ljudje, pa tudi likovni umetniki in kritiki, ne razumejo in podcenjujejo. Dejansko je živel in delal v neustreznih delovnih

razmerah, toda v teku so bile priprave, da se to uredi. Še preden je to uspelo, ga je nemir nesel h Krki, njegovi ljubljeni reki, in zgodilo se je, da je tragično končal.

V obravnavanem desetletju je bilo v regiji znatno manj književnih ustvarjalcev, kot pa likovnih.

Tudi veliko znanstvenih delavcev je občasno živelo tu ali raziskovalo to območje, ali pa so obdržali stik s pokrajino, ker so bili domačini, živeli pa so drugje. Njihovo število je tako veliko, da se bom morala omejiti samo na tiste, ki so postali člani Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Navajam jih po abecednem redu, brez navedb njihove stroke in brez doktorskih nazivov. To so: Oton Berkopec, France Bezljaj, Emilijan Cevc, Stane Gabrovec, Božidar Jakac, Vinko Kambič, Marjan Kozina, Rudi Kyovski, Anton Lajovic, Janko Lavrin, Feliks Lobe, Pavel Lunaček, Anton Melik, Boris Merhar, France Mihelič, Vojeslav Mole, Marjan Mušič, Rajko Nahtigal, Boris Paternu, Janko Polec, Dušan Povh, Stojan Pretnar, Edvard Ravnikar, Ferdinand Seidl, France Stele, Milan Škerlj, Stanko Škerlj, Lujo Škulj, Franc Veber, Fran Zwitter, Oton Župančič. Vsekakor moram napisati tudi izrednega člana SAZU dr. Jožeta Mlinariča ter nekaj raziskovalcev, ki sicer niso bili člani Akademije, so pa izredno veliko naredili za Dolenjsko. To so bili med drugimi dr. Mihajlo Rostohar, dr. Niko Zupanič, dr. Ivo Komelj, dr. Sonja in Peter Petru, dr. Vinko Šlibar, dr. Vida Stare, Ivo Pirkovič, Janko Jarc, Tone Knez in drugi.

Vsi navedeni, pa tudi tisti, ki niso navedeni, so veliko raziskovali širšo dolenjsko regijo in s svojim znanstvenim delom izven regije dvigovali ugled naše dežele. Njihovo znanstveno delo je že v tistih letih močno vplivalo na sorazmerno visoko intelektualno raven širšega dolenjskega prostora. S svojim aktivnim vključevanjem v kulturna in druga dogajanja je Dolenjska že v tistih letih postajala vse bolj privlačna za slovenske razumnike. Dobila je sloves dežele, ki se naglo razvija in je odprta vsem širokim pogledom. Želeli so jo spoznati in se podrobneje seznaniti z njo in njenim razvojem. Zato so v obravnavanih letih začeli na Dolenjskem sklicevati svoja strokovna srečanja, česar prej ni bilo. V letih od 1960 do 1963 se je v Novem mestu in na Otočcu zvrstil niz vseslovenskih eno- ali dvodnevni srečanj, posvetovanj in občnih zborov. Prišli so slovenski zgodovinarji, geografi, slavisti, bibliotekarji, arheologi, arhivarji, psihologi, ekonomisti. Poleg tega so imeli dvodnevna posvetovanja slovenski in hrvaški kirurgi, otorinolaringologi in dermatologi. Pri nas je imel svojo sejo tudi Glavni odbor Zveze likovnih umetnikov Jugoslavije pa uredniki vseh najvažnejših jugoslovanskih časopisov. Po strokovnem delu smo jim prirejali izlete, da so spoznali našo lepo deželo in njena zgodovinska ter kulturna bogastva. Tako se je daleč širil glas o Dolenjski, njenih zgodovinskih, kulturnih in naravnih vrednotah ter o gostoljubju njenih ljudi.

V zadnjih treh letih obravnavanega obdobja so začele k nam prihajati vse številnejše mednarodne delegacije in ekspertne skupine. Večkrat letno so nas obiskovali predstavniki CARRE organizacije, ki je dajala šolskim kuhinjam dodatno hrano, dalje UNICEF, ki je izbranim petdesetim šolam v okraju dajala tehnično opremo za izboljšanje higiensko-sanitarnih razmer. Prihajali so predstavniki evropske organizacije za ekonomsko sodelovanje mednarodne organizacije za kmetijstvo in prehrano FAO, mednarodne kmetijske organizacije FIPA. Poleg njih so nas obiskovale razne tuje delegacije, tako italijanska zadržna delegacija, pred-

Obisk delegacije Ministrstva za zdravstvo Nigerije junija 1960 v Novem mestu. Na sliki: član delegacije, mag. ph. Marta Slapar, minister za zdravstvo Nigerije, inž. Vilma Pirkovič, predsednik sveta za zdravstvo dr. Saša Cvahte

Prof. Janko Jarc in Janez Lavrič na obisku v Pleterjah pri prokuratorju Cirilu Zveru, julija 1961

Bogo Komelj (levo) in gosti ob proslavi 70-letnice pisateljice Ilke Vašte v Knjižnici Mirana Jarca, 1961

Ugledni kulturni delavci dr. France Stele, Miloš Poljanšek in dr. Karel Dobida na Dolenjskem

stavniki Mednarodne tehnične pomoči, sovjetska kmetijska delegacija, vodstvo Mednarodne Gilde združnic, minister za zdravstvo iz Nigerije, minister za prosveto iz Poljske in Egipta, minister za prosveto, minister za promet iz Italije, sudanska kulturna delegacija, poljska zdravstvena delegacija, predstavnice slovenskih žena iz avstrijske Koroške, turistični delavci iz Velike Britanije, poslanci s Kosova, slovenski izseljenci iz ZDA (prenašala TV) in verjetno še kdo. Vsi so bili navdušeni nad tem, kar so pri nas spoznali. Čudili so se razvitosti in napredku take obrobne pokrajine, kot je bila naša. Povedali so, da so naši uspehi obogatili njihova spoznanja in izkušnje.

V obravnavanem desetletju je bil razvoj kulturnih dejavnosti in vsesplošni napredek širše dolenjske regije zelo uspešen. Pomagal je, da se je pomembno zvišala raven življenja njenih prebivalcev ter da so Dolenjska, Bela krajina in Posavje prešli iz kulturno nerazvitih, obrobni pokrajin v zanimiva, razgibana slovenska območja.

Rast nekaterih kulturnih dejavnosti v bližnji preteklosti Dolenjske

Vse do leta 1960 so bili Dolenjska, razen Kostanjevice, Bela krajina in Posavje odrezani od kulturnega dogajanja v slovenski metropoli. Avtobusov, ki bi vozili v Ljubljano in druge večje kraje, skoroda ni bilo do izgradnje avtoceste Ljubljana-Zagreb konec leta 1958. Osebni avtomobili so bili izredno redki. Za prevoz je ostajal samo vlak, ki je takrat potreboval od Novega mesta do Ljubljane kar tri ure. Razen redkim posameznikom, ki so lahko hodili na kulturne prireditve v takrat oddaljeno Ljubljano, drugim to ni bilo možno. Ljudje iz Novega mesta, Brežic, Črnomlja, Krškega, da o manjših krajih psloh ne govorim, niso imeli nikakršne možnosti obiskovanja gledaliških predstav v Ljubljani. Gorečnejši so obiskovali predstave v Kostanjevici, vsi drugi pa so bili za tovrstne umetniške užitke prikrajšani.

Želeli smo, da bi prebivalcem dolenjske regije približali kvalitetne gledališke predstave in omogočili njihov obisk. Pri okrajnem svetu za kulturo v Novem mestu je bila za to imenovana posebna komisija. Po sprejetem načrtu je pripravljala gostovanja znanih gledaliških hiš v vseh večjih krajih takratnega novomeškega okraja. Tako so bila v letih od 1959 do 1963 pri nas redna gostovanja Drame Slovenskega narodnega gledališča iz Ljubljane ter Mestnega gledališča ljubljanskega, Slovenskega ljudskega gledališča iz Celja, občasno tudi Primorskega gledališča ter Slovenskega narodnega gledališča iz Trsta. Ta gostovanja so bila posebej organizirana, poleg gostovanj v Kostanjevici v okviru Dolenjskega kulturnega festivala, ki je imel svoj program. Ansambli so nastopali ne samo v vseh sedmih občinskih središčih, Novem mestu, Trebnjem, Črnomlju, Metliki, Brežicah, Krškem in Sevnici, temveč tudi v manjših krajih. Organizatorji - kulturni delavci so vse to delali prostovoljno in seveda brezplačno.

S temi gostovanji smo umetnost in umetniške užitke približali širšemu sloju prebivalstva. Gostovanja so bila zelo pomembna tudi za vse večje število izobražencev, ki so se naselili v regiji, saj niso imeli občutka, da živijo nekje na kulturno mrtvem podeželju.

K promociji širše Dolenjske v Sloveniji in Jugoslaviji so zelo veliko prispevala tudi sredstva javnega obveščanja. V prvi vrsti je bil to Dolenjski list, ki je že takrat imel visoko naklado in je zvesto

Ob otvoritvi Dolenjske galerije v Novem mestu 29. oktobra 1964 je po lastni krivdi, čeprav ne namerno, ostalo neomenjenih več stvari, ki bi ob taki priliki morale biti popolnoma jasno in glasno povedane. Zato uprava Dolenjskega muzeja v Novem mestu prosi vse prizadete oblastne organe, ustanove in osebe, ki ob otvoritvi niso bili omenjeni, da pa tej polji sprejmejo toplo zahvalo za vsa pomoč, delo in trud pri postavitvi in ureditvi Dolenjske galerije.

Začetek Javne izjave in zahvale uprave Dolenjskega muzeja, objavljene v Dolenjskem listu št. 45, 1964

spremljal vsa dogajanja v regiji. Njegov dolgoletni urednik in prvi mož Tone Gošnik je bil živo vključen v vse, kar se je pomembnega dogajalo. Listu je dajal širino in nenehno skrbel za njegovo aktualnost. Imel je tudi zelo veliko posluha za kulturne dejavnosti. O njihovem razvoju in dogajanjih na kulturnem področju je Dolenjski list redno obveščal svoje bralce. S tem je ne samo skrbel, da so bili prebivalci regije o njih redno obveščeni, temveč jih je v tem pogledu tudi vzgajal. Poleg tega je izvajal zelo pomembno vlogo, ker je bil vez med domačini, ki so živeli zunaj regije in celo zunaj Slovenije, ter med Dolenjsko, Belo krajino in Posavjem. S svojim pisanjem je vidno prispeval k temu, da se je po Sloveniji širilo spoznanje o vsestranski in tudi kulturni rasti teh pokrajin.

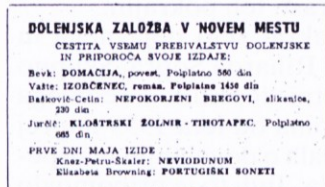
Poleg Dolenjskega lista smo imeli takrat zelo dejavnega in dolgoletnega dopisnika Radia Ljubljana Riharda Šopra. Skupno s Petrom Romaničem, ki je bil dolgoletni dopisnik osrednjega dnevnika Slovenskega poročevalca oziroma od leta 1959 naprej Dela, sta slovensko javnost redno obveščala o dogajanjih in uspehih, ki jih je regija v tem obdobju dosegala. Tudi to je pripomoglo k promociji širše Dolenjske v slovenskem prostoru. Televizija je bila takrat v poskusni oziroma v začetni fazi, vendar je novembra 1960 v elitnem času ob 20. uri prikazovala posebno oddajo o Novem mestu.

Področje, kjer je bila širša Dolenjska slabo zastopana, je bilo založništvo. Povojne knjižne založbe v Ljubljani so imele svoje programe, v katerih sploh niso bili zajeti specifični interesi posameznih slovenskih pokrajin. Njihova problematika vsa povojna leta ni nikoli prišla na vrsto. Zato so nekateri predeli Slovenije začeli ustanavljati svoje založbe, Obzorja za Štajersko, Lipa za Primorsko in Prekmurska založba za Prekmurje.

Dolgoletna težnja kulturnih delavcev na Dolenjskem je bila ustanovitev lastne založbe in ponovna pridobitev tiskarne. Ta regija je imela v tiskarstvu in založništvu že stare tradicije. Valvasor je v svojem gradu ustanovil prvo bakroreznico za tiskanje ilustracij. V 19. stoletju je bila ustanovljena prva tiskarna na Dolenjskem, leta 1883 pa smo dobili v Novem mestu prvo knjižno založbo tiskarja Janeza Krajca. Pred drugo svetovno vojno sta bili poleg Novega mesta imela tiskarni še Krško in Kočevje. Med NOB je na Dolenjskem izšlo zelo veliko osrednjega tiska.

Po drugi svetovni vojni je ostala Dolenjska brez tiskarn in založbe. Dolenjski muzej je osnoval Muzejsko knjižnico, nekaj časa je delovala tudi Trdinova knjižnica, nekaj del pa je izšlo v samozaložbi posameznih ustanov in društev. Za uspešen in vsestranski razvoj kulture na Dolenjskem, v Beli krajini in Posavju bi bilo zelo pomembno, da se ustanovi založba. Skrbela naj bi za izdajanje knjig, ki se ukvarjajo s problematiko teh pokrajin in tistih del domačih avtorjev, ki so že ali še bodo napisali tekste za tisk. Svet za kulturo novomeškega okrajnega ljudskega odbora je skupaj s pravnimi in finančnimi strokovnjaki izdelal predlog o ustanovitvi in financiranju Dolenjske založbe kot samostojnega podjetja.

11. maja 1959 je okrajni ljudski odbor na svojem zasedanju sprejel predlog sveta in nato odlok o ustanovitvi podjetja Dolenjska založba. Hkrati je sprejel finančno konstrukcijo ter se zavezal financirati založbo, dokler se ne bo postavila na lastne noge. Imenoval je tudi založniški svet: vse tri direktorje muzejev in direktorja Knjižnice Mirana Jarca, nadalje Franca Šetinca, Milana Dodiča, Toneta Gošnika, Borisa Andrijaniča, Janeza Gartnerja, Vil-

Oglas Dolenjske založbe, objavljen
v Dolenjskem listu št. 27, 1961

mo Pirkovič in še nekatere. Založniški svet je skupaj z direktorjem založbe Severinom Šalijem moral izdelati podroben založniški program. Poleg ustanovitve založbe je obstajala tudi tiha želja, da bo njeno delo pripomoglo pridobiti v prihodnosti v Novem mestu tudi tiskarno.

Za zagon založbe je bilo potrebno nekaj časa. Že kmalu je prišlo več rokopisov, tekle so priprave, nakar je 7. julija 1960 izšla prva knjiga Domačija Franceta Bevka ob njegovi 70-letnici. Ilustriral in opremil jo je Bogdan Borčič. Oktobra istega leta je bila Dolenjska založba s to knjigo prvič predstavljena na osrednjem slovenskem knjižnem sejmu v Ljubljani. Jeseni 1960 je bila druga knjiga, obsežni roman Ilke Vašte o Janezu Trdini Izobčenec, že v knjigoveznici, izšla pa je sredi decembra. Ob koncu decembra 1960 je izšla še tretja knjiga, in sicer Zgodbe Josipa Jurčiča, katerih dogajanje je območje Gorjancev. Tudi Delo je pisalo o njenem izidu, pomembnem za vso Slovenijo. Istočasno je bila v tisku že četrta knjiga, tj. Baškovič-Cetin Nepokorjeni bregovi, z ilustracijami Zdenke Borčič.

V pičlega pol leta so torej izšle kar štiri knjige, v tisku pa je bila peta. V letu 1961 je izšlo šest knjig, leta 1962 pa pet, med njimi dve zelo obsežni.

Nimam namena naštevati vseh knjig, ki so izšle v prvih treh letih Dolenjske založbe, ker bi to zahtevalo preveč prostora. Omenila bom samo nekaj naslovov, poleg že imenovanih. Portugiški soneti v bibliofilski izdaji, Metlika skozi stoletja, Nevidunum, Seliškarjevi Ljudje z rdečim cvetom z ilustracijami Vladimirja Lamuta, Dularjeva povest Andrej in Katja, zbornik Dolenjska zemlja in ljudje, Dolenjski zbornik 1961.

Pomembno je, da se je založniški program izvajal izredno intenzivno in kvalitetno. Vse to je zahtevalo veliko truda in finančnih sredstev. Ljudje so knjige lepo sprejeli in na trgu so se dobro prodajale. To je še dokaz več, kako potrebna je bila ustanovitev Dolenjske založbe. V prvih treh letih so izdali kar šestnajst kvalitetnih del, kar je bil velik podvig. V slovenskem in posebej še v širšem dolenjskem kulturnem prostoru se je založba usidrala. Z njenimi publikacijami se je znatno širila kulturna raven in zavest prebivalcev Dolenjske, Bele krajine in Posavja.

Žal je založba zašla v nepremagljive težave. Ko je bil konec leta 1962 ukinjen novomeški okraj, so ustanoviteljske dolžnosti prešle na novomeško občino. Zanj je to pomenilo prehudo finančno breme, ki ga ni zmogla. Vzporedno s popolnim usihom finančnih sredstev je povsem zastalo tudi nadaljnje delo založbe. Toda čeprav dolgo vrsto let ni več delovala, pravno ni bila ukinjena, ker so upi na boljše čase še vedno tleli.

V drugi polovici šestdesetih let je prišla Dolenjska založba pod okrilje mariborske založbe Obzorja, kar se je pozneje pokazalo kot slaba poteza. Izšli sta samo dve knjigi. Nekaj del, ki naj bi jih izdala Dolenjska založba, je nato izšlo pri drugih založbah. Tako je založba zamrla skoraj za dve desetletji. Dolenjski besedni ustvarjalci so jo okoli leta 1980 ponovno obudili k življenju, nakar je spet polno zaživela. Njeno obsežno izdajanje kvalitetnih knjig je dokaz, da se je v kulturnem prostoru zasidrala kot pomembna dejavnost. Torej ustanovitev pred več kot tridesetimi leti le ni bila zaman.

Kmalu po ustanovitvi te založbe se je izoblikovala misel, da bi bilo pomembno, če bi začeli izdajati zbornike z razpravami in prispevki, ki bi obravnavali vprašanja iz širše dolenjske regije. Po

možnosti naj bi izhajal vsako leto. Z namenom da bi pomagali pri uresničitvi te zamisli, so na okraju imenovali šestčlanski uredniški odbor bodočega Dolenjskega zbornika. Hkrati so bila zagotovljena tudi finančna sredstva za izdajo prvega. V odboru je bila vrsta kulturnih delavcev, predsedoval pa mu je prof. Stanko Škaler.

Uredniški odbor se je opredelil za nekatere teme, ki naj bi jih prvi dolenski zbornik obravnaval, in spodbujal avtorje k pisanju. Seveda je upošteval tudi predloge posameznih avtorjev. Tako se je izoblikoval koncept prvega zbornika. Ko sta bili izdelani koncept in vsebina, ni bil napisan še noben tekst. Posamezni avtorji so sicer imeli vsaj do neke mere zbrano gradivo za svoje prispevke, nakar so šele začeli pisati. Zato je nastajanje osnovnih tekstov trajalo več kot pol leta. Skupaj z uredniškim delom in pripravi za tisk so minili naslednji meseci. Vse to je zahtevalo skoraj leto dni intenzivnega dela. Zaradi obsega in grafične zahtevnosti je tudi tisk trajal precej dolgo. Tako je Dolenjski zbornik 1961 izšel dejansko šele v letu 1962, seveda v okviru Dolenjske založbe. Podjetja in ustanove so pokazali veliko razumevanje za njegov izid, zato so prispevali kar triinštirideset malih oglasov. S tem so v precejšnji meri olajšali njegov izid.

Žal nisem mogla najti podatkov o njegovi nakladi, tako kot tudi za publikacije Dolenjske založbe ne. Vem pa, da je bila naklada Dolenjskega zbornika sorazmerno velika. Približno sto izvodov je bilo vezanih v usnje.

Tekste je napisalo štirinajst avtorjev, Janko Jarc s sodelavci, Ivo Pirkovič, Stanko Škaler, Vilma Pirkovič, Jože Toporišič, Peter Petru, Sonja Petru, Danica Ževart, Marko Ivanetič, Lado Smrekar, Janez Gartner, Jože Dular, Emilijan Cevc in Božidar Jakac. Dva teksta sta obširna, eno od njiju obsega preko petdeset strani. Vsi prispevki imajo na koncu kratek povzetek v angleščini. Zbornik je bogato ilustriran, saj ima na 304 straneh kar 101 fotografijo in tabelo.

V razumniških krogih naše regije pa tudi med širšim krogom bralcev je bil zbornik zelo dobro sprejet, prav tako v Sloveniji. V njem so bila obdelana zgodovinska, kulturna in gospodarska vprašanja širše dolenske regije. Prispevki so zajemali probleme od antike pa do najnovejšega časa. Izid Dolenjskega zbornika 1961 vsekakor pomeni velik kulturni dogodek, ki je živo zarezal v takratna dogajanja in pomeni velik korak na področju intelektualnega ustvarjanja.

Z ukinitvijo novomeškega okraja ob koncu leta 1962 je nadaljnje izhajanje Dolenjskega zbornika doletela ista usoda kot Dolenjsko založbo. Ni več bilo ne materialnih ne drugih pogojev, da bi izšel novi. Šele po preteku več kot dvajsetih let je leta 1985 ponovno izšel, naslednji pa leta 1990. S tem se nadaljuje pomembno delo, začeto v davnem letu 1959.

Vse od leta 1955 dalje je pri okrajnem svetu za kulturo delovala posebna komisija za spomeniško varstvo. Vodil jo je prof. Janko Jarc. Delovala je v tesni povezavi z republiškimi zavodom za spomeniško varstvo. Po sprejemu novega republiškega zakona o varstvu kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti je neposredna skrb za njih prešla na okrajne ljudske odbore. Ti naj bi ustanovili okrajne zavode za spomeniško varstvo. V začetku leta 1961 je novomeški okrajni ljudski odbor Novo mesto obravnaval obsežno poročilo prof. Jarca o tej problematiki. Ker je predsedstvo okraja menilo, da je ta za dolensko regijo še posebej pomembna, jo je uvrstilo na svoji seji kot prvo, torej najpomembnejšo

točko dnevnega reda. Nekaj mesecev za tem je bil podan prvi predlog, da bi ustanovili dolenski okrajni zavod za spomeniško varstvo. Do njegove ustanovitve je okrajni ljudski odbor s posebno odločbo zadolžil Dolenjski muzej, da skrbi za to področje. Misel na novi okrajni zavod je vse bolj dozorevala. Za to območje je bila ustanovitev zavoda še posebno pomembna, saj je tu izredno veliko gradov in drugih dragocenih kulturnozgodovinskih spomenikov ter naravnih znamenitosti.

V pripravljalnem obdobju so bili narejeni osnutki zavodovih nalog, vključno z ustanovitvijo restavratorske delavnice. Po dolgotrajnih naporih je prišlo do dogovora z umetnostnim zgodovinarjem, arhitektom, arheologom in akademskim slikarjem - restavratorjem, da bi prevzeli delo v zavodu. Potekali so dogovori z občinami, da bi bil zavod medobčinski in bi se financiral iz občinskih proračunov ter okrajnega. Vprašanje prostorov za zavod in njegovo restavratorsko delavnico naj bi rešili z novopridobljenimi prostori v kostanjeviškem gradu, ki so ga pospešeno obnavljali.

Ko so bila vsa ta nelahka pripravljalna dela opravljena, je okrajni ljudski odbor avgusta 1962 ustanovil Medobčinski zavod za spomeniško varstvo s sedežem v Kostanjevici. Imenoval je v.d. direktorja, zavodov svet in odobril finančna sredstva za njegovo delovanje. Nekaj časa je poteklo, dokler naj bi prišli strokovni delavci. Toda še preden je začel delovati, je bil okraj Novo mesto kot nosilec te zamisli ukinjen. Pripojen je bil delno v okraj Ljubljana okolica, delno pa v okraj Celje. Občine same niso hotele prevzeti tega finančnega bremena. Zaradi tega do izvedbe te zamisli sploh ni prišlo. Sčasoma sta to delo prevzela ljubljanski oziroma celjski regionalni zavod za spomeniško varstvo. Na svojem ožjem območju sta imela toliko nalog, da dolenska regija zlepa ni prišla na vrsto z reševanjem svoje problematike. Izjema je bil kostanjeviški kompleks, za katerega sta skrbela federacija in republika. Dolenjska z Belo krajino je svoj prepotrebni Zavod za varstvo kulturne in naravne dediščine dobila šele čez dobrih dvajset let. Občina Krško pa še vedno spada pod ljubljanski regionalni zavod.

Tako v primeru Dolenjske založbe, Dolenjskega zbornika in drugih kulturnih dejavnosti kot tudi v primeru Zavoda za spomeniško varstvo so bile mnoge aktivnosti za več desetletij prekinjene zaradi administrativnih sprememb oziroma ukinitve novomeškega okraja kakor tudi zaradi negativne kadrovske politike republiških centrov moči v tej regiji.

(Konec prihodnjič)

Grad Otočec pred obnovo

**Gradivo za zgodovino šole v Leskovcu pri Krškem do
konca I. svetovne vojne**

“Večje urbanizirano gručasto naselje na savskih terasah na severnem robu prodnatega Krškega polja” (Kraj. leksikon Slovenije, 1995) ali največja slovenska vas (kot jo imenujejo domačini) Leskovec se prvič omenja kot kraj leta 1436, cerkev Mati božja na jezeru pa že leta 1274 (skupaj z župnikom Bertoldusom). Od takrat je kraj bogatila vrsta mož in žena, ki so se tu rodili, tu živeli in ustvarjali; na likovnem področju: Janez Wolf, Vladimir in Vladka Štoviček, Hans Gagern, Marija Auersperg; na slovstvenem: Ana Gale, Friderik Gagern, Anastazij Grün, Gitica Jakopin, Jaro Stoviček, ljudska pesnika Anka Salmič in Martin Pavlin; botaniki, vrtnarski in sadjarski strokovnjaki: Alfonz Paulin, Vinko Strgar ml., France Vardjan, Gvido Vesel; gozdar Dinko Cerjak; rudarski strokovnjak Vinko Strgar st.; vrsta duhovnikov, ki so prav gotovo imeli največji vpliv na domačine pa tudi v širšem prostoru: dr. Gašper Tunkelsteiner, Jožef Ignacij Zergollern, Anton Strochen, dr. Jurij Sterbenc, Janez Puhar (izumitelj fotografije na steklo), veterinar in šahist Srdjan Bavdek. Leskovsko šolo so obiskovali tudi psiholog Mihajlo Rostohar, zdravnik Stanko Banič, igralec Boris Cavazza itd.

Do leta 1812 je oskrbovala šolo v Leskovcu duhovščina, in sicer po nekaj mesecev letno.

16. oktobra 1812 je krški maire (župan) Aleksander grof Auersperg, lastnik graščine Šrajbarski turn (čas Napoleonovih Ilirskih provinc) skupaj s svojim tajnikom Antonom Resmanom podpisal dekret o ustanovitvi enorazredne šole v Leskovcu, že 17. oktobra se je pouk začel v hiši št. 21 (Butkovičeva hiša, danes trgovina Alja). Za učitelja je bil imenovan Anton Vrezic (Vriesitz), organist in cerkovnik, ki je bil od leta 1803 že tudi učitelj v Krškem.

Šola je bila konkordatna (sporazumna med državo in cerkvi-jo), obisk je bil fakultativen (neobvezen) in je zajel desetino za šolo godnih otrok (25-40 otrok), predvsem iz Leskovca in okoliških vasi. Pouk je bil večinoma v nemškem jeziku, počitnice so bile letne in zimske. V šoli so poučevali verouk, branje, pisanje in računstvo le do opravljene spovedi in prvega svetega obhajila.

V letu 1819 je izšel zakon, ki je predpisal, da lahko v ljudski šoli poučuje le izprašani učitelj, zato se je Anton Vrezic moral v letu 1820 za svoj poklic usposobiti, obiskoval je učiteljski tečaj v Celju in ga absolviral v treh mesecih, nato je opravil konzistorialni izpit v Ljubljani.

30. septembra 1820 je prejel dekret za rednega učitelja. V letih 1830 do 1840 je obiskovalo šolo 30 do 50 otrok. 1836 je začel poučevati še Antonov sin Janez, ki je 1843 prevzel tudi vodstvo šole.

V letu 1848 (leto sprememb!) so bili uvedeni učiteljski in katehetski shodi. Prvi shod (učiteljska konferenca) je bil za krški okraj 6. marca 1849 v Leskovcu, vodil ga je dekan in šolski nadzornik Anton Stro(c)hen. Na njem je bilo sklenjeno, da se sezida v Leskovcu šolska stavba, zemljišče je odstopila cerkev. Sklep je bil

uresničen leta 1863, ko so 2. novembra stavbo predali namenu. Šola je bila enorazrednica z dvema učilnicama, zgradbo so pozneje imenovali "stara šola". Da je bila šola tudi sezidana, gre zahvala predvsem dekanu Edvardu Polaku, za šolstvo zelo vnetemu možu. Dekan in zlatomašnik Polak je bil tudi častni korar, vitez Franc Jožefovega reda, ud (član) cesarsko-kraljevega šolskega sveta in kanonični vizitator, ki je kot duhovnik deloval v Leskovcu od l. 1856 do 1886 (30 let).

Z letom 1869 je z novim šolskim zakonom prešla ljudska šola pod državno nadzorstvo in postala slovenska, čeprav so obvezno poučevali tudi nemščino. Ker je število otrok naraščalo, je bila z odlokom okrajnega šolskega sveta v Krškem (26. novembra 1874) razširjena v dvorazrednico, že dve leti pozneje (7. novembra 1876) pa v trirazrednico (med prvimi v krškem okraju in celo na Kranjskem). V šoli so v šolskem letu 1895/96 ustanovili še paralelko za 1. razred, zgradba je bila premajhna, zato so jo 1896 prezidali (štiri učilnice).

14. septembra 1879 je bil upokojen nadučitelj Janez Vrežic, nasledil ga je Anton Žvokelj, njega pa leta 1881 Anton Majer, ki je postal okrajni šolski nadzornik, šolo v Leskovcu pa je do leta 1890 upravljal Fran Medič. Za njim je bil nadučitelj Ivan Rupnik, ki je vodil šolo do svoje smrti 1908. leta.

V letu 1885 so hodili v šolo iz naslednjih vasi leskovške občine: Leskovec, Osredeč, Loke, Volovnik, Golek, Selce, Libelj, Brezje, Žadovinec, Venišče, Gorenja vas, Velika vas, Drnovo, Brege. Iz vasi: Gora sv. Lovrenca, Straža sv. Lovrenca, Strmo Rebrow, Dunaj, Mladevine, Senožete, Dole, Kobile, Ivanjidl, Nemška vas, Senuše, Drenovec, Brezovska Gora, Dedni Vrh, Straža sv. Valentina, Dolenje, Mali Podlog, Veliki Podlog, Gržeča vas, Kalce, Naklo, Malo Mraševo, Brod, Pristava, Jelše, Gorica, Vihre in Mrtvice pa po podatkih Ivana Lapajnet, ravnatelja meščanske šole v Krškem, otroci niso hodili v šolo, razen zelo redkih izjem. Lapajne v letnem poročilu 1884/85 tudi trdi, da dve tretjini prebivalcev občine Leskovec ne zna brati, ljudje pa so se šoli upirali, ker so se bali novih dajatev. Šolske mladine je bilo v občini in župniji več kot 600, a jih je dejansko hodilo v šolo le okoli 250.

Za razširitev v štirirazrednico so se napredni vaščani dolgo trudili, saj je deželni šolski svet v Ljubljani dal pristanek šele 11. oktobra 1904 (št. 4472). Leta 1907 (7. oktobra) je postala šola petrazrednica (z eno paralelko), ko je bilo sezidano novo šolsko poslopje. Že leta 1875 je bilo na okrajni učiteljski konferenci sklenjeno, da se na Senušah zgradi šolska stavba, a ker so bili domačini proti, so priložnost pograbili Leskovčani in zgradili "novo šolo". Odprta je bila 17. septembra 1908, imela je dva razreda in stanovanja za učitelje. Za novo šolsko stavbo se je trudil zlasti učitelj Ivan Rupnik, ki pa otvoritve ni več dočakal (umrl je 19. aprila 1908).

Proti koncu prejšnjega stoletja je trajal pouk od deset do deset in pol mesecev letno, prosti dnevi so bili 4. oktober (god cesarja Franca Jožefa I.), 19. november (god cesarice Elizabete), otroci so imeli božične in velikonočne počitnice, prost dan je bil tudi na alojzijevo, z dopoldansko mašo. Med letom so učenci trikrat prejeli zakramente sv. pokore in sv. Rešnjega telesa (o božiču, veliki noči in binkošti), ob vseh šolskih prireditvah so peli cesarsko himno "Bog ohrani" (po prvotnem napevu), verouk je poučeval duhovnik, v vseh oddelkih so učence poučevali tudi risanje na risanke brez stigem, pri pouku glasbe so učitelji uporabljali glas-

bene vilice. Po sklepu okrajne šolske konference (31. julija 1894) so bile učne knjige: čitanke od 1. do 4. razreda ljudske šole, 1., 2. in 3. del (F. Tenipski, na Dunaju in Pragi) ter Tridelne računice (Močnik), od 17. septembra 1896 pa Razingerjev & Žumerjev Abecednik, Začetnica za slovenske ljudske šole (Koprivnik & Majcen) pa od 1. aprila 1897 dalje.

Pogosta obolenja otrok so bila: dobrece, vetrnice, oslovski kašelj, davica, škrlatinska, "španska" bolezen itd., zato je bil nekajkrat pouk prekinjen za teden ali celo več, županstvo v Krškem pa je poskrbelo za dezinfekcijo šole in domov obolelih, če se je pojavila epidemija. Okrožni zdravniki dr. Kaisersberger, dr. Gallasch, dr. Trenz so začeli tik pred koncem stoletja cepiti šolske otroke proti kozam redno vsako leto in to nadaljevali tudi v tem stoletju. Za nalezljivimi boleznimi je nekaj šolarjev tudi umrlo, nekaj pa zaradi nesreč pri delu doma. Otroci so veliko delali "na zemlji", zato so bili pogosto tudi odsotni, zlasti spomladi in jeseni, pozimi pa tisti iz oddaljenih krajev zaradi snežnih zametov.

Do šolskega leta 1894/95 je bil predsednik okrajnega šolskega sveta v Krškem Henrik Weiglein, nato pa baron Markvart Schönberger, okrajni glavar, šolski nadzornik je bil v letih 1889 - 1895/96 Fran Gabršek (nato imenovan za glavnega učitelja na ženskem učiteljišču v Ljubljani), za njim Andrej Šest, nadučitelj v Metliki, od 1901/02 do 1923/24 pa Ljudevit Stiasny, ki je prišel iz Šmartna pri Litiji. V okrajni šolski svet so bili poleg predsednika in šol. nadzornika leta 1894/95 izvoljeni še: zastopnik cerkve dr. Jurij Sterbenc, dekan v Leskovcu, ki je bil tudi kanonični vizitator za vse šole okraja (po njegovi smrti 1899 pa dekan Franc Schweiger, leskovški dekani so opravljali naloge kanoničnega vizitatorja do šol. leta 1930/31, ko je bil sedež prenesen iz Leskovca v Škocjan pri Mokronogu), dr. Janez Mencinger, advokat v Krškem in posestnik, Viljem Pfeifer, državni in deželni poslanec, Ivan Lapajne, ravnatelj meščanske šole v Krškem in Ivan Levec, nadučitelj v Radečah. Okrajni šolski svet je poleg nadzorstva šol v okraju, "nastavljanja" učiteljskega kadra, "predpisovanja" učne snovi in učbenikov (po navodilih deželnega šolskega sveta) sklepal o gradnji šol, financiranju in organizaciji šolstva v okraju, dajal navodila učiteljem za šolsko delo in vzgojo v šoli in doma (npr. leta 1895 in 1897 je ukazal, da naj učitelji spodbujajo šolsko mladino, da zatira koloradskega hrošča, nekajkrat je izdal navodila, kako se morajo učitelji in ostali ravnati v primeru kužnih bolezni, zahteval od učiteljev, da zbirajo gradivo o vzgoji in šolski zgodovini iz preteklosti, pa tudi, da strogo kaznujejo učence, če bi jih zalotili, da kadijo, ker je tako večkrat nastal požar itd.). Skoraj vsako leto je sklical okrajno učiteljsko konferenco (največkrat v Krškem) itd. V šolskem letu 1910/11 je nastopil službo cesarsko kraljevega okrajnega glavarja v Krškem dr. Mathias in postal tudi novi predsednik okrajnega šolskega sveta.

Leta 1904 je bil urejen obseg "šolske občine" Leskovec, kakršen je z majhnimi spremembami še danes. Z 18. februarjem 1904 (okraj. š. svet, št. 2993) so v šolski okoliš Veliki Trn prešolali otroke iz vasi: Nemška vas, Nemška Gora in Ivanjidl, saj so nekateri otroci že prej "z voditeljevim dovoljenjem" obiskovali šolo na Velikem Trnu. Enorazrednica Veliki Trn je postala javna šola 3. julija 1894, prej so nekatere otroke zasilno poučevali v mežnariji tam službujoči organisti po nekaj mesecev letno, v dvorazrednico je bila razširjena 22. junija 1903, a dejansko so v 2. razredu začeli poučevati šele 17. septembra 1906, ko je bila nastavljena delovna

moč in sezidana šolska stavba, ki so jo gradili v letih 1904-1906. Prvi učitelj je bil Josip Osana, pomožni učitelj, ki je takoj začel pisati tudi šolsko kroniko, ki so jo vzorno pisali vsi šolski upravitelji do leta 1972, ko so bili otroci prešolani v Leskovec. Zadnji vodja šole je bil Ivan Mirt, sedanji ravnatelj osnovne šole Leskovec.

Veliki Podlog in okoliški kraji Mali Podlog, Gržeča vas, Pristava, Jelše, Gorica so dobili šolsko stavbo leta 1902 v Velikem Podlogu; kraji Kalce, Naklo, Malo Mraševo, Brod so bili priključeni v šolski okoliš Sv. Križ (šola je bila zgrajena leta 1900), otroci s Straže sv. Valentina in Dednega Vrha so hodili na raško ljudsko šolo (stavba je bila zgrajena leta 1901), iz Straže sv. Lovrenca, Strmega Rebra, Senožet, Spodnjih Dol, Dunaja, Mladevin pa v Krško (stavba iz 1877).

Naslednik ravnatelja Ivana Rupnika (1908) v Leskovcu je bil nadučitelj Janko Cvirn, ki je na šoli vodil pevski zbor, uredil in zasadił šolski vrt ter postavil čebelnjak. Upokojen je bil leta 1924.

Šolsko leto 1914 se je z dovoljenjem okrajnega šolskega sveta v Krškem pričelo 3. novembra, da so otroci lahko pomagali doma pri spravilu pridelkov, saj je bila večina mož do 40. leta vpoklicana, in končalo 29. maja (oz. 16. junija za 1. razred). V Leskovec so že l. 1914 prihajali begunci iz Galicije, zato je krajevni šolski svet odstopil eno učilnico begunskim otrokom za učenje v poljskem jeziku. V letu 1915 je obe šoli zasedla vojska - služili sta za bolnišnico, pouk pa je bil v zasebnih hišah; obisk je bil zelo slab. Učitelji so morali v okolici popisovati deželne pridelke, zbirati prispevke za Rdeči križ, skrbeti, da so otroci nabirali robidno in jagodovo listje, staro volneno blago, kovine za predelavo v topove, učenke so izdelovale zimske nogavice, kape, zapestnike, rokavice itd. Zamuda se otrokom, ki so delali pri poljskem delu, ni štela. V letu 1917 (po umiku Italijanov na Piavo) je bolnišnica "odšla" (28. junija) in pouk se je spet nadaljeval v šolskih prostorih, ki pa so bili precej poškodovani.

29. oktobra 1918 je Ljubljana razglasila konec Avstro-Ogrske, 1. december je postal narodni praznik (regent Aleksander je proglasil ustanovitev Kraljevine SHS), na šolskih prireditvah so peli pesem Lepa naša domovina (v Leskovcu so združenje narodov praznovali v šoli 14. decembra), 14. junija 1919 je učiteljstvo slovesno priseglo novemu jugoslovanskemu vladarju - kralju Petru. Kmalu so odpravili tudi obvezni pouk nemščine (in v letu 1924/25 uvedli cirilico v 3. razredu). V letu 1918 je prišla na šolo učiteljica Slava Štoviček, žena kiparja in medaljerja Vladimirja Štovička, ki je poučevala redno (razen med drugo svetovno vojno) do marca 1951, potem pa še kot upokojenka do konca aprila 1952.

Šola je dobila v letu 1919 novo ime: Državna narodna osnovna mešana šola. Tega leta so na šoli tudi odprli drugo vzporednico.

Literatura:

Šolska kronika. - Rokopis (kroniko je v letu 1946 začel pisati šolski upravitelj Peter Lipovž in zabeležil tudi pomembnejše šolske dogodke iz preteklosti)

150 let osnovne šole v Leskovcu pri Krškem /uredil Marcel Štefančič. - Leskovec, (1962). - Strojev. avtogr. 3. Kronika jednorazredne ljudske šole na Velikem Tlnu. - Rokopis. - Veliki Tln, 1894 - 1929

I.L. (Lapajne I.): Opis Krškega okrajnega glavarstva v zemljepisnem in zgodovinskem oziru. - V Ljubljani, (189?). Prvič izšlo v Letnem poročilu meščanske šole v Krškem za šolsko leto 1884/1885 (4. letno poročilo).

Pirc R.: Šolstvo in otroško varstvo ter družbena dejavnost z mladino v občini Krško po osvoboditvi. - Posebni odtis. - Krško, 1977 (Posebni odtis iz zbornika Krško skozi čas (uredil Lado Smrekar)

O življenju in delu pravnika, kulturnega zgodovinarja in etnografa

O življenju in delu dr. Martina Malneriča je bilo do sedaj napisanega zelo malo. Z nekaj skromnimi podatki ga omenjajo: Slovenski bibliografski leksikon in Hrvaški bibliografski leksikon, ki predvsem naštevata njegova dela, prof. Jože Dular v svoji knjigi Pomembni Belokranjci in pa še prof. Janko Jarc v Dolenjskem zborniku 1990, kjer tam objavljeno svoje delo Gospodje Črnomaljski posveča spominu dr. Martina Malneriča. V teh delih najdene skromne podatke o življenju dr. Malneriča sem uspel dopolniti in obogatiti z dragocenimi podatki, dobljenimi pri prof. Janku Jarcu, ko je še živel, in pri Nadškofijskem arhivu v Ljubljani, pri Odvetniški zbornici v Ljubljani ter pri njegovih še živečih daljnih sorodnikih; umrl je neporočen in brez potomcev. S temi dragocenimi podatki sem lahko dopolnil njegov življenjepis, medtem ko je v obeh bibliografskih leksikonih objavljeno njegovo obsežno življenjsko delo.

Življenje dr. Martina Malneriča

Rojen je bil 5. marca 1885 v Črnomlju št. 10 (sedaj Ulica Staneeta Rozmana št. 16) očetu Martinu Malneriču, meščanu in trgovcu, in materi, kmečki hčerki Barbari Butala. V zakonu se jima je rodilo pet otrok, tri hčerke in dva sinova; Martin je bil četrti.¹ Po končani osnovni šoli v Črnomlju se je v šolskem letu 1895/96 vpisal na gimnazijo v Novem mestu, kjer je maturiral 1903.² Takoj po maturi je prostovoljno odšel na enoletno služenje vojaškega roka v 11. c. kr. pešpolk v Prago. Še pred tem pa je poslal prošnjo za sprejem v bogoslovje v kn. šk. duhovsko semenišče v Ljubljani, od koder mu je bil 23. oktobra 1903 poslan v Prago odgovor, v katerem so mu sporočali, da je sprejet v bogoslovje in naj si zato izposluje, da bi ga izpustili iz vojske. Opozarjajo ga, da se bodo bogoslovna predavanja pričela 1. oktobra. Do vpisa pa ni prišlo.³

Iz tega sledi, da je v Slovenskem bibliografskem leksikonu nedvomno zmotno navedeno, da "je po prostovoljnem vojaškem letu v Pragi vstopil najprvo v ljubljansko bogoslovje". Utemeljeno je mogoče sklepati, da se je Martin Malnerič že po tem, ko je poslal prošnjo za vpis v bogoslovje, premislil in ne da bi prošnjo umaknil, prostovoljno odšel v vojsko.

Po odsluženju vojaškega roka se je v Gradcu vpisal na filozofsko fakulteto. Že po prvem semestru pa jo je zapustil in se vpisal na tamkajšnjo pravno fakulteto, ki jo je končal in promoviral za doktorja prava leta 1910. Sodno prakso je končal na Dunaju in v Trstu, bil koncipient v Trstu pri odvetniku dr. Kovačiču, nato pa od 10. januarja do 31. oktobra 1912 v Ljubljani pri odvetnikoma dr. Vencajzu in dr. Benkoviču.⁴ 19. avgusta 1921 je postal samostojni odvetnik v Ljubljani. Po štirih letih je za vedno zapustil Slovenijo in se 1. maja 1926 odselil v Dubrovnik. Ker pa ni mogel dobiti dovoljenja, da bi odprl odvetniško pisarno, se je preselil v Subotico in tam začel s samostojno advokaturo. Ni mogoče ugotoviti, kdaj se je preselil v Subotico. S kartice, ki jo je 13. februarja 1933 iz Dubrovnika pisal svoji nečakinji Viki Malnerič v Črnomelj, sledi, da je še bil v Dubrovniku. Iz kartice, ki jo je 8. avgusta 1947 iz

1 Nadškofijski arhiv v Ljubljani (dopis z dne 3.5.1995, št. 195/95)

2 225 let novomeške gimnazije, Novo mesto 1971, str. 369

3 Nadškofijski arhiv v Ljubljani (dopis z dne 26.9.1995, št. 440/95)

4 Slovenski bibliografski leksikon II., str. 38, in Arhiv odvetniške zbornice v Ljubljani

Dr. Martin Malnerič, koncipient na Dunaju 1911

Subotice pisal svoji sestri Mariji Gostiša v Ljubljano, pa je razumeti, da je bil takrat že nekaj časa v Subotici, vendar odločen, da se spet preseli v Dubrovnik. Pisal ji je namreč, da se je odločil preseliti se v Dubrovnik in tam odpreti odvetniško pisarno, vendar pa, da odvetniška zbornica v Zagrebu zavrača z rešitvijo njegove prošnje.

Z gotovostjo pa je mogoče trditi, da je bil leta 1950 že spet v Dubrovniku, kajti od tam je 28. decembra tega leta pisal dopisnico svojemu nečaku Zdenku Gostiši v Piran, v kateri piše med drugim, da se še vedno ima za subotiškega odvetnika, ker v Dubrovniku nima odvetniške pisarne. Isto je ponovil v dopisnici istemu nečaku tudi v naslednjem letu, da si sicer želi pravih, torej odvetniških del, kot je izrecno navedel. Iz obeh dopisnic zvedemo, da se je v Dubrovniku ukvarjal s študijem in pisanjem, da pa je težko dobil založnika, ki bi mu dela objavil. Ves čas je razmišljal o vrnitvi v Subotico, vendar pa se za to ni odločil. Ostal je v Dubrovniku, kjer se je preživljal s skromnim zaslužkom od svojih objavljenih del in pa kot vodnik po dubrovniških znamenitostih, ko že ni mogel imeti zaslužka od odvetništva, ker še vedno ni dobil dovoljenja za odvetniško pisarno.

Dr. Malnerič je bil neporočen in brez otrok, živel je sam in bolj kot ne životalil, ves predan študiju, raziskavam in pisanju. Njegova sestra Marija Gostiša si je močno prizadevala, da bi si uredil življenje, ne le z opravljanjem življenjskega poklica, in si s tem zagotovil eksistenco, ampak da bi si ustvaril družino. Poln samozaupanja in zagrizen samec ji je 21. septembra 1951 pisal iz Dubrovnika, da na ženitev sploh ne misli. Zaradi njene vztrajnosti pa jo še okregal, naj si ne drzne zapovedovati mu. To dokaj ostro pisanje zaključuje, da ima v tem obmorskem mestu domovinsko pravico, da stanuje v mestnem obzidju, odvetniško pisarno pa ima v Subotici. Ponovno torej zvedemo, da je takrat še vedno imel odvetniško pisarno v panonskem mestu, čeprav tam ni živel, v Dubrovniku pa odvetništva še vedno ni dobil.

Domači so vedeli, da živi v pomanjkanju, in so mu zato pošiljali oblačila in obutev, ko jim je, posebno nečaku Zdenku Gostiši, včasih potožil, tako kot v dopisnici 8. oktobra 1953, da bi mu obujalo prav prišlo in tudi kakšna obleka, da nima sredstev, da bi si to kupil, ker "...študiram moje stvari in zbiram dalje..." Nečak mu je takoj in potem še nekajkrat poslal oblačila, obutev in tudi denar.

Ves predan svojemu delu je tudi v starosti le malo mislil nase, kar sledi iz dopisnice (pisal je le dopisnice in kartice, verjetno zato, ker so bile cenejše (op. avtorja), ki jo je 18. januarja 1954 pisal svoji sestri Mariji Gostiša v Ljubljano: "Delo mi napreduje in sem v zadnjih dneh našel še nadaljnji dokaz, črno na belem, da sta bila sv. Sergij in sv. Blaž dubrovniška varuha... Stopam že v 70 leto, pa mi še na misel ne pride, da bi šel v službo..." Na njegovo skromnost in pomanjkanje pa kaže njegovo pisanje nečaku Zdenku Gostiši v Piran 27. novembra 1954, ko mu je najprej sporočil, da mu zdravje dobro služi, nato pa, da mu ni treba pošiljati ničesar, ker si sam pomaga: "... stari dežni plašč sem si spodaj, kjer je bil že čisto zdelan, odrezal, pa sem s krpami tega dela zgoraj zakrpal... iz starih zimskih raztrganih plaščev pa sem zakrpal boljši plašč... Glavno, da ne prezebem in da nisem raztrgan..." Leta 1957 je bil v 72. letu starosti še vedno v delovnem zagonu, saj je 19. decembra pisal nečaku Zdenku Gostiši, da dela še vedno po starem, proučuje in zbira, tudi objavlja, in da mu zdravje, hvala Bogu,

5 Prof. Janko Jarc, Dolenjski zbornik 1990, str. 133, 134

6 Dolenjski list z dne 9.3.1958

še vedno služi. S podobno vsebino je pisal nečaku svojo zadnjo dopisnico 7. januarja 1958 s svojega novega in zadnjega naslova v Dubrovniku, Put Frana Supile 6, v kateri se mu še posebej zahvaljuje za poslani denar. Čez dober mesec dni, 10. februarja 1958, je zapuščen in v revščini umrl.⁵

Zaradi svojega znanja in poštenosti je užival velik ugled. Pokopan je bil na Danjah v Dubrovniku ob velikem spremstvu zastopnikov uradov, arhivov, muzejev, šolske mladine in Dubrovčanov.⁶

Knjižno delo dr. Martina Malneriča

Njegovo knjižno delo je mnogovrstno. Bolj od pravnih in pridobitništva ga je vse življenje zanimalo paberkovanje po preteklosti predvsem rodne Bele krajine, pa tudi krajev, v katerih je prebival izven svoje ljubljene dežele, posebno Dubrovnika.

Pisal je članke iz pravne vede, kjer je iskal zvezo med pravnim modroslovjem, kot splošno pravno teorijo, in med teorijo književnosti, zlasti retoriko. Zbiral je narodopisno in predzgodovinsko gradivo, proučeval zgodovino in razne pojave narodne umetnosti in kulture ter svoje izsledke in ugotovitve objavljali v raznih časopisih in revijah.

Iz vseučilišča je prinašal svoje znanje najprej domov v Črnomelj. Leta 1909 je sodeloval pri ustanovitvi izobraževalnega društva v Črnomlju in nato v tem društvu večkrat predaval: o ustavi, o zgodovini slovenskega naroda v prvi polovici 19. stoletja s posebnim poudarkom na ilirizmu, o alkoholu, o domači obrti ipd. Bil je predsednik istega leta v Črnomlju ustanovljenega pododbora slovenske dijaške zveze za Belo krajino.⁷

Kot visokošolec je začel objavljati v Zori, glasilu katoliško-narodnega dijaštva (deloma pod psevdonimi Zorislav, Pravoslav, Stanko Bor). V tem glasilu je objavil: Duh našega časa (1906), Krst pri Savici v pogledu na celovitost Prešernove poezije (1905/1906), Kdo je velik (1907), Asociacija idej v Prešernovih poezijah (1907), Pravni študij (1911/12), Znanstvena organizacija med Slovenci (1910/11), Zgodovina akademskega društva Zarje (1910/11).

Pozneje je objavljali v Času, Slovencu, Bogoljubu, Izvestijah Muzejskega društva za Kranjsko, Trgovskem listu in v Našem glasu, in sicer:

- v Času: Rast kriminalnosti in nje vzroki (1911), Nove smeri v pravni vedi (1914), Avstrijsko kraljestvo Ilirija (1914), Veroizpoved in narodnost varuha (1914), O teritoriju, grbu in pravnem položaju Ilirije, ki jo je Franc I. Habsburg povzdignil 3. VIII. 1806 v kraljestvo (1914), Važen spomin na Ilirijo oživljeno (1919), Pravni razlog v splošni pravni teoriji (1921), Freiherr Georg Erasmus von Tschernembl (1923/24), Josip Mal - Uskočke osebe i slovenske pokrajine (1924/25), Pravoslovje in retorika (1926/27), O nekatereh imenih in o čakavskem naglasu v Beli krajini (1926/27);

- v samozaložbi je leta 1925 izdal Tobolček, knjižni almanah Bele krajine, bibliografijo o Beli krajini in piscih, ki so kakorkoli pisali o njej. Izredno natančno jo je sestavil iz knjig in časopisov, bibliografij, katalogov, slovstvenih zgodovin ali kot sam pravi v uvodu, da je "nabral iz knjig in novih jagod za tobolček" (tobolček je iz brezovega lubja narejena posodica, v katero so pastirji nabirali jagode, op. avtorja). Tobolček je izdal "ob tisočletnem spominu kronanja kralja Tomislava" - kot je zapisal v uvodu tega svojega obsežnega dela. V njem je zbral 831 del 381 avtorjev, ki so pisali o Beli krajini z raznih področij: iz narodoznanstva, zemljepisa - krajepisa, starožitnosti, zgodovine, vere in cerkve, jezikoslovja, slovst-

7 Dolenjske novice št. 18 z dne 30.4.1909 in št. 35 z dne 27.8.1909

Dr. Martin Malnerič, odvetnik v Ljubljani 1925

va, prosvete, narodnega gospodarstva, politike, umetnosti in raznoterosti, kot naslavlja zadnje poglavje v tem svojem delu, o katerega namenu pove v zaključku uvoda, da "naj služi izobraževalnim organizacijam, predavateljem, govornikom, kulturnim in političnim delavcem";

- v Slovincu: Slovenski grb (1920), Kulturno merilo (1920), Ruski most do Jadrana (1920), K problemu jezikovnega zblizanja (1921), Odvetniške razmere v naši državi (1921), Slovenska zastava (1922), Reka (1922), Zapuščena mesta (1926);

- v Bogoljubu: Ustanovitelj črnomaljske župnije - brat sv. Jadvice in stric sv. Elizabete Turinške (1927);

- v Izvestijah: Stolp v mestnem obzidju Črnomlja (1907);

- v Trgovskem listu: Bela krajina - O zgodovinskem in gospodarskem razvoju (1938);

- v Našem glasu: Mande Budrišička, Hrvatica na glasu svetosti - O Mandi Budrišić, por. Babonić in razlaga krajevnih imen Krvavčji vrh in Metlika (1940);

- izven Slovenije pa je objavljajal v Narodni svijesti, Napredku, Obzoru, Hrvatski reviji, Zetskem glasniku, Hrvatski straži in v Sarajevskem Katoliškem tjedniku;

- v Narodni svijesti: Dubrovčani, Ilirci, Bijeli Hrvati u poezijama Fr. Prešerna (1930), Suze sina razmetanog u svijetlu moraliteta - O djelu Mustafina majke i problem te pjesnički oblici (1930), Ocjena "Osmana" prof. Halera (1930), Lave - najstarije dubrovačko mjesno ime (1930), Ploče, Boninovo, Bakar, Zvijezdan - O dubrovačkim toponima (1930), (toponim - je krajevno ime; Leksikon CZ, Ljubljana 1984, str. 987, op. avtorja), Lapad - Danče - O dubrovačkim toninima (1930), Nasljednik Bismarka - porijeklom iz Bele krajine (1931), Bilješke iz dubrovačke prošlosti (1931), O porijeklu imena ulice Denevrije i prvim tragovima upotrebe baruta u Dubrovniku (1931), Još jedan kip sv. Jelisavete - O kipu u samostanu sv. Marije u Dubrovniku, kćer ugarskog kralja Andrije II., i Gertrude Andech (1933);

- v Napredku: Pavlimir - historijsko lice (1934);

- v Obzoru: Grb gospode iz Črnomlja. Grb Slovenske Krajine i obred ustoličenja na Gosposvetskom polju (1927), Pregled starije povjesti Črnomaljskog kotora (1930);

- v Hrvatski reviji: Dubrovačka bajka o kraljici Margareti i o kralju Stjepanu (1931);

- v Zetskem glasniku: Iz dubrovačke arheologije (1931), Iz dubrovačke topomastike - O starijim toponima Ombla za Rijeku Dubrovačku (1931) Dunave - O toponima Dunava u Kanvlima (1931), Bobara - Čilipi - O toponima Bobara i Čilipi u Konavljima (1931), Montovjerna - O toponima brda Montovjerna kod Dubrovnika (1931), Zrno iz mjesne nomenklature - O toponima Bar (1932), Iz topomastike: Risan (1932), iz Slavonske nomenklature - Tumačenje postanka imena Vandi (1932), Da li zaista postoji kip kraljice Margarete - O kipu u zgradi Upravnog suda u Dubrovniku, koji ima sličnosti s kipom pronadenih u Dubrovniku 1931 godine (1932);

- v Hrvaški straži: Iz predhistorije Dubrovnika - O ostacima građevina u Gradini iznad sela Soline u Zupi dubrovačkoj; O Vidovu groblja sa oko 20 vjerovatno bogumilskih grobova u blizini Gradine i ostacima ilirsko - rimske ceste, koja vodila od Epidaura u zalede (1933);

- v Katoličkom tjedniku: Iz rodoslava sv. Hedvice (1938).

Spisi dr. Martina Malneriča kažejo nedvomno znanje na raznih

Janez Kramarič
DR. MARTIN MALNERIČ

področjih, zlasti iz domače in slovanske zgodovine.

S predstavitvijo življenja in dela dr. Martina Malneriča ga s ponosom dodajamo k znamenitim Črnomalcem v belokranjski tobolček, našo kulturno zakladnico, ponosni na vsakega posebej in vsakemu hvaležni za delo, storjeno v blagor naše deželice in njenih ljudi.

Jože Kotar: NOVO MESTO, POGLED S TEŽKE VODE, oglje, 1985

Tisti dopoldnevi, ki so nepozabno zaznamovali mojo mladost, so bili ponavadi rahlo deževni. Sončni trenutki so se menjavali z rahlim škropljenjem ali pa celo nalivi. Mesto je bilo že pred osmo uro v nekem čudnem nemiru. Poleg dijakov so proti gimnaziji hiteli lepo oblečeni mladeniči in mladenke, ki so se jim meščani prijazno nasmihali in znane pozdravljali. Tudi profesorji, meščani smo se med seboj vsi poznali, so bili tisti dan bolj praznično oblečeni. Vrsta žensk, ki sem jih lahko vsako jutro opazoval, ko so hitele v Oblakovo trgovino, nekatere so ta dan zavile tudi v Koncilijevo mesarijo ali k Dolenčevi, so ta dan nekako postavale po "placu". Posebno pozornost so mi vedno zbujale zgarane kmečke ženice, ki so po sedmi maši prišle iz frančiškanske cerkve in se nekako negotovo postavile pred pekarijo. Ni jih bilo veliko, tri ali štiri. Z eno roko so tiščale k sebi nekakšne "taške", ki so že pred desetletji zapustile trgovino, druga roka, ki je v pesti stiskala robec, pa jim je skoraj do kolena visela ob telesu. Tudi če ne bi vedel, kaj se v mestu dogaja, si kmalu lahko slišal: "Danes bodo maturanti."

Ko je kapiteljska ura odbila deset, so v mestu začele nastajati majhne skupinice, bolj ženske kot moške. Spominjam se, da so se skoraj vedno iste osebe zbrale na stopnicah nasproti Perove gostilne. Potem smo zaslišali boben, kakšno trobento, šolski zvonec, nakar se je pokazala maturantska povorka. Največja pozornost je veljala tistemu ali tisti, ki je nosil ključ. Nekje od Obrezove gostilne proti Glavnemu trgu je povorko poleg otrok spremljala na vsaki strani ceste tudi skupina firbcev in staršev. Ko so se maturanti postavili na stopnice pri Kettejevem vodnjaku, je bil "plac" kar poln. Zapeli, običajno neubrano, so Gaudeamus, nekateri so pomahali staršem in potem razposajeno, vendar dostojanstveno odkorakali nazaj proti gimnaziji.

V naslednjih dneh in tednih se je pogovor v mestu sukal le okoli njih. Ne spominjam se, da bi govorili o oblekah, le o maturantih in maturantkah. Si videl Simičevega Mirana, Moškonovega Marjana, Novakovega Petra, Markljevega Janeza, Gričarjevega Jožeta, Breščakovega Petra,...? Blagor njihovim staršem. Lahko so ponosni, da imajo maturanta! Nam, njihovim bližnjim in daljnim sosedom, se je zdelo, da je v njihovem uspešnem dokončanju gimnazije tudi del nas. Bili smo silno ponosni nanje, ker smo menili, da se jim je uspelo odlepiti iz naše socialne sredine, ki jo je zaznamovalo vse, razen premožnosti. Matere nas mlajših so nam jih neprestano dajale za zgled. Ko so v jeseni odšli na študij v Ljubljano, so izginili iz naših vsakdanjih pogovorov.

Vpisali smo se v gimnazijo. Ko sva se na vpisni dan s Štefanom preko Kapitlja vračala domov, naju je pri cerkvi ustavil kanonik Frančič, ki je običajno med sprehajanjem molil brevir. Hkrati z njim se je pred cerkvijo pojavila tudi Štefanova mama.

"Sta uredila?" naju je vprašala.

"Seveda, saj ni nič posebnega," sva odgovorila.

"Gresta oba v gimnazijo?" je vprašal dobrodušni kanonik.

"Tako sem ga prosila, naj se gre učiti kak poklic, da bo kmalu pri kruhu, pa noče. Rekel je: če so šli vsi doslej v gimnazijo," - Štefan je bil šesti otrok v družini - "potem imam tudi jaz to pravico!" - je odgovorila njegova mama.

Biti novomeški gimnazijec je bilo za številne Novomeščane in Do-

lenjce ne le stvar časti, ukaželjnosti, ampak tudi mladostne uspešnosti, ki je bila celo pomembnejša kot kasnejši študij.

Bil sem v prvi gimnaziji. Na Marofu sem srečal nekdanjega sošolca Henija, ki je končal šolanje v šestem razredu, prof. Bačer mu je daroval dvojko, in se šel učiti za pečarja. Ker sva sedela v zadnji klopi skupaj in se tudi dobro razumela, sva se veselo pozdravila. Vedel je, da sem končal osnovno šolo, in me je takoj vprašal, kakšne obrti sem se šel učiti.

"V gimnaziji sem," sem mu odvrnil.

"Ali boš šel za farja?" me je vprašal.

Ko se približuje višek praznovanj ob 250-letnici novomeške gimnazije, se pogosto zalotim pri premišljevanju, kaj je Novomeščanom in Dolenjcem pomenila gimnazija v teh dveh in pol stoletjih. Saj je zadnja desetletja komaj primerljiva z nekdanjimi njej sodobnimi jezuitskimi gimnazijami, ki so imele po nekaj sto dijakov. Ni bilo tako malo let, ko ni premogla niti deset abiturientov. Res je, da je bila več kot poldrugo stoletje edina srednja šola na Dolenjskem, toda zakaj ima še danes, ko jih je kar nekaj v samem mestu, nekako privilegiran položaj med meščani in okoličani? Doslej sem edini odgovor našel v njeni družbeni vlogi. Gimnazija je bila lestev za vzpon z gopodarskega in socialnega dna.

Dolenjska je bila vrsto stoletij v novem veku dejansko ena najrevnejših slovenskih pokrajin. Njeno uboštvo ni izviralo iz njene narave - v tem pogledu je bogata, saj je ena redkih, ki je sposobna preživeti svoje prebivalstvo brez uvoza hrane - ampak iz možnosti zaslužka. Turški vpadi in zlasti turška zasedba Balkana in velikega dela Panonske ravnine so imeli za posledico velik premik prometnih tokov, ki so obšli svet ob Krki. Razlogi, zaradi katerih je Rudolf IV. dal naselju mestne pravice, so za stoletja, zlasti po prenehanju turških vpadov, poniknili. Številne graščine in graščinice, svetni in cerkveni gospodje so imeli seveda najboljšo obdelovalno zemljo, še za njih jo je bilo premalo, in za številne kmete jo je enostavno zmanjkovalo. Še sreča, da sta obstajali stiška in kostanjeviška cisterca, saj je bilo pod "krivo palico" v vseh pogledih bolje. Ni čudno, da se je večina kmečkih uporov na Slovenskem do srede prejšnjega stoletja kotila ravno na Dolenjskem. Nekakšna nemarnost in otopelost resnično ni bila povsem tuja našim kmečkim prednikom, toda teh lastnosti si niso bili sami krivi. Saj bi delali, da bi zaslužili, toda kje? Saj bi prodali, toda kam? Novomeščani, Kostanjevčani, Krčani, Metličani, Črnomaljci, Višnjani, Mokronožani in drugi so bili kljub svojemu meščanskemu ali trškemu statusu v bistvu ravno tako kmetje kot oni. Ker ni bilo mogoče skoraj nič prodati, so tudi malo znali. Podatki o Kranjcih v Zagrebu v 17., 18. in celo 19. stoletju govore, da so se zaposlovali predvsem pri mesarjih kot klavci živine in v gradbeništvu oziroma kot pomožni delavci pri obrteh, za katere ni bilo potrebno predznanje.

Pred kratkim sem naletel na podatek, da je eden izmed ljubljanskih državnih uradnikov liberalnega prepričanja sredi prejšnjega stoletja zelo zaničljivo govoril o novomeški gimnaziji, ker naj bi preveč njenih dijakov odšlo v bogoslovje. Žal nimamo ustreznih podatkov niti primerjav z ostalimi gimnazijami. Dvomimo, da bi bila naša gimnazija v tem pogledu nekaj izjemnega, saj bi to gotovo zapisali številni tako na cerkveni kot proticerkveni strani, vsekakor pa tudi relativiziranega podatka ne gre zanemariti. Znano je

namreč, da je bila za številne kmečke starše in sestre šolanje duhovnika najboljša naložba v varno starost. Znani so primeri, da so starši in sestre in še kakšna teta povrh včasih tako navalili na kakšnega župnika, ali ekspozita, ali samostojnega kaplana, da so vsi skupaj tolkli revščino. Vsekakor je taka vest eno izmed najbolj konkretnih opozoril na dolenjsko siromaštvo. Gimnazija je bila resnično pot iz revščine.

Pred nami je simpozij o srednjem in visokem šolstvu na Dolenjskem. Prepričan sem, da bo prinesel dobre rezultate. Veselim se tudi nekaterih drugih publikacij, ki bodo izšle ob tej priložnosti. Kljub vsemu se zavedam, da bo velik del naše radovednosti ostal nepotešen. Resnično bi bilo enkratno dobiti podatke o tem, za kakšne študije so se odločali. Ni mogoče izključiti, da v prihodnosti, če bodo vse visokošolske in univerzitetne matrice v naši bližnji in daljni sosesčini vnešene v računalnike, ne bi prišli do sprejemljivo zanesljive informacije, toda trenutno ne vem za kak podoben projekt. Pred leti sem skušal ugotoviti število novomeških maturantov - medicincev po ustanovitvi medicinske fakultete v Ljubljani. Ker ta kar nekaj časa ni bila popolna, so bili podatki povsem neuporabni in sem njihovo zbiranje opustil. Tako bomo še kar nekaj časa poznali naše znamenite dijake in profesorje in pri tem obstali. Za realnejšo oceno poslanstva novomeške gimnazije bi seveda morali vedeti, za kakšne študije so se odločali in koliko so jih tudi končali.

Gimnazija je pomenila pot v srečnejše življenje. Tudi tisti, ki je ni končal, je lahko upal, da se mu bo nasmehnila sreča v obliki kakšne donosne službe. Nenazadnje so tudi graščine potrebovale kašnega pismenega človeka, pa tudi "zakotno pisaštvo" ni bilo nedonosno. Nasprotno! Pisar Budalo v Linhartovem Matičku je zaradi potreb komedije hudo karikiran, toda marsikje so bili ravno tovrstni ljudje osrednje osebnosti na vasi, ki so znale dobro zaslužiti z branjem uradnih dopisov in sestavljanjem različnih pogodb, testamentov ...

Novomeška gimnazija je bila šolska ustanova kot številne druge pri nas in v sosesčini. Čeprav je bila do 1870. leta v rokah frančiškanov, je bila že od samega začetka kraljestvo duha. Ne zato, ker menihi s skromno obleko in slikovitimi tonzurami niso bili tako dogmatični, kot na primer jezuiti, ali benediktinci, ali kateri drugi elitnejši redovi, ne zato, ker je imela naša gimnazija isti učni program kot druge, ampak enostavno zato, ker je človek, ki zna brati in tudi bere, duhovno neukrotljiv. Preživela je prosvetljeni absolutizem Marije Terezije in njenih sinov Jožefa in Leopolda, nad njo je bdel "birokrat na prestolu" cesar Franc, krnili so jo Francozi, ovaduhi in stremuhi, ki so "regirali" državo pod nedoraslim Ferdinandom, preživela je osebno tragičnega Franca Jožefa, ki ga je smrt rešila pred doživetjem konca monarhije, ki jo je reševal z njenimi grobarji kot minister Bach in nemški nacionalisti, Karla, ki je s solzami v očeh prosil Antona Korošca, naj Slovenci ne zapustijo monarhije, Aleksandra in njegove naslednike, fašiste in naciste, državljansko vojno in "najpravičnejši družbeni sistem", nihče je ni nikoli popolnoma pokoril. Vedno je telo med njenimi dijaki in profesorji, vedno so se užigale iskre. Ker je bilo mesto majhno, prometno več kot stoletje nekoliko izolirano, so ideje iz gimnazije dobivale še večjo veljavo, moč in ugled. Včasih je koristno biti tudi majhen.

Kulturno dejavnost je lažje nadzirati kot duhovno snovanje. Zlasti v našem stoletju, ko se je tudi življenje v gimnaziji bistveno

demokratiziralo, je gimnazija reševala Novo mesto pred pretirano provincialnostjo. Ta novomeška kultura je imela vsaj dva nivoja. Prvi je tisti, ki se je izražal v različnih literarnih listih in skupinah, želji po predstavljanju različnih odrskih del, orkestru, društvih, pa četudi so bila protialkoholna, verskih kongregacijah, nenazadnje tudi v nekem smislu političnih neformalnih krožkov, drugi pa oni, ki je obstajal v druženju gimnazijcev in meščanov po gostilnah. K neke vrste subkulturi so nemalo prispevali tudi v Novem mestu zaposleni birokrati, ki so s svojim poklicnim cinizmom, dijaško razposajenostjo in bistrostjo sooblikovali v dolenjski metropoli svojevrstno duhovno vzdušje, ki ni prenašalo miselne lenobe. Na te, za naše mesto značilne duhovne razmere, ki so znale biti zabavne, za tistega, na katere so letele pikre puščice, pa tudi hudo neprijetne, sta me večkrat opozarjala pokojna prof. Zwitter in mag. Andrijanič. Zanimivo, da prof. Jarc in prof. Těply, ki sta bila še sposobna ustvariti takšno vzdušje v ožji družbi, o tem nista hotela govoriti, ampak sta predvsem premlevala o prispevku novomeških dijakov in profesorjev k slovenski znanosti in kulturi. Zelo mikavno bi bilo podrobneje pisati o tej dejavnosti, zlasti zaradi narave Rasti, vendar bi tokrat ostali bolj pri njenem družbenem poslanstvu.

Svojevrstna tragičnost novomeške gimnazije je bila v dejstvu, da sredina, sredi katere je skoraj dve stoletji šola kljub vsemu vedno cvetela, ni bila sposobna zaposliti več izobraženih ljudi. Dolenjska je zanj skrbel, in to dobesedno, saj je dijakom prek frančiškanov in drugih dobrih ljudi tudi pomagala zlasti s hrano, Sloveniji in tudi njenim bližnjim in daljnim sosedam v bistvu več dala, kot je od njih dobila. Gimnazijo bi lahko celo obtožili, da je iz nje izpeljala njene najboljše sinove. Seveda je zadnji očitek neresen, vsekakor pa tega ne gre spregledati. Ko so se razmere spremenile, so prav nekdanji novomeški gimnazijci največ prispevali k njenemu gospodarskemu napredku. Pokojni mag. Boris Andrijanič je mogoče največji med njimi, hvala Bogu, pa ni edini. Žal vse kaže, da bomo ob častitljivi obletnici prav na take može povsem pozabili. Tolažimo se lahko le, da nismo edini, da smiselno podobne napake najdemo tako v Slovenskem biografskem leksikonu kot Enciklopediji Slovenije.

Glede politične vloge novomeške gimnazije v slovenski zgodovini sem nekoliko v dilemi. Ni je mogoče zanikati in v ključnih momentih v zadnjih desetletjih so novomeški gimnazijci vselej reagirali. Spomnimo se, kako je bilo mesto popisano ob sovjetski okupaciji Češkoslovaške 1968. leta in kako so miličniki odstranjevali nekatere napise. Takrat sta bila zelo aktivna tudi dva bivša gimnazijca, ki sta tedaj že študirala. Če sta na eni strani prala slovensko čast in dokazovala našo ljubezen do demokracije in so njima sledili tudi nekateri gimnazijci, je vendar res, da imamo opraviti z razmerami, ko so dijaki nagovorjeni od zunaj in niso enakopravni sogovorniki. Take primere bi lahko našli tudi v številnih razpravah prof. Janka Jarca, ki so ga ta vprašanja zelo zaposlovala. Ne smemo pa spregledati tudi nekaterih naivnosti, zlasti v zvezi z jugoslovenarstvom pred 1. svetovno vojno in po njej. Podobno naivnost, do nje imajo mladi nekakšno pravico, bi lahko našli tudi v naslednjih desetletjih in celo danes, ko mnogi ne uvidijo moralne in socialne katastrofe, ki nam jo obeta neskrupoložni, za južno Ameriko značilni liberalni kapitalizem. Mladi imajo v politiki pogosto napačne idole, ker so zmanipulirani, zlasti v časih, ko ni zadovoljivega pretoka informacij. Tragično je, kako so se ljud-

je, ki so do zadnjega nasprotovali slovenski osamosvojitvi in se iz nje norčevali, zavihteli na oblast in se z njo okoriščajo. In to ne le na gospodarskem, ampak celo znanstvenem področju. Mlade bi na to morali opozoriti. Hitro in sumljivo bogatenje posameznikov, razkošni avtomobili, ki burijo sanje mladih, so slabi vzori in še slabše sanje. Bojim se, da bodo dogajanja, ki smo jim priča, v gospodarskem in kulturnem pogledu naredila več škode kot turški vpadi, medvojni požigi gradov in cerkva ter povojne nacionalizacije skupaj. Kljub vsemu pa je vendar razveseljivo, da smo ob 250-letnici gimnazije le našli toliko politične modrosti in strpnosti, da se ni nihče pojavil, ki bi častitljivi jubilej označil za proslavljanje Marije Terezije, Habsburžanov, fevdalizma, ponemčevanja, zastarelih pedagoških metod in ne vem česa še vsega. Avtoriteta gimnazije je k sreči še vedno nad potrebami novomeške dnevne politike. Ko bi vsaj tako ostalo.

Če nam je vsaj v majhni meri uspelo opozoriti na zasluge novomeške gimnazije pri vsesplošni gospodarski, socialni, kulturni in politični rasti Dolenjske, pa ne smemo ostati zgolj pri "velikih" temah. Prej smo zgolj omenili, kako so meščani in okoličani preko frančiškanov, njihovega konvikta in dijaške kuhinje kot tudi z osebno pogostitvijo pomagali prehranjevati pogosto lačne novomeške dijake. Oznake lačne ne smemo razumeti specifično, saj je tudi njihovim svojcem, ki so ostali doma, pogosto krulilo v želodcu in tudi oni po tedne niso videli kruha, o čemer nam pričajo številni podatki v franciscejskem katastru. Ob njih bi se veljalo spomniti tudi dijaških tet. Sam se spominjam pokojne tete Barbke z Brega, postavne Belokranjice, ki je svojo narodno nošo hranila za svoj pokop. Ne spominja se je s hvaležnostjo le akademik Emilijan Cevc, ampak tudi številni bivši breški otroci, saj nas je vedno obdarovala s prvimi jabolki v Novem mestu. Presenečala nas je, saj je znala še desetletje, potem ko ni imela več dijakov na stanovanju, na pamet pripovedovati slovenske šolske naloge, za katere so bili nekateri njeni "študentje" posebej pohvaljeni. Seveda so bili med stanodajalci dijakov tudi slabi in sebični ljudje, vendar so se jih dijaki kar najhitreje otresli. Ob vseh teh novomeških dobrotnikih pa ne smemo pozabiti staršev in drugih najožjih sorodnikov dijakov, ki so se leta doma odpovedovali. Mnogi so že tako živeli na skrajnem minimumu, da bi lahko njihovi otroci študirali. Mnoge ženice z "rokami do kolen", nepogrešljiv znak pretežkega kmečkega dela, so pregarale, prejokale in premolile dneve in noči za študij svojih otrok. Vsa čast očetom, toda na Dolenjskem v veliki večini že stoletja sloni vse, ne le trije vogali hiše, na ženi. Kjer odpove gospodinja oziroma mati, ne propade le gostilna, ampak tudi družina in njena pripravljenost na žrtvovanje.

Preiskovanje 250-letnega delovanja novomeške gimnazije nudi neštevilne možnosti. Čeprav ga omejuje pomanjkanje virov, pa je vendar mogoče to vsaj delno nadomestiti s spomini. Slišati je, da jih je še kar nekaj v privatni lasti, ki bi zaslužili objavo. Seveda bodo odprli nove probleme, toda pri ustanovi, ki je kljub vstopu v drugo polovico poltisočletja svojega obstoja in delovanja še vedno mlada in vitalna, drugače ne more biti. Gimnazija zaradi svojih dijakov nikoli ne okosteni, pa če ji oblasti nadenejo še tako močan mavec. Tako kot z nje odpadajo slabi dijaki, so jo pogosto prisiljeni zapustiti tudi slabi profesorji. Biti gimnazijec je bila v Novem mestu vedno čast, biti gimnazijski profesor tudi. Če so sošolci na najuspešnejšega sošolca kmalu pozabili, pa dijaki na

Stane Granda
VEČNA MLADOST

slabega profesorja nikoli. Dijaki so pogosto krivični, neobjektivni, toda ščasoma spregledajo tudi lastne napake in krivične sodbe. Tisti profesorji, ki ostanejo dlje časa, nekaj generacij dijakov slabo zapisani med njimi, ne smejo misliti, da se jim vselej godi krivica, da so žrtev nehvaležnosti. Uvedba resne mature je zelo dvorezna, saj kaže tako na slabe dijake kot profesorje. Novomeška gimnazija kljub častitljivim letom ostaja polna energije in elana.

Jože Kotar: OB TEŽKI VODI, oglje, 1986

Jože Kotar: ZGODBA, akril - platno, 1993

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

Gimnazija Novo mesto

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

III NAŠ GOST

GIMNAZIJA NOVO MESTO V VERIGI TRAJANJA

Pogovor z ravnateljki Veljkom Troho, Vasjo Fuis in Heleno Zalokar

Četrťisočletja je v življenju ustanove, kot je Gimnazija Novo mesto, resnično jubilej častitljivih razsežnosti: Kakšna nepretrgana veriga trajanja, kakšna nepretrgana množica prihajajočih in odhajajočih, kakšna mreža medsebojnih odnosov, upanj in razočaranj, občutkov strahu, stisk in sreče, zadovoljstev in frustracij, kakšna energija, sproščena in kopičena ob iskrenju v glavah, koliko prelitega črnila in pretočenega znanja, koliko iskanj, koliko ljubezni, pretočene ali razlite mimo!

Koliko rodovitnega humusa za nadaljnjo rast!

Ujeti ta kipeči utrip brbljajočega življenja je nemogoče, komaj možno ga je morda zaznati v glavnih obrisih. Morda, kajti kako zanesljivo vedeti, kateri val, valček ali brzica je v verigi trajanja poglavitni ali najodločilnejši?

Uredništvo se je odločilo, da poskusi zaznati utrip novomeške gimnazije v zadnjih treh desetletjih skozi poglede, spomine in razmišljanja njenih ravnateljev iz tega časa.

V ta namen smo jim zastavili nekaj vprašanj. Vabilu so se s celovitejšimi odgovori odzvali trije. Objavljamo jih v časovnem zaporedju ravnateljevanja: Veljko Troha (od 1965 do 1971), Vasja Fuis (od 1981 do 1995) in Helena Zalokar (sedanja ravnateljica).

- Gimnazija v Novem mestu je delovala v stari, častitljivi zgradbi z obrazom, kot bi rekli, vendar pa se zdi, da je prostorska ujetost v stare okvire lahko bila ovira za uvajanje nove tehnologije poučevanja, zlasti na področju hitro se razvijajočih naravoslovnih ved...

TROHA: "Gimnazijska stavba, četudi že častitljive starosti, je Novemu mestu lahko v ponos, še posebno, ker mu na določen način daje tudi svoj pečat. Res pa je, da niti v času mojega ravnateljevanja, morda pa tudi sedaj, ne ustreza obče pedagoškim programskim in didaktično-tehnološkim zahtevam. Ta neustreznost se je resnično v zelo konkretni obliki sicer pokazala na področju pouka naravoslovnih in tehnoloških ved (drugačnost izobraževalne tehnologije), takšna notranja arhitektura zgradbe pa seveda ni ustrezala tudi celotnim tedanjim trendom poučevanja. Posodabljanje vzgojno - izobraževalnega dela ni zahtevalo le naravoslovje, temveč je bilo treba prenoviti tudi higienske, pedagoške, komunikacijske, splošnodidaktične in strokovne razmere na področju humanistike, družboslovja, tako imenovanih zunajučnih dejavnosti ipd. Sodobno ustvarjalno učno delo je zahtevalo dvosmerno komunikacijo, ki bi jo morale poleg drugih zagotavljati tudi ustrezne arhitekturne rešitve. (Ozki in podolgoviti prostori so primerni za poudarjanje profesorjeve avtoritete že sami po sebi, ti onemogočajo delo v manjših skupinah, kjer je komunikacija drugačna.) Če smo tedaj izboljševali predvsem ali najprej prostorske in materialne pogoje naravoslovja in tehnike, smo to počeli med drugim zato, ker je to bil pogoj za stalno verifikacijo gimnazije. Gimnazija je tedaj na primer razpolagala tudi s častitljivo prirodopisno

NAŠ GOST
Rast 5 - 6 / 1996

zbirko pa geološko, fizikalno. Vse zbirke so skrbni kustosi dobro vzdrževali, vendar pa bistveno spremenjenemu konceptu vsebine in metodike poučevanja teh predmetov niso mogle biti več v korist. Njihovo mesto so morali prevzeti sodobno urejeni laboratoriji. Tako so predmeti, kot fizika, kemija, biologija, tehnična vzgoja, zahtevali posebne prostorske in funkcionalne ureditve, s čimer smo močno posegli v notranjo rekonstrukcijo stavbe. Zaradi teh posegov se je zdelo, da druga izobraževalna področja na gimnaziji niso doživela sprememb, kar pa seveda ne ustreza resnici: spremembe so bile tako na področju pouka jezikoslovja, čeprav je bila pridobitev sodobnega fonolaboratorija tedaj možna le kot fikcija, spremenil se je pouk geografije, zgodovine, materinščine itd. Treba pa je poudariti, da so bili verifikacijski kriteriji veliko bolj poudarjeni pri naravoslovju kot pri drugih področjih.

V zvezi z razmerjem med arhitekturo zgradbe, tako njenega zunanjega okolja kot notranje razporeditve, in zakonitostmi pedagoškega dela lahko rečem, da sem prav v tem času spoznal, kako pomembno je skupno (interdisciplinarno) snovanje rešitev med tema dvema področjema. Tako imenovana ekologija šolskega prostora je še danes pastorek pri novih zasnovah in spremembah šolskega sistema."

FUIS: "Strinjam se z ugotovitvijo, da je bila prostorska ujetost lahko ovira za uvajanje nove tehnologije poučevanja, zlasti na področju naravoslovnih ved. Pa ni bila, kajti prav za področje naravoslovja je veljalo, da smo storili največ. Na šoli sami s pomočjo sponzorjev, pa tudi zelo intenzivno v sodelovanju z institucijami, ki so nam nudile možnost uporabe sodobne tehnologije, nam pomagale s svojimi strokovnimi kadri ter omogočile vključevanje dijakov in učiteljev v raziskovalne naloge, projekte, oblike timskega dela, delavnice, izobraževanje...

Nenazadnje si tudi bogate dežele le izjemoma lahko privoščijo, da bi šole s svojo lastno tehnologijo (zlasti šole splošnoizobraževalnega tipa) sledile dinamiki razvoja naravoslovnih ved. Povezujejo se z drugimi institucijami, raziskovalnimi inštituti, razvojnimi centri...

Navsezadnje je lahko še tako moderna tehnologija neizkoriščena in mrtva ob učiteljih, ki se ne izobražujejo, ki so premalo inovativni in nimajo večjih ambicij. Če sodimo po vsakoletnih rezultatih gimnazijcev, kaže verjeti, da je strah odveč. Seveda pa ni nič tako dobro, da ne bi moglo biti še bolje. Pa to ne velja zgolj za področje naravoslovja. Osebnostno menim, da prostorska stiska na gimnaziji onemogoča prav slavistom in profesorjem tujih jezikov, da bi dolgoročno koncipirali specializirane učilnice z vso potrebno učno tehnologijo, didaktičnim materialom, priročniki, knjižnicami in prepotrebnimi kabineti za učitelje. Torej je nenehno preseljevanje dijakov in učiteljev iz učilnice v učilnico prizadelo vsa ostala predmetna področja, še najmanj naravoslovje."

ZALOKAR: "Gimnazija Novo mesto deluje v zgradbi iz leta 1912. Duh starega častitljivega poslopja in tradicionalna vpetost v prostor pa poleg specifičnega vzdušja, ki se prenaša iz generacije v generacijo, predstavlja tudi določeno utesnjenost in je hkrati ovira za uvajanje sodobne tehnologije ter sodobnejši način vzgojno-izobraževalnega dela.

Kljub starosti ima šola primerno opremljene specializirane učilnice za pouk naravoslovnih predmetov - biologije, kemije, fizike in računalništva. Vse te učilnice smo pridobili ob uvedbi usmerjenega izobraževanja, saj smo bili v tem obdobju naravoslovna

šola. Pri opremljanju računalniške učilnice pa so nam priskočila na pomoč različna podjetja. Ob praznovanju 245-letnice je bilo notranje dvorišče preurejeno v manjšo telovadnico in večnamenski prostor. Le-ta je popestril družabno življenje dijakov med odmori in organizacijo različnih prireditev in dejavnosti v popoldanskem času. Poleg tega sta bili tudi dve učilnici v pritličju preurejeni v fitnes studio.

Poseben problem stare zgradbe je pomanjkanje kabinetov, v katerih bi imeli učitelji svoj delovni prostor s priročno knjižnico in v katerih bi lahko opravili del svojih obveznosti, in knjižnica brez čitalnice. S predvideno adaptacijo šole se bo to končno uredilo.

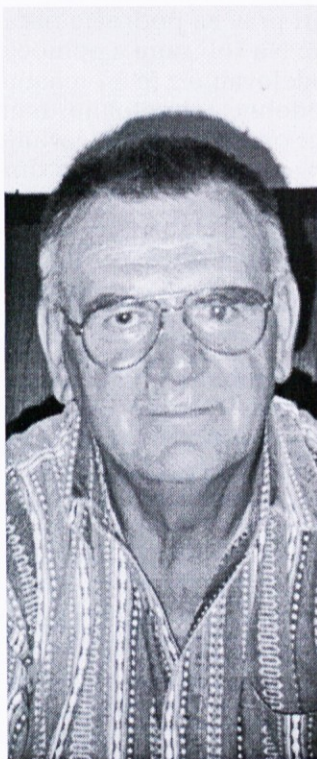
Poleg tega, da bodo opravljena vsa nujno potrebna vzdrževalna dela, bo s preureditvijo podstrešja za potrebe vzgojno-izobraževalnega dela v glavnem rešena tudi prostorska stiska. Pridobili naj bi nekaj kabinetov, čitalnico s prostori za individualno delo dijakov ter dodatne učilnice. Vse učilnice, kabineti in knjižnica pa naj bi tudi povezani v računalniški mreži ter priključeni na Internet."

- Kaj bi lahko na splošno rekli o materialnih pogojih za delo v času svojega ravnateljstva?

TROHA: "Najprej je treba ugotoviti, da v tem času niso bili zagotovljeni niti redni viri sredstev za tekoče šolsko delo. Splošni gimnazijski del programa je bil financiran iz občinskih sredstev, pedagoški iz drugih virov. Če je bil občinski vir še kar stabilen, pa je bil drugi dokaj nestabilen. (Kolegicam in kolegom profesorjem je ostalo gotovo v spominu, da smo nekajkrat prejeli plačo dvakrat v mesecu, ker sredstev ni zadostovalo za plače.) Osebo imam prav v slabem spominu proces in način pridobivanja sredstev iz tako imenovanega medobčinskega sklada, ki je deloval bolj po principu vplivnih zvez kakor pa na osnovi argumentov. Tako se je zgodilo, da za nagrajevanje profesorja niso bile pomemben kriterij njegove strokovne in akademske reference, temveč npr. to, ali pri svojem delu dovolj ne poskrbi, da bi njegovi učenci v poklicu ne ponujali pokvarjene hrane in s tem ogrožali zdravja ljudi. Z ustanovitvijo izobraževalnih skupnosti se je kakovost tekočega financiranja izboljšala, do neke mere tudi spremljajoči materialni stroški, slej ko prej pa so bile velike težave tako z investicijskim vzdrževanjem kakor tudi še veliko bolj žgoče vlaganje v rekonstrukcijo in obnovo obstoječe zgradbe in njene infrastrukture. Ta problem pa je bil toliko večji, kolikor starejša je bila stavba, v kateri je potekal pouk.

Zaradi želje po kakovostnemu izboljšanju pouka z laboratoriji se je povečala na gimnaziji potreba po potrošnem materialu. Redno financiranje ni zadostovalo, težnja po izboljšanju stanja pa je bila izjemno močna tako pri profesorjih, dijakih in njihovih starših. Zato smo se odločili, da bomo zbirali denar tudi od staršev, za kar so dali na posebnem zboru svoje soglasje. Toda zaradi protesta ene oddelčne skupnosti skupaj z njihovim razrednikom akcija ni uspela, saj ni imela pravne osnove, ta oddelek pa je argumentiral svoj sklep s tem, da je država dolžna na osnovi rednih dajatev proizvajalcev financirati tudi sredstva za delo v laboratorijih.

No, ker smo v tem obdobju razmeroma veliko prenavljali zgradbo, notranje prostore, opremljali pouk z avdiovizualnimi sredstvi, preizkušali nekatera učila (na primer Teltronova pri fiziki), se je

Prof. Veljko Troha, ravnatelj od
1965 do 1971; foto: Lidija Murn

pojavi vprašanje, od kod dobiti denar. Pri tem se je pokazala na eni strani razmeroma velika aktivnost posameznih profesorjev gimnazije, staršev, ki so posredovali potrebe svojim vodstvom in samoupravnim organom v podjetjih, razmeroma zelo naklonjeno pa je bilo spremembam, ki smo jih uvajali, tudi družbenopolitično vodstvo tedanje občine Novo mesto. To seveda ne velja za vsa podjetja, od katerih smo pričakovali pomoč. Treba pa je tu posebej izpostaviti razumevanje Krke, Novolesa, Zavoda za zaposlovanje, Pionirja, nekaterih obrtnikov (g. Lisac, g. Jaklič z Dvora, g. Petrič iz Krškega itd.)."

FUIS: "Začetki mojega ravnateljstva sežejo daleč nazaj v leto 1981. Tedaj je bila gimnazija preprosto z dekretom ukinjena. Le malokdo se še spomni, da so bila prisotna resna razmišljanja o spremembi namembnosti gimnazijskega posloplja (kakšen absurd!), saj naj bi Novo mesto ohranilo le pedagoški program in še ta naj bi bil v sedanjem Centru tehniških šol. Na srečo smo si ob veliki podpori tedanje Tovarne zdravil Krka in peščice razgledanih in vizionarskih intelektualcev v Novem mestu (predvsem nekdanjih gimnazijcev) izbrili naravoslovno-matematični program. Tako je šola vstopila v obdobje usmerjenega izobraževanja kot SŠPTNU (srednja šola pedagoške in tehniško-naravoslovne usmeritve). Vse to se je zgodilo v zadnjem hipu, tako rekoč mimo sprejete "šolske mreže", zato je šola preprosto izpadla iz "sistema". Takšen je bil namreč vselej izgovor šolskih oblasti (tudi sedanjih), kadarkoli smo se potegovali za finančna sredstva bodisi za investicijsko vzdrževanje ali večja materialna vlaganja v staro gimnazijsko stavbo. Sredstva, ki so bila namenjena pedagoškemu programu, so se seveda zčila s sredstvi za dokončanje novogradnje, kjer naj bi ta program izvajali.

Zelo nerada se spominjam teh časov. Koliko energije je šlo v nič, v dokazovanje, da smo v tem prostoru potrebni, zgolj za preživetje. In vzdržali smo v slabih materialnih pogojih, z najnižjimi osebnimi dohodki med šolami v Novem mestu, zgolj zato, ker mi je bil profesorski zbor v močno oporo, ker smo trdno verjeli, da je potrebno ta čas preživeti, kajti nikoli nismo izgubili vere v dejstvo, da bomo nekoč zopet gimnazija. In seveda smo to zmogli tudi ob izjemni podpori pametnih ljudi v Novem mestu.

To zagotovo ni odgovor, ki ste ga pričakovali. Je pa nujno potrebno spomniti na boleče dejstvo, da se je gimnazija vsa leta trudila nadoknaditi škodo, ki ji je bila povzročena prav ob uvedbi usmerjenega izobraževanja, kajti vedno je bila v zaostanku glede materialnih pogojev. In prav zato je investicija, ki pravkar poteka, samo neporavnan dolg novomeški gimnaziji. Dijakom in učiteljem bo končno zagotovila pogoje, ki bi jih morali imeti že leta nazaj. Ob tem je seveda sleherna hvaležnost odveč."

ZALOKAR: "Tako kot večina šol, ki ne ustvarjajo lastnega dohodka, se tudi naša gimnazija srečuje z velikimi materialnimi oz. finančnimi problemi. Sredstva, ki jih za materialne stroške mesečno dobivamo od MŠŠ, ne zadoščajo za normalno delo. S temi sredstvi komaj pokrivamo stroške ogrevanja, elektrike in vode ter opravimo nekaj nujnih tekočih vzdrževalnih del oz. popravil.

Za sproten nakup učnih pripomočkov, literature, strokovno izobraževanje učiteljev, stroške različnih dejavnosti in tekmovanja pa šola pridobiva dodatna sredstva s prispevki različnih podjetij in družb, Mestne občine Novo mesto, zasebnikov in različnih fondacij. Še posebej bi omenila Tovarno zdravil Krka, ki nam vedno stoji ob strani in ima veliko razumevanja za naše finančne prob-

leme.

V preteklem šolskem letu smo ustanovili Razvojni sklad, v katerega so sredstva prispevali podjetja in zasebniki ter starši naših dijakov. Tako smo lahko rešili nekaj najbolj žgočih problemov - nakupili nekaj opreme in učnih pripomočkov ter pokrili stroške različnih dejavnosti, ki potekajo v šoli poleg pouka."

- Kaj pa kadrovska zasedba? Profesorje katerih področij je bilo najtežje dobiti, če so bile tovrstne težave?

TROHA: "Pravzaprav v tem času nismo imeli posebnih kadrovskih težav. Razlogov za to je bilo več, vsaj dva pa sta pomembna: z združitvijo obeh zavodov, to je gimnazije in učiteljskega, so nastale tudi ugodnejše možnosti za racionalno porazdelitev zasedbe pri posameznih predmetih. Drugi razlog pa je bil ta, da so tedaj že začeli prihajati novi, mladi profesorji za posamezne predmete; za matematiko (M. Valentinčič, M. Kozoglav), za tuje jezike (prof. Pirnarjeva, Gabrijelčičeva), zgodovino (prof. Češarkova), za filozofijo (prof. Beznik) itd. Tudi glede kvalificiranosti je bilo dobro stanje. Z neustrezno izobrazbo so bili predvsem učitelji za nekatere predmete s področja instrumentalnega pouka (pedagoški oddelki) in tehnične vzgoje. V veliki meri je zapolnila vrzel na področju glasbe in osnov umetnosti pokojna prof. Marnova (Budnova). Pač pa je bil večji problem razmeroma neurejeno stanovanjsko področje, katerega problematičnost se je povečala še z rekonstrukcijo stavbe, katere posledica je bila tudi izločitev stanovanjskih enot iz gimnazijske stavbe. Navori za izboljševanje stanovanjskega stanja pa so obrodili sadove, saj je ustanovitelj, to je občina, z naklonjenostjo reševala ta problem, čeprav je v tem času prihajalo tudi prav zaradi pomanjkanja stanovanj do konfliktov, ki so dobili že tragikomično dimenzijo."

FUIS: "Če pobrskam po spominu in preletim to zame relativno dolgo obdobje, sem vedno znova presenečena, da smo prav v teh najtežjih letih imeli vsega spoštovanja vreden pedagoški kader. Nenazadnje je bila verifikacija obeh programov zelo zahtevna preizkušnja, ki smo jo zelo dobro prestali prav zavoljo ustrezne kadrovske strukture, česar pa nismo mogli trditi za materialne pogoje. Seveda smo se tudi mi ubadali s kadrovskimi težavami, primanjkovalo je matematikov, fizikov, jezikoslovcev... Kombinirali smo z drugimi šolami, kar je bilo tedaj ob nenehnem spreminjanju predmetnikov na vseh šolah nujno, vendar ne vedno posrečeno. Levji delež pa so opravili seveda gimnazijski profesorji, ki so prav "tlačanili" z velikim številom ur. Predvsem zato, da bi ohranili raven znanja nekdanjega gimnazijskega programa. Nikoli se nismo sprijaznili s tem, da profesorji ne bi imeli ustrezne izobrazbe, čeprav smo občasne zagate reševali tudi s kadri, ki niso povsem ustrezali, seveda le glede smeri izobrazbe in ne stopnje izobrazbe."

ZALOKAR: "Tudi nas pesti kronično pomanjkanje pedagoškega kadra. Najbolj žgoči problemi so pri pouku tujih jezikov, matematike, slovenskega jezika, psihologije... Mnogokrat opozarjamo, da je pedagoški poklic premalo cenjen, spoštovan in slabo plačan. Čeprav se zavedam, da si spoštovanje in ugled lahko ustvarimo samo učitelji sami, s svojim kvalitetnim, odgovornim in poštenim delom, bi bilo nujno urediti tudi finančno vrednotenje našega dela. Tako se žal dogaja, da mnogi dobri učitelji razmišljajo o drugem delu, iščejo si boljše plačane in manj obremenjujoče zaposlitve.

Na naše razpise skorajda ni odziva, mnogo jih ponavljamo brez uspeha oz. se zgodi, da se na prosto mesto učitelja za določen predmet prijavi le en kandidat. Izbire tako preprosto nimamo.

Iz kadrovskih zagat si pomagamo tudi tako, da "snubimo" učitelje drugih šol (s tem povzročimo kadrovske probleme drugim) oz. naše bivše dijake, ki bi se bili po končanem študiju pripravljene vrniti v svojo šolo kot profesorji. Bojim se, da bodo kadrovski problemi prej usodni za kvaliteto naše šole kot pa materialni problemi. Žal se odgovorni ne zavedajo dovolj, da šola stoji in pade z učiteljem. Primerov za to je v zgodovini dovolj..."

- Izobraževanje je bilo v preteklosti in je tudi v sedanjosti organizirano, ki se ga je skušalo in se ga skuša iz raznovrstnih razlogov spremeniti, reorganizirati, obnavljati. Katere so bile tovrstne spremembe pozitivnimi ali negativnimi posledicami v času vašega ravnateljstva na novomeški gimnaziji?

TROHA: "Temeljna teza, ki jo vsebuje jedro vprašanja, gotovo drži. Odkar obstaja organizirano izobraževanje, to je od začetkov poklicnega verskega izobraževanja (bodisi muslimanskega, židovskega, krščanskega ali katerega drugega) pa vse do današnjega, ko ga povečini organizira država v skladu s svojo temeljno ideologijo in kulturo, obstaja nenehna težnja, da na različne načine izobraževanje podredi svojemu namenu. Obdobje, o katerem je tu govor, seveda ni bilo nobena izjema. Zato je mogoče dobro spomniti na vsaj dve temeljni težnji tedanje oblasti in ideologije sploh, ki dajeta svoj značaj tudi spremembam, ki smo jih doživljali na novomeški gimnaziji. Ti dve tendenci sta pravzaprav protislovni tako po vsebini kot namenu: na eni strani se je povojna oblast močno trudila motivirati ljudi za izobraževanje. Izobrazba, kakovostno znanje sta bili posebni družbeni vrednoti. Gimnazija kot edina srednja splošnoizobraževalna šola je povsem ustrezala uresničevanju te vrednote. Predaleč bi nas zapeljalo, če bi naštevati dokaze o resničnosti te teze. Dejstvo je, da je bila gimnazija ob splošni reformi šolskega sistema ob koncu petdesetih let bistveni sestavni del tega sistema, le da je bila reducirana na štiriletno šolo po končani osemletni enotni osnovni šoli. Res pa je, da so se hkrati pojavljale težnje po programski spremembi gimnazij, zlasti tako, da naj bi se opuščale nekatere klasične programske enote, namesto njih pa naj bi uvajali nekatere realne, tehnične in tehnološke vsebine, kar je postalo vodilo teh teženj vse do realizacije v obliki usmerjenega izobraževanja - proti koncu sedemdesetih in v začetku osemdesetih let. V šestdesetih letih je bilo mogoče te težnje zgolj zaznati, same še niso prišle do izraza tudi v stvarnosti, temveč so, posebej v Sloveniji, prevladovale rešitve, ki so pomenile pozitivne premike pri razvoju gimnazij. Tedanja politična in šolska oblast sta namreč hoteli približati dostop do univerzitetnega šolanja kar najširšim plastem mlade generacije, zato je ustanavljala gimnazije tam, kjer so le te lahko pomagale prebroditi socialno-ekonomske ovire, ki bi sicer določenim družbenim slojem preprečevale vključevanje v gimnazijski študij. Tedaj smo bili priča nastajanju cele vrste majhnih gimnazij: Ajdovščina, Postojna, Ljutomer, Velenje in druge.

V začetku šestdesetih let pa smo imeli v tedanji Jugoslaviji že dokaj organizirano akcijo, katere namen je bil radikalno preobraziti zlasti celoten srednješolski sistem. Politična in strokovna skupina ljudi, katere center je bil v Beogradu, je pripravila razmeroma

celovit koncept srednjega šolstva, katerega osrednja tendenca je bila politehnizacija tega sistema. Ena od bistvenih sestavin tega koncepta pa je bila tudi strokovno in idejno spodkopavanje gimnazijskega šolanja. Šlo je za tako imenovan predlog reforme šol druge stopnje. Kot je zlasti strokovni javnosti iz tistih let znano, se je slovenska inteligenca močno uprla nameravani reformi, pri čemer se je močno izpostavil najprej oddelek za pedagogiko Filozofske fakultete (in še posebej nekateri njeni učitelji, kot dr. Bergantova, dr. Schmidt in drugi), nato pa so se temu utemeljenemu odporu pridružile druge visokošolske organizacije, posamezna društva, med izredno aktivnimi skupinami pa je bila tudi tedanja skupnost gimnazij. Temu odporu so pozneje sledila enaka stališča tudi drugih intelektualnih krogov v tedanji Jugoslaviji. Vse to je pripeljalo do umika omenjenega predloga, očitno pa je osnovna ideja, ki je bila njegova podlaga, tlela še dalje in prišla do izraza v sredini sedemdesetih let in se uresničila v konceptu usmerjenega izobraževanja.

Ta protisloven odnos do gimnazije kot splošnoizobraževalne srednje šole pa je seveda prinesel tudi nekaj bistvenih pozitivnih značilnosti. Ena od teh je bilo tesnejše programsko povezovanje z delom in življenjem. Slovenski strokovnjaki namreč niso nasprotovali temu predlogu z vidika, da je gimnazija kot takšna že sama po sebi dobra in da je ne kaže spreminjati, temveč so poskušali izboljšati njeno programsko sestavo (uvajanje predmeta s področja tehnične vzgoje, strukturna vezanost zlasti naravoslovnih predmetov na tehnološka aplikativna znanja, več stvarnega in manj faktografskega znanja, uvajanje delovne prakse, ki pozneje kot sestavina predmeta samoupravljanje s temelji marksizma postane tudi samoupravna praksa). Hkrati s programskimi spremembami pa so šolske oblasti na Slovenskem zahtevale zaostritev pogojev izobraževanja v gimnazijah, ki naj bi pripeljali do bolj kakovostne izobrazbe. Skrb za ugotavljanje, kako gimnazije izpolnjujejo kadrovske, programske, materialne, prostorske pogoje, so prevzele tako imenovane verifikacijske komisije, ki so na osnovi svojega dela lahko predlagale, ali se določena gimnazija lahko verificira za svoje delo, ali se pogojno verificira, ali pa, če ne bo izpolnjevala pogojev, ne bo mogla izdajati verodostojnih spričeval svojim učencem. Osebnostno mislim, da so ti ukrepi, ki so povzročili celo vrsto težav posameznim gimnazijam, med njimi tudi naši, objektivno spodbudili kakovostno rast vzgojno - izobraževalnega dela v njih.

Vzporedno s takimi ukrepi kaže posebej izpostaviti določene pritiske, ki jih je nad delom gimnazij in drugih šol izvajala tedanja mladinska organizacija. Nimam v mislih toliko eventualne politične pritiske, temveč take, ki naj bi pospešili izboljševanje položaja dijaka v okviru dijaške samouprave. Sam sem tako načelno kakor tudi dejansko cenil napore za izboljšanje odnosov med dijaki in učitelji, saj je bilo tedaj značilno, da so prevladovali dokaj avtoritarni in represivni odnosi. Boj za dijaško samoupravo (termin ni nastal pri nas, kot se običajno misli, saj ga pozna Deweyeva progresivna pedagogika že od konca preteklega stoletja), je dejansko pomenil prizadevanje za uveljavljanje dijaka kot mladega človeka, ki ima poleg dolžnosti tudi svoje pravice. Delovanje dijakov, naše gimnazije glede uveljavljanje svojih pravic je bilo izredno intenzivno, včasih tudi ekstremno in konfliktno, vendar pa je, če drugega ne, vsaj razrahljalo razmeroma rigidne odnose profesor - dijak.

V času mojega ravnateljstva pa je tekel še nek razmeroma zahteven proces: to je, ukinjanje učiteljskega kot sistemske oblike izobraževanja primarnih učiteljev in hkrati s tem uvajanje tako imenovanih pedagoških oddelkov gimnazij kot srednješolske splošnoizobraževalne šole za nadaljnje izobraževanje teh učiteljev. Proces torej, ki je uresničeval zahtevo iz začetka tega stoletja, po kateri naj bi bil učitelj razrednega pouka visokošolsko izobražen in tako intelektualni profesionallec na svojem strokovnem področju. Ta proces je seveda že v času pred mojim ravnateljstvom zahteval veliko naporov za zagotovitev ustreznih pogojev in tudi za premagovanje ovir, ki so bile tako kadrovske, prostorske, programske, didaktične in, kar je še posebej pomembno, tudi vrednotenjske narave (socialni izvor "pravih" in "pedagoških" gimnazijcev je bil različen, drugačna je bila tudi nadaljnja študijska usmeritev ipd.)"

Prof. Vasja Fuis, ravnateljica od
1981 do 1995

FUIS: "To je zelo kompleksno vprašanje in nanj bo težko odgovoriti. Sploh ni dvoma o tem, da pedagoški poklic (in ne samo ta) zahteva nenehno izobraževanje. In imela sem srečo, da smo prav vsi na šoli doživljali izobraževanje kot nekaj povsem samoumevnega, kot logično potrebo po strokovni in tudi čisto osebni, duhovni rasti. Kot proces, v katerega se vključiš, ko spoznaš, da želiš opravljati tako pomembno delo, kot je poučevanje mladih ljudi, in živeti življenje intelektualca. Zelo moteče pa je seveda bilo, ker je bil večji del izobraževanj, razen v zadnjih letih, namenjen predvsem prekvalifikacijam in dokvalifikacijam učiteljev za predmete, ki so se nenadoma pojavili in potem tudi izginili. Žal so izobraževanja te vrste ubijala ustvarjalnost učiteljev in nedopustno posegala v njihovo avtonomnost. Tedaj smo seveda pogosto ravnali po lastni zdravi presoji, saj smo kot nekdanji gimnazijski profesorji imeli jasno predstavo o tem, kaj želimo z izobraževanjem doseči.

Z leti, ko smo bili v prostoru že močno prisotni, smo izkoristili tudi ostale oblike izobraževanja (tujina, delavnice...), ki so nam jih velikodušno ponudili Izobraževalni center Krke in druge izobraževalne ter kulturne institucije. Seveda govorim o obdobju, ko izobraževanje še ni bilo ovrednoteno po pravilniku o nagrajevanju učiteljev. O tem, ali je to povsem ustrezno ali ne, bodo sodili drugi."

ZALOKAR: "V času mojega ravnateljstva gimnazijski program še ni doživel sprememb. Ob koncu preteklega šolskega leta (1994/95) smo dočakali prvo eksterno maturo za vso generacijo, pred tem pa v januarju tudi predmaturitetne preizkuse. To je zahtevalo drugačno organizacijo pouka tik pred koncem šolskega leta za vse ostale letnike. Zato je bil zaključek šolskih let 1994/95, 1995/96 precej bolj naporen tako za dijake kot tudi za profesorje. Tu bi izpostavila predvsem problem neusklajenega šolskega koledarja, saj je hkrati potekalo več "izjemnih" dogodkov - popravni izpiti, zaključni izpiti, matura, pouk... Kljub temu menim, da smo obe maturi uspešno opravili - tako dijaki, ki so dosegli zelo dobre rezultate, kot tudi šola v vsebinskem in organizacijskem smislu.

Večje organizacijske probleme nam vsako leto predstavlja oblikovanje skupin in urnika pri nerazporejenih urah v četrtem letniku. Prav te ure so največja pridobitev gimnazijskega programa, saj si dijaki lahko del predmetnika oblikujejo po svojih željah in potrebah nadaljnega študija. Tako poteka pouk pri nerazporejenih urah v četrtem letniku namesto v šestih oddelkih v štiridesetih učnih skupinah.

Menim, da nas večje spremembe čakajo v prihodnjih letih -

tako v pravnoformalni ureditvi gimnazij kot tudi v organizacijskem in vsebinskem pogledu. Nekaj zakonov in pravilnikov, ki urejajo to področje, je bilo že sprejetih, nekateri pa so v pripravi. Pričakujem, da bodo v kurikularni komisiji za gimnazije in v predmetnih komisijah pripravili tudi pomembnejše spremembe v predmetniku in učnih načrtih za posamezne predmete."

- Vsaka šola diha v skladu s splošno klimo, pa vendarle tudi s svojim ritmom in ima svojo dušo, katere podobo gradijo tako učitelji kot dijaki, med katerimi pa so običajno posamezniki, ki dajejo šoli poseben pečat. Bi hoteli izpostaviti in očrtati posameznike, ki so v času vašega ravnateljstva po vaših vtisih in presoji dajali šoli s svojim delom oz. osebnostno potezo močan pečat?

TROHA: "Vprašanje je na mestu, odgovor pa je težaven predvsem zaradi tega, ker je lahko enostranski in zato krivičen za oceno nekaterih kolegov in kolegic. Zato seveda v splošnem velja: osnovno vzdušje v šoli ustvarjajo učitelji, in sicer najprej tako, da posredujejo dijakom različna znanja s področij družbene in individualne zakladnice, in drugič: profesorji kot razredniki, kjer pravzaprav v največji meri delujejo kot vodje mladih, kot vzgojitelji. Tretjič, učitelji dajejo svoj pečat kot spodbujevalci dijakove ustvarjalnosti na raznovrstnih področjih njihovih skritih talentov. In četrtič, profesorji dajejo svoj pečat šoli posredno preko lastnega ustvarjalnega dela (znanstvenega, strokovnega, javnega, kulturnega, publicističnega, umetniškega itd.). Ker pa vrednotimo ta pečat z vidika vpliva profesorja na dušo gimnazije, ga je mogoče ovrednotiti kot integracijo vseh teh vidikov, ki se razodevajo v učitelju kot človeku. Sodim, da se prevečkrat pričakuje od profesorja neke posebne lastnosti, s katerimi naj bi "vzgajal", pri tem pa se pozablja, da je tudi profesor predvsem človek, enkratno človeško bitje, ki deluje v skladu s svojo človeško naravo. In v tem smislu vsi profesorji določenega obdobja dajejo šoli določen pečat.

Če sedaj poskušam biti nekoliko bolj konkreten, tedaj želim predvsem opisati klimo, ki je bila značilna za tedanje obdobje na novomeški gimnaziji.

1. Ta gimnazija je bila pod močnim vplivom tradicije. Kakšna je ta bila, se vidi iz Zbornika ob 225-letnici gimnazije, kjer pokojni prof. Dodič navaja več kot tristo dvajset priimkov dijakov in profesorjev, ki so na določen način zaznamovali ne le gimnazijo v Novem mestu, temveč slovensko in širšo kulturno in družbeno skupnost. Odnos prebivalcev Dolenjske (in ne le Novomeščanov) je upravičeno pozitiven, gimnazija jim pomeni posebno vrednoto. Za profesorje, ki so na njej delovali ali pa delujejo sedaj, pa ta tradicija deluje kot obveza, se pravi kot nekaj, kar profesorja tudi osebno obvezuje pri njegovem delu. Seveda je res, da se včasih pripisuje tradiciji tudi vrednosti, ki jih ta ni imela in jih nima. Spremembe v sami biti gimnazij so spreminjale tudi nekaj tistega, kar je bilo tradicionalno, pa se po teh spremembah kaže v drugačni luči. Vsekakor pa je tradicija, še posebno, če je tako bogata, kot je tradicija novomeške gimnazije, tisti dejavnik, ki preko profesorjev in staršev daje gimnaziji svojevrsten pečat.

2. V času mojega ravnateljstva so dajali novomeški gimnaziji določeno značilnost profesorji, ki so poskušali vnesti v tradicionalno pedagoško paradigmo novomeške gimnazije nekoliko drugačna pravila igre: bodisi tako, da so s svojim nekonvencionalnim obnašanjem kazali na to, da so nekatera pravila starokopitna in da je treba vnesti v odnose med dijaki in profesorji bolj nefor-

malne odnose, hkrati s tem pa so bili polni ustvarjalnega nemira, zlasti glede didaktičnih posegov v pouk, glede obravnave dijaških prekrškov itd. Glede na gledanje dijakov na takšnega profesorja in njihovo navdušenje nad njim je mogoče sklepati na močan pečat, ki ga je nudil tej generaciji novomeških dijakov (prof. Janez Ferbar).

Ali: novomeško gimnazijo si je težko zamisliti brez pokojnega prof. Viktorja Fabiana, ki je na svojevrsten način bdel nad dijaki svojega oddelka, svoj pečat pa je še posebej pustil s svojim delom v prirodopisnem krožku, kjer je leta in leta zbiral za to področje zainteresirane dijake. Svoj pečat je gotovo vtisnil novomeški gimnaziji prof. Marjan Dobovšek, na eni strani zaradi značilne vere v mladega človeka, na drugi zaradi imenitnega načina posredovanja znanja in prav gotovo tudi zaradi njegovega razvejenega kulturnega in taborniškega delovanja. Gotovo je svoj pečat dal gimnaziji in njenim dijakom prof. Jože Sever na eni strani s svojo skoraj "aristokratsko" resno držo in na drugi z veliko odgovornostjo do tistega, kar je dijakom dajal. Svojevrsten pečat je prav gotovo dala gimnaziji in njenim dijakom prof. Eva Simič, predvsem s stvarnim odnosom do dijakovih obvez in z odkritim in neposrednim reševanjem zagat, ki so se pojavljale pri njenem pedagoškem delu. Pa prof. Erna Horvat s svojo zaljubljenostjo v književnost in film, v katerega je uvajala skupine dijakov. Kjer deluje prof. Dušan Modic, tam gotovo nekaj ostane za prihodnje: na eni strani začetna velika strogost, ki se skozi šolsko leto krha, da bi se na koncu leta ne uresničila na tako zahtevni ravni, na drugi pa s svojim velikim čutom za pripadnost gimnaziji, pedagoškemu in strokovnemu delu in iz tega visoki stopnji skrbi za urejenost kabineta, laboratorija, dijakovega dela. Nenazadnje je dal svoj pečat tudi s svojimi značilnimi smešnicami. Generacije dijakov verjetno ne bodo pozabile povsem človeške značilnosti prof. Janeza Kolenca, za katerega se je vedno vedelo, da je "drukal" za Mirnčane v nasprotju s Trebanjci, pa strogost prof. Igorja Penka, ki je skušal napraviti športno vzgojo za zahtevnejši predmet, kot je bil matematika. Poseben vpliv je imela na dijake svojega razreda prof. Zdenka Jeras, ki je imela posebej smisel za dijakove posebnosti in jih je znala usmerjati k tistemu, kar je bilo vredno za oddelčno skupnost. Poseben vpliv so gotovo odigrale profesorice tujih jezikov: Vasja Fuis, Sonja Godnik, Francka Pirnar, Irena Gabrijelčič, ki so si tedaj pravzaprav formirale svoj profesorski profil, ki se je kalil tudi z nekaterimi problemi, povezanimi z njihovimi zahtevami. Na svojevrsten način so vplivali tudi drugi: prof. Jožica Jevnikar s svojo resnostjo, z velikim (včasih prevelikim) čutom odgovornosti tudi za tisto, za kar ni mogla biti odgovorna, prof. Marija Kozoglav s svojim odličnim matematičnim znanjem, ki pa ga je na njej značilen način prenašala na dijake, ki pa so imeli težave z razumevanjem posredovanega. Tiha in skromna, kakršna je bila, je včasih presenetila profesorje, domnevam pa da tudi dijake, s kakšno prav nenavadno smešnico. Na svoj način je zaznamoval dijake tudi skrivnostni profesor filozofije Ivan Beznik, ki ni bil le filozof, temveč je poznavalce presenečal tudi s svojim likovnim ustvarjanjem. Svojevrsten pečat je dajala prof. Ana Zafred, ki je s svojo "materinsko" naklonjenostjo do dijakov poskušala ustreči vsem, in na drugi strani prof. Elvira Zorko, ki je sledila stališču, da je že profesorjev namig, kaj je dijaku storiti, dovolj, da dijak v resnici dela v skladu s tem namigom. Prav tako je na določen način zaznamovala gimnazijsko življenje prof. Lada Čertalič, ki

je tako čvrsto živela s svojo geografijo, in prav tako prof. Stanka Češarek s svojo zgodovino.

Seveda so dajali gimnaziji svoje značilnosti tudi tisti, s katerimi so dijaki prihajali v stik: ga. Pleškova, Pečarjeva, Šekoranjeva, čistilke, hišnik in njegovi pomočniki. Ti zapisi ne slonijo na objektivnih kriterijih, temveč so to vtisi: za vsaj kolikor toliko objektivnejšo oceno o deležu posameznega učitelja v oblikovanju gimnazijske podobe pa bi bilo potrebno povprašati dijake same in njihove starše.

Namesto sklepa k temu vprašanju: v času mojega ravnateljevanja je na svojstven način nastajala spremenjena šolska atmosfera predvsem zato, ker se je poleg vodstva menjalo kar precej profesorjev. V bistvu je bil kolektiv prej mlajši kot starejši, zanj pa je bilo značilno kakovostno sožitje. Generacijskih konfliktov praktično ni bilo, čeprav so v skladu z naravo mlajših in starejših profesorjev obstajale razlike v pristopih k pedagoškemu delu."

FUIS: "Predvsem bi dejala, da je novomeška gimnazija šola z "dušo". Tega se zavedamo vsi, ki smo imeli to čast, da smo bili dijaki te šole, na njej poučevali ali imeli srečo, da smo užili oboje. Seveda so se nekatera imena pojavljala v javnosti, nekatera celo zelo pogosto. Vendar osebno menim, da ne bi ravnala pošteno, če bi upoštevala le ta imena. Sleherna generacija dijakov je s svojo neponovljivo enkratnostjo dodala kamenček k celoti. In vsi moji kolegi so se v času mojega ravnateljevanja iskreno in pošteno trudili, da bi šola ohranila svojo "dušo". O tem, ali je kdo med nami dal šoli močnejši pečat, pustil trajnejše sledi, bo sodil čas, to bodo ovrednotili naši nekdanji dijaki in njihovi starši ter okolje, v katerem smo delali in živeli. Osebno se z vsem spoštovanjem spominjam svojih kolegov in dijakov in se iskreno veselim njihovih uspehov."

ZALOKAR: "Zelo težko bi izpostavila posamezne profesorje in dijake, ki so s svojo osebnostjo in s svojim delom dajejo šoli poseben pečat - jih je preveč. Veliko je profesorjev, ki izjemno kvalitetno opravljajo svoje delo v razredu - o tem pričajo rezultati na maturi, poleg tega pa dajo dijakom še mnogo več. Z mnogo posluha za njihove probleme jih usmerjajo kot razredniki, kot mentorji, vodijo različne dejavnosti in jih pripravljajo na tekmovanja v znanju in različnih športnih disciplinah oz. usmerjajo njihovo samostojno raziskovalno delo. Prav v teh dejavnostih lahko kot osebnosti damo dijakom največ in največ tudi sprejmemo. Tu se lahko izoblikujejo manj formalni, mnogo bolj pristni odnosi - postanemo resnični sodelavci v prizadevanjih za doseg skupnih ciljev.

Dobri rezultati - celo odlični - na tekmovanjih v znanju na različnih področjih so že tradicija - od poseganja po najvišjih mestih v državi do medalj na mednarodnih tekmovanjih.

Morda sta si v preteklem šol. letu posebno mesto zaslužila uredniški odbor Stezic in gledališka skupina Teater 250. Prvi je izdal dve številki šolskega glasila, poleg tega pa so člani vse leto vestno zbirali, urejali in oblikovali prispevke za jubilejne Stezice, ki bodo izšle ob praznovanju 250-letnice šole. Tudi poletne počitnice so namenili temu delu. Člani gledališke skupine Teater 250 so povsem samostojno pripravili uprizoritev Brechtove Malomeščanske svatbe. S to predstavo so gostovali tudi na drugih šolah. Med letom so nekajkrat popestrili naše odmore z nekajminutnimi produkcijami in pripravili zanimiv recital Kamnite sence. Z delom so nadaljevali tudi med počitnicami."

- Ključne stvari v delu šole so med drugim tudi ustrezna delovna klima, motivacijsko vzdušje in gojenje ustvarjalnega odnosa na relaciji profesor - dijak. Kako ste gledali (gledate) na dinamiko teh odnosov? Ste opazili (opažate) kakšne spremembe v tej dinamiki? Kaj je po vaših izkušnjah bistveno za vzajemno sodelovanje profesor - dijak? Kakšen bi bil po vaši predstavi idealen profesor, kakšen idealen dijak?

TROHA: "Ključnega pomena za sožitje v taki ustanovi, kot je gimnazija, je prav gotovo povsem jasna predstava o cilju, ki ga posamezniki zasledujejo. Če je ta skupen ne samo deklarativno, temveč živi v zavesti tako profesorjev kot dijakov, tedaj ni bojazni, da bi bilo notranje vzdušje porušeno. Ta skupni cilj je gotovo sinteza znanj in vrednot, ki na eni strani gimnazijca osebno razvijajo, mu predstavljajo zunanjo spodbudo za razvoj njegovih naravnih in socialnih možnosti (potencialov), na drugi strani pa ga bogatijo z obiljem človekove in obče narodne kulturne zakladnice. Profesor je torej profesionalni in človeški pomočnik dijaku pri tem skupnem cilju. Seveda, v proces uresničevanja tega cilja se vpleta cela vrsta dejavnikov, ki pot do doseganja takega skupnega cilja rušijo. Ti dejavniki so tako povsem človeške narave, kot različni značaji, temperament, sposobnosti, predsodki, kot tudi strokovne in pedagoško doktrinarne. Te načenjajo največkrat vprašanje o stopnji zaupanja profesorja v zmožnosti dijaka, torej na vprašanje dijakove samostojnosti. To so torej povsem drugotna vprašanja, ki pa lahko notranje ravnovesje v šoli porušijo. Da bi jih bilo manj, je ena izmed poti ta, da bi presegli klasično didaktično doktrino, po kateri se znanje, ki da je edino opravilo šole in profesorja, posreduje, daje, prenaša, oblikuje, da bi prešli na udejnjanje teze, da znanje v dijakovi zavesti nastaja, se uresničuje tako, da ga dijak išče, interpretira dejstva in pojave, raziskuje, eksperimentira in na osnovi vsega tega sklepa. Profesor pa organizira to delo tako, da dijak tako prihaja do znanja. Razlika med obema doktrinama, kolikor ju opazujemo z vidika ustvarjanja dobrega, pozitivnega vzdušja, je seveda očitna. Če prevladuje druga, sodobna, ki v veliki meri na poseben način spodbuja dijakovo dejavnost k asimilaciji znanja in vrednot z njegovo lastno dejavnostjo, tedaj se spreminjajo tudi medsebojni odnosi, nastaja vzdušje ustvarjalnega tekmovanja in sodelovanja, ostaja pa tudi bistveno več časa in drugih možnosti, da dijaki in profesorji zaživijo manj formalno šolsko življenje, temveč celotna šolska dejavnost postane življenje. To tudi omogoča povsem naravno spreminjanje vlog: profesor včasih postane dijak in dijak profesor. Kadar danes presoja mlade in njihovo obnašanje (na univerzi zlasti, da se dijaki ne znajo samostojno učiti), tedaj je treba vedeti, "da česar ni bilo v procesu, ne more biti tudi v rezultatu". Kar se spreminjanja razmerij tiče (profesor-dijak), sodim, da se izboljšujejo zelo počasi. Pravzaprav smo zamudili razmeroma velik prispevek tako imenovane dijaške samouprave k takim odnosom. Danes lahko prispeva k izboljševanju delovnega vzdušja v gimnazijah seveda tudi eksterno maturitetno preverjanje znanja, vendar le pod pogojem, da obstaja nujna zavest o znanju kot skupnem cilju in tudi zavest, da se dijaki ne učijo zgolj zaradi mature, temveč znanja, vrednot sploh. Idealnega profesorja in idealnega dijaka vidim na relaciji do uresničevanja prej opisanega skupnega cilja."

FUIS: "Strinjam se, da so ključne stvari v delu šole plasti v odnosu profesor - dijak, ustrezna klima, motivacijsko vzdušje in ustvarjalni odnosi. Vendar stvari ne kaže idealizirati. Učitelji smo

ljudje, različno se odzivamo v odnosih med seboj, do dijakov. Ni nam vsem dano, da bi bili najboljši pedagogi; pogosto je stresov preveč, da bi zmogli vse pustiti pred vrati učilnic. Tudi dijaki so različno motivirani pod večnim pritiskom lastnih ambicij ali ambicij svojih staršev. Čedalje močnejše storilnostno naravnana šola kar izziva konfliktno situacijo. In s takšno realnostjo se moramo soočiti. Tu se pokaže učiteljeva zrelost, njegova motivacijska moč in pripravljenost, da pri dijaku spoštuje njegovo enkratnost, tudi drugačnost in mu pomaga shoditi po poti, ki bo zanj najuspešnejša. Veliko pomeni občutek pripadnosti. Imela sem to srečo, da sem to pripadnost občutila. Odnose z dijaki in učitelji sem doživljala ustvarjalno in toplo. Sodila sem v generacijo profesorjev, ki ji je bila vzgoja pomembna. In čeprav vzgoja počasi izginja iz srednjih šol, te postajajo vedno bolj zgolj izobraževalne ustanove (v Nemčiji je npr. že dolgo tako), menim, da se vzgoji ne bomo mogli izogniti, četudi tega termina ne bomo več uporabljali. Iz preprostega dejstva, ker je to obdobje odraščanja, ki je še kako pomembno v našem življenju. In je lahko bogato in dragoceno popisan list ali prazna lisa, odvisno od tega, kakšne osebnosti so bili naši učitelji. Zato želim dijakom novomeške gimnazije, da bi jih poučevali (in vzgajali) strokovno temeljito podkovani, značajske močni, kultivirani in objektivni profesorji, ki bodo znali prisluhniti svojim dijakom, ki se bodo hoteli od njih tudi česa naučiti. Predvsem pa naj bodo to učitelji, ki zmorejo svoje delo obogatiti z delčkom svojega srca."

ZALOKAR: "Za vsako šolo je bistveno delovno vzdušje, njen utrip, ki je tesno povezan s kvalitetnim izvajanjem pouka po predmetniku, učnih načrtih in katalogih znanj ter izvajanjem dejavnosti, ki nudijo dijakom tudi tiste vsebine, ki niso zajete v učnih načrtih. Vse to zahteva od profesorjev in dijakov dodatne napore in mnogo tesnejše sodelovanje. Dijaki in profesorji postajamo čedalje bolj tesni sodelavci v prizadevanjih za doseg skupnih ciljev in sooblikovalci šolske klime. Tudi odgovornost za rezultate vzgojno-izobraževalnega dela je porazdeljena. Potem ko profesorji opravijo svoje delo v razredu, morajo dijaki samostojno in odgovorno opraviti še svoj delež. Eno brez drugega ne gre, če želimo doseči zastavljene cilje. Ta povečana skrb za kvalitetno delo je zlasti opazna pri dijakih tretjega in četrtega letnika. Ne veselijo se več odpadlih ur, ne cenijo profesorjev, ki tolerirajo neznanje in delijo dobre ocene. Želijo kvalitetno delo in realizacijo predpisanih vsebin - skratka, dijaki postajajo iz dneva v dan bolj zahtevni in kritični ocenjevalci našega dela. Čedalje bolj postaja pomembno medsebojno zaupanje. Dijaki se počutijo varne, če so prepričani, da bo profesor svoje delo kvalitetno opravil. To jih tudi motivira, da dobro opravijo svoj delež. Če so bile v preteklih letih posamične pritožbe zaradi slabih ocen, so danes predvsem zaradi - po njihovi oceni - nekvalitetnega pedagoškega dela, ki jim ne zagotavlja varnosti oz. ne bo dalo zelenih rezultatov.

Idealnega profesorja in idealnega dijaka po mojem prepričanju ni. Vsi smo samo ljudje z dobrimi in slabimi lastnostmi, z vsakodnevni problemi in izkušnjami, stališči, predsodki, čustvi... Vse to obremenjuje naše delo in medosebne odnose. Menim, da je to v določeni meri celo pozitivno. Tako vsak nov dan, vsaka ura v razredu, vsak dijak predstavlja profesorju nov izziv. Tudi za dijake je situacija podobna. Nova učna snov, zahteve programa, osebnosti profesorjev so izzivi, ki dajejo pečat njihovemu štiriletnemu šolanju. To jim omogoča, da poleg predpisanega znanja, ki ga os-

Prof. Helena Zalokar, sedanja
ravnateljica; foto: Lidija Murn

vojijo, postanejo kritični, samostojni in osebnostno dozoriijo. Kljub temu pa bi vendarle rada izpostavila nekaj značilnosti dobrega profesorja, kot ga pač vidim sama.

To, da mora biti strokovnjak na svojem področju, je jasno samo po sebi, vendar ni dovolj. Poleg tega mora imeti tudi dovolj pedagoško-psihološkega znanja. Predvsem mora poznati razvojne značilnosti adolescentov, probleme motivacije, značilnosti učenja in oblikovanja samopodobe. Obvladati mora različne metode in tehnike učenja, s katerimi ne bo le uspešno prenašal svojega znanja, temveč bo v delo aktivno vključeval tudi dijake in razvijal njihove ustvarjalne sposobnosti in spodbujal samostojno odkrivanje kulturnega in znanstvenega bogastva.

Poleg tega se mi zdijo zelo pomembne tudi osebnostne značilnosti. Biti mora human, dosleden, objektivni, pošten, delaven... Dijaki se še vedno zelo radi zgledujejo po svojih profesorjih. Če profesor malomarno opravlja svoje delo in ne spoštuje dijakov, bo podobno situacijo doživljal iz dneva v dan pri pouku. Minili so časi, ko si je profesor lahko ustvaril avtoriteto z ustrahovanjem, grožnjami, zasmehovanjem in žaljivkami.... Danes temelji avtoriteta profesorja na kvalitetno opravljenem pedagoškem delu in humanem odnosu do dijakov ter vzajemnem spoštovanju.

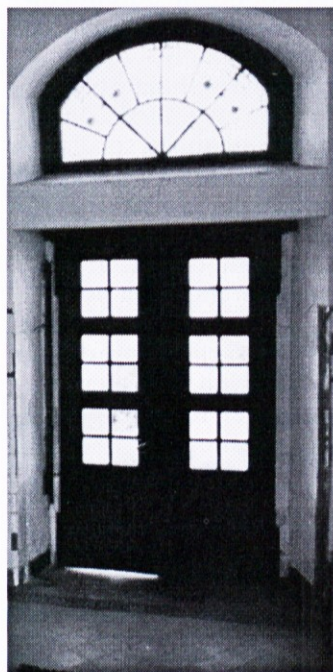
Tudi v šoli vse bolj velja - kolikor daš, toliko dobiš, pa ne v materialnem, temveč v duhovnem smislu. Profesorji, ki ne vidijo osebnosti posameznih dijakov, ki jih nimajo radi in se z njimi ne zmorejo veseliti njihovih majhnih in drobnih uspehov, ki ne zmorejo pedagoškega optimizma, so pri svojem delu pogosto zelo nesrečni in zagrenjeni. Tako svojega dela ne morejo v celoti kvalitetno opraviti. Samo znanje, ki ga dijaki pridobijo, ne odtehta duševnih travm in ran, ki jim jih zagrenjen in nesrečen učitelj lahko zadaja iz dneva v dan. Prav zato marsikateri dijak obupa.

Mislím, da si vsak mladostnik zasluži dobrega učitelja, strokovnjaka, pedagoga in psihologa, ki je z njim pripravljen trdo delati, hkrati pa se od srca nasmejati tudi vsem domislicam, ki spremljajo dijaški vsakdan, ter tako v zahtevno in trdo delo vnesti tudi kanček vedrine in humorja. Vsak trenutek bi se moral sleherni izmed nas zavedati, da je v šoli zaradi dijakov in ne dijaki zaradi njega in da se je vredno truditi za vsakega izmed njih. Trud se vedno poplača, čeprav je do rezultatov dolga in naporna pot.

Idealen dijak? Za gimnazijski program, ki je zelo zahteven, morajo biti dijaki delavni, samostojni, kritični, ustvarjalni, predvsem pa naj jih odlikujeta radovednost in duhovna širina. Včasih morajo biti tudi nekonformisti, ki se znajo na primeren način zoperstaviti vsemu, kar je v šoli okostenelega, nekvalitetnega..."

- Kaj je - gledano iz vaših izkušenj - bistveno za kvalitetno in polno delo ustanove, kot je gimnazija? Kaj so (bi morali biti) njeni pglavitni cilji?

TROHA: "Delno sem na to vprašanje odgovoril v prejšnjem odgovoru. So pa določene zahteve podobne tudi za druge ustanove. To, kar je za gimnazijo specifično, je dejstvo, da gimnazijca še ne karakterizira poklicna determiniranost, temveč v večji meri obča vprašanja znanosti, filozofije življenja, kosmos, kultura, pojmovana v sociološkem smislu. Temeljni cilj gimnazije je predvsem ta, da na najbolj kakovosten način odpira možnosti spoznavanja pa tudi vrednotenja sveta. Seveda se iz leta v leto kristalizirajo dijakovi interesi, med drugimi tudi poklicni, ki jih bo udejanil

bistveno pozneje kot na primer tehnik. Poglavitni cilj gimnazije je torej z organizacijo izobraževalno-vzgojnega dela spodbujati splošnoizobraževalne aspekte dijakovega razvoja in ga tako voditi do izbire ustreznega študija in do njegove vloge v življenju, tudi v družbenem, ne le v poklicnem. Vendar pa tega cilja ni mogoče doseči le z redno šolsko (učno) dejavnostjo, temveč tako, da gimnazija skupaj s svojim okoljem poskuša nuditi možnosti, da se dijak udeleži tudi v svojem prostem času. Tam, v pravem "carstvu svobode", dijak v veliki meri lahko razvije samega sebe. Dokazov za to tezo mi ni treba posebej iskati; spomnimo se na pretekla obdobja, ko so bila prepovedana vsa udeleževanja dijakov zunaj rednega dela, pa obseg literarne, likovne, športne, tehnične in druge ustvarjalnosti, ki so jo dijaki v prepovedanih okoliščinah pokazali. To dejstvo posebej opozarja danes na nevarnost, ki jo lahko povzroči koncept tako imenovanih maturitetnih predmetov, saj ta lahko povsem onemogoči pomembna - za dijaka in za družbeno skupnost - udeleževanja in ustvarjanje vrednot."

FIJIS: "Že kot otrok sem želela obiskovati gimnazijo (tedaj je bila gimnazija osemletna), ker nisem imela kot mnogi moji vrstniki "sanjskega" poklica. Preprosto sem v sebi čutila, da želim mnogo vedeti in znati, marsikaj početi. To široko paleto možnosti sem kot gimnazijka imela. Kajti tudi gimnazija pred tolikimi leti je spodbujala ustvarjalnost, pozitivne ambicije in priznati moram, da v veliki meri tudi individualnost. Čeprav sem (pre)pogosto imela svoje lastno mnenje, nisem bila nikoli deležna kakršnekoli prisile. Seveda pa so veljala pravila kulturnega vedenja. Drugačne opcije sem sprejemala, če so mi jih posredovale osebnosti, zlasti profesorji in vzgojitelji, ki sem jih spoštovala zavoljo njihovega znanja, razgledanosti, človeške topline in življenjske širine ter izkušenosti. Pohval in pozornosti smo bili deležni pogosto, vsaj tako se mi zdi po tolikih letih.

Obiskovala sem dve gimnaziji, sedem let ptujsko in zadnje leto novomeško gimnazijo. Na obe me vežejo lepi in topli spomini. Obe sta bili v svojih okoljih spoštovani ustanovi zavoljo svojega univerzalnega poslanstva, motiviranih in uspešnih dijakov ter odličnih profesorjev, ki so bili s svojim delom in osebnostjo priznani tudi zunaj šole. Sleherni gimnazijski profesorski zbor mora v kontekstu svojega časa in okolja, znanja in sposobnosti oblikovati svojo lastno identiteto in si postaviti svoje cilje ter vizijo. Zlasti še, če ima takšen zbor prednost, da je tako pomlajen, kot je novomeški"

ZALOKAR: "Cilji ustanove, kot je gimnazija, so dokaj dobro in široko opredeljeni v Zakonu o gimnazijah. Za realizacijo teh ciljev smo odgovorni tako profesorji kot dijaki. Odgovornost države pa je, da za to zagotovi ustrezne prostorske in materialne pogoje."

- Bi radi dodali kaj, česar vas nismo vprašali?

TROHA: "Pravzaprav ne. Rad bi le čestital vsem, ki so kakorkoli povezani z "jubilantko", da bi bili nanjo ponosni, da bi ji pomagali v njenem nadaljnjem razvoju, njenim dijakom in profesorjem pa želim, da bi bilo življenje v njej ne le formalno opravljanje vlog, temveč življenje, ki terja popolnost medsebojnega tvornega sodelovanja."

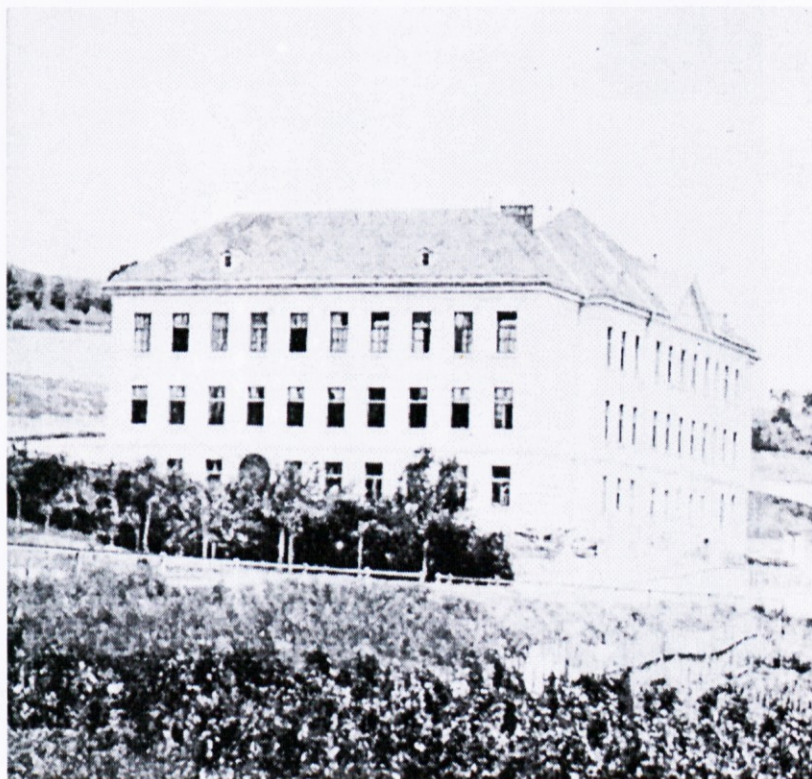
FIJIS: "Želela bi opozoriti, da nimam na voljo dokumentarnega gradiva za trinajstletno obdobje svojega ravnateljstva, po katerem sprašujete. Menim, da bi kazalo probleme, ki jih izpostavljate v vprašanjih, temeljiteje analizirati. Saj gre za polemično ob-

dobje od leta 1981 (začetki usmerjenega izobraževanja) do leta 1994, ko je novomeška gimnazija po dobrem desetletju "viharništa" lahko kot profilirana splošnoizobraževalna šola zadihala s polnimi pljuči. To bi seveda zahtevala poglobljen prispevek s temeljito analizo dogodkov na novomeški gimnaziji, njihovih vzrokih in posledicah. Le-te sem v odgovorih le nakazala. Če te analize ne bo, bodo šla v pozabo leta trdega boja za obstoj, leta reform in mnogih, bolj ali manj uspešnih, eksperimentov, ki so mene in moje kolege dodobra izčrpali.

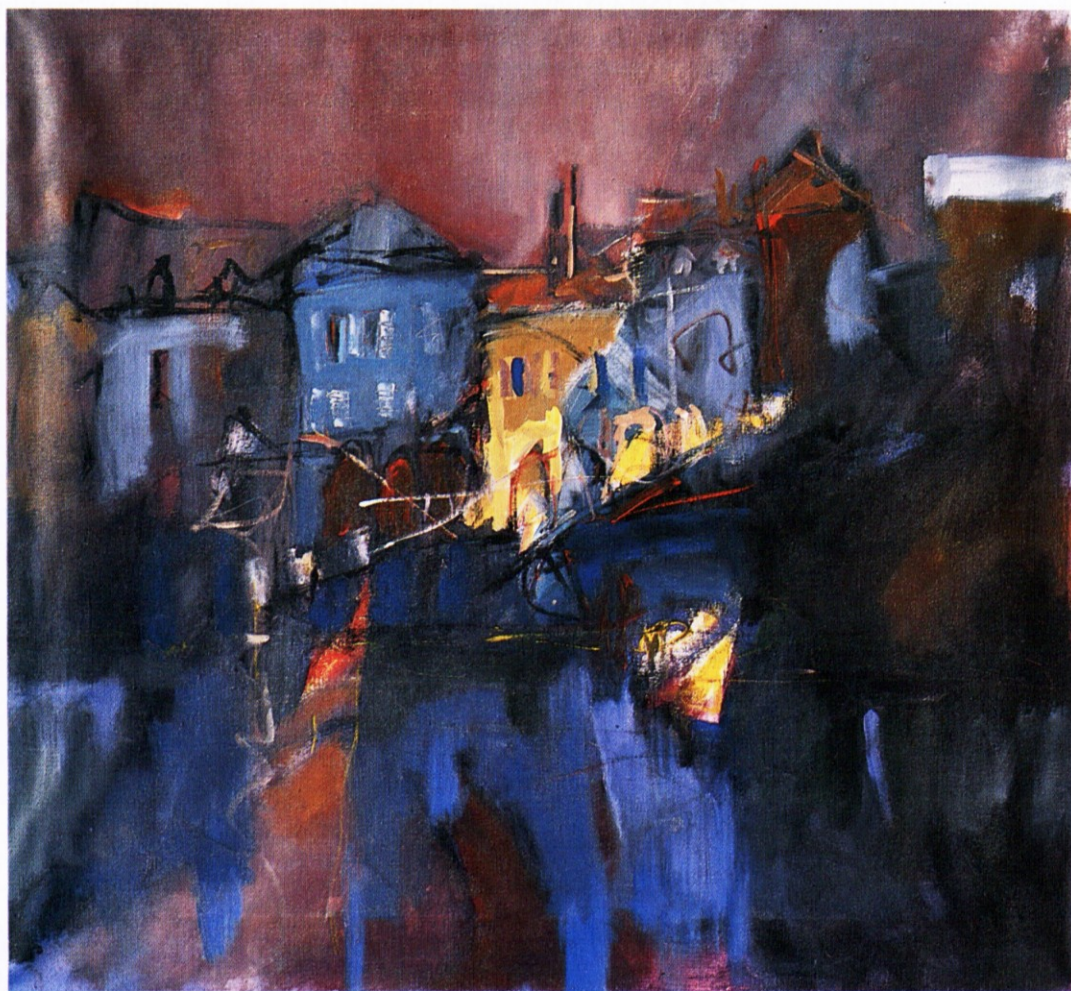
Moji odgovori na postavljena vprašanja so tako le drobci, ki morebitnemu bralcu ne bodo povedali prav veliko. Ne da bi hotela živeti v preteklosti in v njej iskati napake in spodrsaljaje. Nasprotno! Veselim se ponosa, ki je v Novem mestu in širše prisoten pred velikim jubilejem, in cenim spoštovanje, ki bo izkazano novomeški gimnaziji in vsem, ki so kakorkoli vzeti v zgodovino te pomembne institucije. In prav zato, da ne bi ostalo zgolj pri enkratni manifestaciji, bi kazalo ovrednotiti prav obdobje po letu 1980 v kontekstu reforme šolstva v Novem mestu, miselnost okolja pri koncipiranju "šolske mreže", odnos okolja do novomeške gimnazije, pomen le-te za razvoj kraja in vlogo, ki jo ta gimnazija ima danes. Če je to delo v teku in bo opravljeno do obeležja 250 let novomeške gimnazije, bo to velik prispevek k zgodovini šolstva v Novem mestu."

ZALOKAR: "V tem šolskem letu poteka pouk v "izrednih" razmerah. Zaradi celovite prenove šole smo se preselili v Šolski center, kjer delamo v popoldanski izmeni. Upam, da bomo vsi skupaj zmogli toliko moči, da bodo naši rezultati na enaki ravni kot doslej."

Pripravil: **Ivan Gregorčič**

Jože Kotar: HIŠE NA MESTNEM BREGU ALI MESTNA PURGERIJA, akril - platno, 1993

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

IV

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

DRUŽBENA VPRAŠANJA

O stavkovnem gibanju in delavskih stavkah na Slovenskem obstaja obsežna literatura. Obsega okoli štirideset knjig in publikacij. Večina se jih ukvarja s teoretičnim razglabljanjem o stavkovnem gibanju, le manjši del pa opisuje same stavke. Med slednjimi prevladujejo naslovi, ki obdelujejo povojne stavke socialističnega obdobja. Nekaj je tudi del, ki se podrobneje lotevajo stavk v obdobju Kraljevine Jugoslavije.

Stavke na Slovenskem v času habsburške dinastije so le malo znane. Arhivski viri, ki bi pričali o njih, niso ohranjeni, takratni časniki so poročali le o nekaterih večjih stavkah in tako so najbrž mnoge stavke utonile v pozabo. Po knjižnih virih je bila prva doslej znana stavka pri nas 1870. leta v Mariboru, ko so stavkali krojaški pomočniki (glej: Franjo Zorko: Kronologija delavskega gibanja in družbenega razvoja Maribora in njegove okolice, Založba Obzorja, 1989, str. 18). Avtor v omenjenem delu navaja do konca I. svetovne vojne skupno petnajst stavk na mariborskem območju. Število pa statistično ne drži, ker avtor v svojem pregledu v nekaterih primerih navaja "več stavk po krajih na Štajerskem", ki so potekale istočasno, ne pove pa njihovega števila. Vseh stavk je torej bilo na tem območju več kot petnajst.

Dr. Franc Rozman in dr. Miroslav Stiplovšek v svojem delu Prve rudarske stavke na Slovenskem (1883-1923) obdelujeta pomenljivejše stavke v rudarskih revirjih, dogajanja v delavskem gibanju ob njih in omenjata tudi nekaj manjših rudarskih stavk. Najstarejši po datumu je vdor rudarjev v Laznikovo kovačnico v Trbovljah leta 1861, omenja pa še več nemirov na trboveljskem koncu do leta 1870. Dr. Rozman označuje kot prvo pravo stavko stavko žensk 1876. leta v Trbovljah. Delavke, ki so delale "na dnevu", bile so torej zaposlene na zunanjih delih v rudniku, so prekinile delo zaradi nepravilnih odtegljajev pri plačilu.

Na Slovenskem so se stavke kot oblika organiziranega protesta delavcev proti krivicam, ki so jim jih povzročali delodajalci, začele sorazmerno pozno. Pogostejše so postale šele v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja. Potrpežljivost delavcev je vsaj na videz nerazumljiva, če upoštevamo strahotno izkoriščanje, kakršnemu so bili podvrženi. Mezde so bile izredno nizke in so zadoščale zgolj za preživetje. Delovnik je trajal dvanajst ur na dan, marsikje, kjer je delo teklo v izmenah, pa so morali ob menjavi izmene delati nepretrgoma štiriindvajset ur. Delavci so stanovali v neznosnih razmerah. Niso bili deležni zdravstvenega varstva, niso imeli pravice do odpovednega roka in tudi pokojninskega zavarovanja še ni bilo.

Takšne so bile razmere na Slovenskem v 19. stoletju. Otopelost delavskega sloja pa je bila v takšnih razmerah posledica mnogih vzrokov. Industrijski razvoj se je na Slovenskem šele začel in zato ni bilo delavske tradicije. Industrijski delavci so prihajali predvsem iz najbolj revnih slojev kmečkega življa. Obveznega šolstva še ni bilo, zato je bila nepismenost splošen pojav. Delavcev tudi zato niso mogle pritegniti oblike prosvetljevanja na narodnostni osnovi (čitalništvo), ki so se začele v tistih časih. Zibelka delavskega organiziranja so bila drugod na Avstrijskem delavska kulturna društva. Iz prej naštetih vzrokov pri nas ni bilo pogojev za takšen način organiziranja. K poslabšanju že tako slabih pogojev je precej pridajala avstrijska upravna ureditev, ki je slovensko narodnostno ozemlje domiselno razdelila na štiri upravne enote, dežele

(Koroško, Kranjsko, Štajersko in Primorsko). Takšna razdelitev je ustvarjala dodatno umetno zaporo, ki je preprečevala ali zelo oteževala slovensko narodnostno enotnost in združevanje ter tudi druge oblike interesnega združevanja in povezovanja.

Ob takšnem stanju in razmerah pri nas je prišlo do stavke, kot pričajo ohranjeni arhivski dokumenti, v juniju 1850. leta na Dolžu pri Gorjancih, v bližini Novega mesta. Stavkalo je 40 delavcev tamkajšnje steklarne. Dokaz o tem so arhivske listine, ki so ohranjene v neoštevilčeni mapi v novomeški enoti Zgodovinskega arhiva Ljubljana (v enoti za Dolenjsko in Belo krajino). Zasluge, da so se te listine ohranile, gredo zdaj že pokojnemu prof. Janku Jarču, zaslužnemu zgodovinarju Dolenjske in dolgoletnemu direktorju Dolenjskega muzeja v Novem mestu.

Arhivske listine za Dolenjsko, novomeško okrožje in okraj so dokaj urejene previharile drugo svetovno vojno v stavbi nekdanje Križatije v Novem mestu. V prvem povojnem obdobju tja do leta 1952 je industriji primanjkovalo surovin. Tako je na Okraj Novo mesto priromal iz Ljubljane dopis, da je treba papirnici v Vevčah dostaviti šest ton odpadnega papirja. Časniki takrat še niso bili tako razširjeni kot danes in šolarji še niso zbirali odpadnega papirja. Pa se je nekdo na okraju odločil rešiti zagato s "papirjem", ki leži v Križatiji. V arhivu je kar na slepo, stoječ pred policami, v katerih so bile zložene mape, odredil: od tu do tu... Prof. Jarč je skoraj kleče prosil, naj tega ne store, vendar zaman. Delavci so znosili mape in zavitke na tovarnjaka, ki sta čakala pred stavbo. Prof. Jarč je pobral po tleh papirje, ki so se med nošenjem in nakladanjem raztresli, in jih skrbno spravil.

Tako je v dolenjskem arhivu nastala nenadomestljiva vrzel, ki obsega približno obdobje od leta 1830 do 1880. Med ostanki, ki jih je pobral prof. Jarč, je bilo nekaj listin o uredniku Sloveniens Blatta Francu Poláku, o Nacionalni gardi na Dolenjskem v letu 1848 in o steklarni na Dolžu. Videti je, da je pokojni prof. Jarč nameraval vsebino teh listin podrobneje raziskati, saj jih je po vsebini razporedil v več ovitkov in oskrbel prevod (torzo) zapisnika o stavki v steklarni na Dolžu. Vse kaže, da mu je v obilici drugega dela za to namero zmanjkalo časa. Zato naj bo ta zapis posvečen spominu zaslužnega zgodovinarja Dolenjske prof. Janka Jarča.

Ker gre za obravnavo stavke v steklarni na Dolžu, se moramo za trenutek pomuditi ob kratkem opisu nastanka in delovanja te steklarne, v kateri je prišlo do prve doslej znane in dokumentirane stavke na Slovenskem. Steklarno je zgradil in v decembru 1837 začel v njej s proizvodnjo Janez Rückel, dotlej steklar na Ojstrici na Vranskem. Za Gorjance se je odločil zaradi tamkajšnjih obsežnih bukovih gozdov. V steklarnah so namreč takrat kurili pod topilmi lonci z bukovimi drvni. Zaradi slabih prometnih zvez in oddaljenosti od tržišča je bil zlasti na Dolenjskem les težko vnovčljivo bogastvo.

Lastnik gozda Amadeus baron Schweiger je bil zato vesel Rücklove odločitve, da bo na njegovem zemljišču zgradil steklarno in sekal njegov bukov gozd. Rückel je sicer imel še pred gradnjo na Dolžu velikopotezne načrte, vendar se je v dobrih treh letih poslovanja nabral za preko 10.000 goldinarjev dolgov. Steklarske izdelke je moral z vpregami voziti do Ljubljane, od tam pa po železnici do Trsta, pa tudi dovolj velikega tržišča ni imel.

4. marca 1841 je prodal steklarno Jožetu Arltu, ta pa jo je po treh letih, tudi zadolžen, prodal 3. junija 1844 svoji ženi Ivani Arlt. Tudi njej posli niso tekli gladko in 1847. leta je tovarno kupil na

dražbi novomeški trgovec Janez Globočnik, ki je bil bržčas največji upnik. Globočnik je steklaro prodal 21. maja 1849 ruperškemu gospodu baronu Amandu Schweigerju, ta pa 12. marca 1850 skupaj z vso svojo zemljiško posestjo zadnjemu lastniku, Juliju pl. Valmaginiju. V njegovem lastništvu je steklarina delovala do leta 1854, ko je dokončno prenehala z obratovanjem. V sedemnajstih letih delovanja se je v njej zvrstilo kar šest lastnikov.

Do stavke v steklarni je prišlo konec junija 1850, o njej pa pričata dve ohranjeni listini. Prva obsega devet rokopisnih folij v gotici. Vsebuje zapisnik, ki ga je 28. junija 1850 na Dolžu sestavil okrajni komisar Tribuzzi iz okraja Novo mesto, poimenski seznam vseh na steklarni zaposlenih delavcev in izvod po novem lastniku podaljšane delovne pogodbe (Aufnahms Schein) za steklarja Franca Schanbergerja.

Druga listina obsega štiri folije v rokopisni gotici. To je vloga lastnika steklarne Julija pl. Valmaginija, poslaniškega ceremoniarja na avstrijskem dvoru, lastnika veleposestev Ruperčvrh in Mehovo ter steklarne na Dolžu. Naslovljena je na državnega namestnika v Ljubljani in datirana s 4. julijem 1850. Prve tri folije so Valmaginijeva vloga, zadnja, četrta pa vsebuje opazke uradnikov, ki so jo reševali. S to vlogo se je Valmagini, kot je videti, želel otresti odgovornosti za dogodke na Dolžu in Ruperčvrhu in se prikazati v kar najlepši luči. S svojo vsebino pa listina ustvarja prej zmedo, kot pa pomaga k razsvetlitvi zapleta.

Zapisnik okrajnega komisarja Tribuzzija ob ogledu dejanskega stanja v steklarni na Dolžu, napisan 28. junija 1850, je zelo stvarno sestavljen dokument. Dokazuje, da je bil njegov sestavljalec izurjen upravni delavec. Vešče se je izognil vsem čerem, ki bi utegnile biti neprijetne za delodajalca Valmaginija. Več o tem pozneje. Zapisnik ugotavlja, da je Julij pl. Valmagini sporočil oblastem, da so delavci v steklarni prenehali delati, da je steklarina pribežališče dezertarjev, delomrznežev in drugih sumljivih oseb, in zaprosil za varstvo proti upornim delavcem. Zaradi govoric, da je bilo ob vojaškem posredovanju, ki je sledila 26. junija 1850, nekaj delavcev ranjenih (vojaki naj bi uporabili strelno orožje, je Valmagini 27. junija z dopisom na okraj zaprosil za ogled. Okrajni glavar Mordax je ogled poveril komisarju Tribuzziju z naročilom, naj v spremstvu zdravnika dr. Pettersa in obvezni navzočnosti Valmaginija obišče Dolž.

Ob prihodu v steklarino člani komisije niso našli tam vseh delavcev, ker so se po nasvetu italijanskih delavcev nekateri umaknili. Zdravnik dr. Petters je imel kar obilico dela, saj so ga po prihodu obkrožile žene delavcev z otroki, želeč zdravniškega pregleda. Večina delavcev je namreč na Dolžu živela z družinami. Zato je dr. Petters najprej postoril to opravilo, medtem pa so se na Dolžu zbrali vsi delavci, ki so delali v steklarni. Zapisniku priložen poimenski seznam pove, da so to bili:

Steklarji:
Franc Schanberger
Vincenc Wagner
Martin Otorepič
Johan Rückl
Franc Werschmuck
Anton Fleistener
Peter Benedikt
Anton Seidel

Miloš Jakopec
PRVA STAVKA NA
SLOVENSKEM?

Topilca:
Jakob Goriup
Gotfried Ubermenzer

Mizar:
Johan Seidel

Dnevni delavec:
Josip Kleinsberger

Zidarji:
Giacomo Pezzano
Santo Pezzano
Osvaldo Pezzano
Pietro Tergesci
Angelo Pezzano
n.o Termat
Vicenzo Deltamea
Johan Graz
Giovani Ficola

Drvarji:
Antonio Dellomea, mojster
Pietro Dellomea
Giovanni Dellomea
Giovanni Dellomea
Matheo del Martino
Anton Mrasič

Drvarski hlapci:
Janez Žagar
Martin Malner
Jožef Malner
Jakob Čopa
Georg Troha
Josef Jelenc
Štefan Zagorc
Anton Zagorc
Gašper Žagar
Franc Meštar
Franc Turk
Štefan Čop
Matija Mallner

Na komisarjevo vprašanje, zakaj so zapustili delo, so delavci odgovorili, da so slišali za sodni spor glede lastništva med sedanjim lastnikom Valmaginijem in prejšnjim lastnikom baronom Schweigerjem in se zbali, da bodo ostali brez dela in kruha. Komisar jih je nato opozoril, da imajo z delodajalcem delovne pogodbe in sodni spor med prejšnjim in zdajšnjim lastnikom v ničemer ne vpliva na njihovo zaposlitev. V primeru, da bo Valmagini izgubil sodni spor, imajo možnost izterjati od njega odškodnino. Komisar jih je nato pozval, naj nadaljujejo z delom.

Zapisnik pove, da je zdravnik dr. Petters pregledal delavce in ugotovil, da nobeden nima strelne rane, pač pa je več delavcev imelo poškodbe, ki so kazale na to, da so bili tepeni.

Takšna so na kratko povzeta dejstva, ki jih vsebuje zapisnik

okrajnega komisarja Tribuzzija iz okraja Novo mesto. Ob zapisniku je ohranjena kopija delovne pogodbe (Aufnahms Schein) steklarja Franca Schanbergerja (ker je v seznamu delavcev steklarne ob ogledu 28. junija 1850 naveden kot prvi, je bil najbrž vodja steklarjev. V oči bode dejstvo, da pogodba ne vsebuje datuma sklenitve, da je veljavna od 15. marca 1850 (Valmagini je ruperško gospodarstvo skupaj s steklarno kupil 12. marca 1850) in da nosi datum overbe 29. junija 1850. Overjena je bila naslednji dan po ogledu na Dolžu, napisana pa je z rokopisom komisarja Tribuzzija.

Tę ugotovitve navajajo k sklepanju, da delavci v steklarni po menjavi lastništva niso imeli z novim delodajalcem Valmaginijem sklenjenih pogodb. Po svoje je zanimivo tudi dejstvo, da ob ogledu na Dolžu ni bil prisoten direktor steklarne J. Kohler, ki je v omenjeni pogodbi naveden kot podpisnik v imenu delodajalca.

Zanimivo je tudi pojasnilo komisarja Tribuzzija delavcem, navedeno v zapisniku, da bodo lahko od lastnika Valmaginija v primeru, če bo sodni spor z baronom Schweigerjem izgubil, preko sodišča izterjali odškodnino. Domnevamo torej lahko, da je bil Valmagini dolžan delavcem njihove mezde.

Iz poimenskega seznama delavcev v steklarni lahko po imenih sodimo, da so bili Slovenci, najbrž okoličani, le drvarski hlapci. Teh je bilo trinajst. Med preostalimi 27 kvalificiranimi delavci jih je bilo, po imenih sodeč, 25 nemškega ali italijanskega rodu. To so bili delavci, ki so, išoč zaposlitve in kruha, že videli nekaj sveta in so pač vedeli, kakšni morajo biti urejeni odnosi med lastnikom in delavci. Stavko so torej najbrž začeli ne-le zaradi tožbe za lastništvo steklarne, pač pa tudi zaradi neurejenega delovnega razmerja in nerednega izplačevanja mezd.

Navedbe, koliko časa je trajala stavka, v zapisniku ne najdemo. Zato preostane glede tega le rekonstrukcija poteka dogajanja. Pri tem moramo upoštevati takratne možnosti obveščanja. Telefona še ni bilo, steklarna pa je bila oddaljena od Ruperčvrha štiri ure hoje. Pri ocenah bomo upoštevali samo trdne možnosti.

Če so delavci začeli stavkati 24. junija, je bil lahko lastnik Valmagini o tem obveščen na graščino Ruperčvrh v najboljšem primeru še istega dne. Vsekakor je ob takšni novici potreboval nekaj časa za premislek in za odločitev, kaj ukreniti. Napisal je dopis na okraj Novo mesto, v katerem, je navedel, da je steklarna zbirališče delomrznežev, dezerterjev in drugih sumljivih oseb, ter zaprosil za varstvo proti upornim delavcem. Takšna vsebina Valmaginijeve prošnje je omenjena v zapisniku. 24. junija vloge ni utegnil napisati in oddati, in jo je najbrž naslednji dan, to je 25. junija, osebno odnesel v Novo mesto. Naslednjega dne, to je 26. junija, so po navedbi v zapisniku odšli na Dolž vojaki, ki so delavce pretepli. Govorica, da so vojaki uporabili strelno orožje in nekaj delavcev ranili, je prišla Valmaginiju na ušesa bržkone šele dan zatem, torej 27. junija zjutraj. Vest ga je prestrašila, zato je najbrž zelo pohitel in še istega dne, to je 27. junija, zaprosil na okraju za ogled, češ da je nekaj delavcev ranjenih od strellov (navedba iz zapisnika). Naslednjega dne, to je 28. junija, so po nalogu okrajnega glavarja Mordaxa odšli v steklaro okrajni komisar Tribuzzi, dr. Petters in Julij pl. Valmagini, pri čemer je bil narejen zapisnik, delavci pa pozvani, naj nadaljujejo z delom. Stavka je torej trajala najmanj od 24. do 28. junija 1850.

Ohranjeni dopis Julija pl. Valmaginija, naslovljen na gubernij v Ljubljani, datiran s 4. julijem 1850, ne prispeva veliko k razjasnitvi ozadja stavke, pove pa nekaj več o sporu med njim kot

kupcem in baronom Amandom Schweigerjem kot prodajalcem gospostva Ruperčvrh. Dopis je zelo gostobeseden in poln protislovnih trditvev, iz njega pa veje predvsem očitna piščeva želja otresti se odgovornosti za vojaški poseg in zvaliti na ramena barona Schweigerja.

V uvodu zatrdi Julij pl. Valmagini, da je gospostvo Ruperčvrh skupaj s steklarno kupil od barona Amanda Schweigerja in da je kot kupec vpisan na imetje. Pri opisovanju zneska, ki ga je plačal kot kupnino, pa je zelo nedorečen. Piše, da je barona Schweigerja ob večkratnih zagroženih rubežih zalagal z denarjem in da je upnikom skupaj z obrestmi poleg tega odštel 6.500 goldinarjev.

V knjigi Majde Smole Graščine na nekdanjem Kranjskem, ki je izšla leta 1980, najdemo pri opisu graščine Ruperčvrh na strah 428 in 429 naslednje navedbe: Gospostvo Ruperčvrh je kupil baron Anton Schweiger 22. avgusta 1825 na dražbi za 45.000 goldinarjev. Njegov sin Amand baron Schweiger je gospostvo prodal 12. marca 1850 Juliju pl. Valmaginiju za 17.000 goldinarjev. 22. januarja 1876 je gospostvo kupil Janez Dobržanski iz Chotebora na Češkem za 48.000 goldinarjev.

Steklaro, ki je bila zgrajena na gospostvu in je 21. maja 1849 postala lastnina gospostva, so kupci plačevali po 13.000 goldinarjev (v času delovanja od leta 1837 do 1854 je šestkrat menjala lastnika).

Takšen razvid poteka prodaj in nakupov gospostva Ruperčvrh navaja k sklepanju, da je Julij pl. Valmagini kot kupec od barona Amanda Schweigerja izsilil prodajo po nedopustno nizki ceni, ker ga je ob rubežih zalagal z denarjem. Valmagini navaja, da ga je baron Schweiger motil v posesti in da med njima teče tožbeni postopek. Po navedbah v dopisu, o katerem teče beseda, si je baron Schweiger dovolil celo vdor svojih oboroženih hlapcev na Ruperčvrh, ki jih je Valmagini s svojimi hlapci razorožil. V tem spopadu je bil bojda najboj bojevit baron Schweiger.

Julij pl. Valmagini v dopisu podrobno opisuje še eno nečednost, ki naj bi jo zagrešil baron Amand Schweiger. Le-ta je dosegel, da je bila 24. junija 1850 na običajnih mestih z bobnom javno razglašena sodna licitacija pohištva na gradu Ruperčvrh. V podrobnem opisu se Valmagini zaplete v več protislovij. Trdi, da je baron Schweiger dosegel javno licitacijo brez vednosti in sodelovanja sodnih organov, takoj nato pa zatrdi, da je takso za sodni izklic poravnal glavni sodelavec barona Schweigerja, bivši gozdar gospostva Ruperčvrh.

Nadvse zanimiv je nadaljnji opis te licitacije. Valmagini piše, da je pooblastil neko osebo in ji naročil, naj gre na licitacijo s 5 ali 6 vozmi, na licitacijo pa je poslal tudi direktorja steklarne in obema naročil, naj po svoji presoji kupita "tisto, kar se jima bo zdelo od predmetov, ki so moja last - kajti baron Schweiger mi je vse svoje ruperško imetje kot stoji in leži prodal". Ob tem velja ugotoviti, da je več kot čudno, če nekdo kupuje svojo lastnino.

V nadaljevanju dopisa Julij pl. Valmagini pove, da je baron Schweiger na licitacijo, ki je potekala na Ruperčvrhu 27. junija 1850, privedel vojake iz Novega mesta. Ti so s palicami in puškami planili po delavcih iz steklarne, ki so prišli na licitacijo kupovat, in jih pretepli ter tudi uporabili strelno orožje. K tej trditvi je mogoče le komentar, da je Julij pl. Valmagini skušal z njo odvrniti pozornost od vojaškega posredovanja, ki ga je sam izposloval dan prej v steklarni, in zvaliti odgovornost na barona Schweigerja.

Na koncu dopisa se Julij pl. Valmagini sklicuje še na svoj dopis,

Viri:

- Zapisnik z dne 28. junija 1850, narejen na Dolžu, in dopis Julija pl. Valmaginija, naslovljen z Euer Excellenz (poslan na predsedstvo gubernija v Ljubljani), oboje s prilogami, v neoštevilčeni mapi v Zgodovinskem arhivu Ljubljana, Enoti za Dolenjsko in Belo krajino v Novem mestu,

- dr. Franc Rozman in dr. Miroslav Stiplovšek: Prve rudarske stavke na Slovenskem (1833-1923), Založba Delavska enotnost, 1983

- Majda Smole: Graščine na nekdanjem Kranjskem, 1980

- Franjo Zorko: Kronologija delavskega gibanja in družbenega razvoja Maribora in njegove okolice, Založba Obzorja, 1989

- dr. Vlado Valenčič: Še nekaj steklarn na Kranjskem, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino, 1957/V, št. 2, str. 63-65

Miloš Jakopec
PRVA STAVKA NA
SLOVENSKEM?

Levo: Uvodni del zapisnika okrajnega komisarja Tribuzzija ob ogledu v steklarni Dolž na dan 28. junija 1850

Desno: Del poročila okrajnega komisarja Roederja o dogodkih ob licitaciji na Ruperčvrhu 27. junija 1850

ki ga je 27. junija poslal na gubernij, in vnovič zahteva podrobno preiskavo. Huduje se nad sodnim osebjem, ki se pri tem ni obnašalo primerno, iz enakega vzroka pa požuga vpletenim delavcem novomeškega okraja. Posebej pa poudari, da mora oprostiti iz dvomov in sumničenj okrajnega komisarja g. Tribuzzija, ki je 28. junija zelo vestno in korektno opravil ogled v steklarni.

Omenili smo že, da je bil, kot kaže zapisnik, narejen ob ogledu na Dolžu 28. junija 1850, okrajni komisar Tribuzzi zelo sposoben upravni uradnik, saj se je v zapisniku večje izognil vsem nevarnim čerem. Kot vzrok za stavko je omenil samo tožbo med lastnikoma, delovne pogodbe in lastnikov dolg na mezdah pa je pustil vnevar. Neprijetna zadeva, do katere je prišlo na gospodstvu Ruperčvrh in v steklarni na Dolžu, še zlasti zaradi sodelovanja vojakov, je svarila pred podrobnejšo preiskavo in terjala odločen rez. Avstrijska birokracija je zato poiskala salomonsko rešitev: ker se je izkazalo, da je Valmaginijeva trditev, da je vojaštvo pri nemirih na Ruperčvrhu in v steklarni na Dolžu uporabljalo orožje in je bilo več delavcev ranjenih, kot neresnična, ni povoda za nadaljnjo preiskavo. Uradni spisi so se s tem zaprli, postopek pa je bil končan.

Ein Hochwohlgeboren

Ich bin zu Valmaginien beauftragt, Ihnen
dieses Bescheid zu geben, dass am 28. Juni
dieses Jahres die Untersuchung der
Fälle, welche sich bei der
Licitations-Versteigerung der
Güter, welche die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffen, stattgefunden hat.
Die Untersuchung hat ergeben,
dass die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffend die
Licitations-Versteigerung der
Güter, welche die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffen, stattgefunden hat.
Die Untersuchung hat ergeben,
dass die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffend die
Licitations-Versteigerung der
Güter, welche die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffen, stattgefunden hat.

Ihr Wohlgebohren!

Ich bin zu Valmaginien beauftragt, Ihnen
dieses Bescheid zu geben, dass am 28. Juni
dieses Jahres die Untersuchung der
Fälle, welche sich bei der
Licitations-Versteigerung der
Güter, welche die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffen, stattgefunden hat.
Die Untersuchung hat ergeben,
dass die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffend die
Licitations-Versteigerung der
Güter, welche die Fabrik der
Herrn Valmaginien und
Herrn Roederer in der
Gemeinde Ruperčvrh
betreffen, stattgefunden hat.

VLAGANJE V KADRE V "KRKI" Z VIDIKA UPRAVLJANJA S ČLOVEŠKIMI VIRI

(Izvleček magistrske naloge)

Uvod

Globalizacija sveta in hiter razvoj svetovne trgovine terjata, da podjetja pri doseganju zastavljene vizije, strategije in ciljev mobilizirajo vse svoje možnosti. Prav zato je prišlo v osemdesetih letih do pomembnih sprememb na področju strateškega menedžmenta, ki je poleg vizije in strategije in organizacije podjetja uveljavil kot ključni dejavnik uspešnega poslovanja upravljanje človeških virov.

Za naše prehodne družbene razmere je odločilno, ali bomo sposobni prav v tem času uveljaviti našo ključno konkurenčno prednost na trgu - zmožnosti naših ljudi. Prav posebna skrb za to področje, ki vključuje skrb za pridobivanje, uvajanje in razvoj zaposlenih z oblikovanim sistemom izobraževanja in usposabljanja, lahko omogoči hitrejšo in kakovostnejšo doseganje poslovnih rezultatov.

Konkreten vpogled vlaganja v kadre smo dobili z raziskavo v Krki, tovarni zdravil.

Strateški menedžment in upravljanje človeških virov

Priča smo protislovju, ko na eni strani prihaja do vse večje funkcionalne diferenciacije in specializacije družbe, ki predstavlja določeno avtonomijo in zaprtost, na drugi strani pa se prav zaradi tega povečuje medsebojna odvisnost funkcionalnih sistemov, saj le v celoti z drugimi tvorijo funkcijsko in evolucijsko celoto družbe.

Specializirani družbeni podsistemi (ekonomija, politika, znanost, vzgoja idr.) so notranje visoko diferencirani in zato potrebujejo učinkovite mehanizme za reintegracijo svoje raznolike enotnosti. Skupnega interesa ali splošno sprejemljivega interesa v funkcionalno diferenciranih družbah skoraj ni. Gre za različnost interesov in nasprotujoče si normativne usmeritve. Seveda pa je kljub temu potrebno iskati skupne točke (Willke, 1993).

Ti trendi se v zadnjih letih izrazito kažejo tudi na področju strateškega menedžmenta. Pri tem lahko ugotavljamo medsebojno povezanost podsistemov in posameznih elementov, prav tako pa smo priča avtonomnosti in specifičnosti v delovanju posameznih podsistemov in njihovih sestavnih elementov. V okviru strateškega menedžmenta so ključni naslednji elementi (Devanna in drugi, 1984):

- vizija in strategija,
- organizacijska struktura,
- upravljanje človeških virov.

Razvoj menedžmenta je najtesneje povezan z razvojem gospodarstva, ki je zaradi lastne potrebe dajal vse večji poudarek usklajevanju vseh aktivnosti in subjektov za učinkovito doseganje gospodarskih rezultatov (Rozman in drugi, 1993).

Strateški menedžment predstavlja temelj delovanja podjetja. Deluje v stalni povezavi in soočanju z ostalimi podsistemi v družbi in v samem podjetju. Nanj intenzivno delujejo predvsem ekonomski, politični in kulturni podsistemi. Prav delovanje teh treh podsistemov, ki so sami visoko diferencirani, avtonomni in samo-referenčni, opredeljuje delovanje temeljnih elementov strateškega menedžmenta.

Sodobna dogajanja na področju delovanja podjetij terjajo pre-mišljeno oceno in načrtovanje strategije in dolgoročnega razvoja. Vse bolj se nakazujejo potrebe po globalnem povezovanju, saj hiter napredek znanosti in tehnologije omogoča oblikovanje celovite povezave posameznih, dosedaj ločenih procesov in sistemov. Prav to terja, da posameznih procesov ne ocenjujemo samo z enega vidika, temveč da ugotovimo, kako funkcionirajo v povezavi z ostalimi in v kakšni medsebojni odvisnosti in stopnji povezanosti so (Armstrong, 1993a).

Pri tem je posebej pomembna povezava ekonomskega in političnega podsistema, ki v interesu preprečevanja družbenih konfliktov oblikujeta socialno politiko, ki deluje predvsem zaradi distribucije tveganja in negotovosti, ki so prisotna tako v politiki kot ekonomiji. Pri tem gre za protislovje, ki izvira iz ciljne racionalnosti, ki ima prav na tem področju pomembne negativne posledice - revščina, uničenje okolja (Willke, 1993).

Tako ekonomski kot politični podsistem v mnogočem definirata pogoje, v katerih se oblikuje strateški menedžment. Še posebej so to pogoji gospodarjenja in gospodarskega povezovanja, sistemska zakonodaja in podobno. Strateški menedžmet je tako definiran s splošnimi družbenimi omejitvami in globalnimi usmeritvami širših družbenih podsistemov.

Prav tako pa obstoječi kulturni vplivi v mnogočem definirajo oblikovanje ali spreminjanje kulture podjetja. Gre za upoštevanje vseh specifičnosti, ki so na kulturnem področju v družbi prisotna in imajo neposreden vpliv na delovanje podjetja.

Temelj strateškega menedžmenta predstavlja oblikovana vizija in strategija podjetja. Ta temelji na kompleksnem upoštevanju stanja na tržišču ter poslovnih in marketinških možnosti, ki jih podjetje na trgu ima, ob upoštevanju vseh pomanjkljivosti, ki so pri tem zaznane. Izbrana vizija in strategija določata organizacijsko strukturo podjetja. Ta mora biti postavljena tako, da bo zagotavljala optimalno uresničevanje načrtanih ciljev. Oblikovana mora biti neposredna organizacijska struktura z ustrezno delitvijo na nižje enote, oblikovana funkcionalna delitev dela zaposlenih, stopnja centralizacije ali decentralizacije, opredeljeni notranji medsebojni odnosi. Najpomembnejše je določiti možnosti za doseganje načrtanih ciljev. To so predvsem ljudje s svojim znanjem, materialna in finančna sredstva ter čas in okolje. Vizija in strategija razvoja determinirata tudi potrebo po dinamičnem spreminjanju organizacijske strukture.

Vzporedno s tem pa je nujno potrebno oblikovati upravljanje človeških virov, ki ob ostalih elementih strateškega menedžmenta šele lahko tudi dejansko zagotovi njegovo delovanje kot celovitega integralnega sistema.

Kakovostno upravljanje človeških virov zagotavlja učinkovito uresničevanje načrtane vizije in strategije ter povratno učinkuje na oblikovanje ustrezne organizacijske strukture. Kadri so najpomembnejši viri v podjetju in so prisotni v vseh elementih delovanja določenega podjetja. Prav to terja jasno oblikovano

strategijo razvoja tudi na kadrovskem področju, ki mora omogočiti na osnovi vizije in strategije organizacije poslovno učinkovit sistem, ki bo hkrati zagotavljal tudi pogoje za kakovosten razvoj človeških virov v podjetju.

Organizacijsko kulturo je mogoče označiti tudi kot sklad skupnih vrednosti ali skupnih spoznanj članov podjetja, ki obstaja na zavestni ravni in uravnava obnašanje članov skupine ali podjetja. Sestavine organizacijske kulture so predvsem vrednote, tipični obrazci vedenja, vzorniki, običaji in obredi, komunikacije ter proizvodi in storitve (Kavčič, 1993).

Izgrajena kultura podjetja, ki narekuje določene načine dela in obnašanja, v veliki meri prispeva k učinkovitemu strateškemu menedžmentu.

Pogoj za uspešen strateški menedžment je torej celovito kakovostno upravljanje človeških virov, saj prav učinkovita organizacija kadrovskih potencialov zagotavlja uspešnost podjetja. Upravljanje človeških virov je kot pomemben element strateškega menedžmenta oblikovano kot poseben sistem.

Beer in drugi (1984) pri sistemu upravljanja človeških virov poudarjajo tesno prepletenost in medsebojno vplivanje naslednjih elementov:

- delovnih sistemov,
- tokov človeških virov in
- nagrajevanja.

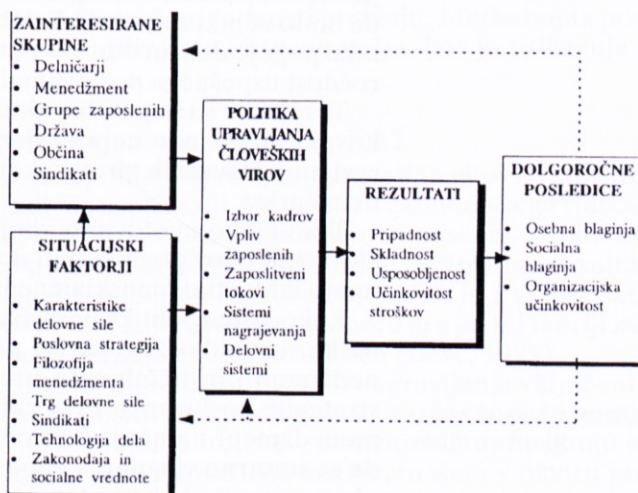
Tu se oblikujejo notranje relacije upravljanja človeških virov, ki delujejo v celotnem strateškem menedžmentu.

Sistem upravljanja človeških virov deluje znotraj podjetja integralno. Pri tem gre še posebej za njegovo najtesnejšo povezavo s poslovno strategijo in filozofijo menedžmenta. Uspešen stik teh komponent lahko zagotavlja ustvarjanje dobička, ki je temeljni cilj poslovanja podjetja. Kakovosten stik na teh točkah omogoča integracijo ali povezovanje z vsem drugimi subjekti in elementi, ki so v sistemu delovanja podjetja prisotni.

Beer in drugi (1984) so v analizi delovanja upravljanja človeških virov opredelili naslednje območje njihovega delovanja:

OBMOČJE UPRAVLJANJA ČLOVEŠKIH VIROV

(povzeto po Beer in drugi, 1984:16)

V bistvu gre pri Beerovem pojmovanju celovitega upravljanja človeških virov za ciklično in povratno delujoč sistem. Na vsakem posameznem segmentu pokaže na povezave, odnose in vplive posameznih faktorjev na politiko in sistem upravljanja človeških virov, pri čemer rezultati povratno delujejo tako na vse subjekte, ki v procesu delujejo, kakor tudi na sam sistem upravljanja človeških virov. V tako opredeljenem sistemu deluje pet sklopov dejavnikov.

Ključni za politiko in sistem upravljanja človeških virov so **za podjetje zainteresirane skupine** (delničarji, menedžment, skupine zaposlenih, država, občina, sindikati). Drugi del, ki neposredno deluje na te skupine, so **situacijski faktorji**: karakteristike delovne sile, poslovna strategija, filozofija menedžmenta, trg delovne sile, sindikati, delovna tehnologija, zakonodaja in socialne vrednote.

Tako za podjetje zainteresirane skupine kot situacijski faktorji skupno vplivajo na oblikovanje **politike upravljanja človeških virov** in jo determinirajo. Ta se odraža v izbiri kadrov, vplivu zaposlenih, tokovih zaposlovanja, sistemu nagrajevanja ter delovnih sistemih.

Uspešnost tako oblikovane in uresničene politike upravljanja človeških virov se neposredno izkazuje v **rezultatih upravljanja človeških virov**, ki jih lahko opredelimo z vidika strokovne usposobljenosti, skladnega delovanja, pripadnosti zaposlenih in kot učinkovitost stroškov (in vlaganj) v tekočem delovanju.

Posledice rezultatov upravljanja človeških virov se kažejo kot **dolgoročni učinki** tako na individualni blaginji zaposlenih kakor tudi na organizacijski učinkovitosti in splošni socialni blaginji.

Interesi za podjetje zainteresiranih skupin so v relacijah do politike upravljanja človeških virov specifični. Osnovni cilji, ki jih le-ti zasledujejo, so učinki, ki se izkazujejo v dobičku. Vendar pa se morajo zavedati, da je za to potrebno tudi vlaganje oziroma zagotavljanje pogojev za delo, ki bo učinkovito organizirano, ustrezno nagrajeno in bo dajalo možnost vsestranskega strokovnega in osebnostnega razvoja zaposlenim in tudi soupravljanja. Tega se morajo najbolj zavedati vodilni menedžerji, ki so odgovorni za delovanje podjetja.

Ta vprašanja se podrobneje urejujejo med različnimi skupinami zaposlenih v podjetju, še posebej na relaciji menedžmenta z ostalimi zaposlenimi v podjetju. Prav od sposobnosti menedžerjev je odvisno, kako bodo znali kakovostno voditi upravljanje kadrov, da bodo učinki zagotavljali dobiček, na drugi strani pa omogočali take pogoje dela in odnose v podjetju, ki bodo zagotavljali dolgoročnost uspešnega poslovanja.

Te relacije so še posebej aktualne v skupini situacijskih dejavnikov, ki imajo tako neposreden vpliv na oblikovanje politike upravljanja človeških virov kakor tudi na same nosilce interesov in delničarje.

Tako lahko ugotovimo, da je oblikovanje politike upravljanja človeških virov pogojeno in determinirano z vrsto dejavnikov, ki imajo lahko tudi neusklajene in protislovne interese.

Kakovostna politika upravljanja človeških virov je zato centralna točka, ki lahko zagotavlja pogoje za uspešno delovanje menedžmenta in učinkovito uresničevanje poslovne filozofije in strategije poslovanja. Prav zato je izrednega pomena skrb, ki jo menedžment namenja kadrom. Pri tem mora izhajati iz dejstva, da se smotrno vlaganje v zaposlene večkratno vrača. Tako gledanje zagotavlja kakovosten razvoj kadrov v podjetju in presega

gledanje na vlaganje v kadre kot strošek, ki ga je potrebno čim bolj zmanjšati (Beve, 1991).

Kakovost in dinamiko politike upravljanja človeških virov posebej jasno izkazujejo tokovi zaposlovanja, ki so očitni v veliki dinamiki na področju notranjih kadrovskih tokov ter sistematičnem in načrtnem delu pri izboru, selekciji na zunanjem trgu delovne sile. Vsekakor gre v prvi vrsti najprej za notranjo kadrovske konsolidacijo in dograditev ter šele v drugi fazi za premišljen nastop na zunanjem trgu delovne sile (Svetlik, 1994).

V celotni politiki upravljanja človeških virov je zelo pomemben dober sistem nagrajevanja, ki mora zajemati različne oblike in zagotavljati permanentno spodbudo zaposlenim za učinkovito uresničevanje poslovne politike. Ključno torej je, da je nagrajevanje usklajeno s poslovno strategijo, menedžersko filozofijo, zaposlitvenimi potrebami, ker na ta način učinkovito spodbuja njeno uresničevanje. Prav zato je pomembno, da vse bolj prihaja v ospredje skupinsko nagrajevanje, ki zagotavlja boljše opravljanje dela in krepi občutek skupne odgovornosti za uspešnost celotnega podjetja.

Dinamično postavljanje delovnih sistemov v podjetju v mnogočem prispeva k hitrejšemu napredku in razvoju v samem podjetju pa tudi k boljšemu doseganju zastavljenih ciljev. Tavčar (1988) poudarja, da danes prevladujoči sistemski pristop obravnava organizacijo kot materialen organizacijski sistem, sestavljen iz podsistemov več hierarhičnih ravni in vključevanja na ustrezni hierarhični ravni v višje sisteme.

Celota in skladnost rezultatov politike upravljanja človeških virov ima tudi dolgoročne posledice v ugodnem materialnem stanju in osebni blaginji. V celoti pa se to odraža v izboljšani in splošno uveljavljani socialni blaginji ne le v podjetju, temveč tudi v državi.

Beerov model predstavlja območje upravljanja človeških virov. Pri tem je sicer opredeljen kot sistem, ki ciklično deluje. Kaže poudariti, da je model pri tej povezanosti preveč enosmeren, saj opredeljuje delovanje zaporedno in učinke šele v končni fazi poveže z oblikovanjem politike upravljanja človeških virov oziroma z vplivi na vse, ki v tem procesu sodelujejo. Tako pri politiki upravljanja človeških virov kot pri rezultatih te politike in dolgoročnih posledicah gre za medsebojne učinke, prav tako pa tudi za intenzivne vplive znotraj samih posameznih členov. Na primer izobraževanje in usposabljanje prispeva tudi k večji strokovni usposobljenosti ter tudi pripadnosti podjetju. Medsebojna povezanost in dinamika vplivov je bistveno večja, kot jo prikazuje model v shemi.

Izobraževanje - strošek ali vložek?

Rezultati politike upravljanja človeških virov so ključni za ocenjevanje njene uspešnosti. Pri tem so z ekonomskega vidika aktualni stroški, ki v tem procesu nastanejo, še posebej, ker jih moramo v končni posledici soočiti z doseženimi poslovnimi rezultati.

Razmejevanje pojma strošek in vložek je z vidika ekonomske teorije sporno, kajti v vsakem primeru gre po tej teoriji za strošek, ki ga vkalkuliramo v ceno proizvoda (Beve, 1991).

Dejstvo je, da so celotni stroški upravljanja vključeni v celoto finančnega poslovanja podjetja, vendar je mogoče porabo, odločanje in spremljanje sredstev, namenjenih upravljanju človeških virov, ugotavljati na različne načine, in sicer v okviru posebnega proračuna za upravljanje človeških virov, prodajnega centra, pro-

fitnega centra ali kombinacije navedenih načinov. V odvisnosti od postavljenega koncepta je mogoče predpostavljati način delovanja oblikovanju stroškov za upravljanje človeških virov (Nadler, 1989).

Prav področje upravljanja kadrov je tisto, ki nujno zahteva jasnejšo opredelitev pojma strošek oziroma vložek. Ni mogoče namreč enačiti porabljenih sredstev za, na primer, plačilo bolniških izostankov s plačilom strokovnega usposabljanja. Vsekakor sta oba stroška v podjetju potrebna, vendar je bolniški izostanek strošek, ki nastane neodvisno od volje podjetja in po zaključku bolniškega izostanka to tudi dejansko ostane kot strošek, v hujšem primeru z dolgoročnejsimi finančnimi posledicami. Tega za strokovni seminar ne bi mogli trditi. Gre namreč za zavestno hoteno odločitev, ki bo imela za posledico uvedbo, na primer določene tehnološke novosti, ki bo pocenila delovni proces. V tem primeru so stroški tega usposabljanja dejansko investicija, vložek, ki bo takoj ali relativno hitro dajal povratne učinke. Torej moramo pri tem vendar upoštevati dvojni vidik porabljenih sredstev, in sicer tistih, ki povratnih učinkov in oplemenitenja ne dajo, in tistih, ki neposredno prinašajo učinke v delo, v delovni proces ter v poslovno uspešnost podjetja.

"Razmejitev pojma vložek in strošek se je na področju upravljanja človeških virov praktično pojavila v trenutku, ko je postalo očitno, da moramo z vidika človeških virov govoriti o človeškem kapitalu. Izobraževanje in usposabljanje je tako postalo pomemben dejavnik gospodarske rasti, čeprav temeljitih in poglobljenih analiz, ki bi ovrednotile te ugotovitve, ni. Dosedanje raziskave so pokazale, da je vpliv izobraževanja na gospodarsko rast odvisen od ravni razvitosti gospodarstva in delovne sile, skratka, od človeškega dejavnika in je specifičen glede na državo in čas ali glede na zgodovinske, sociološke, kulturne in druge značilnosti države." (Bevc, 1991: 14)

Torej lahko in moramo govoriti o dvojni naravi vlaganja v kadre, saj odseva tako funkcijo naložbe kakor funkcijo porabe. Gre tako za ekonomski kot neekonomski vidik učinkov izobraževanja.

Dvojni naravo izobraževanja je mogoče opazovati iz zornega kota posameznika ali družbe, torej z mikro ali makro vidika. V obeh primerih se pojavljata dva problema (Bevc, 1991:39):

- ugotavljanje in merjenje obeh vrst učinkov in
- ugotavljanje in ločevanje stroškov, povezanih z eno ali drugo vrsto učinkov izobraževanja.

Pri ugotavljanju in merjenju učinkov naložbe in porabe lahko ugotovimo, da je bilo v 70. letih to v teoriji opredeljeno kot strošek. Z gospodarsko krizo v svetu pa je vse bolj prihajalo do izraza dejstvo, da je pravzaprav pogoj za uspešen razvoj naložba v kadre. To pa v povezavi z drugim opredeljenim problemom ugotavljanja in ločevanja stroškov, povezanih z eno ali drugo vrsto učinkov izobraževanja, pomeni v teoriji opredelitev dveh skrajnih načinov pojmovanja stroškov, in sicer stroškovno, porabniško in naložbeno.

V prvem primeru se celoten sklop ocenjuje kot strošek, ki ni odvisen od rezultatov gospodarjenja. To se še posebej odraža v kriznih situacijah, ko prihaja najprej do reduciranja stroškov izobraževanja in šele potem vsega ostalega. Tako pride do preprečitve pozitivne spremembe, ki bi jo lahko zagotovila pravočasna edukacija in nato ustrezno delovanje.

Naložbeni način obravnavanja izobraževanja po mnenju

Bevčeve (1991:40-41) pomeni, da pri dolgoročnem vlaganju v kadre, skupaj z naložbami v tehniko in tehnologijo, zagotavljamo hitrejšo gospodarsko rast. Bistveno je, da so povezani stroški in izdatki za izobraževanje in učinki, ki jih ustvarjajo. Tako lahko ugotovimo upravičenost naložb v izobraževanje, ki so lahko bolj ali manj učinkovite. Naložbeni način spremljanja in ocenjevanja vlaganja v izobraževanje omogoča ugotavljanje donosnosti naložb v izobraževanje. Tu je mišljeno predvsem pretehtanje nujnosti tistega izobraževanja, ki zagotavlja najvišji donos; opredelitev poti in sredstev za povečanje učinkovitosti izobraževanja; to je teoretična podlaga za analizo stroškov izobraževanja v povezavi z relativnimi osebnimi dohodki izobraženih. Analiza stroškov in koristi lahko precej pripomore k takšni porazdelitvi omejenih sredstev med različnimi naložbami, ki bo kar najbolj pospešila gospodarsko rast, vendar pa ne ponuja samodejnih rešitev.

Z vidika učinkovitosti stroškov nas še posebej zanimajo neposredni stroški, ki nastajajo s pripravo, z izborom in s selekcijo kadrov, njihovim uvajanjem in usposabljanjem ter izobraževanjem. V celotnem kontekstu na tem mestu ni več mogoče govoriti o stroških (Svetlik, 1994; Bevc 1991), temveč se to kaže kot vložek z jasno opredelitvijo učinkov, ki naj bi bili s tem kasneje doseženi.

Oceniti moramo tudi vloške, ki jih načrtujemo z vidika spodbud in ugodnosti, ki jih dajemo zaposlenim. Tu gre za pomembno točko skladnosti ravnanja menedžmenta in na drugi strani na vplivanje na pripadnost podjetju. Če so ti vložki določeni s pravo mero, so učinkoviti, saj spodbujajo zaposlene k boljšemu delu. Tu ločujemo ugodnosti, ki so namenjene vsem delavcem (zdravstvo, sociala, dopusti, krediti, stimulacije itd.), in ugodnosti menedžerjem različnega nivoja. Te razlike morajo biti stimulatívne, vendar uravnotežene.

Na drugi strani smo priča dejanskemu nastajanju različnih stroškov, ki so povezani z zaposlenimi. V prvi vrsti gre za stroške delovne sile. Ti so odvisni od ponudbe in povpraševanja delovne sile, izobrazbene strukture, načina in organizacije delovnega procesa itd. in so relativno določljivi in predvidljivi. V mnogočem pa je v odvisnosti od drugih dejavnikov težje predvidevati druge stroške, čeprav se objektivno nujno pojavljajo, na primer stroške bolniške odsotnosti. Ti so glede na zakonodajo deljeni med državo in podjetje, vendar pa je v precejšnji meri predvsem bolniška odsotnost pogojena tudi s kakovostjo in skladnostjo medsebojnih odnosov v podjetju. Če so ti odnosi neurejeni, se delavci pogosto zatekajo k omenjenim rešitvam, ki povzročajo dodatne stroške.

Pomemben element, ki vpliva na stroške in je v tesni povezavi s kooperativnostjo, je sodelovanje vodstva podjetja s sindikati. Uspešno sodelovanje lahko pomembno vpliva na manjše stroške, saj uspešna pogajanja lahko preprečijo stavke in s tem izpade proizvodnje in tako izpolnjevanje planov, kar ima lahko bistveno večje finančne posledice, kot so stroški delovne sile.

Lahko torej ugotovimo, da je sprememba pojmovanja človeških virov kot dejanskega potenciala v smislu kapitala pomenila spremembo v odnosu do globalnega ocenjevanja stroškov, ki nastajajo v zvezi z zaposlenimi in upravljanjem z njimi. Tako danes kot naložbo oziroma vlaganje v kadre pojmujeemo:

- celoten kadroviski postopek izbora novih sodelavcev,
- usposabljanje in pripravništvo novozaposlenih delavcev,
- razvoj kadrov in načrtovanje njihove kariere,

- izobraževanje in usposabljanje zaposlenih v podjetju in izven,
- sistem stimulatívni ugodnosti za vse zaposlene in menedžerje.

Učinki vlaganja v kadre v Krki, tovarni zdravil.

Raziskava

Prav zato, ker so vlaganja v kadre in učinki tega med najpomembnejšimi elementi, ki prispevajo k uspešnosti podjetja, učinkovitemu delu in kakovosti medsebojnih odnosov, smo s pomočjo ankete proučili stališča zaposlenih o Krkinih vlaganjih v kadre. Pri tem smo se osredotočili predvsem na področje izobraževanja in usposabljanja, ki predstavlja ključni del vlaganj v kadre. Ugotovili smo, kakšna je izobraževalna ponudba, njen obseg in kakovost ter sistem vključevanja in udeležbe v izobraževanju in usposabljanju v Krki, ter kakšni so rezultati teh vlaganj z vidika strokovne rasti zaposlenih, napredovanja, medsebojnih odnosov, pripadnosti podjetju in zaupanja v vodstvo podjetja.

Model vlaganj v kadre v Krki predstavlja dinamičen sistem, ki ga sestavljajo tri temeljne komponente, in sicer:

- izobraževalna ponudba;
- izvajanje izobraževanja in skrb za razvoj kadrov;
- rezultati vlaganj v kadre.

*** VZOREC**

Glede na veliko število zaposlenih smo se zaradi dejstva, da so ključni in zato visoko referenčni v podjetju delavci z visokošolsko izobrazbo, odločili, da izvedemo anketo med njimi.

V Krki (brez podjetij in predstavništev doma in v tujini) je bilo v času izvajanja ankete aprila 1995 zaposlenih 423 visoko izobraženih delavcev, kar predstavlja 17% vseh zaposlenih v podjetju. Med njimi je 178 moških (42%) in 245 žensk (58%). Največ jih je v starostni skupini od 35 do 45 let, in sicer 26%, sledita skupini v starosti od 30 do 35 let in od 45 do 55 let z 22%. V skupini, starih do 30 let, je 17% in v skupini nad 55 let 13% teh delavcev.

Glede na delovno dobo v podjetju je 32% visokostrokovnih delavcev, ki imajo več kot 20 let delovne dobe, sledi skupina z od 10 do 20 let delovne dobe s 27%. Do 5 let delovne dobe ima 22% vseh visokostrokovnih delavcev, od 5 do 10 let pa 19% teh delavcev.

K sodelovanju v anketi smo povabili 45% vseh visoko izobraženih delavcev v podjetju, ki so bili razdeljeni v tri skupine, in sicer delavci, ki so v podjetju zaposleni 2 do 5 let, skupina delavcev, zaposlene od 5 do 10 let, in tretja skupina delavcev, ki je v podjetju zaposlena več kot 10 let. V anketo nismo vključili visokošolcev, ki so se zaposlili v letih 1994 in 1995, da bi tako lahko dobili čimbolj popolne podatke o obravnavani tematiki. Na ta način se je število možnih anketirancev zmanjšalo na 368 visokostrokovnih delavcev.

Glede na različno intenziteto zaposlovanja v zadnjih 10 letih osnovne populacijske podskupine po številu niso bile enake, zato smo morali v interesu izvajanja primerjav med različnimi podskupinami osnovne populacije k sodelovanju v anketi povabiti več zaposlenih z 2 do 5 let in s 5 do 10 let delovne dobe kot pa iz skupine z nad 10 let delovne dobe v podjetju.

Primerjava z osnovno populacijo pokaže, da je na anketo v strukturi odgovorilo 10% več žensk (62%) kot moških (38%). Prav tako pa je na anketo odgovorilo 20 % več delavcev v starosti do

35 let, kot pa starih nad 45 let, kar je posledica naše odločitve, da zagotovimo primerljivost med podskupinami glede na delovno dobo. Enako lahko ugotovimo tudi pri skupni delovni dobi, saj je odgovorilo 20 % več delavcev do 10 let delovne dobe kot tistih z nad 10 let delovne dobe, kar je logično glede na povezanost starosti in delovne dobe. Porazdelitev anketiranih v sektorjih in programih ter službah ne odstopa bistveno od siceršnjega številčnega razmerja visokošolskih kadrov med njimi.

*** REZULTATI**

V Krki, tovarni zdravil, so glede na zahtevnost farmacevtskega področja oblikovali sistem upravljanja človeških virov, ki zajema skrb za dolgoročno pridobivanje in kakovosten izbor kadrov, njihovo uvajanje v delo in usmerjen osebni, strokovni in menedžerski razvoj. To je zagotovljeno z vlaganjem na področju izobraževanja in usposabljanja v okviru izobraževalnega centra podjetja in izven ter prek projekta razvoja kadrov.

*** IZOBRAŽEVALNE MOŽNOSTI**

Na osnovi opravljene raziskave lahko ugotovimo, da ima Krka zgrajen kakovosten sistem izobraževanja in usposabljanja, ki obsega izobraževanje in usposabljanje v okviru lastnega izobraževalnega centra, izobraževanja drugje v Sloveniji in v tujini. 97% anketirancev se vključuje v različne izobraževalne programe, ki jim po njihovi oceni (75%) dajejo veliko znanja. Zavedajo se nujnosti izobraževanja in usposabljanja za uspešno delo, zato bi se jih kar 97% izobraževalo na lastne stroške, če za to ne bi poskrbelo podjetje. Predvsem bi se izobraževali na področju tujih jezikov (70%), strokovnih tem (56%) ter medsebojnih odnosov in vodenja (36%). To so tudi deficitarna področja znanj diplomantov univerze. Prav zato je prav vsebina usposabljanja tista (76%), ki definira odločitev za izobraževanje. 61% anketirancev, ki se izobražujejo v Krkinem izobraževalnem centru, dobro in zelo dobro ocenjuje uporabnost pridobljenega znanja v praksi; 74% anketiranih pa ceni visoko strokovnost programov. V celoti dve tretjini anketirancev ocenjujeta izobraževalno ponudbo kot kakovostno in skladno s potrebami podjetja. Tretjina vprašanih daje predloge za novosti, in sicer starejši od 35 let predvsem s področja stroke, stari do 30 let pa s področja strategije podjetja. Tako je bila potrjena hipoteza, da široka in raznovrstna ponudba izobraževalnih možnosti spodbuja vključevanje v izobraževanje in usposabljanje. Prav tako pa tudi hipoteza, da je vsebina internega in eksternega izobraževanja in usposabljanja odločilna za udeležbo v izobraževanju ter usposabljanju.

Kar 78% anketirancev se izobražuje v Sloveniji in tujini, od tega 40% v tujini. To dokazuje, da se podjetje zaveda, da gre lahko v korak s sodobnim razvojem farmacevtike izključno z neposrednim stikom s sodobnimi znanstvenimi dosežki in drugimi strokovnimi dognanji v svetu. Prav to pa tako organizirano izobraževanje omogoča.

Pomembno je, da so sami visokostrokovni delavci zelo iniciativni (95%) pri predlaganju lastnega izobraževanja. Premajhna je pri tem iniciativnost direktorjev in vodij (57%). Glede na njihovo odgovornost za razvoj lastnih kadrov je nujna večja tudi njihova neposredna spodbuda. Sama odločitev o izobraževanju in usposabljanju pa je v 75% sprejeta v sodelovanju kandidata in direktorja ali vodje. To je lahko pomemben stimulativen element, saj

lahko kaže tudi na zaupanje vodje ali direktorja v posameznika. Potrjena je bila hipoteza, da je odločanje o izobraževanju in usposabljanju še premalo plod skladnega dogovora delavca, vodje in projekta razvoja kadrov. Pri tem bi podjetje moralo pozitivno izkoristiti veliko željo po izobraževanju in usposabljanju in to povezati tudi z možnostjo promocije, večjega mesečnega zaupanja in napredovanja.

KADROVANJE IN RAZVOJ KADROV

Postopki zaposlovanja postajajo zahtevnejši in iz postopkov sprejema v podjetje je v Krki prisotno temeljito strokovno preverjanje kandidatov za zaposlitev z intervjuji in testiranjem. Uvajanje v zaposlitev vključuje seminarje s podrobno predstavitvijo podjetja in strokovnih področij dela ter uvajanje v delo oziroma pripravištvu, ki vključuje neposredno seznanjanje z vsebino dela na delovnem mestu in sodelovanje z vsemi, ki so povezani z njegovim bodočim delom. Pridobitev in uvajanje novega strokovnjaka pomeni vložek podjetja v kadre v višini od 2 do 3 mio SIT.

Nadaljnjo temeljito skrb za kadre predstavlja projekt razvoja kadrov, ki je sistem za analiziranje strokovnega in delovnega potenciala ter načrtovanje razvoja in kariere posameznika in usmerjanje v izobraževanje. Trenutno je v projekt vključenih 45% visokostrokovnih delavcev. Projekt pozna 79% anketirancev. Po mnenju 50% anketirancev je odgovornost za razvoj posameznika enakomerno deljena med podjetjem in njim, druga polovica pa meni, da je posameznikova odgovornost večja. Povprečno razmerje odgovornosti med podjetjem in anketiranci je 40:60. V projekt je vključenih največ anketirancev, starih od 30 do 45 let, ki predstavljajo potencialno jedro za strokovno in menedžersko vodenje podjetja v naslednjem obdobju. Ne glede na vključenost v projekt razvoja kadrov 85% anketirancev meni, da je vključitev v projekt pomembna za uspešno strokovno in menedžersko delo. Tako je bila potrjena hipoteza, da anketiranci ne glede na vključenost v projekt razvoja kadrov menijo, da je vključitev v ta projekt pomembna za uspešno strokovno in menedžersko delo. Anketiranci se nedvoumno zavedajo dejstva, da je skrb za njihov osebnostni in strokovni razvoj izrednega pomena tako zanje kakor tudi za podjetje.

Delovanje celotnega sistema izobraževanja, kadrovanja in razvoja kadrov ter sistema drugih ugodnosti, ki jih imajo zaposleni, se kaže v rezultatih vlaganj, ki učinkujejo v celoti posledično na uspešno poslovanje. Očitno pa se kot rezultati vlaganj v kadre kažejo v boljši strokovni usposobljenosti, napredovanju, notranji skladnosti, pripadnosti zaposlenih ter medsebojnem zaupanju in zaupanju v vodstvo podjetja.

STROKOVNA USPOSOBLJENOST

Med najpomembnejše rezultate vlaganj v kadre prav gotovo sodi boljša strokovna usposobljenost. Anketiranci poudarjajo, da je izobraževanje v okviru Krkinega izobraževalnega centra povečalo njihovo strokovno usposobljenost (68%). Pri tem jih 85% poudarja svojo osebnostno rast, 66% uporabnost pridobljenega znanja v praksi, 16% pa jih je predlagalo določene strokovne rešitve pri delu. Kar dve tretjini anketiranih sta pripravljeni sprejeti strokovno odgovorne naloge, pri čemer izstopajo najmlajši. Preverjanje je potrdilo hipotezo, da izobraževanje in usposabljanje prispeva k večji strokovni usposobljenosti in pripravljenosti za

prevzem nalog vodenja na strokovnem področju.

Skrb za strokovno usposabljanje spodbuja tudi k podiplomskemu študiju; 33% anketirancev podiplomsko študira, od tega kar 52% starih do 30 let. Očitno je, da se prihajajoča mlajša generacija zaveda nujnosti nadaljnjega izobraževanja in usposabljanja na različnih področjih ter tudi dejstva, da v bodočnosti za uspešno delo ne bo dovolj imeti le visoko izobrazbo.

NAPREDOVANJE

Napredovanje in prevzem odgovornih nalog je najtesneje povezano z izobraževanjem in usposabljanjem, vendar večina (39%) anketirancev meni, da je to bolj odvisno od vodij in direktorjev. Tretjina je že prevzela odgovorne strokovne naloge, medtem ko jih je pripravljeno prevzeti tako nalogo kar 80%, čeprav niso vsi prepričani, da bi to zmogli. Pri tem pa jih je 69% prepričanih, da je za napredovanje potrebno usposabljanje, vendar mora biti to povezano s konkretnim delom; 46% anketirancev meni, da obstajajo velike možnosti za napredovanje v podjetju. Dinamika napredovanja v podjetju je dobra, predvsem po oceni mlajših anketirancev, medtem ko je 34% prepričanih, da sektorji ne storijo dovolj za njihovo napredovanje. Letno sicer napreduje tretjina vseh delavcev v podjetju. Dinamika napredovanja ni odvisna od dinamičnosti sektorja, razen v začetku, ko v sektorju za raziskave in razvoj ter v sektorju za marketing napredujejo praktično vsi, v drugih sektorjih pa je teh, ki še niso napredovali, do 8 %. Tako ni bila potrjena hipoteza, da je napredovanje delavca odvisno od dinamičnosti sektorja, v katerem dela. Potrjena pa je bila hipoteza o nujnosti izobraževanja in usposabljanja za napredovanje in dejanskega napredovanja. Pokazalo se je, da je napredovanje občutljivo področje medsebojnih odnosov in delovanja. Predvsem so pri tem izrazite zelo različne ocene in stališča anketirancev, kar v veliki meri pogojuje osebné izkušnje na tem področju.

PRIPADNOST PODJETJU

Pripadnost podjetju se kaže kot splet več dejavnikov, ki vplivajo na odnos zaposlenih do podjetja. V prvi vrsti je pomembna ocena anketirancev, da podjetje dovolj skrbi za njihov strokovni in osebni razvoj. 48% jih ocenjuje, da skrbi za oboje in 35% jih meni, da skrbi dovolj za izobraževanje, premalo za razvoj. Mnenje anketirancev o pripadnosti smo izmerili na treh točkah, in sicer na deklarativni ravni, odločitvi o ponovni zaposlitvi in odločitvi za zaposlitev v drugem podjetju v primeru krize. Na deklarativni ravni je pripadnih 76% anketiranih, v primeru ponovne zaposlitve bi jih Krko ponovno izbralo 59% in v primeru krize bi jih v Krki ostalo 63%. Opazen je nižji rezultat pripadnosti pri dejanskem ravnanju. Potrjena je bila teza, da je stopnja pripadnosti odvisna od delovne dobe posameznika v podjetju, saj je skupina anketirancev z nad 10 leti dela v podjetju izrazila pripadnost v 80% in le v 56% v skupini s 5 do 10 let delovne dobe. Ocenimo lahko, da bi bil skupni rezultat pripadnosti podjetju v primeru idealnega vzorca populacije še nekoliko višji. Stopnja pripadnosti podjetju je sicer relativno visoka, vendar notranje diferencirana. Vsakakor pa je v obeh primerih večinsko pozitivna. Tako je bila potrjena hipoteza, da celotna skrb podjetja za delavce vpliva na pripadnost zaposlenih podjetju. Ob morebitni ukinitvi možnosti izobraževanja bi 53% anketirancev imelo negativen odnos do podjetja, 11% bi jih razmislilo o novi zaposlitvi. Vendar to ni spre-

menilo njihovega odnosa pripadnosti podjetju. Očitno ni mogoče le na osnovi enega, čeprav zelo pomembnega ravnanja podjetja, spremeniti odnosa pripadnosti podjetju. Verjetno gre pri tem za globlji odnos posameznika do podjetja. S tem je bila zavrnjena hipoteza, da bi zaradi ukinitve možnosti izobraževanja in usposabljanja spremenili svojo pripadnost podjetju, vendar pa so se jasno izrazili, da bi zaradi tega spremenili odnos do podjetja. Torej bi verjetno šele več podobnih ukrepov vplivalo na spremembo pripadnosti podjetju.

MEDSEBOJNI ODNOSI

Medsebojni odnosi reprezentirajo stanje notranje skladnosti med različnimi skupinami zaposlenih v podjetju. Demokratičnost v podjetju anketiranci ocenjujejo pozitivno, saj le 4% menijo, da odnosi niso demokratični. Največ (62%) jih ocenjuje, da so odnosi v podjetju različno demokratični glede na nadrejenega. Analizirani odnosi med posameznimi skupinami kažejo na visoko povprečno oceno teh odnosov, ki so po oceni anketirancev slabi le pri 2% med delavci, 5% med delavci in nadrejenimi, 11% med vodji in direktorji, 19% med vodstvom podjetja in delavci in 19% med delavci ni direktorji. Potrjena je bila hipoteza, da usposabljanje s področja vodenja in medsebojnih odnosov vpliva na stanje medsebojnih odnosov in vodenja ter tudi na uporabljanje novih spoznanj v medsebojnih odnosih, še posebej pri reševanju medsebojnih napetosti.

K takim odnosom prispevajo tudi usposabljanja in izobraževanje s področja medsebojnih odnosov v podjetju in izven njega. Dve tretjini udeležencev meni, da so ti izobraževalni programi praktično uporabni. Prav zato je 62% udeležencev izobraževanja pri svojem delu spremenilo določena ravnanja s sodelavci, 29% se je pogovorilo s sodelavci in 20% jih je uvedlo nove metode dela. Pri tem izstopajo vodstveni in starejši delavci. Med zaposlenimi je vrsto napetosti, ki niso take narave, da bi motile delovne odnose, in kar 80% teh napetosti anketiranci rešujejo sami, 18% napetosti pa ostaja nerazčiščenih. Te so očitno rezultat pozitivne napetosti, ki mora obstajati v kreativnem vzdušju, in le v majhnem obsegu vplivajo na celotno sliko medsebojnih odnosov v podjetju.

ZAUPANJE V VODSTVO PODJETJA

Zaupanje v vodstvo podjetja je odraz Krkinih celotnih aktivnosti pri uspešnosti poslovanja pa tudi prizadevanj za skladno delovanje in medsebojne dobre odnose in zaupanje med zaposlenimi. Anketiranci so potrdili visoko participacijo pri različnih ugodnostih, ki jim jih nudi podjetje; 88% jih meni, da so te ugodnosti večje kot pri drugih podjetjih. Prav tako jih 88% ocenjuje, da vodstvo podjetja skrbi za boljše delovne pogoje in ugodnosti zaposlenih. Dve tretjini anketirancev meni, da ugodnosti, ki jih ima vodstvo podjetja, niso prevelike, 30% pa, da so te ugodnosti premajhne. Po lastninjenju bi vodstvu podjetja ponovno v celoti zaupalo vodenje podjetja 60% anketirancev, nekaterim iz vodstva pa še dodatnih 12%. Razmerje odgovorov je podobno kot pri ocenah pripadnosti podjetju. Več zaupanja v vodstvo podjetja je med starejšimi delavci z več delovne dobe v podjetju. V celoti pa je bila kljub tem ugotovitvam potrjena hipoteza, da celotna skrb za delavce spodbuja zaupanje v vodstvo podjetja. To se še posebej kaže v oceni ugodnosti, ki jih imajo zaposleni in vodilni, saj gre za

Literatura:

Armstrong, Michael (1993a): Human Resource Management - strategy & action, Kogan page, London.

Beer, Michael (1984) : Managing Human Assets, The free Press, New York.

Bevc, Milena (1991): Družbenoekonomski pomen in financiranje izobraževanja - zlasti izobraževanja odraslih, Pedagoški inštitut pri Univerzi v Ljubljani, Ljubljana.

Devanna, M, Anne; Fombrun, J. Charels; Tichy, M. Noel (1984): A Framework for Strategic Human Resource Management, London.

Kavčič, Bogdan (1993): Kadrovska prenova podjetja. Organizacija in kadri, št. 6, str. 366 - 377, Kranj.

Nadler, Leonard; Nadler Zeace (1989): Developing Human Resources, Third Edition, Jossey - Bass Publishers, San Francisco, London.

Rozman, Rudi; Kovač, Jure; Koletnik Franc (1993): Menagement; Gospodarski vestnik, Ljubljana.

Svetlik, Ivan (1994): Slovenski kadrovski potencial - možnosti in izkoriščenost, Kadrovski dnevi 94, Portorož.

Tavčar, Mitja (1988): Vplivi okolij, zlasti kulture notranjega okolja na politiko organizacije in delo poslovnih delavcev. Organizacija in kadri, št. 3-4, Kranj.

Willke, Helmut (1993): Sistemska teorija razvitih družb, Znanstvena knjižnica, Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

očitno skladnost ravnanja vodstva in prej premalo kot preveč ugodnosti za vodstvo podjetja.

Zaupanje v vodstvo je povezano tudi s sistemom nagrajevanja in informiranja. Za razliko od dobrih ocen stanja na področju vlaganj v kadre anketiranci kritično ocenjujejo sistem nagrajevanja. Podobno kritične ocene so anketiranci izrekli o sistemu informiranja v podjetju.

Podjetje mora ob teh ugotovitvah skrbno proučiti predvsem tiste rezultate raziskave, ki kažejo na določene nedoslednosti in slabosti ali pa preveliko togosti posameznih podsistemov.

Krka se očitno zaveda pomena srednje generacije v podjetju v starosti od 30 do 45 let, še posebej starih od 30 do 35 let. Deležni so intenzivnih vlaganj v njihov osebnostni in strokovni razvoj. Dejstvo pa je, da zato mlajši ne izražajo večje, temveč manjšo pripadnost podjetju kot starejši delavci. To stanje je podobno kot v zahodni Evropi, ko se taki kadri obnašajo izrazito tržno. Podjetje jih zanima, dokler je uspešno in v njem sami dosegajo lastne cilje in ambicije. So bistveno manj pripadni podjetju in bodo v primeru težav podjetja hitro poiskali novo delovno sredino. Seveda mora biti podjetju interes, da vlaga v svojo kadrovske graditev racionalno in iztrži maksimalno. To pomeni, da je potrebno oblikovati sistem, ki bo omogočal tudi v kriznih razmerah ohraniti najboljše kadre, ki bodo lahko odločilno prispevali k uspešnosti poslovanja. Opisano stanje je potrebno upoštevati kot dejstvo tudi pri načrtovanju razvoja kadrov. Na drugi strani pa se stopnja pripadnosti in zaupanja v podjetje in vodstvo večja z daljšo delovno dobo v podjetju, ko delavci postajajo tržno manj zanimivi. Podjetje mora te ugotovitve upoštevati tako pri vlaganjih kakor tudi vodenju kadrovske politike. Pri tem gre za delavce, ki imajo pred sabo še dolgo delovno dobo, zato bi morali tudi vlaganja v te kadre prav tako skrbno načrtovati, še posebej, ker je njihova predanost podjetju bistveno večja kot pri najmlajših zaposlenih.

SKLEP

Raziskava o vlaganjih v kadre v Krki je potrdila, da podjetje to ne poudarja le deklarativno, temveč je izgradilo sistem, ki zagotavlja tak razvoj lastnih kadrov, ki so in bodo sposobni zagotoviti nastopanje in spopadanje s konkurenco na svetovnih farmacevtskih tržiščih. Z dolgoročno zastavljeno kadrovske politiko vseskozi dviguje izobrazbeno raven zaposlenih, ki pa ni le plod novospregletih visokostrokovno usposobljenih delavcev, temveč notranjega sistema vlaganja v strokovni in osebnostni razvoj vseh zaposlenih v podjetju. Z izvajanjem izobraževanja in usposabljanja se je dvigovala tako strokovnost kot tudi sposobnost timskega dela, vodenja in zaupanja med zaposlenimi in v vodstvo podjetja.

DELO ŽENSK MED NOB NA SOCIALNEM PODROČJU

Socialne razmere v Sloveniji pred 2. svetovno vojno in med njo

V predvojni Sloveniji socialne razmere niso bile rožnate, zadnja leta pred vojno pa so postajala vse slabše. Draginja je bila vse večja, naraščale so predvsem cene osnovnih živil, medtem ko so se delavske plače celo zniževale. Povečevala se je tudi brezposelnost. Socialno zavarovanje ni bilo popolno, nekatere skupine delavcev, kot denimo služinčad in posli, sploh niso imeli nobenega zavarovanja. Množilo se je število beračev in njihova beda. Ni čudno, da je bilo v jeseni leta 1940 v Ljubljani in okolici več demonstracij proti druginji. Demonstriralo je predvsem veliko žensk pod geslom: "Otroci so lačni, dajte nam kruha!" Časnikar Slovenskega naroda pa v začetku leta 1941 ugotavlja: "Beračenje je najznačilnejši prilastek današnjega dne..."¹

Državnega sistema socialnega varstva tedaj pravzaprav ni bilo, kar je bilo sociale, je bila omejena na mesta. Za pomoč socialno ogroženim so skrbele najrazličnejše organizacije, bodisi cerkvene (v tedanji Sloveniji jih je delovalo devet) bodisi civilne (od različnih oblik samopomoči, kot so bile bratovske skladnice, do društev kot RK, društvo za pomoč revnim otrokom itd.). Sredstva so dobivala delno od države, večino pa z raznimi nabirkami, z dobrodelnimi prireditvami in iz prostovoljnih prispevkov. Seveda je bilo sredstev vedno premalo, po neki oceni je komaj osmina socialno ogroženih in pomoči nujno potrebnih dobivala socialno pomoč.² Da je bila stiska velika, kaže dejstvo, da so zbiralno akcijo "Zimska pomoč", ki je bila organizirana pozimi 1938/39 "za oskrbo ubogih" v Ljubljani, leta 1940/41 izvedli že v vsedržavnem, jugoslovanskem merilu. Zadnje mesece pred izbruhom vojne so se razmere poslabšale posebej v mestih, saj je pričelo primanjkovati hrane; pojavile so se špekulacije s hrano, premožnejši so si naredili zaloge, revnejši pa so ostali praznih rok, uveden je bil obvezni odkup in živilske karte.

Takšne so bile razmere, ko je Slovenijo doletela okupacija in razdelitev. Odslej ne moremo več govoriti o slovenskih razmerah, ker je bilo stanje v posameznih delih zelo različno. Glede socialnega varstva bi lahko rekli, da so okupatorske oblasti uvedle celo večji red, kot je bil poprej: socialno zavarovanje, družinske oz. otroške doklade, javna dela v italijanski oz. obvezna zaposlitev v nemški okupacijski coni so imeli za cilj preskrbo vsega prebivalstva. Seveda pa v vojnih razmerah sistem ni deloval tako, kot je bil zamišljen. Tako v madžarski kot v nemški okupacijski coni je bil takoj uveden režim okupacijske države, tudi glede socialne politike. Slovenske ustanove so bile razpuščene, tudi organizacije, ki so prej skrbele za socialno pomoč prebivalstvu. V italijanski okupacijski coni pa je bilo preoblikovanje bolj postopno, toda do konca leta 1941 je bil sistem že preoblikovan po italijanskem zgledu. Uvedeno je bilo neke vrste državno skrbstvo, ustanovljena sta bila Pokrajinska zveza za zaščito mater in otrok (socialna pomoč družini) ter Pokrajinski podporni zavod (socialno skrbstvo odraslih) z odbori po občinah. Dobrodelnost in zbiranje sredstev mimo države sta bili prepovedani, zato je zamrla večina človekoljubnih

1 Slovenski narod. 3.2.1941

2 Tone Kikelj, Socialno življenje medvojnje Ljubljane 1941-1945, razprava. V Katalogu k razstavi Slovenska narodna pomoč v okupirani Ljubljani 1941-1945, izdal Mestni odbor medvojnega aktiva OF, Ljubljana 1995, str. 45

organizacij in tudi akcija Zimska pomoč. Tudi cerkvene dobrodelne organizacije so postajale nekako odveč, saj so socialno pomoč vse bolj prevzemale v roke neposredno župnije in leta 1942 ustanovljena Škofijska dobrodelna pisarna.

Ko je po kapitulaciji Italije tudi upravo tega dela Slovenije prevzela Nemčija, je pustila veljati dotedanji sistem. Pač pa je bila obnovljena akcija Zimska pomoč, preoblikovana po zgledu nemške Socialne pomoči s plačanim osebjem in pod okriljem Pokrajinskega podpornega zavoda.

Socialno varstvo v sklopu narodnoosvobodilnega gibanja

Odločitev za uporabo leta 1941 ni pomenila samo vzeti v roke puške in oditi v gozdove, ampak tudi, da bo treba zbrati orožje in opremo za vojsko, jo prehraniti in obleči; pomenila pa je tudi, da bo treba nekako poskrbeti za vse civiliste, ki so zaradi te odločitve ostali brez rednikov in ki jim okupacijske oblasti niso zagotavljale preživetja.³ Naloga je bila velikanska, skoraj nemogoča.

Vodstvo Osvobodilne fronte se je naloge lotilo na edini način, ki je lahko prinesel uspeh; naslonilo se je na nacionalna čustva ljudi, ki so bila prizadeta spričo okupacije in razkosanja države. Od vsega začetka je nastopalo kot vseslovensko gibanje, ki je ne glede na trenutne razmere nagovarjalo vse Slovence in na ta način krepilo občutek nacionalne solidarnosti. Gradilo je na samoiniciativnosti in iznajdljivosti ljudi, zato ni postavljalo togih organizacijskih shem, ampak gibljivo in spremenljivo organizacijo, ki se je lahko prilagajala različnim razmeram. Le tako je lahko praktično čez noč nastala organizacijska mreža socialne pomoči, ki je po načelu samooskrbe - zavezniška pomoč je začela prihajati šele kasneje - preskrbela tako vojsko kot socialno ogrožene civiliste. To delo je še toliko bolj občudovanja vredno, ker je vse skupaj teklo ilegalno, v razmerah, ko je bilo celo prispevanje, kaj šele zbiranje prispevkov, lahko celo življenjsko nevarno, in če povemo, da je bilo skoraj v celoti prepuščeno ženskam. V sistemu socialne pomoči med NOB so delali ljudje iz različnih slojev in starosti: večina pa je bila žensk. Tè v Sloveniji pred vojno niso imele niti volilne pravice, njihov javni položaj je izhajal iz domneve, da so pohlevne in podrejene: naenkrat pa so se spremenile v odločne in iznajdljive organizatorke, političarke, voditeljice, bojevnice.

Med sklepi vodstva OF na osnovi katerih se je oblikoval sistem socialnega varstva med vojno, so najpomembnejši:

– odloka o narodnem davku in o posojilu svobode, ki ju je izdal Izvršni odbor Osvobodilne fronte (IOOF) 16. septembra 1941 in s katerima je predvidel zbiranje gmotnih sredstev za podporo uporu⁴;

– Navodilo o izvrševanju Odloka o postavitvi narodne oblasti (27. maj 1942), s katerim je narodnoosvobodilnim odborom, ki so se volili na osvobojenih ozemljih kot organi nove oblasti, določil naloge, med drugim tudi socialno pomoč ljudem, posebej žrtvam fašističnega nasilja ter družinam padlih partizanov;

– Okrožnica o organiziranju slovenske narodne pomoči (20. januarja 1943), s katero je bilo vsem odborom OF naloženo, naj zadolžijo po enega člana, ki bo odgovoren za razvoj Slovenske narodne pomoči (SNP), v organizacijo le-te naj bi (tako okrožnica!) organizirali predvsem ženske in mladino;

– Odlok o ustanovitvi Odseka za socialno skrbstvo pri Slovenskem narodnoosvobodilnem svetu (19. april 1944), ki mu je sledilo ustanavljanje odsekov za socialno skrbstvo pri vseh narodno-

3 Z uredbo visokega komisarja za Ljubljansko pokrajino junija 1942 se je politično sumljivim državnim uslužbencem in upokojemcem lahko ustavilo izplačevanje prejemkov. Pri organizaciji Zimske pomoči leta 1943 se je izrecno določilo, da jo prejmejo le tisti, "...ki so podpor res vredni in potrebni." Podatki iz cit. razprave T. Kiklja

4 Po podatkih iz raziskave Socialno skrbstvo med NOB in v povojni izgradnji, ki jo je opravil Tone Kikelj s sodelavci, so Ljubljanci v letu 1942 vplačali 5.900.000 lir davka ter 12.000.000 posojila, kar je bilo več, kot je znašal uradni davek.

osvobodilnih; ti odseki, ki so bili zametki upravnih organov za socialno skrbstvo, so prevzeli naloge, ki jih je prej opravljala SNP. Kot rečeno, pa je bila organizacija ves čas gibljiva: če ni bilo odbora SNP, je delo opravljal odbor OF ali skupine, posamezni aktivisti; kasneje pa tudi aktivni Slovenske protifašistične ženske zveze (SPŽZ) in Zveze socialistične mladine (ZSM), organizacije Rdečega križa itd. Kjer so delo uradno prevzeli, so se morali še vedno zanašati predvsem na pomoč aktivistk iz SPŽZ, ZSM in RK.

Organizacija socialne pomoči med vojno

Največ socialnih aktivnosti med NOB je potekalo pod okriljem organizacije Ljudske pomoči, ki se je leta 1943 preimenovala v Slovensko narodno pomoč. (V nadaljnjem tekstu uporabljam kratico LP-SNP). Ta je nastala iz nekdanje partijske Rdeče pomoči. Leta 1939 so ustanovili Pokrajinski odbor LP, ki se je po okupaciji preimenoval v Glavni odbor in se konstituiral po koalicijskem načelu; ustanovljeni so bili pokrajinski odbori za Štajersko, Gorenjsko, Koroško in Primorsko. Razmere so bile takšne, da je do leta 1943 živahno delovala predvsem LP v Ljubljani; od leta 1943 pa se je, preimenovana v SNP, bolj razvila tudi drugje, posebej na Primorskem in Gorenjskem.

Najbolj razvejena je bila LP-SNP v Ljubljani. Tu je delo vodil Okrožni odbor, povezan z mrežo rajonskih, četrtinskih in uličnih odborov; delovali pa so tudi odbori po tovarnah, posebej so bili organizirani odbori po nekaterih poklicih (npr. železničarji, pravniki, zdravniki, učitelji...). Število odborov se je neprestano spreminjalo in se prilagajalo razmeram. Sprva so bili ti odbori organizirani vzporedno z odbori OF, avgusta 1941 pa so se vključili v obstoječo organizacijo OF tako, da je bil poslej pri vsakem odboru OF en član odgovoren za delo LP in je hkrati vodil vzporedni odbor LP. Kot rečeno, je bila organizacija leta 1943 preimenovana, da bi tako poudarili, da ni več le organizacija za uporniški del naroda, pač pa da je zajela tudi tiste Slovence, ki so pripravljene podpirati žrtve fašističnega nasilja tudi zgolj iz humanitarnih razlogov.

LP-SNP je imela različne naloge in je bila organizirana v sektorje, komisije itd.; seveda pa je bila tudi ta organiziranost gibljiva, večinoma so isti aktivisti opravljali delo na več področjih, poprijeli za delo povsod, kjer je bilo treba. Danes je videti presenetljivo, kako so se ženske v hipu samoiniciativno znašle in organizirale pomoč, čim se je pokazalo, da je potrebna.⁵

LP-SNP je skrbela zlasti za zbiranje vseh vrst pomoči, tako za vojsko kot za pomoč prebivalstvu. Zbirali so denar, hrano, obleko, sanitetni material... Zbrano so evidentirali in shranili po skladiščih, ki jih je bilo nešteto in so se neprestano menjavala. Socialna pomoč je tekla po načelu samooskrbe: odbor na nižji ravni je z zbranimi sredstvi najprej pokrival lastne potrebe, višek pa oddal odboru na višji ravni. Tako zbrana sredstva so se nato spet delila nazaj do odborov na nižjih ravneh, ki sami niso mogli zbrati dovolj. Zbiranje je bilo stalna naloga, poleg tega pa je bilo mnogo posebnih zbiralnih akcij. Naj naštejem nekatere: zbiranje pod geslom "od šivanke do tanka", v kateri je LP v Ljubljani od začetka vojne zbirala dobesedno vse, kar se je dalo porabiti; zbrane so bile ogromne količine materiala za vojsko⁶ in tudi za socialno pomoč. Jeseni 1942 so v posebni akciji v Ljubljani zbirali pomoč za Gubčevo brigado; nabralo se je za dva vagona blaga.⁷ Pozimi

5 Npr. izjava Pavle Mencej - Mete: "Ko so začeli Nemci po kapitulaciji Italije prevažati slovenske zapornike iz Italije v Nemčijo, smo hitro zvedeli, da se transporti ustavljajo v Šiški. S Tončko Tušar in Kati Vrhovc smo hitro organizirale hrano in pijačo... K vsakemu transportu smo znosile polne košare hrane in pijače..." Citirano po Zborniku Slovenke v narodnoosvobodilnem boju, I., str. 219

6 7. oktobra 1942 je E. Kardelj poročal Titu: "...vsak teden smo poslali iz Ljubljane po nekoliko vagonov blaga za partizane..." Citirano po že omenjeni razpravi T. Kiklja, str. 64

7 Po pričevanju Marice Čepe, povzeto po cit. Zborniku I., str. 492

1942 so v posebni akciji nabirali rjuhe, iz katerih so ženske krojile kamuflažne plašče za borce in obveze. Decembra 1942 in marca 1943 je tekla t.i. zlata akcija - Ljubljanci so prispevali nakit in druge zlate predmete. Organizirali so tudi akcijo za zbiranje smuči pa koles... Leta 1943, v tedaj že izčrpani Ljubljani, je LP-SNP v akciji za pomoč zapornikom in internirancem zbiral hrano "po žličkah". Znano je več velikih akcij na Primorskem: aktivni SPZZ in ZSM so od 8. februarja do 8. marca 1943 organizirali posebno zbiralno akcijo za partizanske bolnišnice; aktivni žensk so posebej zbirali darilca, s katerimi so ob raznih praznikih, za božič, veliko noč, 8. marec, 27. april itd. obdarile ranjene in bolne partizane. Gorenjski aktivni SPZZ so pomladi leta 1944 vodili veliko zbiralno akcijo hrane za pomoč internirancem v taboriščih. V Beli krajini so ženske poleti 1943 organizirale veliko akcijo zbiranja hrane in obleke za partizane in posebej za partizanske bolnišnice. Od 20. oktobra do 20. novembra 1944 je po vsej Sloveniji tekla zbiralna akcija "Vse za našo vojsko", ki jo je vodil RK. Verjetno je bilo takih in podobnih akcij še mnogo več, pa mnoge niso nikjer zabeležene. Poleg zbiranja so ženske marsikje organizirale tudi izdelavo različnih stvari za vojsko ali za pomoč civilnemu prebivalstvu: aktivni žensk so pogosto imeli naloge: organizirati pletenje rokavic in nogavic za borce, iz rjuh skrojiti obveze za partizanske bolnišnice, organizirati pranje perila... pa vse do posebnih delovnih čet, ki so jih sestavljale žene in dekleta in so pomagale obdelovati zemljo družinam, ki so ostale brez delovnih moči...

LP-SNP je posebej skrbela za zapornike in internirance. V Ljubljani je bil oblikovan poseben sektor za zapornike. Pri okrožnem odboru LP sta bili ena ali dve članici zadolženi za posamezen zapor, vsaka je imela šest do deset pomočnic.⁸ Ne glede na vse težave so jetniki v ljubljanskih zaporih ves čas vojne dobivali pomoč, predvsem hrano. Enako je bila organizirana skrb za internirance, ki so jim pošiljali pakete, pri čemer so uporabili različne legalne in ilegalne poti.⁹ Pošiljanje paketov v taborišča je bilo organizirano tudi v mnogih drugih krajih. LP-SNP je pomagala svojcem, ki sami niso imeli sredstev, da bi taboriščnikom pošiljali pakete ali pa je svojim aktivistkam posredovala naslove ljudi v taboriščih, za katere so potem le-te pripravljale in pošiljale pakete. Ženske iz bližnjega Tržiča so organizirale tudi pomoč internirancem v taborišču Podlublje.¹⁰ Omeniti je treba tudi, da so neke vrste "socialno" organizirali tudi taboriščniki in zaporniki sami med sabo, tako da so vsaj malo pomagali najslabotnejšim.

LP-SNP v Ljubljani je imela na skrbi tudi preskrbo ilegalcev, posebej pa še skrb za otroke - ilegalčke. Kako vestne so bile ženske, ki so skrbele za te otroke, pove podatek, da nobenega "ilegalčka" niso odkrili in da so vsi razen enega preživeli vojno.¹¹

LP-SNP je tudi podpirala socialno ogrožene družine, bodisi z denarnimi podporami¹² ali s hrano, obleko itd., kratka, s tistim, kar je bilo zbrano v nabiralnih akcijah, dokler te naloge niso prevzeli novoustanovljeni odseki za socialno skrbstvo.

Po ukinitvi odborov LP-SNP, ko so odgovornost za socialno varstvo prevzeli odseki za socialno skrbstvo pri narodnoosvobodilnih odborih so aktivni žensk še vedno ohranili pomembno vlogo pri zagotavljanju socialne pomoči. Tudi ko je bila vojna že končana, so jim bile naložene odgovorne naloge: socialna pomoč pri repatriaciji, ko so morale organizirati sprejem, prehrano in prvo pomoč za ljudi, ki so se vračali iz internacije, izgnanstva ali ujetništva, in nato skrb za begunske otroke iz Bosne. Tudi sicer so

8 V okviru ljubljanske LP-SNP so bile za zapornike posebej zadolžene Emica Ahlin, dr. Zorka Šlebinger, Marija Kosovel, Pia Vavpotič-Konjar ter Ančka Sotlar-Frida. Povzeto po izpovedih iz citiranega zbornika.

9 Tako je, denimo, ljubljanski trgovec Tanko v Italijo vozil pakete za internirance, iz Italije pa zelenjavo. Citirano po cit. razporavi T. Kiklja, str.84

10 Izpoved Mici Mally: "...Pridobila sem Romihovo in pričeli sva organizirati pomoč internirancem. Obšla sem tržiške trgovce in mesarje in pričeli so dajati živež, obleke, cigarete in milo..." Citirano po zapisu v Zborniku II., str. 90

11 Za ilegalčke je najprej skrbela Ada Krivic-Dekval, nato pa Ana Zisherl, ki so ji pomagale Minka Sodja, Milena Sušnik, Natalija Ulrich-Lavrič in njena hči Vanda. Podatki iz cit. razprave T. Kiklja.

12 Po podatkih, ki jih v omenjeni razpravi navaja T. Kikelj, je bilo iz sredstev LP-SNP proti koncu vojne izplačano mesečno po milijon lir za podpore otrokom in družinam.

Marija Cigale
DELO ŽENSK MED NOB NA
SOCIALNEM PODROČJU

ženske kot prostovoljke še nekaj let po vojni morale opraviti največji delež dela v socialnem varstvu.

DRUŽBENA VPRAŠANJA
Rast 5 - 6 / 1996

✓ Pavla Jerina Lah,
Zora Stritar
Konjajev

DEJAVNOST ŽENSK V VOJAŠKI IN CIVILNI PARTIZANSKI SANITETI TER V POVOJNIH LETIH

Po podatkih o udeležbi žensk v partizanski saniteti moramo poznati nekatere značilnosti, ki so bile bistvene posebnosti partizanskega zdravstva. Te so oblikovale in odlikovale zdravstveno osebo.

Prva značilnost je bila visoka zavest zdravnikov, medicincev, medicinskih sestra in bolničarjev, ki so se prostovoljno odločili za odhod v partizane. Mnogi niso bili kompromitirani in celo manj ogroženi kot ostali prebivalci.

Junija 1941 je bil ustanovljen petčlanski Zdravniški matični odbor Osvobodilne fronte, ki je imel predvsem nalogo, da pridobi čimveč zdravstvenega osebja za sodelovanje v Osvobodilni fronti in za partizansko zdravstvo. Odbor je bil v zvezi z Glavnim poveljstvom partizanskih enot in z Izvršnim odborom OF. V prvem zdravniškem matičnem opdboru je bila do odhoda v partizane 1942 dr. Božena Ravnihar-Nataša. V ožjem sodelovanju z odborom sta bili dr. Božena Sernec in dr. Damjana Bebler. Dr. Sernačevo je italijansko sodišče že leta 1941 obsodilo in odpeljalo v Italijo. Tudi dr. Beblerjeva je bila odpeljana v konfinacijo v Italijo. V zdravniškem matičnem odboru je od leta 1942 do odhoda v partizane jeseni 1943 delala dr. Ruža Germ-Šegedin, dr. Tatjana Zalokar pa je od takrat in do osvoboditve delovala predvsem pri zbiranju zdravil in sanitetnega materiala za partizansko saniteto. Dr. Štefka Divjak je od začetkov osvobodilnega gibanja opravila veliko nalog OF in bila aktivna v osrednjem odboru OF za zdravstvo v Ljubljani do osvoboditve.

Od 760 zdravnikov in 70 zdravnic, vpisanih v Zdravniško zbornico, je odšlo v partizane 170 zdravnikov (po podatkih dr. Valentija 229) in 23 zdravnic. Štiri so izgubile življenje: dr. Veruša Štolfa, dr. Marija Mogilnicka, dr. Dana Rotdajč in dr. Ruža Filipič-Šegedin.

Med 194 (Valenti 248) medicinci, ki so delali v partizanski saniteti, je bilo 50 medicink. Življenje so izgubile: Vilka Cenčič, Helena Drobnič, Vera Šlander, Lizika Jančar in Majda Vrhovnik.

V Sloveniji je tedaj delovalo kakšnih 50 medicinskih sester in kar 38 se jih je vključilo v partizansko saniteto. Med njimi je bilo pet žrtev. Med 50 farmacevtskimi delavci v NOV je bilo deset žensk. Po najnovejših podatkih, ki jih je zbral dr. Valenti, je bilo v partizanski saniteti 3.105 bolničarjev, od tega 1.586 žensk. Življenje bolničarjev je bilo najbolj ogroženo, saj so nudili pomoč ranjencem med bojem. Krvni davek je zahteval 293 žrtev.

Druga značilnost je bila, da so zdravstveni delavci morali opravljati naloge, ki so presegale njihovo izobrazbo in dotedanje izkušnje. Marsikateri bolničar je bil anesteziist in asistent pri operacijah, medicinci so opravljali delo zdravnikov, zdravniki so se prelevili v travmatologe, vojne kirurge in organizatorje sanitete v velikih vojaških enotah. Gradili so konspirativne postojanke, bolnišnice in jih vodili.

Vzeli med znanjem in nalogami je bilo potrebno hitro in učinkovito premostiti. Že v Ljubljani so bili organizirani tečaji za zdravnike in medicince, ki so jih vodili zdravniki, med njimi je

bilo pet zdravnic. Tečaji so bili iz prve pomoči in obvezovanja za medicinece in iz vojne kirurgije za zdravnike.

Bolničarski tečaji, tečaji za higienike in ustanovljeni sanitetni šoli 1943. in 1944. leta so le delno zadostili potrebe po znanju.

V letih 1944 in 1945 so bili organizirani teoretični in praktični tečaji za sanitetne oficirje.

Prva šola in pridobivanje strokovnih izkušenj je bilo ekipno delo, ki je tudi posebnost partizanske sanitete. Bolj usposobljeni so učili manj vešče in posredovanje znanja na tak način je bilo učinkovito.

Petnajst medicincev je odšlo v partizane že leta 1942. V letih 1942 in 1943 se je dotok naglo večal. 68 medicincev, med njimi 12 medicink, je delalo v vojaških enotah kot bolničarji ali sanitetni referenti. Sprva četni bolničar, nato bataljonski, brigadni sanitetni referent, član kirurške ekipe, organizator in vodja postojanke, tudi referent okrožij in vojnih področij je pot, ki so jo opravili medicinci, če so ostali živi.

V bolnišnicah in sanitetnih postojankah je delalo 54 medicincev, med njimi 17 medicink, ki so bile predvsem instrumentarke in zdravniške asistentke.

Življenje je izgubilo 54 bolničarjev, med njimi 5 medicink.

Zdravnice so v partizanski saniteti opravljale zahtevne in odgovorne naloge. Samostojno so vodile konspirativne bolnišnice, npr. na Primorskem znani legendarni zdravnici Franja in Pavla. Na čelu oddelkov v Kočevskem Rogu so bile zdravnice, dr. Ruža Germ-Šegedin in dr. Božena Ravnikar sta bili glavni upravnici Sloveske centralne vojno partizanske bolnice. Vseh bolniških enot je bilo od 1942 do 1945. leta - 121, v Kočevskem Rogu 23. Vseh ležišč je bilo 4320. Zdravilo se je 22.000 ranjencev, od 7475 so ohranjeni popisi bolezni.

V Rogu je otroška zdravnica dr. Božena Grosmanova ustanovila porodnišnico za noseče partizanke. To je nedvomno enkraten pojav v zgodovini gverilskega vojskovanja in dokaz skrbi za borke - matere in novorojence. Rodilo se jih je 53, smrtnost je bila med njimi manjša kot tedaj v ljubljanski porodnišnici.

Zdravnice in medicinske sestre so delovale tudi v bolnišnicah v južni Italiji, kjer so se zdravili ranjenci, bile so sanitetni referenti v begunskih taboriščih in partizanskem Dečjem domu.

Omeniti je treba, da je medicinska etika prežemala vse partizansko zdravstvo. Osebe je čutilo veliko odgovornost za zdravje borcev in bolnikov.

Posebnost v partizanski saniteti je bila tudi improvizacija, saj ni bilo na voljo najnujnejših pripomočkov. Improvizirali so nosila, opornice, proteze, sterilizacijo, izdelavo testnih lističev in sterilizacijo itn.

Ženske so se pogosto izkazale v improvizaciji z ročno spretnostjo in iznajdljivostjo.

Večino bremen so nosile ženske v civilnem partizanskem zdravstvu na osvobojenem ozemlju in ozemlju, ki ga je nadzoroval okupator. V civilni saniteti je delovalo 16 zdravnikov, tri medicinke, pet medicinskih sester in številne bolničarke, ki so bile v treh partizanskih bolnišnicah OF, vodile ambulate po vaseh in bile vključene v higienske ekipe, ki so po vaseh razkuževale in cepile prebivalstvo proti nalezljivim boleznim.

V partizanski saniteti so ženske s svojim delom, požrtvovalnostjo in znanjem pri opravljanju odgovornih nalog dokazale, da zmorejo hude napore in odgovorne naloge opraviti prav tako dobro kot moški tovariši.

Pavla Jerina- Lah
Zora Stritar-Konjajev
DEJAVNOST ŽENSK V
VOJAŠKI IN CIVILNI
PARTIZANSKI SANITETI TER
V POVOJNIH LETIH

Razcvet zdravstva po vojni

V vojni preizkušeno zdravstveno osebje je nadaljevalo delo pri izgradnji zdravstva, predvsem varstva žensk in otrok v osvobojeni in opustošeni domovini. Ustanovljena je bila popolna medicinska fakulteta, ki je vzgajala nove zdravnike. Število medicink se je večalo iz leta v leto, saj so ženske čutile, da so primerne prav za ta poklic, kar je celo porodilo strah pred feminizacijo medicine.

Pri Ministrstvu za zdravstvo Slovenije je bil ustanovljen oddelek za varstvo mater in otrok, ki ga je vodila dr. Božena Grosmanova. Po vsej Sloveniji so ustanavljali otroške oddelke pri splošnih bolnišnicah. Zidali so otroške bolnišnice in otroške dispanzerje pri zdravstvenih domovih z mrežo posvetovalnic. Po tovarnah in zadrugah so ustanovili jasli za otroke delavk. Zgrajene so bile številne porodnišnice in kar 98 odstotkov žena je rojevalo pod strokovnim vodstvom. Na oddelkih za novorojence so delale predvsem pediatriinje in neonatologinje, dobili smo otroško kliniko in mestno otroško bolnišnico, oddeke za intenzivno nego in zdravljenje ranjencev in otrok. Preko registra ogroženih otrok so odkrivali prizadete otroke, ki so jih obravnavali v posebnih vzgojnih zavodih in šolah. tudi šolska medicina pod vodstvom šolskih zdravnic je skrbela za zdravje šolarjev.

V 45 letih po osvoboditvi je varstvo žensk in otrok doseglo zavidljivo raven, kar se je pokazalo v občutnem znižanju smrtnosti porodnic in otrok, kar nas je po rezultatih približalo najrazvitejšim deželam.

Drugačen politični sistem, uvajanje kapitalističnih ekonomskih odnosov, privatizacija v medicini in zmanjševanje obsega zdravstvenega varstva vsega prebivalstva utegne ogroziti to sijajno, mukoma zgrajeno organizacijo varstva žensk in otrok. Prav ženske ne smemo dovoliti tega, saj se bo to še kako odražalo na zdravju naroda.

Slovstvo:

Gradivo o slovenski partizanski saniteti, Ljubljana 1979, Sekcija partizanske sanitete Slovenskega zdravniškega društva

Z Stritar-Konjajev, S. Gomzi in N. Starkl: Medicinci v narodnoosvobodilnem boju. Med. razgledi 4 1975

Institut za novejšo zgodovino: Faskikli 355/III, 356/I in 362/III.

Jože Kotar: OB KRKI, oglje, 1989

Jože Kotar: ERUPCIJA ALI IZBRUH RESNICE, akril - platno, 1993

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

V

RASTOČA
KNJIGA

SLOVENSKO ZNANJE IN TEHNOLOGIJA NA VRHUNSKI SVETOVNI RAVNI

Članek opisuje nastanek in razvoj slovenskega podjetja Metalna iz Maribora, ki je z nekaterimi doma razvitimi izdelki prodrlo v svetovni vrh. Opisan je njegov nekdanji izdelovalni program, stebri, na katerih je slonel njegov uspeh, njegove hude težave v prehodnem obdobju ter nova rast, ki daje veliko upanje za naprej.

Nastanek podjetja

Ko je bila na Dravi leta 1918 dograjena hidroelektrarna Fala, je ostala na tem gradbišču, kot običajno ob takih podvigih, delavnica za izdelavo jeklenih konstrukcij ter precej izdelovalnih pripomočkov. Tedanji domači denarni zavodi ter švicarski bančni konzorcij, ki je gradil omenjeno hidroelektrarno, so zbrali kapital ter prenesli stroje in delavnico na tezensko polje ob železniški progi Dunaj-Trst v bližini Maribora. Tu so osnovali novo podjetje z imenom Splošna stavbna družba, ki je uspešno delovalo ves čas med svetovnimi vojnami in je zaposlovalo do 326 ljudi, od katerih je bilo 240 delavcev v neposredni proizvodnji. Letna produkcija se je gibala med 600 in 2.600 tonami raznih konstrukcij za potrebe celotne države. Podjetje je tudi izvažalo (predvsem v Grčijo in Egipt).

Za današnji čas, ko v Sloveniji intenzivno iščemo načine lastnjenja, bo zanimiva še lastniška struktura podjetja, ki je bilo organizirana kot delniška družba z ustanovno vrednostjo delnic 10 milijonov takratnih dinarjev. Največji delničar ob ustanovitvi je bil inž. Rosshandler z Dunaja, ki je bil tudi generalni ravnatelj elektrarne Fala. Precej za njim so bili še: Ljubljanska kreditna banka, prof. Pilar, inž. Naeff, Schüssler, Monderer, Rottner, dr. Slokar, Jadranska banka in precej manjših. Posamezna delnica je veljala 400 din. Pri upravljanju družbe je predstavljalo 20 delnic en glas, tako da je imel najmočnejši delničar kar 20 glasov.

Med drugo svetovno vojno so Nemci tovarno zaplenili in priključili Kruppovemu koncernu. Dali so ji nemško ime ter jo usmerili za vojne potrebe. Leta 1943 so tu izdelali 4.200 ton konstrukcij, nakar je pričela izdelava naglo upadati.

Zagon po drugi vojni, prodor v svetovni vrh

Čas takoj po drugi svetovni vojni, ko je bilo na trgu veliko povpraševanja in malo ponudnikov, je kar klical po zmogljivih delavnicah in strokovnem osebju, ki bi bilo sposobno izdelovati težko kovinsko opremo. Čeprav so bile delavnice Splošne stavbene družbe od bombnih napadov močno poškodovane in precej strojev odpeljanih, so jo nekdanji delavci ter na novo zaposleni obnovili. Po nekaj preimenovanjih nekdanje družbe je leta 1954 prišlo do sedanjega imena Metalna, ki je nakazovalo proizvodno usmeritev. Kompleksnost njenih izdelkov pa naj bi zajel pridelek k imenu firme: Tovarna za investicijsko opremo in inženiring.

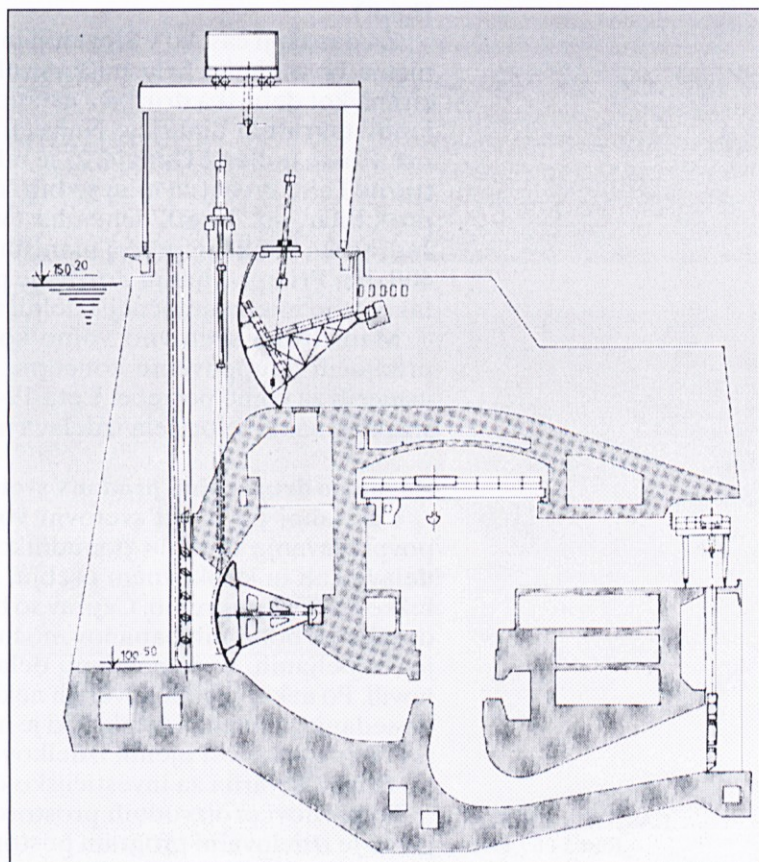
Po prenovi proizvodnih prostorov in nabavi manjkajočih strojev se je izdelovalni program postopoma širil ter letni obseg izdelave naglo povečeval in dosegel leta 1967 skoraj 19.000 ton. Tudi število zaposlenih se je povečalo na več kot 3.000, kar je bilo preveč,

prehitro in ne vedno v ravni črti s produkcijo. Vzporedno z zahtevnimi naročili, ki jih nekaj časa po vojni še ni bilo potrebno iskati, so ob starejših predvojnih strokovnjakih hitro pridobivali izkušnje in strokovno rasli tudi mlajši inženirji.

Izvoz je ponovno oživel leta 1954 in to v vrsto najbolj razvitih do zelo zaostalih držav. Na zunanjem trgu se je bilo potrebno strokovno in finančno spopasti z močnimi podjetji iz držav, kot so Nemčija, Japonska, Francija, Švedska... Spisek držav, kamor je Metalna izvozila vsaj enega ali več objektov, je do leta 1970 narasel na 39 in do leta 1989 na 65. Ugled podjetja, ki je slovelo kot izjemno kvaliteten in zanesljiv dobavitelj raznovrstne in zahtevne opreme, je močno narasel. Mnoge ugledne tuje firme so bile pripravljene z Metalno sklepati skupne posle v tretjih državah.

Izdelovalni program

Kaj se skriva za investicijsko opremo, ki smo jo nekoč znali meriti samo v tonah? Predvsem raznovrstno, poglobljeno in zaozkroženo znanje, ki je prinašalo zaposlenim dovolj dober zaslužek. Težka oprema, katere izdelavi se ni do danes odrekla nobena od starih (Velika Britanija, Francija, Nemčija, ...) niti novih industrijskih držav (Japonska, Južna Koreja, ...), je strokovno in kapitalsko izjemno zahtevna.

Podjetje je nastalo pravzaprav iz priročne delavnice hidromehanske opreme na gradbišču dravske hidroelektrarne Fala, zato je prav, da pride ta oprema prva na vrsto. Na prerezu skozi hidroelektrarno se vidijo predvsem zapornice velikih izmer, ki uravnavajo pretok vode skozi ali mimo turbinskih koles. Vodni tok, ki daje na posameznem agregatu 30 in več megavatov (MW) moči, je potrebno občasno zmanjšati in tudi ustaviti. Primerna zapornica z izmerami 10 krat 10 metrov in več se mora zoperstaviti sili 5.000 ton in tudi več, pri čemer mora skoraj stoodstotno tesniti! Več desettonske, včasih prek sto ton težake zaporni organ je potrebno pravilno oblikovati, da ne pride do rušilnih učinkov vode, ki teče ob spodnjem robu zapornice s hitrostjo 30 m/s in več in bi lahko ogrozila celotno elektrarno. Hidravlični valji, ki medsebojno sinhronizirano in v odvisnosti od delovanja vodne turbine premikajo posamezno zapornico, se danes vodijo računalniško.

Pri izkoriščanju večjih višinskih razlik je potrebno reko na primernem mestu zaježiti in vodo po cevovodu pripeljati do turbinskih koles oziroma zapornih organov pred njimi. Če ima hidroelektrarna več turbinskih koles, je potrebno tak cevovod predtem razcepiti tako, da je izgubljena energija zaradi cepitve in preusmeritve vodnih tokov čimmanjša. V posameznem cevovodu (danes njihovi največji premeri krepko presegajo 10 m) teče voda s hitrostjo preko 15 m/s. Zaustavljanje tako velike vodne mase povzroča udarne valove, ki so zaradi svojih dinamičnih učinkov lahko usodni ne samo za cevovod, temveč za celo dolino pod njim.

Ocenjujejo, da se danes v svetu porabi več kot 15 odstotkov vse energije za bližnji in daljni transport blaga in ljudi. Že na sliki 1 so shematsko prikazana dvigala, ki so namenjena za montažo in vzdrževanje turbinskih koles, električnih generatorjev in hidromehanske opreme. Iz oddelka za tovrstna dvigala je v Metalni hitro zrasla izjemno sposobna ekipa za najbolj zahtevne žerjave v ladjedelnicah, pristaniščih, železarnah in drugod. Med temi žerjavi je eden največjih žerjavov na svetu, ki lahko dvigne do 1.200 ton težke kose pri sestavljanju vrtnih ploščadi za nafto. Na svetu je

Slika levo: cevovod

Slika desno: kontejnerski žerjavi v
Bangkoku na Tajskem

danes morda šest ali sedem izdelovalcev dvigal za nakladanje in razkladanje zabojnikov na prekoceanske ladje in Metalna je še vedno med njimi. Več tovrstnih dvigal je do sedaj izdelala za koprsko pristanišče ter izvozila v Kanado, Gano, Avstralijo, Tajsko (samo v Bangkok 13), ZDA... Zelo zahtevna so kozičasta dvigala za ladjedelnice, kjer so nosilnosti tudi preko tristo ton pri razpetini 75 in več metrov. Prodana so bila v hrvaške ladjedelnice, Romunijo, Poljsko, Bangladeš in še kam.

Poleg zahtevnih dvigal za kosovni transport se je prej omenjena ekipa lotila opreme za dnevne kope in deponije premoga, kjer je zahtevnemu odkopnemu sistemu dodan zapleten sistem tračnih transporterjev za prekladanje premoga. Kombinacija dvigalne naprave in sistema tračnih transporterjev je bila uporabljena tudi za razkladanje rzsutih tovorov z ladij oziroma za nakladanje nanje.

Le dve vrsti dvigal izdeluje Metalna po tuji licenci (last nemške firme Liebherr). To so avtodvigala in velika gradbena dvigala. Predvsem pri prvih se domača ekipa že vključuje tudi v razvoj posameznih naprav skupaj z nemškim partnerjem.

K transportnim napravam moramo šteti tudi žičnice in vlečnice v smučarskih središčih. Ko se je ta šport v svetu in pri nas komaj razvijal, je imela Metalna lastno ekipo, ki je bila sposobna projektirati, konstruirati, izdelati in montirati vrsto zelo zahtevnih naprav na območju cele Jugoslavije. Predvsem zaradi dolgoročnih kreditov, ki jih sama kupcem ni mogla nuditi, se je s tega trga umaknila že kmalu po letu 1975.

Že pred drugo svetovno vojno je tedanja Splošna stavbena družba izdelala precej jeklenih mostov po državi. Med njimi leta 1935 tudi prvi popolnoma varjeni most v Jugoslaviji za železniški nadvoz v Zagrebu. Gradnja mostov se je ob pomoči tudi drugih jugoslovanskih projektantskih hiš nadaljevala tudi po drugi svetovni vojni. Zgrajeni so bili mnogi lepi mostovi v Sloveniji in Jugoslaviji, med njimi novi most čez reko Savo pri Kranju in tudi znani masleniški most, ki je bil v zadnji vojni na Hrvaškem zrušen v morje. Samo v letih 1958 in 1959 je bilo v Metalni izdelanih 137 jeklenih mostov za indijske železnice in dva velika mostova za Burmo.

Posebne tlačne posode za shranjevanje utekočinjenih plinov iz zraka so bile naslednji tehnološki izziv. Poleg težav z izbiro gradiva, trdnostnih in stabilnostnih zahtev je bilo potrebno zagotoviti visoko toplotno izolacijo. Ena od rešitev je visok vakuum v medprostoru dvoplaččnih tlačnih posod ter obese notranje posode, ki so kar najmanj toplotno prevodne. V Metalni je bilo izdelanih tudi zelo veliko drugih tlačnih posod in rezervoarjev raznih namenov in velikosti, ki so bili osnova širšega programa procesne opreme.

Izdelovalnega programa Metalne s tem še zdaleč ni konec. Tu je še oprema za železarne, valjarne in tekstilno industrijo, tu so livni karusli, žarilne peči, nosilna ogrodja velikih obdelovalnih strojev, industrijske hladilnice, regalna skladišča, industrijske in športne dvorane, nosilne konstrukcije za termoelektrarne, kmetijska mehanizacija, ladijski pokrovi, vojaška oprema in še marsikaj.

Izbor izdelovalnega programa je bil tako širok, da je v nekem obdobju novo vodstvo Metalne zahtevalo zožitev. To še toliko bolj, ker nekateri programi (predvsem tisti po tuji dokumentaciji) niso prinašali dovolj zaslužka in so postopno usihali.

Izdelovalne tehnologije, nadzor izdelave in montaža

Osnovni izdelki Metalne so sloneli predvsem na rezanju, varjenju, hladnem preoblikovanju ter na klasičnih odrezovalnih tehnologijah. Zaradi zahtevnih in močno obremenjenih nosilnih elementov (zmogljivi žerjavi, cevovodi velikih premerov in notranjega tlaka, velike tlačne posode in rezervoarji) so bila v Metalni že zgodaj uporabljena visokotrdnostna jekla. Tehnologija varjenja teh jekel je tako zahtevna, da so morali mnogokrat prav tehnologiji Metalne orati ledino pri iskanju ustrezne tehnologije. Pri tedaj najbolj obremenjenem tlačnem cevovodu na svetu za reverzibilno hidroelektrarno Bajina Bašta na reki Drini je bilo uporabljeno najnovejše japonsko visokotrdnostno jeklo. Tehnologije varjenja več kot 40 mm debele pločevine iz tega jekla niso upali predpisati Japonci, temveč so jo razvili metalurgi in fiziki Metalne, ki je potem izvajala vsa zahtevna dela na omenjenem cevovodu.

Varjenje najrazličnejših jekel, navarjanje velikih površin za različne končne zahteve ter obvladanje nevarnosti krhkega loma je Metalno uvrstilo ne samo v jugoslovanski temveč mnogokje v svetovni vrh. Izšolani pri varjenju najzahtevnejših jekel so sloveli tudi neposredni varilci. Znano je, da so bila varilcem iz Metalne na stežaj odprta vrata za zaposlitev po Evropi. Ob omejenem zaslužku v državi so mnogi tudi zares odšli.

Inženirji v Metalni so vedeli davno pred objavo standardov kakovosti iz serije ISO 9000, da morajo biti vse faze tehnološkega postopka preverjene. Neodvisni oddelek tehnične kontrole je rasel vzporedno z rastjo zahtevnosti izdelkov.

Metalna je imela tudi enkratno usposobljene ljudi za montažo na oddaljenih - tudi puščajskih in tropskih - gradbiščih. Konkurenčnost izdelave je terjala, da so slovenski monterji, predvsem v industrijsko nerazvitih državah, v največji meri zaposlovali njihove delavce. V takšnem primeru je bilo potrebno domačine najprej strokovno usposobiti, nato pa ob minimalnem številu lastnih ljudi dosegati vrhunsko kvaliteto v dogovorjenem roku. Glavni nadzorniki gradenj, ki so jih investitorji praviloma angažirali iz tujih konkurenčnih firm, so zaradi samostojnih in uspešnih rešitev posameznih faz sestave objekta mnogokrat občudovali vodje montažnih del Metalne. Precej takih rešitev je zatem osvojila tudi konkurenca.

Računalniške tehnologije

Eden od izjemno uspešnih in podjetju predanih direktorjev Metalne sedaj že pokojni dipl.inž.gr. Boris Hren, je že leta 1968 zaslutil pomen računalniških tehnologij. Ko so v tedanjih podobnih podjetjih z elektronskim računalnikom računali le plače, je v Metalni osnoval prvo majhno skupino za tehniške preračune konstrukcij. Z razvojem lastnih računalniških programov ter nabavo in obvladanjem najboljših tujih tovrstnih orodij so bili mnogi tehnični problemi lažje rešljivi. Mlajši inženirji, ki so iz šol prinesli jasne fizikalne predstave o delovanju posameznih tehničnih naprav, so z novimi orodji dosegali manjšo porabo gradiva ob povečani končni zanesljivosti izdelkov. Še deset let kasneje so strokovnjaki znane švicarske firme, s katero je Metalna sodelovala pri gradnji zadnje termoelektrarne v Šoštanju, Metalni priznavali primat na področju uporabe računalniških tehnologij za tehnične preračune. Danes tako razširjeno metodo končnih elementov smo v tem podjetju uporabljali že pred več kot petindvajsetimi leti.

Za vodenje posameznih, predvsem transportnih naprav se je

druga podobno mlada skupina lotila izdelave načrtov za lastne mikroprocesorje in jih tudi uspešno vgrajevala v sicer grobo in težko opremo. Z mikroprocesorji vodeni gibi so postali še mehkejši in naprave še bolj zanesljive.

Kadrovski potenciali, raziskovalni inštitut in sodelovanje s centri znanja

Tovarna, ki izdeluje zmogljive dvigalne in transportne naprave, hidromehansko in procesno opremo, tlačne cevovode, velike nosilne konstrukcije, žičnice in drugo investicijsko opremo po lastni tehnični dokumentaciji ter lastni tehnologiji, mora imeti vsaj nekaj zelo samostojnih, ustvarjalnih in izkušenih projektantov in tehnologov, ki so sposobni konkurenčno zasnovati potrebne elemente in sklope, jih povezati v varno in zanesljivo delujočo celoto ter izbrati pravo tehnologijo. Za temi vodilnimi snovalci in tehnologi novega morajo biti čvrste in uigrane skupine, ki profesionalno oblikujejo, analizirajo in dimenzionirajo detajle ter pripravljajo tehniško in tehnološko dokumentacijo za delo. In Metalna je ves čas imela take ljudi in take skupine, izmed katerih je do danes izšlo najmanj deset univerzitetnih profesorjev.

Čeprav je investicijska oprema izrazil primer individualne proizvodnje, kjer se je potrebno pri vsakem izdelku spopasti s specifičnimi zahtevami, pa so vodilni strokovnjaki in vodstvo tovarne že zgodaj postavili na noge lastni razvojno-raziskovalni inštitut z blizu dvajset aktivnimi raziskovalci, predvsem za področje varilskih tehnologij in za računalniško (numerično) reševanje različnih tehniških problemov. Za ustanovitev inštituta ima posebne zasluge nekdanji, danes že pokojni, generalni direktor Metalne mag. Herman Špička. Za inštitut so bili zgrajeni lepi prostori ter nabavljena sodobna raziskovalna oprema, tako da so raziskovalci lahko uspešno reševali najzahtevnejše naloge. Razvoj posameznih skupin izdelkov pa je še naprej potekal v okviru projektnih skupin izven inštituta.

Že zelo zgodaj je imela Metalna tesne strokovne in znanstvene stike z mnogimi profesorji Univerz v Ljubljani, Mariboru in Zagrebu. Ti stiki so bili še posebej tesni s profesorji, ki so izšli iz Metalne. Zgledno je bilo tudi sodelovanje z več samostojnimi inštituti, posebej še z Vodnogospodarskim inštitutom, Inštitutom za turbinske stroje, Zavodom za raziskavo materiala ter Inštitutom za varilstvo (vsí so iz Ljubljane).

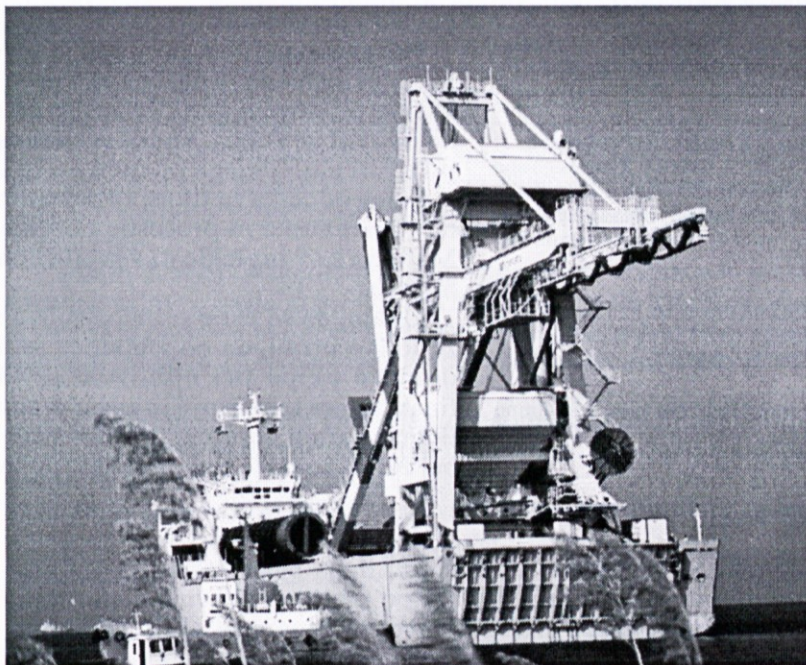
Huda kriza in skoraj propad

Zaradi nesporne kvalitete svojih izdelkov ter zanesljivih dobavnih rokov je imela Metalna v vrsti držav tržno prednost. Zgodilo se je, da je takoj po končani osemletni vojni med Irakom in Iranom Metalna podpisala kar tri pogodbe za dobavo opreme za tri hidroelektrarne v Iraku, od katerih je pomenil vsak velik del njene letne produkcije! Tedaj ni v tovarni nihče slutil, da se bo ta država, ki ima ogromno nafte in bi lahko bila hitro plačilno sposobna, nedolgo zatem zapletla v še eno vojno, ki se je zanjo končala s porazom in hudim embargom. Ker od investitorja ni bilo plačil, je Metalna najemala kratkoročne kredite, ki so padli v čas največje jugoslovanske inflacije. Tretji udarec je prišel z razpadom Jugoslavije, ko se je domači trg povsem zmanjšal, za izvoz pa ni bilo možno dobiti niti kreditov niti finančnih garancij. V taki situaciji je bil finančni zlom podjetja neizbežen. Sledilo je veliko odpušcanje delavcev. Mnoge strokovne ekipe so se razšle.

Nova zarja

Del strokovne ekipe za razvoj žerjavov je vztrajal tudi v najbolj črnih letih, dokler ni prišlo novo upanje. V novembru 1994 je ena od Metalniških družb (Metalna-ECCE) po dolgem času zopet podpisala pomembno pogodbo za izdelavo izjemno zahtevnega žerjava, potem ko je zmagala na hudem mednarodnem natečaju. Pravi kolos z zmogljivostjo 1500 ton na uro, ki je bil predmet pogodbe, bo pretovarjal premog oziroma rudo s prekoceanskih ladij na manjše rečne ladje. In naročnik ni bil iz kake nerazvite države, temveč iz Združenih držav Amerike, domovine najmočnejše tehnike.

Orjaški žerjav na poti prek Atlantika

Danes, manj kot leto in pol od podpisa pogodbe, je naročeni orjak povsem sestavljen že preplul Atlantik ter v pristanišču Mobil (Alabama) poskusno obratuje. Da gre zares za vrhunski izdelek, kažejo tudi njegove izmere. S svojo najvišjo točko doseže dobrih 56 m. Z grabilcem (posebno zajemalno napravo), ki naenkrat zajame 30 prostorninskih metrov tovora, seže skoraj 37 m daleč nad trup ladje. Vzdolž obale ob ladji vozi na tirih s kolotekom 12 m. Njegova celotna teža, ki zajema nosilno ogrodje, opremo in dodatne uteži, znaša kar 1200 ton in se na jeklene tračnice oslanja preko 40 kar se da enakomerno obremenjenih jeklenih koles. Moč (dveh) elektromotorjev za dvig bremena je po 520 KW. Približno desetkrat šibkejši so motorji za vožnjo žerjava.

Kljub izjemni velikosti in teži opisani velikan ni le kup okornega jekla. Več kot sto mikroprocesorjev ter osem pravih računalnikov poskrbi, da obratuje zelo okretno, s spoštljivo hitrostjo in nenavadno mehko. Najrazličnejši senzorji, omenjeni računalniki in namensko izdelana programska računalniška oprema, ki krmi žerjav v vseh delovnih situacijah, dopolnjujejo klasičen vrhunski izdelek v najsodobnejšo mehatronsko napravo (lahko bi mu rekli tudi robot).

Po vseh parametrih gre za povsem slovensko tehnologijo, ki je na vrhunski svetovni ravni. Od zasnove dvigala, ki je upoštevala

LITERATURA:

Pol stoletja METALNE, 1920-1970;
Urednik: Ladislav Kločnik; Tiskal:
Graficar Maribor, 1970

Metalna, Water Control Equip-
ment, Hidromehanska oprema,
prospekt

Janez Kramar, J. Raztresen, J.
Bradač, M. Ocepik: The design and
construction of the Chiew Larn
penstock system; International Water
Power & Dam construction, July
1990

Metalna materials handling equip-
ment, CONTAINER CRANE
SHIP-TO-SHORE; prospekt

Dušan Grča: Največje Metalnino
dvigalo se odpravlja čez veliko lužo;
DELO, 7. marca 1996

vse kupčeve želje, dimenzioniranja nosilnih komponent, izbire motorjev in druge opreme, izdelave delavniške dokumentacije, priprave izdelovalne tehnologije, izdelave vseh na novo razvitih komponent, izdelave računalniških programov za krmiljenje delovnih operacij do montaže sklopov v skladno celoto, je delo domačih glav in rok. Osrednja moža pri tem podvigu sta bila prof. Ivan Munda in dipl. inž. Aleksander Novak.

Posebno poglavje je bila finančna konstrukcija. Ker investitor ni hotel vnaprej financirati gradnje, sta bila potrebna kratkoročni kredit in zavarovanje. Za oboje je imela Metalna bistveno več zaupanja v tujini kot pri domačih finančnih ustanovah.

Pogled v prihodnost

Po tako uspešnem projektu je seveda volja vseh sodelujočih v Metalni bistveno drugačna kot pred nekaj leti. Veseli obrazi kar kličejo po novem delu. In res je na mizah projektantov že nova naloga istega kupca. Velika verjetnost je, da bo njegova odločitev pri izbiri naslednjega ponudnika že lažja.

Poleg oddelka za transportne naprave se prebujata tudi snovanje hidromehanske in procesne opreme. Troje področij, kjer je bila Metalna že v preteklosti v svetovnem vrhu, ima brez dvoma prihodnost.

Upam, da se je od osamosvojitve sem slovenski bančni sistem že toliko utrdil, da bo v bodoče sam spremljal zaupanja vredne domače ekipe pri njihovem prodoru v svet. Delež, ki gre finančnemu kreditorju in zavarovalnici takih poslov, bi tako ostal doma. Zaradi devetnajstih najlepših let dela v Metalni si še posebej želim domače finančne spremljave podobnih projektov.

Vrtljivi portalni žerjavi

**Pridobitev certifikata ISO 9001 v Krki, tovarni zdravil
Novo mesto, sektor Biokemija**

Krkino prizadevanje izgradnje učinkovitega sistema kakovosti izhaja iz njene osnovne politike kakovosti, da proizvaja kakovostne, neškodljive in učinkovite izdelke za domači in svetovni trg.

Krka je namreč že zdavnaj spoznala, da je kakovost proizvodov in storitev ključni faktor uspešnega razvoja vsakega podjetja. Tako je že ob ustanovitvi leta 1954 poleg proizvodnje organizirala tudi laboratorije za kontrolo vhodnih materialov in proizvedenih zdravil.

V šestdesetih letih smo uspešno sledili takratnim domačim in tujim zahtevam v zvezi s kontrolo zdravil in zdravilnih učinkovin.

Leta 1970 so opravili prvo inšpekcijo naše proizvodnje in kontrole tuji inšpektorji, leta 1974 pa smo, po uspešno opravljeni inšpekciji s strani ameriške Uprave za živila in zdravila (FDA), pridobili soglasje za prodajo antibiotika oksitetraciklina na ameriškem trgu.

Zadnjih dvajset let sproti uvajamo v prakso vse domače in mednarodne zahteve glede zagotavljanja kakovosti naših izdelkov. Vsa ta leta naše poslovanje na področju kakovosti preverjajo in ocenjujejo tudi inšpektorji tistih držav, v katerih prodajamo naše izdelke.

Ker določena zdravila izdelujemo v sodelovanju z nekaterimi vodilnimi svetovnimi farmacevtskimi podjetji, le-ta tudi redno ocenjujejo naš sistem kakovosti.

Krkin sistem kakovosti se je pri vseh teh preverjanjih uspešno potrjeval in dokazoval svojo primernost.

Iz vsega navedenega sledi, da je Krka že od vsega začetka posvečala kakovosti posebno pozornost. Danes se krkaši dobro zavedamo, da je kakovost osnovni pogoj za poslovno uspešnost ter eden od ključnih dejavnikov konkurenčnosti in produktivnosti.

Specifičnost farmacevtske industrije se kaže predvsem v tem, da je potrebno za proizvodnjo in dovoljenje za prodajo njenih proizvodov, tj. zdravil, pridobiti soglasje državnih organov, ministrstev za zdravstvo. V postopku pridobivanja takega soglasja mora proizvajalec dokazati, da je zdravilo kakovostno, učinkovito in neškodljivo.

Državne institucije potem tudi redno kontrolirajo pogoje proizvodnje in kontrolo kakovosti. Zdravila so namreč izdelki posebnega pomena, ki morajo služiti svojemu namenu, tj. preprečevanju, zatiranju, ugotavljanju in zdravljenju bolezni. Izdelana morajo biti tako kakovostno, da njihova vključitev na mednarodni trg ni vprašljiva.

Da bi se zagotovila ta osnovna zahteva, tj. da mora biti zdravilo varno, učinkovito in kakovostno, je Svetovna zdravstvena organizacija že leta 1968 izdelala za proizvajalce zdravil predlog smernic Dobre proizvodne prakse. Tako je bila ta branža prva, ki je uveljavljala splošne standarde na področju kakovosti, veljavne za ves svet. Ameriški Urad za hrano in zdravila (FDA) pa je leta 1978 izdal Dobro proizvodno prakso kot obvezni zakonski predpis za vse proizvajalce zdravilnih učinkovin in zdravil.

Tudi skupina srednjeevropskih držav, vključenih v mednarodni

farmacevtski nadzor (PIC), je leta 1983 izdala Dobro proizvodno prakso za farmacevtske proizvajalce, leta 1989 pa podobna pravila še Evropska unija.

Vse naštete Dobre proizvodne prakse predpisujejo, da se mora kakovost vsake serije farmacevtskega izdelka zagotavljati poleg preverjanja kakovosti izdelavnih materialov in končnih izdelkov tudi z nadzorom proizvodnih postopkov in sistemskim nadzorom distribucije.

Vpeljava standardov serije ISO 9000 leta 1987 pomeni novo obdobje v zagotavljanju kakovosti in razširitev pojmovanja kakovosti in pojmovanja kakovostnega dela tudi v tiste poslovne funkcije, ki sicer niso direktno vključene v pravila Dobre proizvodne prakse. To so predvsem določila, ki opredeljujejo odgovornost vodstva ter zahtevajo pregled nabavnih in prodajnih pogodb, dokumentiran razvoj, uporabo statističnih metod ter zbiranje informacij o izdelkih s trga. Sicer pa se bistvena vprašanja zagotavljanja kakovosti s pomočjo standardov ISO 9000 rešujejo že z upoštevanjem določil Dobre proizvodne prakse.

Danes pojem celovitega obvladovanja kakovosti v farmacevtski industriji zajema tako zagotavljanje kakovosti v vseh poslovnih funkcijah po standardih ISO 9000 kot tudi dosledno upoštevanje določb Dobre proizvodne prakse, Dobre laboratorijske prakse in Dobre klinične prakse ter zahtev ameriškega Urada za živila in zdravila v zvezi z validacijami, tj. dokazovanjem sposobnosti.

V Krki razumemo to raven kakovosti tudi kot zbir vseh organiziranih akcij, ki so vodene s ciljem, da se zagotovi proizvod ustrezne oz. željene kakovosti. Zato naš sistem kakovosti, ki zajema vse zaposlene, temelji na dokumentiranih zahtevah za procese, postopke in proizvode, doslednem izvajanju teh zahtev v praksi, stalnemu preverjanju skladnosti rezultatov dela z zahtevami in korektnimi ukrepi ter z neprestanim razvijanjem izboljšav.

V Krki se prav dobro zavedamo, da je dosledno izvajanje določil standarda ISO 9001 in Dobre proizvodne prakse pri vsakdanjem delu osnova za zagotavljanje kakovosti izdelkov in pogoj za razvoj celovitega upravljanja kakovosti (TQM).

Za uvedbo sistema kakovosti po standardu ISO 9001 smo se odločili, ker smo želeli po teh standardih urediti tudi poslovanje tistih funkcij oz. organizacijskih enot, ki sicer niso direktno vključene v redne inšpekcijske presoje po pravilih Dobre proizvodne prakse. Menimo tudi, da je uvedba sistema kakovosti po standardih ISO 9001 pogoj za razvoj celovitega upravljanja kakovosti (TQM), pa tudi za uvedbo sistema upravljanja na področju varstva okolja (EMS).

Pridobitev certifikata ISO 9001 so od nas pričakovali tudi naši poslovni partnerji in kupci izdelkov sektorja Biokemije. S certifikatom ISO 9001 dokazujemo namreč svojim kupcem in poslovnim partnerjem, da naš sistem kakovosti ustreza temu mednarodnemu standardu.

Kakšne koristi pričakujemo od certifikata ISO 9001 za razvoj, proizvodnjo in prodajo zdravilnih učinkovin, encimov in dodatkov krmi?

- Večje zaupanje kupcev v standardnost in kakovost izdelkov Sektorja Biokemije.

- Hitrejše in enostavnejše pridobivanje novih poslovnih partnerjev in kupcev.

- Zmanjševanje stroškov poslovanja zaradi manj napak pri delu oz. pravočasnega odkrivanja napak ter manj reklamacij in pritožb

s trga.

- Boljše delo zaposlenih zaradi večje zavesti o pomembnosti kakovosti in večji motiviranosti za delo.
- Izboljšanje odnosov med zaposlenimi in med različnimi organizacijskimi enotami, ker so odgovornosti in pooblastila jasno definirana.
- Urejenost dokumentacije in zato boljši pretok informacij.
- Hitrejša urejanje izboljšav v delovnih procesih in na delovnih mestih.
- Hitrejša ugotavljanje primernosti procesov in opreme za proizvodnjo izdelkov, kakršne želi kupec.
- Hitro vključitev še ostalih organizacijskih enot Krke v ta sistem kakovosti.

V enoinpolletnem delu s pripravami in urejevanju dokumentacije po zahtevah standarda ISO 9001, izdaji Poslovnika kakovosti in vseh 84 spremljajočih standardnih operativnih postopkih ter uvedbi teh določil in zahtev v prakso je bilo vključenih okoli sto sodelavcev, strokovnjakov na svojem področju iz vseh organizacijskih enot oz. poslovnih funkcij Krke, razen iz sektorja za proizvodnjo zdravil, dela razvojno-raziskovalnega in sektorja za marketing, sektorja za finančni inženiring, programov Kozmetika in Zelena zdravila ter družbe Krka Zdravilišča.

Določila Poslovnika kakovosti za področje Biokemije, na katerem je zgrajen sistem kakovosti po zahtevah standarda ISO 9001, morajo poznati, spoštovati in izvajati vsi zaposleni, ki lahko vplivajo na kakovost izdelkov sektorja Biokemija, tj. več kot 1000 ljudi. Vsem ostalim v Krki pa bo Poslovnik kakovosti v pomoč pri razumevanju njihove vloge v razvoju sistema celovitega upravljanja kakovosti.

Pridobitev tega certifikata pomeni za nas obvezo vzdrževanja sprejetih standardov in nadaljnje izgradnje sistema kakovosti.

Jože Kotar: VEČER NAD NO-
VIM MESTOM, mešana tehnika,
1995

Jože Kotar: MOJE MESTO, akril - platno, 1993

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VI

ODMEVI IN ODZIVI

**Slavnostni govor ob 5. obletnici okteta Adoramus 11. maja
v knjižnici frančiškanskega samostana v Novem mestu**

Spoštovani, naprošen sem bil, da bi to vašo nocojšnjo glasbeno prireditev dopolnil s svojo besedo, kolikor je tako lepo glasbo mogoče s čimerkoli dopolniti.

Najprej hvala za to vabilo v prestolnico Dolenjske, te Dolenjske, ki je zaradi svoje zemeljske miline in kulturne klasičnosti na vrhu mojih zemljepisnih ljubezni.

Naj mi bo za izhodišče tega kratkega razmišljanja izraz, prelep izraz, s katerim se vaš zbor predstavlja: Adoramus.

Ta latinska beseda je intenzivnejša od našega slovenskega; Molimo ali častimo.

Adoro namreč pomeni držo duha, ki stoji v ponižnosti, spoštovanju in občudovanju pred božanskim, priznavajoč njegovo veličino.

To ni nujno religijsko razpoloženje. Navdihniti ga more samo stvarstvo s svojo veličino in lepoto.

Vsi smo doživeli kdaj trenutke, ko sta se ta veličina in lepota odkrili našemu občudovanju.

Vsi smo se kdaj zazrli v poletno zvezdnato nebo, iz katerega je zadihalo v nas iz svojih milijonkilometrskih globin brezmejno veselje. Vsi smo se kdaj znašli sredi veličastnega gorskega sveta, rododendrona, vrhov in prepadov. Vsi smo kdaj doživeli zeleno veličastje poletnega gozda, v žužnjanju mušic in zorenju borovnic. Vsi smo kdaj obstali ob sinji ploskvi morja, razlitega v objem skal in pinij, ob večnem ritmu njegovega valovanja.

A čemu navajati samo takšna vrhunska, kraljevska javljanja stvarstva? Mar ne zadiba v nas tudi z najbolj vsakdanjimi po-

javi svoje mogočnosti? Mar ne zazna tega Adoramus, tega skrivnostnega čara stvari, na primer otrok, ki se zagleda v prvo zimsko sneženje? Ga ne zazna na primer kmet, ko stopi v svoj vinograd, ki je ves v razkošju in vonjavi zorečega grozdja? Ga ne zazna mati, ko vidi shoditi svojega otroka? Fant, ki popelje pred oltar dek-le, ki jo ima rad? Celo nabiralec gob, ko se nenadoma znajde sredi čudežne jate jurčkov?

V nedogled bi lahko našteval tiste blagoslovljene bivanjske trenutke, ko nas tiho nagovori čarna skrivnost vsega, da tudi nevede izrekamo svojo zahvalo Stvarniku, svoj Adoramus. V tistem trenutku, ko doživljamo takšno slutnjo božjega v stvarih, ko smo nekako v duhu na kolenih pred večnim, smo tudi najbolj ljudje. Človek ni nikoli tako velik kakor takrat, ko je na kolenih, je zapisal Manzoni.

Ja, na kolenih smo ne samo, kadar molimo, ampak tudi kadar občutimo skrivnost sveta, njegov klic v večno. Kadar tej skrivnosti prisluškujemo. Kadar jo občudujemo. Kadar izrekamo bivajočemu svoj ljubeči "ti".

Naj ga nocoj izrečem pred vami trojemu: Bogu, človeku, slovenstvu.

Naš prvi polni Adoramus velja Bogu, Ljubezni, ki nas je ustvarila, nas s Kristusom odrešila, nas spravila na zveličavno barko katoliške Cerkve, z obljubo nesmrtnosti, novega neba in nove zemlje, kjer bodo tudi vse slovenske solze zbrisane.

Drugi, pred katerim naj bi občutili skrivnostno pretresenost, tihi Adoramus božjega v njem, je naš bližnji, je človek, v svojem božjem poreklu. Ta občutek naj nas prešine, poseb-

no kadar vidimo tega človeka v stiski, v pomanjkanju, v bolezni, v obupu, v osamljenosti, v trpljenju. Naš sočutni Adoramus naj velja trpljenju sočloveka in sveta. Zaslužimo si obljubo tistega blagra, ki pravi: Blagor usmiljenim, ker bodo usmiljenje dosegli.

Še eno bivanjsko dejstvo je, ki budi v nas neko hvaležno čudenje, na meji hvaležnega Adoramus: naša domovina, naša Slovenija, v svojem edinstvenem zemeljskem razkošju, v tisočletni zvestobi svoji biti, danes - kakšna milost zgodovine, če ni to čudež, ki ga je izprosil od večnih sil mrtvi Kočevski Rog! - v svoji državni identiteti.

Ja, ta naša Slovenija s ponosnim sijajem gorenjskih vršacev, z milino dolenjskih vinogradov, s svojo odprtostjo v Panonijo in Jadran, s svojimi rekami, iščočimi vzhod in zahod - danes ne več brezimen pašaluk nemškega, italijanskega ali srbskega imperializma, ampak država s svojo zastavo in svojim angelom!

Že če smo zmožni tega trojnega Adoramus, te trojne pretresenosti, tega trojnega čudenja - pred Bogom, pred sočlovekom, pred Slovenijo - smo obdarovani z veliko milostjo. Našemu bivanju je dana orientacija, našemu življenju smisel, naši življenjski volji področje, da mu posveča svoje sile. Naši mladosti - in tu ste mladi, ki ste ustvarili ta večer - da izživi vso svojo slo po smislu, ljubezni in

delu.

Nikar ne napravimo te milosti tako, da bi Bog ugasnil na našem življenjskem nebu, da bi nam sočlovek postal orodje našega egoizma, da bi nam domovina nehala biti vrednota.

Bog naj nam bo neugasljivo sonce našega življenja. Sočlovek naj nam bo brat, ki se mu bomo odpirali v iskrenosti in dobroti: Slovenija naj nam bo naša umerjena, ta nepodkupljiva ljubezen.

Preden končam, še besedo v spomin, posebno mladim. Ta beseda je: kvaliteta.

Minil je čas, ko je Slovenec za vsakršno negativiteto lahko krivil tujca. Odkar je Slovenec samostojen, pa bo lahko za vse negativno moral kriviti samo samega sebe. Zato je mlada generacija še posebej poklicana h kvaliteti, začevši z etično kvaliteto, z odločenostjo za poštenost, iskrenost, dobroto, zvestobo. Nato k strokovni kvaliteti, da si čim boljši v tem, kar delaš, da častno opravljaš svoj poklic, da se zanj sproti usposabljaš. Če ti je dana milost vere, k verski kvaliteti, se pravi, da si kristjan, vreden tega imena. Z eno besedo: gre za nenehno težnjo k vsestranski življenjski kvaliteti, k čim večji človeški in, če si kristjan, krščanski izpolnjenosti.

To težnjo po kvaliteti sem zaznal pri vas: zaznal tudi iz tega, kako ste me vabili na ta večer, kako ste ga pripravili in izvedli: naj vam bo kvaliteta vaše geslo tudi za naprej!

Spoštovani kolega prof. Lado Kocijan!

Revija Rast je v marčni številki 1996 objavila Vaš članek Hmeljnik. Nanaša se na knjigo Bernarde Potočnik Hmeljnik: način življenja plemiške družine Wambolt von Umstadt med prvo in drugo svetovno vojno, ki jo je izdalo Slovensko etnološko društvo leta 1994.

Po zgodnji smrti Vašega brata Marka ste bili družinski člani in mi povabljeni na pogrebščino v Trebnjem in sedeli smo drug poleg drugega. Zaposili ste nas za telefonsko številko in pristavili, da boste v naslednjih dneh prišli k nam na pogovor. Namesto tega pa sem v reviji Rast naletel na Vaš članek, ne da bi se bili obrnili name kot pričó. Revija je članek objavila v rubriki Odmevi in odzivi. Zavzemam se za nemško izdajo knjige Hmeljnik in Vas prosim za soglasje, da prevedem Vaš članek in ga, če se bosta s tem strinjala avtor in založba, dam natisniti skupaj s knjigo, vendar pod enim pogojem: spremeniti morate dvoumna mesta v besedilu. Na koncu tega pisma naslavljam na Vas prošnjo, da prekličete določene trditve v reviji.

Vaš članek naj bi bila ocena knjige Bernarde Potočnik in zahteva poznavanje vojaško-zgodovinskega ozadja. Če bi prišlo do razgovora z Vami, bi Vas glede na podpisano premirje vprašal, katera osnovna načela mora danes zastopati vojaški strokovnjak in katera sredstva ima za to na razpolago.

Kar se mene tiče, bi moral predstaviti nalogo vojaških dušnih pastirjev in njihovih pomočnikov. Osebo lahko govorim le v imenu teh drugih. Pomotoma ste me imenovali vojnega kurata. Bil pa sem študent teologije in kot tak cerkovnik in sanite-

jec. Ker so družine "padlih" prejele od "NS-Ortsgruppenleiterja" zgolj zahvalo za žrtev, za smrt "junaškega sina za Veliko Nemčijo", me je moj župnik, po imenu Kaiser, pooblastil, da pišem tem družinam, in to kljub državni prepovedi. Pisal sem o smrti pa o cerkvenem pogrebu in kraju, kjer je bil grob. Ure in ure sem prepisoval pridige svojega bratranca, münsterskega škofa grofa Galena, in jih razmnoževal. V Franciji, kjer sem prej študiral, sem se seznanil s krščanskim eksistencializmom. To mi je pomagalo v vsakodnevem življenju med strahotno vojno in v sedmih letih vojnega ujetništva v Sovjetski zvezi. Žal nisem poznal imena Edvard Kocbek, njegovih besedil in besedil njegovih prijateljev.

S tem pozivam Lada Kocijana, da v reviji Rast prekličé naslednje trditve, ki jih navaja v svojem članku Hmeljnik:

1. "... kako zagreta hitlerjan-ka je bila baronesa Anna..."

2. "Zgodovinar Ivan Stopar je v monografiji Gradovi na Slovenskem, 1986, zapisal: "Hugo Wambolt..., ki je iz dna duše sovražil Slovence." Tu manjka nadaljevanje Stoparjevega teksta: "Po drugi strani pa gre tudi glas, da je bil dobrosrčen..."

3. "Po kapitulaciji takratne Jugoslavije je Anni zahtevala, da jo vsi na gradu pozdravljajo: Heil Hitler."

Temu je treba dodati: V Hitlerjevi državi so morali v vseh podjetjih pozdravljati z nacističnim pozdravom. Hmeljnik je s kapitulacijo postal "nemško" podjetje.

4. "Nobena skrivnost ni, kaj so nemške divizije tam počele."

Temu je treba dodati: Večina duhovnikov je delovala proti

takemu zločinskemu početu.

V zvezi s tem poroča tudi slovenski časopis Delo dne 27. 8. 1996 o razstavi v Celovcu Uničevalna vojna - Zločini nemške Wehrmacht 1941 do 1945.

5. "Iz vseh teh informacij lahko zaključim, da ni elementov za oceno, da je bilo v Wamboltovi družini 1942. leta anti-fašistično in antinacistično razpoloženje. Ta ocena pa je vendar zelo relevantna za dogodke na Hmeljniku v tem času."

Philipp Wambolt opozarja na naslednje: Philipp Hugo je bil v kraju Frischau/Fryšava (Moravska) zaradi pretesnega druženja s sosedom, židovskim zdravnikom dr. Schlesingerjem, od stranke posvarjen. Sestro Leopoldino so kot vodjo otroškega vrta prisilili, da ni upoštevala časov molitve. Dr. Marie Wambolt so zaradi njene katoliške usmerjenosti odklonili kot vodjo socialne strokovne šole na Dunaju. Podoficir Klemens ni opravil oficirskega izpita, ker je zagovarjal stališče, da je tovariško druženje iz avstrijske tradicije za avstrijske vojake boljše kot tradicionalni pruski stil discipline in trdote.

Philippu in njegovim sobratom so z zaplembo odvzeli njihov življenjski prostor.

6. "Baronesa (Anna) je... zakričala... in že je zažvižgal bič, ki se je ovil delavcu okrog glave."

Philipp Wambolt dodaja: Tega si ne morem predstavljati. Kako se je odzvala na izzivanje, potem ko ji je nekdo vrgel ročno granato pred noge - tega pa ne vem. Zatem je zaprosila za varstvo italijanskih vojakov.

Pogum za vsakodnevno življenje črpam od svojih prednikov, družine Paradeiser s Hmeljnika, njihovega boja proti Turkom in iz svetinje družine Auersperg, glave, ki so jo Turki odsekali nekemu predniku, ki se je boril na čelu vojske Slo-

vencev in drugih, in jo nabodli.

Takrat sem vedel, zakaj je Hitler leta 1942 prepovedal, da bi bili v divizijah vojaški duhovniki. Vi pa menite, da bi duhovniki v takih situacijah podžigali vojake.

Proti Vaši volji se moram zavzeti za čast svojega gostitelja Marka. Povabil me je na razgovor o knjigi Bernarde Potočnik, na žago, ki se je imenovala "hmeljniška". Tam sem bil večkrat gost, povabila sta me že Vaš stric in Vaša teta Zakrajšek. In potem, zelo prijateljsko, tudi Vaš brat Marko.

Vaš brat je pred gosti pripovedoval, da je bilo uničenje Hmeljnika strateška nujnost. Spodaj po dolini je namreč potekala pešpot kurirjev in vojakov med Kočevskim Rogom in Litijo.

Iz Vašega članka sem zvedel za mnoge podrobnosti glede dogodkov okrog Hmeljnika. Moja poizvedovanja v arhivu NOB me niso privedla do teh podrobnosti. Domnevam, da hočete podpreti objave o vojni zgodovini, ki drugače kot dosedanje osvetljujejo povezanost dogodkov in osebe. Obenem pomagate razumeti, kako težko je bilo bojujočim se enotam v NOB porušiti zgodovinske spomenike.

Do sedaj sem dostikrat prikazane zastrešene ruševine Hmeljnika gledal kot vojni spomenik, manj pa kot lep stavbni spomenik sredi pokrajine.

Vaše vprašanje v zadnjem stavku "In kaj sedaj?" zahteva raziskovalni program, ki presega meje, ki si jih je zastavila avtorica sama, to je opisati življenje družine med prvo in drugo vojno. Ali boste še kaj povedali o tem, kakšne perspektive so potrebne za tako delo in kako bo potekala koordinacija različnih strok pri iskanju odgovorov na nastala vprašanja?

Prevod: Alenka Trdan

Ignac Kamenik
SLEDI PREKLANIH SIVIN
 Utva, 21. knjiga

Pripoved SLEDI PREKLANIH SIVIN seže snovno v čas usmerjenega utiranja vsega obstoječega v vizionarsko zamišljeno prihodnost na Slovenskem oziroma v tako imenovano Titovo Jugoslavijo in je hkrati le nadaljevanje avtobiografsko zasnovane zgodbe istega avtorja v romanu Jutro novega dne, ki je izšel pri Dolenjski založbi že leta 1993, v katerem je zajet čas ob koncu vojne in zanesenozaletave graditve novega, duhovno bogatejšega in pravičnejšega družbenega reda. Seveda v takšnih prizadevanjih avtor odkriva razpoke, odmike in nepravšnosti - že takoj v prvih letih po vojni, v katerih je v njem še precej skojevskega razpoloženja, še bolj pa kasneje, ko se kot mlad profesor slovensščine zaposli na ravenški gimnaziji, katere duhovnost je pod budnim očesom ideologije, zatem pa na osnovni šoli v svojem kraju mladosti, od koder ga naposled usoda potegne v mariborsko gledališče in k domačemu ognjišču, saj si tam z ženo, ljubeznijo iz mladih zaljubljenih dni zgradita hišo, iz katere pa vse bolj in bolj meži in odteka bližina nekoč tako drug v drugega zagledanih bitij, tako da se on pod pezo vnanjih, sorodstvenih in takšnih intimnih razmer počasi, a neizbežno pogreza vase, v svoj notranji duhovni svet in k svojemu štirinožnemu prijatelju, dokler tudi tega čas ne pobere. On, ki je v obeh romanih literarizirani Gregor, kar je tudi v prvem, še neobjavljenem delu ali zgodbi svoje mladosti, otroštva s starši in sestro, in na katerega objavo se založba že pripravlja. On

torej kot osrednja osebnost razgrinja bralcu nedavno minuli čas narekovanega utiranja življenja, čemur se le-to izmika - tudi za ceno zaostritev odnosov, iz katerih niso rastla le nova spoznanja, pač pa tudi nova obzorja duhovne svobode. Pri tem pa precej razmišlja in nekolebljivo vztraja v svoji pokončni intelektualni in človečni drži. Kot profesorja ga mladi vzljubijo. Daje jim več, vodi jih dlje in globlje pri razumevanju literature, duhovnega sveta in življenja sploh. Od njih terja izvirno premišljevanje, odkrito besedo in samostojnost. Še posebej odmevno je njegovo dramatsko delo na šoli, s katerim umešča ravenško gimnazijo v osrednje kulturno in duhovno žarišče nekam odmaknjene in vase zaprte Koroške to stran državne meje in odstira ter razganja sivino, ki visi nad Mežiško dolino. Koroško deželo želi razpreti ostali Sloveniji, ji dati njen prispevek, jo izmotati iz njene samozadostnosti.

Vse to se seveda dogaja v času, ko Ravnem in vsej deželici pod Peco in Uršljo krojita usodo zlasti železarna oziroma njen direktor in pa ravnatelj gimnazije, ki ju družijo hotenja, da Ravne rasto in postanejo osrednje mesto Koroške. V ta prizadevanja je pritegnjen tudi mladi profesor Gregor, ki pa priletnemu, duhovno razgledanemu ravnatelju povsem ne sledi, temveč mu v marsičem moti in pomoti njegova koroško obarvana obzorja. Gregor čuti, kako postaja v ravnateljevih očeh nezaželen, zato sprejme njegovo pretkano igrico in jo skupaj z njim odigra, in tako

olajša njegova prizadevanja, da bi Gregor zapustil kraj.

Gregorja ravenska doživetja in spoznanja ne potro in mu ne izmaknejo prepričanja, kako moreš biti le na osebni individualni ravni tvoren subjekt družbene stvarnosti, da mora v njej vsak polno in zrelo delovati, ne pa kot nekakšen razosebljeni kolektivni členič na ideoloških vajetih kočijažev na poti v zamišljeni jutri in prihodnost sploh. Vendar brez posledic ga te skušnje vendarle ne puste. V novem kraju, v kraju svoje mladosti - v Slovenski Bistrici - je že bolj pri sebi in nič več toliko v družbenem mestnem vsakdanu. Poroči se s svojo veliko mladostno ljubeznijo, ki ga ves ta čas vztrajno čaka, in se tako še bolj zbliža s svojimi koreninami, intimnim družinskim svetom. Tako bi menda kar ostalo, če Gregorja ne bi teaterski dogodki v Mariboru speljali iz nastajajočega zakotja v veliki vrtinec tega mesta.

Vandi, njegovi družici, je bil takšen nenaden zasuk zelo dobrodošel, saj jo je Gregorjevo umikanje iz živahnejše in vznemirljivejše javne scene že kar motilo, ker to ni bil več tisti mladostni zagnani Gregor, kakršnega je kot prebujajoče dekle spoznala in se vanj zaljubila. Štajersko glavno mesto oba sprejme odprtih rok. Gregor se ves preda gledališču, Vanda pa ob svojem delu najde še toliko

moči, da začne z gradnjo hiše, njenega prvega doma. Ko je dograjen, pa je to vse manj. Preveč ljudi stopa vanj. Gregor se umika, nato pa pride še tragedija - nenadoma kruta smrt njegove sestre, kar ga duševno nepopisno izmuči. Tudi za delo v teatru več ni, zgubljeno tava v svojem notranjem svetu in daleč od realnega življenja.

Čas pa teče dalje in vse bolj mimo njega, z njim pa tudi vsa ključna eksistenčna vprašanja svobode in angažiranosti subjekta, ki jih je reševal na svoji koži in katera mora vsakdo znova in znova sam reševati, če ne želi biti razosebljeno bitje ali členek raznih kolektivnih scen socialnih ideologij.

Gregor je bil za nov družbeni angažma, ni pa pristajal nikdar na kakršnekoli ideološke nareke. Sprejemal je družbeni red - socializem, ne pa poskuse, da v njem človek ne bi bil svoboden, ozaveščen in sebi odgovorna osebnost. Izziv, s katerim je šel in prehodil svojo pot, je po svojem bistvu prisoten vselej, v vseh družbenih sistemih. Z njim pravzaprav avtor daje romanu občo etično sporočilno noto, ga dviga na raven kateregakoli socialnega reda in ga v kateregakoli tudi umešča na ravni večno prisotne dileme, kako biti, da bi ostal in obstal kot človek, kot svobodno, pokončno dajajoče se bitje...

✓ Milan Markelj KRHANJE Utva, 23. knjiga

V petnajstih zgodbah - spominjanjih Milan Markelj načinja eno ključnih vprašanj bivanja vsega bivajočega, vsega obstoječega, vsega, kar se dotakne naših občutij in gre prek njih v našo zavest in spomin in vest, in sicer, kakšna je / bo usoda vsega tega. Njegov odgovor je: Vse se krha, pa naj bo po

človekovih merilih živo, neživo ali zgolj čutno, torej pričujoče v najvišjem živem, v človeku. Zato tudi naslov knjige: Krhanje.

Krhanje kot dogajanje ni nekaj brez čutenja. Tu je človek, ki mu je dano, da videno, opazovano, doživeto očustvi in izrazi. Krhanje, ki objektivno je,

obstaja kot dogajanje, ima svojega kronista, enkratnega, neponovljivega očividca, ki pa seveda ni edini, vsaj takrat ne, kadar gre za zadeve, ki so pričujoče kot vnanji objekt, ko ne gre za samoopazovanje ali beleženje o lastnem jazu.

Markelj odgrinja predvsem boleče plati in plasti krhanja. Manj boleča je nostalgija za izginjajočimi, propadajočimi pročelji, zgradbami, skratka, arhitekturnimi stvaritvami, znamenji nekdanjosti, bolj pa, kadar se krha in skrha nekaj v odnosih med ljudmi, recimo, zaupanje, naklonjenost, ljubezen, ali pa, kadar človeka zadane hudo, od katerega je potem prizadeto zaznamovan, zlomljen in odrinjen, in se potlej ne zna in ne more prav uravnovesiti.

Markelj ponika pretanjeno in pronicljivo za kulise človekove duševnosti in jo na primerih posameznih življenjskih usod razvozlava, da pokaže, kako so te večkrat zgolj ogledalo nas samih, naše neuvidevnosti, nečloveškosti in vsakovrstne izprijenosti. Premalo in preveč povrhne bi bilo, če bi v njegovih zgodbah videvali samo odhajanje, minevanje, odtekanje v nepovrat. Preveč je v njih bolečin, ki si jih zadajajo ljudje med seboj, ko zlo narajeva svoje otroke, da ga potem ni konca in vodi v nove in nove tragedije.

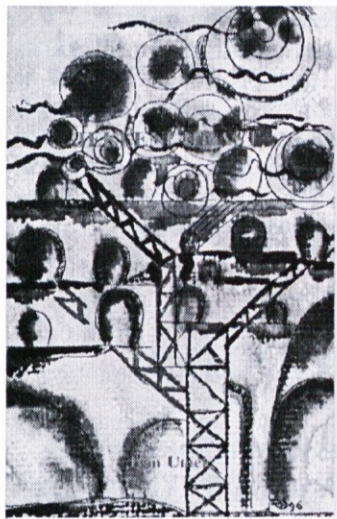
Le dobrota in prijaznost ljudi zbližujeta, zvišenost, poigravanje z njih usodami, zasmehovanje, nasilje porajajo v srcih temačne nagibe in mrzlikave naklepe. Človeku se vendarle hoče ljubezni in potrjevanja, če tega ni deležen, tone in potone v lastni duševni obolevnosti, s katero večkrat onesreči tudi druge.

Markelj se v zgodbah bliža takim spoznanjem, ko življenju odgrinja zastrtosti, ne da bi si lastil pravico do posesti resnice. Sicer ostaja v njeni bližini, a hkrati jo prepušča bralcu, da jo

ugleda v takšni ali drugačni podobi ali pa tudi ne, in mu ostaja onkraj, v svetu skritosti, nedoumljivosti, kamor ne vodijo več nobene poti.

Markelj se v zgodbah ne sooči samo s krhanjem ali odkrivanjem na ravni medosebnih odnosov, pač pa ga pritegne tudi človekovo obnašanje v tako imenovani globalni družbeni stvarnosti. Na njeni sceni odkriva ljudi, ki jim za nekaj gre zgolj na agitacijski način. Tóvrstno parolarstvo, deklarativno nastopaštvo, razkriva notranjo krizo, razžrtost, skrhanost sistema, ki ga drži skupaj samo še ideološka nit, ne pa osebno izražanje in udejanjanje vrednot, kar bi bilo edino lahko v prid. Beseda, javno zapisana, naj bi bila mnogo več kot skupek črk. Parola naj bi bila vest srca, prepričanje duha. Vse mora torej biti resnično, pošteno, od srca delano in narejeno, da more biti v korist družbenemu razvoju in v dobro ljudem. Osebna socialna vnema ni nekaj, čemur bi se moral človek odpovedati. Nasprotno, je pogoj za njegovo svobodo in za svobodno, nemaniplativno življenje sploh. Javne zadeve so človekova stvar, ne pa privilegij političnih elit.

In naposled še to, kar je najvažnejše: Marklju je uspelo z zgodbami - novelami ustvariti zrelo literarno umetnino. V njih je toliko lepote in boleče resničnosti, emocionalne oživiljenosti in miselne pronicljivosti, da zmorejo človeka scela prevzeti in duhovno oploditi. Vendar, kdor je nagnjen k lahkemu, razvedrilnemu branju, ta bolje, da ne seže po njih kadarkoli, pač pa tedaj, ko mu bo duša pripravljena soočiti se z življenjem v sencah in teminah svetlobe. Tedaj bo tudi iz njegovih najmrakobnejših literariziranih ozarij slutil tam nekje smehljaje svetlobe in morda ugledal njeno večno žuborenje in se, osvoboden, spet vrnil v njena naročja.

Ivan Umek JEKLENI HRAST

Ne bo odveč, če najprej nekaj besed namenim avtorju naslovljene pesniške zbirke. Uporabil bom kar njegove besede: Oče Anton je bil iz Podsrede. Izhajal je iz kmečke družine, kjer pa ni bilo kruha za vse, in je moral služiti pri ljudeh kot pastir in hlapec. Mati Ana je bila iz manjše kmečke družine iz Razteza pri Brestanici. V osnovni šoli odličnjakinja, a je kljub temu starši niso dali v nadaljnje šolanje. Tudi ona je služila kot služkinja pri premožni družini v Ljubljani... V družini je bilo šest otrok, on, Ivan, se je izučil za kovinarja, delal pri rudniku Senovo, kjer je bil kot rudar zaposlen tudi njegov oče, kasneje pa je bil premeščen v Metalno v Senovem, kjer je zaposlen še danes in opravlja ključavničarska dela.

Pesniti in pisati krajše prozne sestavke je začel že kot vajenec, objavljali pa so jih v tovarniškem glasilu Metalne Maribor, v zbirki Pesmi kovinarjev, v rudniškem glasilu Srečno in podobno. JEKLENI HRAST je njegova prva samostojna knjižica pesmi. V njej so trije razdelki: Ruda, Jeklo, Zemlja, v katerih je zajet njegov bivanjski svet rudarjev, kovinarjev in kmečke zemlje. O njih, njihovih poteh v jamo, rjastemu železu, o tegobah, ki jih prinašajo dnevi teme, dnevi žgočih opiljkov, o razmerjih med njimi ki so jim črni od premoga obrazi, od naporov preznojena telesa, od isker presvetljena in opikana lica, o vračanju domov k svojim, v zavetje doma, k dlanem najdražjih, poje pesnik iz potrebe in ne po naročilu, kakor sam pravi in mu je verjeti. Zares piše to, kar čuti. In trdo, neizprosno, težko legajo besede čutne resnice, izvenevajo spoznanja o življenju v temnih nedrih zemlje, v njenih rovih črnega ognja ali v temač-

nihalah jeklenih, rjastih debel, iz katerih rastejo konstrukcije žerjavov in podobnih strojev v snopih žarečih, žgočih opilkov in ognjenih sten.

V tem nelahkem, smilečnem življenju gospodujejo trde, ras-kave besede, so mrki, temnikavi pogledi, so črna, sajasta, rjasta, prepotena telesa in vsaka topla misel, sleherna prijazna kretnja, mehko je kakor svetlikav žarek, ki ogreje, razveseli srce, presvetli oko, naredi smehljaj in prikljče vrisk olajšanja. Tako se v tegobah, naporih, stiskah, nevarnostih rojevajo prijateljstva, tako nastaja tovarišija, se pletejo vezi, da se zmore vzdržati dan za dnevom v peklnem svetu teme in ognja... In zdaj tudi tega jemlje čas in ljudi peha v revščino in prisilno brezdelje, kar pesnik sluti, ko se oprijemlje upanja, da bi bilo tudi jutri še delo in da bi bilo vse, kar je, pošteno in prav.

A čas gre svojo pot. Socialnih tegob je vse več in vse bolj kruto padajo po ljudeh. Umek čuti rastoče, grozeče breme krivic. Bolečina v njem se razrašča v krike. Ne umri mi, maj, kliče zgroženo, prizadeto in poskuša ubežati k zemlji, travi. Sanja o žitu in drevju, po gnoju prežetem dnevu, po toplini in domačnosti izbe, o kolovozih med polji, o cvetovih pomladi in trti v jeseni. Šel bi rad v ta svet in si v njem ogreval ob delu in odpočival srce ter si izmival razžaljeno, ponižano in razbolelo dušo. To hrepenenje mu je v oporo - up do zvezd, do vesoljne neskončnosti.

Umekov pesniški jezik je preprost in grajen iz besed, s katerimi je vsak dan. To so njegovi rudarji, jame, rudniške naprave, to je delo z železom, obdelava jeklenih ogradij v večnem rjastem prahu, snopih isker, to so njegove poti do zemlje, doma-

čije, polj in vinogradov, to so njegovi spomini na mater, očeta, družino in, kajpada, to je ljubezen, ki je zanj važen, osrednji stržen življenja.

Preprosto in iskreno, čuteče in prizadeto izpoveduje vse, kar boleče ali osrečujoče zaide v njegovo občutljivo, odzivajoče se srce, in to daje ali vrača tistemu življenju okrog njega, ka-

teremu je to svojo pesem tudi iztrgal. To življenje bo to njegovo knjižico tudi srčno sprejelo, o čemer ne dvomim.

Likovno podobo je dal zbirki kipar Rudi Stopar iz Sevnice in tudi naslov je odbral zanjo. S svojimi ilustracijami naslovnice in treh razdelkov se umetnik pomensko ujame in zlije s tematsko zasnovo zbirke.

✓ Joža Miklič

VIZIJA ODLIČNE SLOVENIJE

8. seminar o poslovnem napovedovanju in učinkovitem odločanju v zaostrenih gospodarskih pogojih "Vizija odlične Slovenije... in vendar se premika naprej", Otočec, 23. in 24. maj 1996

Številni gospodarstveniki so se letos srečali na svojem tradicionalnem seminarju na Otočcu s petnajstimi magistri, profesorji in doktorji, ki so razmišljali in opozarjali gospodarstvenike in javnost na ustreznejšo kakovost in odličnost poslovanja.

Dr. France Bučar je poudaril, da bi Slovenija lahko postala bistveno kakovostnejša v svojih odločitvah, dejanjih in ponajšanju, če bi zmogli prelomiti s staro miselnostjo, da imamo še vedno nekoga nad seboj, ki se mu lahko zahvaljujemo za uspehe oz. ga kritiziramo v tegobah. Tega bremena se je treba znebiti, se usposobiti za prevzemanje rizikov in sprejemati tveganja z večjo mero odgovornosti. Država potrebuje poglobljeno analizo svoje sedanje naravnosti in miselnosti, iz katere bodo sledili ukrepi za povezovanje slovenske tradicionalnosti z modernimi tokovi v svetu.

Podobno je bilo razmišljanje **mag. Draška Veselinoviča** o kakovosti delovanja slovenskega finančnega trga. Ta bi lahko bil mnogo koristnejši in donosnejši, če bi obstajal skupni interes vseh njegovih dejavnikov, ki bi

ga bilo možno odličnejše uresničevati. Žal pa je v njegovem praktičnem delovanju precej vsebinske nedorečenosti saj npr. Slovenija nima skupnega tečaja, obstojajo podjetniški, bančni in drugi, med katerimi je izjemno pomemben menjalniški, saj menjalniški trg opravlja kar tretjino menjalniškega prometa, medtem ko v razvitih državah ne presega 5 odstotkov. Kratkoročni vrednostni papirji so v glavnem v rokah Banke Slovenije, njihovo donosnost pa v veliki meri izniči davek. Izjemno situacijo imamo tudi na področju dolgoročnih vrednostnih papirjev, kar je verjetno posledica naših dilem pri določanju tržne vrednosti premoženja ali pa za to še nismo usposobljeni. Pričakovati je, da bodo dolgoročni vrednostni papirji predstavljali 45 odstotkov prometa v nacionalnem dohodku, kar je tudi poslovna ambicija in vizija slovenskega finančnega trga.

Poslovni svet postaja vedno občutljivejši za kakovost in odličnost ponujenih izdelkov in storitev. Brez spoštovanja mednarodnih standardov v poslo-

vanju skoraj ni več možno vstopati v mednarodna razmerja, v katerih postajata z dneva v dan pomembnejša zlasti poklicna etika in uged poslovnih ljudi. **Prof. dr. Turk** je menil, da Slovenija ne bi smela samo posnemati svetovne standarde in norme, pač pa bi morala razvijati inovativnost in predvsem na ta način uresničevati vizijo odlične Slovenije.

Za doseganje kakovosti poslovanja bi se morala tako država kot posamezni subjekt primernejše in modernejše organizirati. Brez posebnih predhodkov je treba izvesti potrebna prestrukturiranja in reorganizacije po principih procesne organiziranosti, ki namesto okostenelih oddelkov, sektorjev in podobnih preživelih enot vodenja uvaja delo v procesnih timih (**prof. dr. Š. Ivanko**). Namesto da menedžerji določajo v zaporedju cilje, smernice, organizacijo, zaposlenost, kontrolo in povzemanje rezultatov, morajo za ustvarjanje odličnosti poslovanja sprejemati načela o vpogledu v dejansko stanje, oblikovanju skupnih vrednot in viziji ustvarjanja prihodnosti (**prof. dr. Možina**). Po mnenju **prof. dr. R. Rozmana** Slovenija še ni dovolj naredila za svojo blagovno znamko prav zato, ker je dosedaj premalo pozornosti namenjala vodenju in upravljanju. Gospodarstvo sicer pogumno in uspešno širi tržišča za svoje izdelke in storitve, toda prav zaradi prepočasnega in nekompleksnega uveljavljanja modelov odličnosti, kot so zadovoljstvo zaposlenih, kupcev in okolja, dosega npr. v Nemčiji 85,6 odstotka, v Italiji pa 76,1 odstotka povprečne tržne cene za enako ponudbo, je dokumentiral **mag. J. Čuk**. Pa ne le podjetje, tudi tisti subjekti, ki jih financira država, morajo prispevati svoj delež k izboljšanju razmer v državi, še posebno v tem času, ko lastninjenje prekomerno ob-

remenjuje gospodarske subjekte, je menil **prof. dr. J. Mencinger**. V državi se že krepi revidiranje, deluje pa tudi vrhovni revizijski organ. Podane so osnove za preverjanje pravilnosti in učinkovitosti poslovanja s sredstvi davkoplačevalcev z namenom, da se tudi na ta način preprečuje ogrožanje državne blaginje, je poudaril **dr. V. A. Antončič**. Pocenitve izdelkov in storitev ob neprestanem izboljševanju njihove kakovosti pa v današnjem času najlažje dosegamo s stalnim dograjevanjem informacijskih in telekomunikacijskih sistemov oziroma izenačevanjem tega načina poslovanja z drugimi ponudniki na mednarodnem trgu. Po mnenju **prof. dr. J. Gričarja** je prav na tem področju še naša velika rezerva in hkrati nevarnost, da bodo naši menedžerji izrinjeni s trga, če se pridobitev moderne informatike ne bodo posluževali v obsegu, ki ga že uporablja poslovni svet razvitih trgov. Sicer pa Slovenija svoje prednosti v mednarodnem položaju ne izkorišča optimalno, je menil **mag. M. D. Murko**. V večji meri bi lahko izkoristila pripravljenost Slovencev po svetu, da se ustvarjalno vključijo v gospodarsko življenje Slovenije. Hitreje bi bilo potrebno prevzeti vlogo povezovalca med Evropo in deli nekdanje države, odnos do sosedov pa se mora zasnovati na temeljiti presoji o ciljih, ki jih želimo doseči skupno. Zaskrbljenost zaradi prepočasnega in nenačrtnega mednarodnega uveljavljanja države pa je glede na zgodovinska dejstva in razmere v svetu izrazil tudi **prof. dr. L. Sirc**.

Pokazatelje raziskave strateškega preoblikovanja slovenskih podjetij po osamosvojitvi je predstavil **prof. dr. D. Pučko** in posebej podčrtal, da je kakovost izdelkov in storitev po ocenah direktorjev podjetij med najpomembnejšimi dejavniki pri-

dobivanja konkurenčne prednosti, sledi mu zanesljivost dobave in na tretjem mestu je kakovost menedžmenta. **Mag. J. Deželak** je pravzaprav podal oceno kakovosti prizadevanj slovenske vlade, da bi izboljšala materialni položaj gospodarstva in na ta način vsaj delno omogočala boljšo konkurenčnost na svetovnih trgih. Posebne pozornosti so bila seveda deležna njegova pojasnila ukrepov, ki jih je na davčnem področju sprejela vlada in ki bodo predvsem malim podjetjem povzročili nemalo težav.

Avtor knjige o odlični Sloveniji **dr. Janez Gabrijelčič**, idejni snovalec tudi letošnjega semi-

narja, pa je tokrat izjemno pozornost namenil odgovornosti naše generacije do uspešne izpeljave projekta, ki se mu reče samostojna Slovenija, in do nalog, ki jih ta generacija mora opraviti za kakovost in odličnost življenja v naši državi ob prehodu v novo tisočletje.

Moderator zadnjega dne je srečanje zaključil z naslednjim kitajskim pregovorom: Kdor ne razmišlja o prihodnosti, ta prihodnosti nima. Letos je to pravzaprav najpomembnejše sporočilo seminarja, ki naj vsem podjetnikom in naprednjakom pomaga oblikovati njihovo in našo skupno prihodnost.

✓ **Sandra Boršič**

LUTKOVNI FESTIVAL V NOvem MESTU

V začetku junija je Novo mesto postalo bogatejše za še eno pomembno bienalno prireditev (ob bienalu slovenske grafike). "Zgodil" se je lutkovni festival Klemenčičevi dnevi, ki je trajal štiri dni (od 4. do 7. junija), vendar brez pravega lutkovnega utripa mesta in brez medijske "pompoznosti", čeprav ima festival svojevrstno težo glede na specifičnost umetniške zvrsti in njegov nacionalni karakter. To je prvi slovenski lutkovni festival po prvi svetovni vojni, zato je tudi dobil precejšnjo finančno podporo Ministrstva za kulturo RS in Mestne občine Novo mesto.

Glede umetniške zvrsti je lutkarstvo pogosto marginalizirano kot postranska vzgojna dejavnost za otroke. Zato tudi obstaja kaos na področju te dejavnosti in množica lutkovnih skupinic sumljive kvalitete, ki mečejo senco na celotno lutkovno dejavnost. O tem, da obstaja kopica predsodkov in pred-

stav o lutkovnih predstavah za odrasle, je škoda izgubljati besede.

Upoštevali vse naštet, si je KUD Klemenčičevi dnevi, ki je organiziral festival, zastavil precej ambiciozno nalogo, da Novo mesto preoblikuje v lutkovni center, s tem da postopoma prevzgaja občinstvo in vzgoji nove generacije mladih lutkarjev ter da Novo mesto dobi polprofesionalno ali profesionalno lutkovno gledališče. Letos se je začelo z lutkovnimi predstavami, razstavami lutk neinstitucionalnih gledališč (v Kulturnem centru) in Klemenčičevo razstavo (v galeriji Dolenjskega muzeja), predstavitevijo naših šol in studijev (Kinetikon, lutkovni studio LG Jože Pengov, Pedagoška fakulteta), okroglo mizo o lutkarstvu za odrasle (sodelovali so dr. Edi Majaron, Darka Čeh, Sašo Jovanovič, Uroš Trefalt, Helma Šobar Zajc, Jelena Sitar) ter podelitevijo Klemenčičeve nagrade Lojzetu Kovačiču.

Lutkovna produkcija letošnjih Klemenčičevih dnevov (trinajst predstav) je zajemala polovico lutkovnih predstav za odrasle. Sodelovala so najboljša slovenska profesionalna gledališča: LG Ljubljana, LG Maribor, LG Jože Pengov, LG Papilu, Freyer teater, ZOOM, Konj. Gostovalo je špansko gledališče Bambolina Titelles s predstavo Vrt zemeljskih užitkov, ki se je predstavilo tudi na ljubljanskem gledališkem festivalu Exodus.

Otroške predstave so potekale v dopoldanskem in popoldanskem času na različnih lokacijah (OŠ Grm, OŠ Bršljin, Kulturni center, Dom kulture, proštija). Vsebinsko in estetsko so bile izredno pestre in prilagojene različnim starostnim skupinam otrok, ki so predstave spremljali z izredno pozornostjo, odzivnostjo in navdušenjem. V njih ni bilo pretiranega moraliziranja, temveč je bil poudarek na razvoju prefinjenega in subtilnega estetskega čuta otrok ter dinamični animaciji, ki je vdihovala življenje lutkam (npr. festivalska premiera Tobiya, Cesarjeva nova oblačila).

V večernih urah so se zvrstile lutkovne predstave za odrasle, ki so gledalce popeljale v bogat domišljjski svet lutk in se dotaknile osnovnih in čisto realnih človekovih eksistencialnih vprašanj in dilem (Vrt zemeljskih užitkov, Don Juan) ter globin človekove duše (vprašanja ljubezni, strasti, vesti (Zgodbe s panjskih končnic, Faust). Paleto človekovih identitet, njegovih iskanj in hrepenenj smo lahko videli skozi različna očala oz. skozi variacije gledaliških pristopov od klasičnega (miniaturno Gašperčkovno gledališče Milana Klemenčiča) do alternativnega pristopa kranjske Grupe Ultra, ki je relativizirala meje klasičnega teatra, in to ne samo lutkovnega, temveč širše.

Če povzamemo, je bila celotna ponudba lutkovnega festivala je bila izredno bogata, bila je tako estetski kot vsebinski užitek. Žal je ta izkušnja obogatlila majhno število gledalcev (to se predvsem nanaša na predstave za odrasle, saj so bile otroške popolnoma zasedene). Organizatorji menijo, da je prav pomanjkanja tradicije lutkarstva predvsem za odrasle vzrok v relativno kratkem časovnem obdobju, ki je bilo na voljo za pripravo festivala (prva seja organizacijskega odbora, ki je določila sedež v Novem mestu, je bila sklicana konec marca, potem se je zatikalo pri registraciji Klemenčičevih dnevov). K temu sodi še slab marketinški pristop in nezainteresirano ter nepovezano delovanje slovenskih medijev (izjema so časniki, ki so imeli svoje poročevalce na festivalu: Delo, Dnevnik, Dolenjski list).

Festival bo izjemoma tudi naslednje leto, da bi ujel korak z grafičnim bienalom. Potekal bo sredi meseca maja. Glede na letošnje izkušnje je potrebno še naprej razvijati kvalitetno ponudbo predstav oz. celotno lutkovno dejavnost (od ideje do izvedbe) in izboljšati pomanjkljivosti v organizacijskem, marketinškem in medijskem smislu.

Vsekakor lutkovna dejavnost ne sme biti sama sebi namen, namenjena zgolj zaključenemu krogu strokovnjakov in novinarjev, temveč mora postati dostopna širši javnosti, ker so predstave namenjene končno le-tej. Zato je ena od nalog festivala, kako občinstvo vpeljati v ta čudoviti pisani svet, ki s pomočjo lutke izraža čustva, misli, dejanja na poseben, še bolj ekspresiven način kot zgolj igralčeva igra. Takšen svet odpira vrata odraslemu, da se vrne v otroštvo, k svojim koreninam, v lasten svet Malega princa.

Jože Kotar: TEARS FOR FEARS, akril - platno, 1993

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

VII

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (44)

Popravi v 43. nadaljevanju (Rast VII št. 3/4, str. 287) pri geslu SCHWEIGER HEDVIKA napačni datum smrti, pravilen je: 4. jan. 1985 (prijazno opozorilo ge. Stanke Urh). Glej tudi Delo 7. jan. 1985 št. 4 (osmrtnica).

SIMČIČ BRANKO arhitekt in inscenator

R. 16. avg. 1912 v Trstu. Po maturi na mariborski gimnaziji je študiral v Ljubljani arhitekturo pri prof. Vurniku in 1941 diplomiral. Med vojno je bil v italijanski internaciji, nato v partizanih, kjer je vodil ekipe za gradnjo bolnice, bil inscenator pri Slovenskem narodnem gledališču in referent za arhitekturo pri Snosu. Po vojni je bil med drugim direktor Zavoda za urbanizem na Bledu. Kot inscenator se je udeleževal pri SNG v Ljubljani in pri Mestnem gledališču. Izdelal je osnutke za knjige, revije, plakate in bankovce. Njegovo najpomembnejše delo je projekt Gospodarskega razstavišča v Ljubljani. - SBL III, str. 310.

Vladoša Simčič - Tiran

SIMČIČ - TIRAN VLADOŠA igralka

R. 23. okt. 1910 v Trstu (sestra Branka), u. 14. feb. 1990 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskovala v Preski pri Medvodah in v Mariboru ter končala meščansko šolo. Kot igralka je nastopila že pred vojno v Mariboru in bila v sezoni 1939/40 angažirana v ljubljanski Drami. L. 1943 je odšla na partizansko ozemlje in po ustanovitvi SNG postala ena njegovih prvih igralk (Kralj na Betajnovi, Težka ura, Raztrganci). Po vojni je službovala v Slovenskem gledališču v Trstu, nato v ljubljanski Drami in od 1957 v Mestnem gledališču ljubljanskem. Leta 1982 je prejela Borštnikov prstan. - SBL III, str. 311. Slov. dramski leksikon II, str. 121 - s sliko. Delo 15. feb. 1990 št. 38, str. 19 (osmrtnica).

SIMIČ BORUT arhitekt

R. 11. marca 1955 (sin Marjana) v Novem mestu. Maturiral je na novomeški gimnaziji in diplomiral na Fakulteti za arhitekturo v Ljubljani. Izpopolnjeval se je s študijskimi potovanji v Belgiji in Angliji. Bil je večkrat nagrajen na javnih natečajih s področja arhitekture in urbanizma. Opremil je v Žadru ekspozituro Komercialne banke, postavil etnološki oddelek Dolenjskega muzeja in dobil poleg drugega I. nagrado na natečaju za ureditev motela v Trebnjem. - Kdo je kdo 1991, str. 232. Osební podatki.

SIMIČ MARJAN ekonomist in politični delavec

R. 24. jan. 1931 na Dobravi pri Kostanjevici. Srednjo šolo je končal v Ljubljani in kasneje diplomiral na Ekonomski fakulteti. Vrsto let je bil uslužbenec pri ŽTP, leta 1965 pa je postal načelnik za gospodarstvo pri občini Novo mesto, nato predsednik občinske skupščine, leta 1980 pa je bil izvoljen za člana republiškega izvršnega sveta. Do upokojitve je bil direktor podjetja AC v Belgiji. Leta 1980 je prejel nagrado občine Novo mesto za družbenopolitično delo in uspehe pri razvijanju državne uprave. - Delo 17. jul. 1980, str. 6. Dol. list 1978 št. 13, str. 15 - slika. Osební podatki.

SIMIČ - NIFERGAL EVA igralka

R. 9. apr. 1935 v Novem mestu. Tu je leta 1953 na gimnaziji maturirala in nato v Ljubljani študirala angleščino in slovenščino ter 1959 diplomirala. Kot profesorica je na novomeški gimnaziji službovala od nastopa službe pa vse do upokojitve 1990, kar je redek primer. Že kot dijakinja je v Novem mestu nastopala v raznih vlogah pri igralski skupini Dušan Jereb (1959 do 1963) ter režirala uprizoritve novomeških gimnazijcev. Dala je pobudo za ustanovitev Društva Novo mesto. - Osební podatki. Stezice

Peter Simič

SIMIČ PETER grafični oblikovalec

R. 2. jul. 1942 (brat Marjana) v Novem mestu. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v domačem kraju in maturiral 1960. Študiral je na oddelku za arhitekturo v Ljubljani in ima od 1979 status samostojnega umetnika. Grafično oblikuje celostne podobe delovnih organizacij, časopisov, knjig, katalogov, prospektov. Med drugim je oblikoval znak Domus Slovenica na Dunaju. Prejel je več nagrad za grafično oblikovanje in pohoštvo in sodeloval na skupinskih razstavah doma in v tujini. - Osební podatki. Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 233, Dol. list 26. avg. 1971 št. 34, str. 12 - slika.

SIMONČIČ ANTON agronom in ribiški strokovnjak

R. 18. jul. 1912 v Radečah. Po diplomí na agronomski fakulteti v Zagrebu (1939) je služboval kot agronom v Bohinjski Bistrici do l. 1941, ko so ga Nemci pregnali v Srbijo, od koder se je vrnil v Ljubljano. Po vojni je bil referent za ribarstvo in močna krmila pri kmetijskem ministrstvu in referent za živinorejo, nato v službi pri OLO Trebnje, OKZ Grosuplje in OKZ Ljubljana, od 1961 pa v Kmetijskem zavodu Ljubljana. V Grosupljem, Laščah in Dobropoljah je ponovno vpeljal molzno kontrolo krav, organiziral tečaje in živinorejske razstave in sejme plemenske živine ter se udeleževal tudi kot ribiški strokovnjak. - Ribič XXXI/1972, str. 329. Sodobno kmetijstvo V/1972, str. 491 - slika.

SIMONČIČ NACE igralec in lutkar

R. 8. jun. 1918 v Litiji. Tu je obiskoval osnovno šolo in obrtno nadaljevalno šolo, se izučil za mizarja in leta 1943 odšel v partizane. Opravič je tečaj pri SNG v Črnomlju in postal njegov član. Po vojni je bil član Drame in se izpopolnjeval na igralski akademiji, od 1953 bil režiser in igralec pri Mestnem gledališču ljubljanskem. Pisal je odrska besedila in dela za lutkovne odre. Prejel je več odlikovanj, plaket in nagrad, tako tudi Župančičevo. - SBL III, str. 312. Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 233 - slika.

SIMONČIČ ŠTEFAN pravnik in lovec

R. 25. dec. 1912 v Radečah. Gimnazijo je študiral v Celju in 1933 maturiral. Pravo je študiral v Ljubljani in tam diplomiral (1941) ter doktoriral. Leta 1944 je odšel v partizane in bil sekretar vojaškega sodišča. Po vojni je služboval v Celju, Mariboru in Novem mestu kot predsednik okrožnega sodišča od 1957 do upokojitve 1982. Sodeloval je tudi v reviji Lovec s članki s področja lovske zakonodaje in bil predsednik višjega lovskega razsodišča. Leta 1975 je dobil priznanje Slovenskega sodniškega društva, dve leti kasneje pa nagrado občine Novo mesto za družbenopolitično delo in razvoj pravosodja. - Osební podatki. Lovec 1993, str. 171 - s sliko. Ko je ko 1970, str. 943.

Ivan Simonič

SIMONČIČ VINKO - GAŠPER narodni heroj

R. 19. jan. 1914 na Čatežu, u. 9. nov. 1944 v Blagovici, pok. v grobnici herojev v Ljubljani. Pred vojno je bil žagar. Maja 1942 je šel v partizane, bil komandir čete v I. prolet. brigadi Toneta Tomšiča in bil 1943 imenovan za komandanta bataljona. Pred pohodom XIV. divizije na Štajersko je bil imenovan za namestnika komandanta XIII. brigade. Jeseni 1944 je bil predlagan za narodnega heroja in obenem za komandanta XIV. divizije. Na tem položaju je bil le kratek čas. Pri napadu na nemško-domobransko postojanko v Blagovici je hudim ranam podlegel. L. 1945 je bil razglašen za narodnega heroja. - SBL III, str. 312. Spomeniki naj govore, str. 125 - slika.

SIMONIČ IVAN geograf in zgodovinar

R. 7. jul. 1905 na Vinjem Vrhu pri Semiču, u. 8. nov. 1979 v Ljubljani. Po osnovni šoli v Semiču in Novem mestu je študiral gimnazijo v Šentvidu pri Ljubljani in 1927 maturiral. Geografijo, zgodovino in sociologijo je študiral na univerzi v Ljubljani, diplomiral in od 1934 služboval v Et-

nografskem muzeju v Ljubljani, od 1937 na gimnaziji v Kočevju, 1944/45 v Novem mestu, nato še v Celju, Ribnici, Logatcu, na klasični gimnaziji v Ljubljani in na osnovni šoli v Kamniku. Vmes je bil kustos Slovenskega šolskega muzeja. Napisal je vrsto temeljitih geografskih in zgodovinskih člankov, poročil in ocen, ki zadevajo predvsem Belo krajino in Kočevsko. Sodeloval je v Etnografu, GMDS, Kočevskem zborniku, Krajevnem leksikonu Slovenije II (že pred vojno pa v Krajevnem leksikonu Dravske banovine) itd. - SBL III, str. 314. Kronika XXVIII/1980 št. 2, str. 136 - slika.

SIMONIČ LUDVIK Kraigherjev nagajenec

R. 1. maja 1926 na Podrebru pri Semiču. Po končani nižji gimnaziji je odšel v partizane in opravil telegrafski tečaj pri oficirski šoli Glavnega štaba. Po vojni je organiziral in dolgo let vodil kot direktor Iskro v Šentjernej. Za svoje delo v gospodarstvu je prejel l. 1978 Kraigherjevo nagrado. - Delo XX/1978 21. jan. št. 15, str. 19 - s slika.

Primož Simoniti

SIMONITI PRIMOŽ klasični filolog in prevajalec

R. 28. dec. 1936 na Golniku. Po maturi na mariborski klasični gimnaziji je študiral klasično filologijo na ljubljanski univerzi in diplomiral 1967, se izpopolnjeval v tujini in leta 1978 promoviral za doktorja znanosti. Kot profesor je služboval na novomeški gimnaziji (1960 - 1962), postal asistent na univerzi in kasneje redni profesor za klasične jezike. Prevajal je filozofska dela (Descartes, Marx, Vorländer), Petronija, Apuleja in Carmina Burana, raziskoval srednjeveške in novoveške latiniste in svoje študije strnil v knjigi Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede 16. st. (1979). Prevaja iz latinščine, grščine in nemščine v slovenščino ter iz slovenščine v nemščino in latinščino. L. 1973 je prejel Sovretovo nagrado. Dolgo let je kot predsednik vodil eno najstarejših naših založb - Slovensko matico. - Slovenska književnost 1982, str. 315. Univerza III, 1. knjiga, str. 143.

SIMONITI RADO skladatelj, Prešernov nagajenec

R. 15. maja 1914 v Fojani, u. 14. maja 1981 v Ljubljani. V rojstnem kraju in Ljubljani je obiskoval osnovno šolo ter 1933 maturiral na klasični gimnaziji v Ljubljani. Nato je študiral glasbo in leta 1937 diplomiral na Srednji šoli Glasbenega konservatorija v Ljubljani. Po italijanski kapitulaciji je odšel v partizane in s kulturno skupino X. ljubljanske brigade potoval čez Gorski Kotar na Vis. Tu je prevzel umetniško vodstvo pevskega zbora primorskih Slovencev, ki je pozneje dobil ime "Srečko Kosovel". Z njim je potoval čez Dalmacijo, Črno goro, Albanijo in Makedonijo v osvobojeni Beograd. Z zborom je po vojni nastopal tudi v tujini. L. 1945 je postal direktor ljubljanske Opere, diplomiral na Akademiji za glasbo in honorarno poučeval na tej šoli. Je avtor številnih zborovskih in vokalnih skladb ter samospevov, znan je tudi kot avtor pesmi Le vkup, le vkup..., Bolen mi leži, Plovi, plovi, Kolednica mladinskih brigad. - SBL III, str. 315.

SINTIČ ZVONIMIR režiser

R. 27. maja 1912 v Ljubljani, u. 6. apr. 1980 prav tam. Po gimnazijski maturi (1930) je v Pragi študiral dramaturgijo in 1937 diplomiral. V Ljubljani je ustanovil Gledališče mladih in bil med vojno v italijanski internaciji. L. 1943 je odšel v partizane, ustanovil Frontno gledališče VII. korpusa in pri njem igral in režiral. Po vojni je bil dodeljen ljubljanskemu Radiu, nato pa je pri Triglav filmu in Viba filmu režiral okrog 60 kratkih in dokumentarnih filmov po lastnih in tujih scenarijih ter prejel zanje več nagrad. Je eden pionirjev slovenskega filma. - SBL III, str. 318. EKRAN XVII/1980 št. 5/6, str. 69 - slika. Delo 10. aprila 1980 št. 85, str. 19 (osmrtnica).

SITAR JANEZ agronom

R. 6. sept. 1916 v Mišacah na Gorenjskem, u. 11. nov. 1989 v Ljubljani. Nižjo gimnazijo je končal v Kranju, srednjo kmetijsko šolo v Bukovu v

Srbiji. Kot kmetijski strokovnjak je služboval v Mariboru, pri Kontrolni komisiji v Ljubljani in bil 1946/47 šef oddelka za kmetijstvo in gospodarstvo pri OLO Trebnje - Sodobno kmetijstvo XXIII/1990 št. 3. str. 143 - s sliko.

SKABERNE FRANC pravnik

R. 24. apr. 1877 v Kranju, u. 3. jun. 1951 v Ljubljani. Gimnazijo je delno obiskoval v Novem mestu in 1895 maturiral v Ljubljani. Pravo je študiral na Dunaju in promoviral 1901. Služboval je v Ljubljani, Trstu, Tolminu in Poreču, leta 1905 pa je odšel na Dunaj v prosvetno ministrstvo. Bil je stenograf v parlamentu, nato načelnik prosvetnega oddelka v Ljubljani in po upokojitvi odvetnik. V Slovenskem pravniku je objavil obsežno razpravo o delu slovenskih odvetnikov in notarjev v znanosti in politiki. - SBL III, str. 322.

SKALE OTMAR veterinar in novomeški kronist

R. 16. nov. 1861 kot veterinarjev sin, u. 18. jul. 1952 v Novem mestu. V Ljubljani je napravil osnovno šolo in 1. in 4. razred realke (vmes 2 razreda na zasebni meščanski šoli v Celju), nato pa dve leti obiskoval živinozdravniško šolo v Ljubljani, kjer je poučeval njegov oče. Leta 1879 je končal živinozdravniško šolo na Dunaju, opravil kot enoletni prostovoljec vojaško dolžnost in od 1884 do 1926 služboval kot okrajni živinozdravnik oz. veterinarski inšpektor v Novem mestu. Vsa ta leta in še po upokojitvi je poučeval živinozdravništvo na kmetijski šoli na Grmu. Poleg tega se je uveljavljal tudi v društvenem in družbenem življenju Novega mesta: bil je soustanovitelj novomeškega Sokola in njegov odbornik, marljiv tajnik Čitalnice, član Dolenjskega pevskega društva in olupševalnega društva ter si vestno vsa leta beležil pomembnejše dogodke iz življenja Novega mesta. Tako je lahko v poznih letih napisal vrsto člankov o nekdanjem življenju v Novem mestu za Dolenjski list (1950, 1951). Bil je velik narodnjak. - Živnorejec 1/1951, str. 285 - s sliko. Dolenjski list 25. jul. 1952 št. 30, str. 2.

SKALICKY BOGO porodničar - primarij in medicinski pisatelj

R. 18. nov. 1905 v Novem mestu, u. 30. avg. 1974 v Ljubljani, pok. v Šmihelu. V Novem mestu je napravil osnovno šolo in gimnazijo ter maturiral 1924. Medicino je študiral v Pragi in 1931 promoviral. Specialistični izpit iz ginekologije in porodništva je napravil 1937 v Zagrebu, leta 1965 pa še znanstveni doktorat v Beogradu. Služboval je v Mariboru kot asistent, kot pomočnik predstojnika in nato kot predstojnik ginekološkega oddelka, od 1961 pa kot predstojnik porodnišnice. Zdravstvene članke je objavljaval v Zdravniškem vestniku in Babiškem vestniku. - SBL III, str. 325. Zdr V V XLIII/1974 št. 11, str. 647 - slika.

SKALICKY BOHUSLAV strokovni pisatelj

R. 17. jul. 1872 (oče Boga) v Cerekvicah (Češka), u. 8. dec. 1926 v Novem mestu. Po osnovni in meščanski šoli je obiskoval Pomološki zavod v Troji pri Pragi, se izpopolnjeval v Klosterneuburgu in po diplomi kot izredni slušatelj na visoki poljedeljski šoli na Dunaju. Leta 1895 je prišel v Novo mesto in vodil dela za obrambo proti trtni uši na Kranjskem, bil vinarski nadzornik, upravitelj kmetijske šole na Grmu, od 1924 do smrti pa ravnatelj nižje kmetijske šole. Vpeljal je vzorne in poskusne vinograde, uredil državno vinsko klet v Novem mestu in Vipavi, pisal v strokovna glasila članke v slovenskem, srbohrvaškem, češkem in nemškem jeziku. Objavil je več publikacij o vinogradništvu. Bil je dopisni član Čehoslovaške kmetijske akademije v Pragi. - SBL III, str. 325. Petdeset let Kmetijske šole na Grmu 1886 do 1936, str. 33 - slika.

SKALICKY ZDENKO pesnik in slikar

R. 11. jul. 1903 (sin Bohuslava) v Novem mestu, u. 7. marca 1933 v Ljubljani, pok. v Šmihelu. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, maturiral 1921 in na ljubljanski univerzi diplomiral iz kemije. Kot inženir je služboval kot prokurist in tehnični vodja v tovarni Šešir v Škofji Loki. Kot osmošolec je s 13 slikami sodeloval na I. pokrajinski umetniški

razstavi v Novem mestu 1920. Z ekspresionističnimi pesmimi je sodeloval v reviji Trije labodje. - SBL III, str. 325. M. Mušič Novomeška pomlad str. 221 - slika.

SKEBE - MIKELN HELENA igralka

R. 29. nov. 1924 v Črmošnjicah. Je absolventka oddelka za dramsko igro na Akademiji za igralsko umetnost v Ljubljani. V sezoni 1953/54 je bila angažirana v Gledališču za Slovensko primorje, 1954/58 pa v Prešernovem gledališču v Kranju, nato sodelovala v eksperimentalnem in Mladinskem gledališču. Na AIU je za vlogo v Gospodični Juliji prejela študentovsko Prešernovo nagrado. Pomembnejše vloge: Luiza (Kovarstvo in ljubezen), Rina (Sumljiva oseba), Veronika (Kreftovi Celjski grofje) in dr. - SGL, str. 635.

SKEDL ANA slikarka in pianistka

R. 22. febr. 1856 (hči Franca) v Ljubljani, u. 18. avg. 1920 v Šentrupertu. Slikarstva se je učila pri nekem Layerjevem učencu, pri Henriki Langus in Ivani Kobilci. Izdelala je več portretnih studij matere, očeta, nečakinje in avtoportret ter krajinske slike iz okolice Šentruperta. Njena slika sv. Frančiška je v kapeli na Veseli gori, Roženvenska kraljica pa v stranskem oltarju v Šentrupertu. Kot pianistka je tudi javno nastopala. - SBL III, str. 326.

SKEDL FRANC zdravnik

R. 30. avg. 1809 v Šentrupertu, u. 6. okt. 1866 v Ljubljani. Obiskoval je novomeško gimnazijo (1823 - 1828) in jo končal kot prvi obdarovanec. Študiral je medicino v Gradcu in 1836 doktoriral. Kot zdravnik je služboval od 1837 v Auerspergovih topilnicah na Dvoru, leta 1840 je bil premeščen v Novo mesto, nato v Ljubljano, kjer je bil od 1863 kresijski fizik, - SBL III, str. 326.

SKEDL JANEZ odvetnik in politik

R. 1. 1819 (brat Franca) v Šentrupertu, u. 24. jul. 1891 v Novem mestu. Leta 1836 je končal novomeško gimnazijo in po univerzitetnem študiju postal 1861 odvetnik v Novem mestu. Leta 1863 je bil izvoljen za deželnega poslanca v volilnem okrožju Trebnje. - SBL III, str. 327.

SKEDL JOŽEF MIHAEL pravnik

R. 1811 (brat Franca in Janeza) v Šentrupertu, u. 13. febr. 1868 v Gradcu. Študiral je na gimnaziji v Novem mestu in bil ves čas odličnjak. Leta 1840 je na dunajski univerzi promoviral ter se tu habilitiral za finančne vede in statistiko. Od 1850 do 1868 je bil izredni profesor na graški univerzi z obveznostjo predavati kazensko pravo v slovenščini. - Njegov sin Artur (r. 1860 v Gradcu, u. 8. jun. 1923 v Pragi) je bil tudi jurist in univerzitetni profesor v Černovicah in Pragi. Bil je sin Nemke in se ni čutil Slovenca. - SBL III, str. 326. VI. Schmidt: Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem, str. 80/81 - slika.

Jožef Mihael Skedl

SK(E)RBINC (ŠKRBINC) JANKO skladatelj in organist

R. 27. maja 1841 v Stranjah pri Kamniku, u. 31. marca 1928 v Višnji Gori. V Idriji je obiskoval pripravnico in 1860 postal učitelj. Služboval je kot učitelj v raznih krajih po Gorenjskem, kot nadučitelj pa v Šentvidu pri Stični 1874/76, nato pa 35 let v Višnji Gori. Kjer je učiteljeval, je bil tudi organist in skladal cerkvene pesmi. Vse skladbe so ostale neobjavljene. Verjetno je njegova nagrobnica "Vigred se povrne" - SBL III, str. 327. Zbornik občine Grosuplje VII/1975, str. 211 - slika.

SK(E)RBINC PASHAL (ANDREJ) nabožni pisatelj

R. 1. okt. 1780 v Višnji Gori, u. 28. jan. 1824 na Dunaju. Vstopil je v frančiškanski red v Klanjcu na Hrvaškem, študiral teologijo v Ljubljani, bil 1803 ordiniran in opravil redovne obljube v Novem mestu. Od 1804 do 1807 je bil učitelj na gimnaziji v Novem mestu, nato v Ljubljani gvar-dijan in župnik. Leta 1813 se je preselil na Dunaj in bil tam trikrat pro-

vincial. Bil je slovit govornik in je izdal več knjig svojih pridig v slovenskem in nemškem jeziku. - SBL III, str. 327.

SKETA JAKOB (IAKOBUS PINCERNA alias SKETA) humanist

Bil je sin Ivana Schettarja iz Trebnjega. Leta 1495 je bil vpisan na medicinski fakulteti na Dunaju, dobil leta 1498 tonzuro in manjše redove v Čedadu. Bil je pisar oglejskega patriarha, ki mu je zagotovil beneficij v oglejski škofiji. Leta 1504 se je potegoval za beneficij v Kamniku, leta 1523 pa je označen kot notar, kaplan in kancler kardinala Grimmanija. - P. Simoniti: Humanizem na Slovenskem, str. 137.

SKOČIR STANKO šolnik

R. 3. maja 1903 v Kobaridu, u. 9. febr. 1987 v Ljubljani. V Novem mestu je dovršil osnovno šolo in 4 razrede gimnazije, obiskoval 3. in 4. razred učiteljskega v Tolminu in 1923 maturiral. Zaradi fašističnega preganjanja je učiteljeval po raznih slovenskih vaseh na Primorskem in povsod poučeval izven šole petje in organiziral prireditve. Leta 1919 je ilegalno odšel v Jugoslavijo in učiteljeval v Prekmurju. Po vojni je služboval na Primorskem. Dopisoval je v razne liste, med drugim tudi v Dolenjski list. - Prim SBL 14. snopič, str. 378. Planinski vestnik 1973 št. 10, str. 524 - slika.

SKOFIČ (ŠKOFIC) FRANC pravnik in dramatik

R. 25. nov. 1848 v Zg. Kašlju pri Ljubljani, u. 7. jul. 1892 v Škofji Loki. Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, končal na Dunaju pravo in leta 1878 promoviral. Služboval je v Kostanjevici in Novem mestu (1876 - 1883), nato kot okrajni sodnik v Mokronogu (1883 - 1886). Kot radikalen Slovenec je pripadal Jurčičevemu krogu, pisal v Slovenski narod ostre uvodnike in se zavzemal za poštenje in demokracijo. V Ljubljanskem zvonu je objavil povest Gospod s Preseka in tridejansko komedijo Mari. Gospod s Preseka se godi v času reformacije okoli gradu Prežeka. - SBL III, str. 333.

SKOK VILI glasbenik in fotograf

R. 16. okt. 1908 v Trstu, u. 23. apr. 1993 v Novem mestu. Ko se je družina preselila v Tomaj, je bil vrstnik Srečka Kosovela. Zaradi prve svetovne vojne se je družina leta 1914 preselila v Novo mesto. Tu je obiskoval osnovno šolo in tudi gimnazijo, a je šolanje zaradi revščine opustil. Petja in igranja violine se je učil pri Ignacu Hladniku, sam pa še druge instrumente. Pel je že v Hladnikovem zboru, po vojni pa zlasti v pevskem zboru "Dušan Jereb" in bil nepogrešljiv kot pevec v zborih in igralec v orkestrih. Vrh tega se je ukvarjal s fotografijo in ribištvo. - Dol. list XXXV/1984 17. maja št. 20, str. 13 - s sliko. Rojstni in smrtni podatki Domoznanski oddelek Knjižnice Mirana Jarca.

Oton Skola

SKOLA FRANC KSAVER slikar

R. ok. 1792 v Novem mestu, u. po letu 1867. Bil je sin Jožefa, priseljence z Moravskega. V letih 1805 - 1808 se je šolal na novomeški gimnaziji, bil 1809 oskrbnik na gradu Grm, leta 1820 in 1821 na gradu Grmače pri Litiji, 1824 pa v Novem mestu, nato cestni asistent v Ljubljani, na Koroškem, v Krškem, Radečah, Litiji in Novem mestu. Risal je portrete, pokrajinske vedute in motive iz rečnega prometa na Savi. - Zbornik za umetnostno zgodovino XIV/XV/1978-79, str. 143, Priloga, str. XXXIX - slika. Dolenjski list XXXI/1980 št. 32, str. 16.

SKOL(LA) (SCHOLA, SKALA, ŠKOLA) OTON pisatelj in slikar

R. 4. nov. 1805 v Novem mestu, u. 24. apr. 1874 na Trsatu. Osnovno šolo in gimnazijo je napravil v Novem mestu in še kot gimnazijec stopil v frančiškanski red, študiral bogoslovje v Ljubljani in bil 1831 ordiniran. Služboval je v Nazarju in na Trsatu ter na Baragovo pobudo odšel med Indijance v Severno Ameriko. Od hudih naporov je zbolel, se vrnil v Evropo, bil spovednik v Assisiju, se vrnil v Slovenijo in se končno naselil na Trsatu. Sestavil je indijanski slovar ter narisal veliko risb in slik, vendar so

se večinoma izgubile. Znan je njegov akvarel Pogled na Novo mesto. - SBL III, str. 333. Novo mesto skozi čas, str. 63, 64.

SKOPAL HUGO umetnostni zgodovinar in slikar

R. 7. apr. 1856 v Glogowu v Galiciji, u. 16. avg. 1905 v Brunntalu pri Münchnu. Bil je po rodu Poljak in je po maturi študiral umetnost v Krakovu. Poučeval je risanje v domovini, Ljubljani in Novem mestu (1890 - 1905), kjer je navdušil za likovno umetnost tudi kasneje znanega umetnostnega zgodovinarja dr. Vojeslava Moleta in slikarja Mihaela Kambiča. Njegovo zbirko grafičnih listov raznih mojstrov je iz zapuščine kupil novomeški tiskar Janez Krajec. Skopal je v novomeških gimnazijskih izvestjih 1901 objavil razpravo o znani Tintorettovi oltarni sliki sv. Miklavža v kapiteljski cerkvi v Novem mestu. - 225 let, str. 323, 336. J. Jarc: Novo mesto skozi čas, str. 64.

SKUBE ANA s. KSAVERIJA umetna vezilja

R. 26. jan. 1836 v Ribnici, u. 1. jan. 1919 v Zagrebu. Kot učiteljica ročnega dela je službovala v ženski kaznilnici, nato je bila predstojnica in učiteljica ročnega dela v Zagrebu. Njene vezenine so zbujale pozornost na raznih evropskih razstavah, še posebej v Parizu. Od 1865 je nad 40 let vodila strokovno samostansko šolo v Zagrebu in poučevala žensko ročno delo. Načrte za vezenine je sama izdelovala, usklajevala svilene niti in nato slikala z iglo kot slikar s čopičem. Veliko njenih vezenin je bilo poslanih v Nemčijo, Švico, Anglijo in Južno Ameriko. - Znameniti Hrvati, str. 240 (da je bila rojena 1835). Ribnica skozi stoletja, str. 32.

SKUBIC ANTON zgodovinar in socialni delavec

R. 24. marca 1876 na Pancah pri Lipoglavu, u. 5. jan. 1940 v Ribnici. Srednjo šolo je končal v Ljubljani (matura 1896) in študiral bogoslovje ter pel novo mašo 1900. Med drugim je služboval kot župnik in nazadnje dekan v Ribnici (1907 in 1914 - 1940). Bil je odbornik Katoliškega društva, predsednik SLS in poslanec, se pridružil gibanju J. Ev. Kreka in ustanavljal in vodil konsumne in hranilniške organizacije. Zlati pa je uspešno deloval v Ribnici, kjer je pospeševal tudi razvoj šolstva. Obsežno je njegovo zgodovinarsko delo: raziskoval je Prešerna, Trubarja, Holzapfla in naseljevanje Nemcev na Kočevskem. Njegova Zgodovina Ribnice in ribniške pokrajine je izšla po njegovi smrti leta 1976 v Buenos Airesu. - SBL III, str. 339. Koledar Mohorjeve družbe 1937, str. 65 - slika.

Jože Skubic

SKUBIC JOŽE agronom

R. 8. jan. 1901 v Zgornji Slivnici pri Grosupljem, u. 17. maja 1936 v Ljubljani. Po maturi na II. drž. gimn. v Ljubljani (1921) je študiral agronomijo v Zagrebu in kot inženir agronomije služboval v ministrstvu za kmetijstvo v Beogradu, nato kot profesor na srednji vinarski in sadjarski šoli v Mariboru ter na kmetijski šoli na Grmu, vendar tu le nekaj mesecev. Kot referent za sadjarsko in kmetijsko šolo je odločilno sodeloval pri določanju sadnega izbora za Slovenijo. Iz političnih vzrokov je bil premeščen v Mursko Soboto, bil odpuščen in nato urejal v Kranju list Gorenjec ter se 1935 vrnil v banovinsko službo. Pisal je strokovne članke v Kmetovalca, Slovenski gospodarski list in v Sadjarja in vrtnarja. - SBL III, str. 340.

SKUBIC VALENTIN veterinar

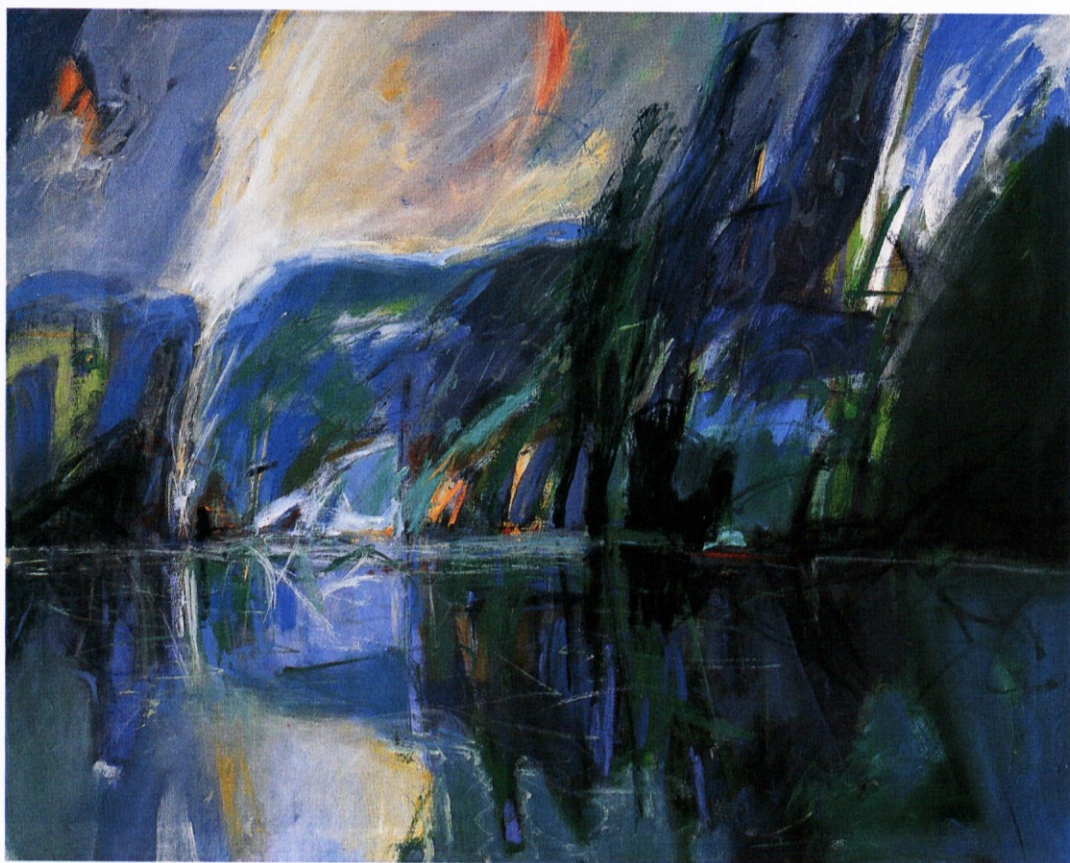
R. 10. jul. 1932 v Zgornji Dragi pri Višnji Gori, napravil nižjo gimnazijo v Stični in 1954 diplomiral na srednji veterinarski šoli v Ljubljani. Leta 1961 je diplomiral na Fakulteti za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo v Ljubljani, 1963 pa na veterinarski fakulteti v Zagrebu promoviral. Sprva je bil asistent, nato docent in končno izredni profesor veterinarske farmakologije s toksikologijo na ljubljanski Univerzi. Objavil je poleg drugega skripta za slušatelje, več strokovnih člankov in knjig v slovenščini in srbohrvaščini ter napravil nad 40 ekspertiz o veterinarskih zdravilih. - Univerza II, str. 632, IV-2, str. 1563.

SKULJ ANDREJ šolnik, sadjar in vrtnar

R. 24. febr. 1880 na Griču pri Vel. Laščah, u. 23. nov. 1956 v Ljubljani. Po osnovni šoli v Velikih Laščah in Ljubljani je obiskoval 3. razrede gimnazije in ljubljansko učiteljsko ter 1902 maturiral. Med drugim je bil učitelj v Sentjerneju in šolski upravitelj v Trzinu in banovinski šolski nadzornik. Prizadeval si je za ustanavljanje kmetijsko-gospodarskih nadaljevalnih šol in sestavil zanje učni načrt, ustanovil v Ljubljani Centralni šolski vrt in postal njegov upravitelj. S članki je sodeloval v sadjarskih in vrtnarskih listih, bil soustanovitelj Mladinske matice in zanjo pisal mladinske knjige. - SBL III, str. 341.

Jože Kotar: OB KRKI ALI REKA MLADOSTI, akril - platno, 1992

RAST – L. VII.
ŠT. 5 – 6 (43 – 44)
OKTOBER 1996

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRAŠANJA

VIII

KRONIKA

Maj - julij 1996

MAJ

1. maja je v Argentini umrl slovenski pesnik, pisatelj, dramatik, urednik in prevajalec France Papež. Rodil se je 20. marca 1924. leta v Kotu pri Semiču. V Črnomlju je hodil v meščansko šolo. Med drugo svetovno vojno je bil najprej v partizanih, potem pa je prestopil k domobrancem ter ob koncu vojne emigriral na Koroško. V begunskih taboriščih v Italiji je nadaljeval gimnazijo, nato pa s skupino političnih izseljencev odšel v Argentino, ki je postala njegova druga domovina. Kot ustanovni član je od leta 1954 delal pri Slovenski kulturni akciji, od leta 1970 urejal revijo Medobdobja. Objavljal je pesmi, prozo, drame, članke in eseje v več revijah. Izdal je več knjig: pesniški zbirki Osnovno govorjenje in Dva sveta, roman Zapiski iz zdomstva, poetično dramo Gozd. Uredil je Antologijo slovenskega zdomskega pesništva in zbrano delo Franceta Balantiča. Leta 1988 je bil sprejet v Društvo slovenskih pisateljev.

France Papež je eden tistih slovenskih umetnikov, ki so bili zaradi političnih razlogov zamoščani v domovini. Danes ga uvrščamo med najpomembnejše kulturne delavce slovenske emigracije.

DEBENEC NAD MIRNO, 1. maja - V organizaciji območne organizacije ZSSS Novo mesto je bilo tu že 15. delavsko srečanje. Zbranim sta govorila Jože Miklič, sekretar dolenske območne organizacije ZSSS, in Ciril Pungartnik, župan občine Trebnje. V kulturnem programu so nastopili pihalni orkester iz Trebnjega, igralka Jerca Mrzel, kasneje pa Mala klinika cinizma in ansambel Brodniki.

JAVOROVICA (ŠENTJERNEJ), 1. maja - V počastitev spomina na padle borce 4. bataljona Cankarjeve brigade ter dneva upora in praznika dela je bilo tu že tradicionalno prvomajsko srečanje. Slavnostni govornik je bil predsednik države Milan Kučan.

OPATIJA - Pihalni orkester Kapele je tu nastopil na 4. mednarodnem srečanju pihalnih orkestrrov, kjer so se predstavili tudi orkestri iz Firenc, Budimpešte in iz Lovrana.

POLŽEVO, 1. maja - Osrednjo prvomajsko prireditev na grosupeljskem območju je pripravila območna organizacija ZSSS Grosuplje.

ČRNOMELJ, 4. maja - Tukajšnje prostovoljno gasilsko društvo in Zveza kulturnih organizacij sta letos ponovno obudili nekdanj pomembno praznovanje florianovega. Na prireditvi, ki sodi v okvir različnih dejavnosti pod skupnim naslovom Črnomelj - moje mesto, so nastopili: črnomaljska godba na pihala, domača folklorna skupina, mešani pevski zbor iz Črnomlja in drugi. Domače gasilsko društvo je praznovalo 115 let svojega delovanja.

SLOVENSKA VAS, 4. maja - V Galeriji Hamer so odprli razstavo Obmorske likovne vzporednice, ki jo je gostiteljica organizirala skupaj z Obalnimi galerijami Piran. Razstavljali so Apollonio Zvest, Mira Ličen - Krmpotić, Jure Cihler, Erik Lovko, Aleš Sedmak, Tomo Vran, Janez Matelič, Ljerka Kovač in Masayuki Nagase. Umetnike je predstavil Dejan Mehmedović, kustos Galerije Insula. Otvoritev so popestrili harmonikarji zasebne šole Tonija Sotoška.

NOVO MESTO - Od 6. do 10. maja je v avli poslovne stavbe Krke, tovarne zdravil, potekal 19. dolenski knjižni sejem. Glavni organizator je bilo KUD Krka, ki je s to prireditvijo uradno pričelo praznovanje 25 - letnice svojega delovanja, o čemer je govoril njegov predsednik Janez Bernik. Soorganizatorici sejma sta bili še Knjižnica Mirana Jarca in Knjižgarna Mladinska knjiga iz Novega mesta, ki je razstavila knjižne novitete od lanskega do letošnjega maja.

Gost otvoritvenega večera je bil letošnji Prešernov nagrajenec, pesnik Veno Taufer. Z njim sta se pogovarjala novinarka in publicistka v Delovi kulturni redakciji Ženja Leiler in režiser Filip Robar - Dorin. Glasbena gostja je bila šansonjerka Vita Mavrič.

8. maja je bila slovesnost ob 120 - letnici pisatelja Ivana Cankarja. Slavnostni govornik je bil predsednik Slovenske akademije znanosti in umetnosti dr. France Bernik. Z monodramo Domovina, ljubezen moja je nastopil igralec Tone Kuntner.

Naslednji dan je bil gost večera dr. Boris Paternu. Tema pogovora je bila poezija in sodobni človek. Založba Ethno je ob 160. obletnici prve izdaje Prešernovega Krsta pri Savici predstavila bibliofilsko izdajo Krsta.

Zadnji dan sejma, 10. maja, se je predstavilo približno 30 mladih literatov enajstih dolenjskih osnovnih šol. Gost je bil pesnik prof. Janez Kolenc.

TREBNJE, 7. maja - V avli Centra za izobraževanje in kulturo je bila otvoritev razstave Velika narava akademske slikarke Brigitte Požegar, Mariborčanke, ki sedaj živi in ustvarja v Radovljici.

OTOČEC, 8. maja - Ob dnevu fizioterapevtov je potekal 2. simpozij fizioterapevtov Slovenije na temo Vloga fizioterapevta v zdravstvenem timu.

NOVO MESTO, 9. maja - V knjižnici frančiškanskega samostana je bilo odprtje razstave Slikarjevo sveto pismo iz opusa Biblija v 300 slikah slikarja Gorana Horvata iz Rečice ob Savinji. Umetnika je predstavil prof. Rafko Vodeb, v kulturnem programu pa je ob peti obletnici delovanja s koralnimi napevi nastopil oktet Adoramus.

NOVO MESTO, 9. maja - V Domu starejših občanov je bil regijski posvet aktivnih veterank NOB Dolenjske in Bele krajine, ki ga je vodila Dragica Rome.

BREŽICE, 10. maja - V brežiškem gradu je predsednik Republike Slovenije Milan Kučan priredil sprejem za približno petdeset evropskih parlamentarcev, ki so se udeležili 3. teniškega prvenstva na Otočcu. Goste sta pozdravila tudi brežiški župan Jože Avšič in direktor Vina Brežice Karl Recer.

CERKLJE OB KRKI, 10. maja - V tukajšnjem učnem centru je zapriseгла nova generacija vojakov. V kulturnem programu so sodelovali pihalni orkester Loče, učenci Glasbene šole Brežice in ansambel Lopatiči. V galeriji so odprli razstavo slik Mirka Bogoviča Cerkljanske impresije, o katerih je govoril akademski slikar Alojz Konec.

LOVRAN (Hrvaška) - Od 10. do 12. maja je tu gostoval Pihalni orkester Kapele na mednarodnem srečanju pihalnih orkestrrov, kjer so nastopili še godbeniki iz Madžarske, Italije in Hrvaške.

METLIKA, 10. maja - Belokranjski muzej je ob svoji 45 - letnici odprl prenovljeno stalno zbirko novejše zgodovine. Razstavo je odprl Stanislav Mrvič, direktor Uprave Republike Slovenije za kulturno dediščino.

NOVO MESTO, 10. maja - V počastitev 200 - letnice začetka delovanja železarne na Dvoru so v Dolenjskem muzeju odprli razstavo izdelkov te železarne, ki jo je pripravila kustodinja Majda Pungerčar. Ob tej priložnosti so predstavili tudi kratki film Po dolini reke Krke in izdali katalog o razstavi. Na otvoritvi so govorili ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj, avtorica razstave in direktor Uprave za kulturno dediščino Republike Slovenije Stane Mrvič, ki je razstavo tudi odprl. V kulturnem programu je nastopila z uglasbeno poezijo pevka Melita Osojnik.

RIBNICA, 10. maja - V Miklovi hiši so predstavili publikacijo Partizanski zdravniki med stroko in politiko avtoric mag. Mateje Jeras in Jelke Melik.

TREBNJE, 10. maja - Knjižnica Pavla Golie je v Centru za izobraževanje in kulturo pripravila večer z dr. Markom Marinom, profesorjem, eruditom, obnoviteljem mirnskega gradu in poznavalcem naše kulturne zgodovine in tradicije.

VRHNIKA, 10. maja - Ob 120-letnici rojstva Ivana Cankarja so v Cankarjevem domu slovesno podelili zlata Cankarjeva priznanja, ki so jih na 19. vseslovenskem tekmovanju v znanju materinščine prejeli najboljši osnovnošolci in srednješolci. Marjetka Pezdire je kot edina belokranjska osnovnošolka prejela to priznanje, njena mentorica je bila Darinka Bezenšek.

BREŽICE, 11. maja - Posavsko pevsko združenje je v sodelovanju z Zvezo kulturnih organizacij Brežice organiziralo tradicionalno revijo

Ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj in direktor Uprave za kulturno dediščino RS Stane Mrvič med otvoritvijo razstave; foto: Dolenjski muzej

Pesem Posavja v slavnostni dvorani brežiškega gradu.

MARIBOR, 11. maja - V Unionski dvorani je bila 1. revija godalnih orkestrrov slovenskih glasbenih šol, na kateri je nastopilo 241 mladih glasbenikov v trinajstih orkestrih, med njimi mlajši godalni orkester Glasbene šole Marjana Kozine iz Novega mesta pod vodstvom Petre Gačnik in godalni orkester Glasbene šole Črnomelj.

NOVO MESTO, 11. maja - Oktet Adoramus pod vodstvom Marjana Cvitka je imel ob petletnici delovanja prvi samostojni koncert v frančiškanski cerkvi, na katerega so kot gosta povabili prof. Primoža Ramovša in tržaškega pisatelja Alojza Rebulo.

NOVO MESTO, 11. maja - Ob tednu Rdečega križa sta se srečali pobrateni območni organizaciji Gornje Radgone in Novega mesta. Osrednja slovesnost je bila na grmski osnovni šoli. Po pozdravnih besedah in nastopu radgonske tamburaške skupine, pevcev iz osnovne šole Grm in mladih plesalcev skupine Rom je o pomenu Rdečega križa govorila poslanka državnega zbora Danica Simšič.

LJUBLJANA, 13. maja - V Jakopičevem paviljonu so odprli letno razstavo Društva slovenskih likovnih umetnikov. Na ogledu so bila dela 67 avtorjev, in sicer risbe, saj je bila razstava postavljena pod geslom Risba kot avtonomno delo. Od dolenskih likovnikov sta razstavljala Janko Orač iz Novega mesta in Jože Marinč iz Kostanjevice.

NOVO MESTO, 13. maja - V počastitev obiska papeža Janeza Pavla II. v Sloveniji je bil v kapiteljski cerkvi koncert Kamniških kolednikov, ki ga sestavljajo baritonist Janez Majcenovič, basist Rok Lap in citrar Tomaž Plahutnik. Na predstavitvi je govoril Ivan Sivec, pisec večine besedil pesmi, ki jih prepeva ta ansambel. Po koncertu so v prostiji odprli razstavo vatikanskih znamk iz zbirke pokojnega nadškofa Alojzija Turka.

NOVO MESTO, 14. maja - V Galeriji Krka so odprli razstavo ilustratorja Marjana Mančka, po rodu Novomeščana. Na otvoritvi je nastopila pevka Ljoba Jenče, interpretatorka starega slovenskega ljudskega izročila.

NOVO MESTO, 14. maja - Gimnazijska gledališka skupina Teater 250 je v Domu kulture uprizorila Malomeščansko svatbo Bertolda Brechta. Predstava je bila posvečena 250-letnici novomeške gimnazije.

NOVO MESTO, 15. maja - V Izobraževalnem centru v hotelu Krka je novinar Silvo Teršek predstavil Bogdano Herman, slovensko razumnico, slavistko in pesnico, v okviru prireditve, ki potekajo pod naslovom Srečanja z znanimi in zanimivimi Slovenkami in Slovenci. Glasbeno je srečanje popestril Dominik Krt.

TREBNJE, 15. maja - Tukajšnja glasbena šola je pripravila koncert, na katerem je nastopil hrvaški kitarist Žarko Ignjatović, ki živi in poučuje v Sloveniji.

BREŽICE, 16. maja - Knjižnica Brežice in Knjižnica Jožeta Mazovca iz Ljubljane sta pripravili razstavo ilustracij Nikolaja Omerse. Akademskega slikarja in ilustratorja je predstavil dr. Ivan Sedej. V glasbenem programu sta sodelovala violinistka Tatjana Sazunič in kitarist Ivan Bakran.

NOVO MESTO, 16. maja - V lokalu Pri slonu so odprli razstavo del italijanskega ljubiteljskega likovnika Antonia Salve, po rodu s Sicilije, ki v Sloveniji živi od leta 1994. To je bila njegova prva predstavitev v Sloveniji.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 17. maja - V Lamutovem likovnem salonu so odprli razstavo likovnih del akademskega slikarja Jožeta Marinča. Umetnika je predstavil Aleksander Bassin, direktor Mestne galerije Ljubljana. Otvoritev je glasbeno popestril ansambel Al Capone štrajh trio.

SENOVO, 18. maja - V Domu XIV. divizije je bilo 11. srečanje folklornih skupin Posavja, Dolenjske in Zasavja. Nastopile so skupine iz Trbovelj, Pišec, Šentvida pri Stični, Šmartna pri Litiji, Krke, Artič, Grosupljega, Novega mesta in s Senovega.

KOČEVJE, 20. maja - Na reviji šolskih pevskih zborov občin Kočevje, Ribnica in Velike Lašče, ki je bila v Šeškovem domu, je nastopilo deset zborov. Prireditve sta organizirali Zveza kulturnih organizacij Kočevje in Osnovna šola Stara Cerkev.

BREŽICE, 21. maja - Zveza kulturnih organizacij Brežice je pripravi-

Ilustrator Marjan Manček med podpisovanjem svojih knjig v Galeriji Krka; foto: Milan Markelj

MAJ la v župnijski cerkvi koncert Komornega godalnega orkestra Slovenske filharmonije.

TREBNJE, 21. maja - Tukajšnja glasbena šola je organizirala koncert, na katerem sta nastopila Gal Faganel (violončelo) in Vladimir Mlinarič (klavir).

BREŽICE, 23. maja - Posavski muzej je pripravil predstavitev knjige Ervina Dolenca, dr. zgodovinskih znanosti na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani, Kulturni boj - slovenska kulturna politika v Kraljevini SHS 1918 - 1929.

KRŠKO, 23. maja - V Kulturnem domu je bil koncert Simfoničnega orkestra Glasbene šole Krško, ki je nastopil še naslednji dan na proslavi ob 130-letnici Rdečega križa Slovenije.

NOVO MESTO, 23. maja - Trije slovenski študenti jazzovskega oddelka Brucknerjevega konservatorija v Linzu, saksofonist Igor Lumpert, kitarist Igor Bezget in basist Tomaž Grom, ob sodelovanju zagrebškega bobnarja Kruna Levačiča so pripravili v lokalu Pri slonu jazzovski večer.

OTOČEC, 23. in 24. maja je potekal seminar pod naslovom Vizija odlične Slovenije - in vendar se premika, naprej o poslovnem napovedovanju in učinkovitem odločanju v zaostrenih gospodarskih razmerah, ki so ga pripravili Društvo ekonomistov Dolenjske in Bele krajine, združenje Manager in Območna gospodarska zbornica. Uvodni nagovor je imel predsednik države Milan Kučan, predavali pa so ugledni strokovnjaki in javni delavci: mag. Janko Deželak, mag. Joško Čuk, dr. France Bučar, dr. Jože Mencinger, dr. Ljubo Sirc, dr. Anton Antončič, dr. Ivan Turk, mag. Mojca Drčar Murko, dr. Janez Gabrijelčič, dr. Jože Gričar.

ČRNOMELJ, 24. maja - Zavod za izobraževanje in kulturo je pripravil v tukajšnji knjižnici predavanje akademskega slikarja Roberta Lozarja o francoskem slikarju Paulu Cézannu.

KOČEVJE, 24. maja - V Likovnem salonu so odprli razstavo mladega zbiralca metuljev in mineralov Andreja Brillyja, Ljubljanačana, ki obiskuje slovensko gimnazijo v Celovcu. Razstava je zadnja iz cikla štirih mednarodnih razstav v Avstriji in Sloveniji.

KRŠKO, 24. maja - Občina Krško je bogatejša za novo sodno zgradbo, v kateri sta okrožno in okrajno sodišče. Otvoritve se je udeležila tudi ministrica za pravosodje Meta Zupančič.

METLIKA - tradicionalna vinarska-turistična prireditev Vinska vigred je potekala od 24. do 26. maja. V dnevih vina, kulture in zabave je bilo več spremljevalnih prireditev od nastopov folklornih skupin, pevskih zborov, ansamblov do razstav čipk, trsov, belokranjskih jedi ipd. Med številnimi nastopajočimi je bil tudi slovenski moški pevski zbor Majolika iz kanadskega Hamiltona.

NOVO MESTO, 24. maja - V restavraciji Splošne bolnišnice Novo mesto so predstavili knjigo Prvih sto let novomeške bolnišnice, ki jo je napisal Tone Gošnik. V soizdajateljstvu sta jo založili Splošna bolnišnica in Tiskarna Novo mesto - Dolenjska založba.

RAŠICA, VELIKE LAŠČE - Letos je občina Velike Lašče slavila svoj praznik v spomin na rojstni dan Primoža Trubarja in 10. obletnico otvoritve prenovljene Trubarjeve domačije na Rašici. Prireditve so se začele 24. maja, ko so na Trubarjevi domačiji odprli razstavo del udeležencev letošnjega srečanja slikarjev in se nadaljevale v juniju.

SEVNICA, 24. maja - Tukajšnje podjetje Kopitarna je praznovala 110-letnico obratovanja. Zbranim delavcem je spregovoril direktor Marjan Kurnik, za priložnostni kulturni program pa sta poskrbela oktet Jurij Dalmatin in igralec Zvone Hribar.

TREBNJE, 24. maja - Glasbena šola Trebnje je priredila koncert, na katerem sta nastopila Ana Resnik (alt blokflavta) iz Glasbene šole Ljubljana-Moste-Polje in Boris Bizjak (flavta) iz tukajšnje glasbene šole.

TREBNJE, 24. maja - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je pripravila medobčinsko revijo odraslih pevskih zborov Dolenjske in Bele krajine. V avli Centra za izobraževanje in kulturo so nastopili mešani zbori Pomlad, Krka (oba iz Novega mesta), France Prešeren Račna, moški zbor Belt Črnomelj, Lovski zbor Bele krajine, Komorni zbor Trebnje in Trebanjski oktet.

Predstavitve knjige Prvih sto let novomeške bolnišnice. Na sliki direktor novomeške bolnišnice dr. Tone Stare in avtor knjižne novosti Tone Gošnik; foto: Milan Markelj

OREHOVICA - Osnovna šola Orehovica praznuje letos stoletnico. Ob tem jubileju so pripravili nekaj prireditev. 24. in 25. maja je bilo srečanje podružničnih šol Slovenije, predstavitev projektnih nalog in likovne delavnice.

KOČEVJE, 25. maja - Vokalna skupina Cantate Domino je imela v Šeškovem domu redni letni koncert. Kot gost je nastopil nonet Vitra iz Ribnice.

KRMELJ, 25. maja - Tukajšnja osnovna šola je s proslavo obeležila 50-letnico svojega delovanja.

KRŠKO, 25. maja - V Kulturnem domu je imel celovečerni koncert Big Band Krško.

SEVNICA, 25. maja - Zveza kulturnih organizacij Sevnica je pripravila v Lutrovski kleti pod sevnškim gradom letni koncert domačega okteta Jurij Dalmatin. Kot gostje so nastopili člani združenega moškega pevskega zbora Simon Jenko iz Nürnberga in Miško Kranjec iz Erlangna.

BREŽICE, 26. maja - Glasbena šola Brežice je v cerkvi sv. Lovrenca pripravila koncert vokalne skupine Solzice.

MALA GORA PRI RIBNICI, 26. maja - Tu je bila slovesnost ob odkritju spominskega obeležja v spomin na spopad pripadnikov organizacije TIGR z italijanskim okupatorjem 13. maja 1941. Slavnostni govornik je bil predsednik državnega zbora Jožef Školč.

TREBNJE, 26. maja - Ob 150-letnici železnice na Slovenskem je bila na tukajšnji železniški postaji proslava, na kateri so nastopili domači godbeniki, otroški pevski zbor in pihalni orkester Slovenskih železnice iz Zidanega Mosta. Zbrane je pozdravil trebanjski župan Ciril Pungartnik.

MULJAVA, 28. maja - Tu so prvič obeležili s kulturno prireditvijo praznik občine Ivančna Gorica v spomin na pisatelja Josipa Jurčiča.

NOVO MESTO, 28. maja - V frančiškanski cerkvi je bil koncert sakralne glasbe, ki so ga organizatorji, Hrvaško kulturno združenje, frančiškanski samostan in Operni studio iz Zagreba, naslovili Ave Marija. Nastopili so sopranistka Štefica Petrušić, mezzosopranistka Biljana Keserić in tenorist Stjepan Škrinjarić.

BREŽICE, 30. maja - V grajski dvorani je tukajšnja glasbena šola priredila koncert Tartini Quarteta.

LJUBLJANA, 30. maja - V Kulturnoinformacijskem centru so odprli razstavo Peter Kozler in prvi zemljevid slovenskega ozemlja, ki sta jo pripravila Muzej Kočevje in Mestni muzej Ljubljana.

LJUBLJANA, 30. maja - V Galeriji TR3 je bila pod pokroviteljstvom vladinega urada za begunce otvoritev razstave akademske slikarke Hilde Dugonjić Mijatović, doma iz Bosne in Hercegovine, ki že tretje leto živi in ustvarja v Novem mestu. Na otvoritvi so poleg slikarke sodelovali še pesnica Jadranka Matić Zupančič, ob spremljavi kitare je pela Aida Čorbadić iz Sarajeva, dela in avtorico pa je predstavil Jožef Matijević, kustos Dolenjskega muzeja.

NOVO MESTO, 30. maja - Kulturnoumetniško društvo Krka in Zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesta sta pripravila v Izobraževalnem centru v hotelu Krka pogovor ob restavrirani sliki Novo mesto akademskega slikarja Vladimirja Lamuta.

VAVTA VAS, 30. maja - V tukajšnji osnovni šoli so nastopili pevci osnovne šole in mešanega zbora Revoz, ki ju vodi zborovodkinja Cvetka Hribar.

SEŽANA, 31. maja - Kosovelova knjižnica Sežana in Dolenjska založba Novo mesto sta pripravili predstavitev knjige Pesništvo upora 1941 - 1945 (Druga knjiga), na kateri so sodelovali urednik knjige prof. dr. Boris Paternu, sodelavka dr. Irena Novak - Popov, gledališka igralka Janez Škof in Boris Ostan ter harmonikar Miloš Mozetič. Ob predstavitvi je bila tudi otvoritev razstave slik Ivana Seljaka - Čopiča.

LJUBLJANA - Med štirimi najvišjimi odličji - šampioni - na 42. mednarodnem ocenjevanju vina v Ljubljani je bilo tudi peneče vino Janeza Isteniča iz Stare vasi na Bizeljskem.

BREŽICE, 1. junija - 50-letnico organizirane predšolske vzgoje so počastili s prireditvijo Vrtec se predstavi v Prosvetnem domu, ogledom vrtca in otvoritvijo razstave Izdelali smo za vas.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 1. junija - Zveza društev vinogradnikov Dolenjske, ki v sedmih občinah in v petnajstih društvih združuje več kot 3.000 vinogradnikov, je pripravila 24. teden cvička v kostanjeviškem gradu.

KRŠKO, 1. junija - Glasbeniki Simfoničnega orkestra Krško so na slavnostnem koncertu v Kulturnem domu predstavili svojo novo zgoščenko.

SOTESKA, 2. junija - V tukajšnji cerkvi sv. Erazma so ob prazniku župnijskega zavetnika blagoslovili obnovljene orgle, ki so jih izdelali v orglarski delavnici Andreja Malachovskega iz Ljubljane 1844. leta. Restavrator Bogdan Černe jih je obnovil, jim povrnil nekdanjo podobo in glas. Orgle so dragocen spomenik kulturne dediščine in hkrati tehnični spomenik. S to kulturno pridobitvijo so počastili tudi 600 - letnico cerkve v Soteski.

KRŠKO, 4. junija - Valvasorjeva knjižnica je pripravila večer z Jerco Mrzel pod naslovom Pot do mojih ljudi. Na prireditvi, ki je bila posvečena prazniku občine Krško, je krški župan Danilo Siter podaril tukajšnji knjižnici faksimile Trubarjeve Hišne postile.

NOVO MESTO - Od 4. do 7. junija je bilo Novo mesto letos prvič gostitelj 2. slovenskega lutkovnega bienala, ne pa zadnjič, saj bodo Klemenčičevi dnevi ostali trajno v dolenjski metropoli in se bodo izmenjavali z grafičnim bienalom.

V štirih dneh se je zvrstilo 28 predstav slovenskih lutkovnih gledališč, nastopili so gostje iz Španije, potekale pa so razne spremljevalne prireditve.

Festival Klemenčičevi dnevi je odprl minister za kulturo dr. Janez Dular, pozdravne nagovore pa so imeli Staša Vovk, članica umetniškega sveta festivala, Darka Čeh, direktorica festivala, in Franci Koncilija, novomeški župan.

V Dolenjskem muzeju so pripravili razstavo del Milana Klemenčiča, očeta slovenskega lutkovnega gledališča. V avli Kulturnega centra Janeza Trdine je bila na ogled razstava z naslovom Lutke neinstitucionalnih gledališč 1980 - 1995. Tu je potekal tudi pogovor o lutkarstvu za odrasle.

V okviru 2. lutkovnega festivala so podelili letošnjo Klemenčičevo nagrado, najvišje priznanje v našem lutkarstvu, ki jo je prejel pisatelj Lojze Kovačič. Festival je v sodelovanju z Društvom slovenskih pisateljev razpisal tudi natečaj za najboljšo lutkovno igro v letu 1996 in žirija je med 29 deli izbrala igro Deseti raček Milana Jesiha.

BRDO PRI KRANJU, 6. junija - Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve je skupaj s slovensko socialno zbornico podelilo nagrade in priznanja najzaslužnejšim za delo na področju socialnega varstva. Med nagrajenci je bila tudi Ana Bevc iz Novega mesta.

BREŽICE, 5. junija - V brežiškem gradu so nastopili bivši učenci Glasbene šole Brežice Marjetka Podgoršek, Danijel Ivša, Alenka Bogolin, Andreja Zlatič, Brigita in Marjetka Šuler, Janez Osterlič, Vanja Ivankovič, Josip Hotko in kot gost Vojko Vešligaj.

DOLENJSKE TOPLICE, 6. junija - V zdravilišču so odprli razstavo del Boža Rupčiča. Umetnika je predstavil Jožef Matijević, kustos Dolenjskega muzeja. Otvoritev so z nastopom popestrili pevci Šmihelskega okteta pod vodstvom prof. Toneta Finka.

BRESTANICA, 7. junija - Ob krajevnem prazniku so v tukajšnji osnovni šoli pripravili koncert domači mladinski, ženski in moški pevski zbori.

OTOČEC - Od 7. do 10. junija je tu petnajst slikark in slikarjev, ki obiskujejo Mestno šolo za risanje in slikanje v Ljubljani, ustvarjalo pod mentorstvom dekana šole prof. Mladena Jernejca. Pokrovitelj srečanja je bila Krka Zdravilišča.

RIBNICA, 7. junija - V Miklovi hiši je bila predstavitev knjige dr. Vekoslava Grmiča Moja misel. Delo in življenje avtorja je predstavil Marjan Žnidarič, ravnatelj Muzeja narodne osvoboditve iz Maribora.

ČRNOMELJ, 8. junija - Mladinski kulturni klub Črnomelj je v Špeličevi

Obnovljene stare orgle, delo Andreja Malachovskega, so zapele na slovesnosti v cerkvi sv. Erazma v Soteski; foto: Milan Markelj

Slikarji, udeleženci slikarske kolonije, so na Otočcu našli obilo zanimivih motivov; foto: Milan Markelj

hiši v sodelovanju s Kulturnoumetniškim društvom Artoteka pripravil razstavo likovnih del Slavka Čečure pod naslovom Iskanja.

DVOR, 8. junija - Blizu ostankov plavža je bila osrednja slovesnost ob 200-letnici železolivarstva na Dvoru, ki jo je pripravilo Kulturno društvo Dvor pod pokroviteljstvom Mestne občine Novo mesto. Ob tem so izdali posebno številko Fužine, zloženko o železarni in pripravili razstavo predmetov iz te železarne. Zbrane je pozdravila svetnica v Mestni občini Novo mesto Nežka Primc. Spomin na nekdanje železarske čase je obudil mag. Matija Žargi iz Narodnega muzeja v Ljubljani. Udeležence slovesnosti sta pozdravila tudi namestnik predsednika Slovenskih železarn dr. Vasilij Prešern in župan Mestne občine Novo mesto Franci Koncilija. Osrednji govornik je bil minister za kulturo dr. Janez Dular. Generalni direktor Novolesa Zvone Novina je predal slavnostno listino o tem dogodku in ustanovitvi nove krajevne skupnosti Dvor najstarejšemu občanu Mirku Reparju.

OREHOVICA, 8. junija - Tu je bila zaključna prireditev ob stoletnici osnovne šole, ki so se je med drugimi udeležili šentjernejski župan Franc Hudoklin, predstojnik Zavoda Republike Slovenije za šolstvo, enote Novo mesto Jože Škufca in državna sekretarka v Ministrstvu za šolstvo in šport mag. Teja Valenčič.

STRAŽA, 8. junija - Tu je bilo že 19. srečanje pihalnih orkestrów Dolenjske in Bele krajine. Združenje združuje godbenike iz Ribnice, Kočevja, Trebnjega, Dobropolj, Metlike, Črnomlja, Kostanjevice, Kamanja, Novega mesta, Šentjerneja in Straže. Kot gostje so nastopili še hrvaška orkestra z Reke in Lovrana ter italijanski iz Doberdoba. Slavnostni govornik je bil minister za kulturo dr. Janez Dular, zbrane je pozdravil tudi novomeški župan Franci Koncilija.

VELIKE LAŠČE - Občina Velike Lašče, ki še nima stalno določenega dneva občinskega praznika, je letos izbrala za ta dan rojstni dan Primoža Trubarja in 10 - letnico obnovljene Trubarjeve domačije na Rašici.

6. junija so predstavili knjižico Popotovanje k zibelki slovenske knjige, ki sta jo napisala Manfred Deterding in Edi Zgonc. Naslednji dan so v Levstikovem domu odprli razstavo Centra za uravnoteženi razvoj Vitra iz Cerknice. Nato je bila tu uprizorjena igra dr. Matjaža Kmecla Polnočno kričanje ali Levstikovo zmerjanje narodnih prvakov. Največ prireditev je bilo 9. junija. Med drugimi so nastopili pihalni orkester iz Dobropolj, pevski zbor Primož Trubar in domači igralec z branjem odlomkov iz Trubarjevih del.

NOVO MESTO - Dolenjska založba je te dni izdala tri knjige, in sicer: v zbirki Gorjanski skrat otroške pesmi Vojana T. Arharja Cvilirepki, v Seidlovi zbirki delo dr. Staneta Grande Dolenjska v revolucionarnem letu 1848 ter pesniško zbirko Bojana Ajdiča Dachauske pesmi.

VINICA, 11. junija - Črnomaljski Zavod za izobraževanje in kulturo že vrsto let organizira ob obletnici smrti Otona Župančiča v pesnikovi rojstni hiši srečanje recitatorjev osnovnih in malih šol Bele krajine. Letošnje srečanje je bilo že šesto, otroci pa so pisali na temo Bela krajina - ljudski običaji v pesmi in besedi. Poleg recitatorjev so na prireditvi spregovorili njihovi mentorji, gostja pa je bila pevka in igralka Alenka Vidrih.

BREŽICE, 12. junija - Glasbena šola Brežice je v brežiškem gradu pripravila koncert svojih solistov in ansamblov ob 50-letnici obstoja.

NOVO MESTO, 13. junija - Zveza kulturnih organizacij Novo mesto je pripravila v Domu kulture srečanje plesnih skupin Dolenjske in Bele krajine.

JAROSLAW (Poljska) - Folklorna skupina Dragatuš se je v tem mesu udeležila festivala z naslovom Srečanje slovanskih folklornih skupin, ki je potekal od 13. do 16. junija. Poleg belokranjske skupine, ki je zastopala Slovenijo, so nastopili še folkloristi iz Slovaške, Češke, Bolgarije in Poljske.

BRESTANICA, 14. junija - Spomladi nastalo društvo likovnikov Oko iz Krškega je v galeriji gradu Rajhenburg pripravilo razstavo del Vladimirja Štovička v počastitev stoletnice njegovega rojstva. O umetniku je govoril predsednik društva Oko in likovnik Rudi Stopar, s petjem pa je otvoritev popestril dekleški oktet iz Boštanja.

KRŠKO, 14. junija - Hrvaški veleposlanik v Sloveniji Miljenko Žagar je obiskal Posavje. Pogovora v prostorih Vitacela so se udeležili krški župan Danilo Siter ter predstavniki Območne zbornice Posavja in več podjetij in ustanov iz te regije.

NOVO MESTO, 14. junija - V Dolenjskem muzeju je bila predstavitev kataloga Od antičnega vrča do majolke. Knjigo so predstavili avtorica razstave in kataloga, etnologinja Ivica Križ, oblikovalec Jovo Grobovšek in ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj.

RIBNICA, 14. junija - V Miklovi hiši so odprli razstavo del akademskega slikarja Sama Kovača. Na otvoritvi so nastopili igralec Brane Miklavc in učenci ribniške gasbene šole.

DOLENJA VAS PRI RIBNICI, 15. junija - V organizaciji javnega zavoda Miklova hiša in Kulturnoumetniškega društva Gallus je bilo 21. srečanje pevskih zborov Dolenjske, na katerem je nastopilo 198 pevcev iz trinajstih zborov iz občin Ribnica, Kočevje, Velike Lašče in Loška dolina.

KRŠKO, 15. junija - Big Band Krško in Pihalni orkester Videm sta pod pokroviteljstvom občine organizirala Big Band Fest. Na glasbeni prireditvi, ki je bila v okviru praznovanja občinskega praznika, so sodelovali celjski plesni orkester Žabe, Big Band Nova Gorica, 3 Big Band Orchestra iz Izole, Extra Big Band iz Celja in Big Band Krško.

SUŠJE PRI RIBNICI, 15. junija - Tukajšnja podružnična šola je s kulturno prireditvijo praznovala 50-letnico delovanja. Nastopili so učenci in pevski zbor Kulturnoumetniškega društva Gallus iz Ribnice. Govorila sta ravnateljica ribniške osnovne šole Andreja Šulentič in ribniški župan Jože Tanko.

GROSUPLJE - V tukajšnji knjižnici je glavni urednik Mihael Glavan s sodelavci predstavil 19. zbornik občin Grosuplje, Ivančna Gorica in Dobropolje.

SEVNICA - Domačina Denis Orač in Sašo Vaš sta na svetovnem mladinskem prvenstvu v karateju v Johannesburgu v Južni Afriki osvojila srebrno oziroma bronasto medaljo.

NOVO MESTO, 16. junija - V okviru praznovanja 700-letnice župnije Šmihel so v prostorih obnovljene kaplanije odprli razstavo likovnih del, nastalih na slikarski koloniji Šmihel 96, ki je potekala od 13. do 16. junija. Svoja dela so razstavljali Savo Sovre, Veljko Toman, Janez Kovačič, Sandi Zalar, Jelica Kupec, Jožica Škof, Jože Kotar, Janko Orač, Tomaž Perko, Jože Marinč, Stevo Živanov in Hilda Dugonjić Mijatović ter edini kipar Stane Jarm. Razstavo z več kot 40 deli s slikarske kolonije, katere glavni organizator je bil tamkajšnji župnik Ciril Plešec, strokovni vodja pa kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijevič, je odprl dr. France Oražem, arhidiakon za Dolenjsko. V kulturnem programu so sodelovali vokalna in instrumentalna skupina Sonce in Zarja ter pesnik Smiljan Trobiš.

NOVO MESTO - Po eno mesto iz vsake države je v šolskem letu 1995/96 sodelovalo v projektu Mesto pod mestom, ki sta ga organizirala Svet Evrope in ICCROM - mednarodni center za študij ohranjanja in obnove kulturne dediščine. V Sloveniji je bilo izbrano Novo mesto in osnovnošolci z Grma, iz Bršljina, Centra in iz Šmihela. Poleg mentorjev so jim pomagali še strokovnjaki iz Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto in Dolenjski muzej. Njihove rezultate je bilo mogoče videti na razstavi v avli Kulturnega centra Janeza Trdine, ki je bila odprta 17. junija.

KRŠKO, 18. junija - V gradu Rajhenburg je bil posvet z naslovom Živa kultura in kulturna dediščina v občini Krško, na katerem so sodelovali minister za kulturo dr. Janez Dular, predstavniki Valvasorjeve knjižnice iz Krškega, Galerije Božidarja Jakca iz Kostanjevice, Kulturnega doma Krško, Zveze kulturnih organizacij Krško in Posavskega muzeja Brežice.

LJUBLJANA - Priznanje ambasador Republike Slovenije v znanosti za dolgoletne raziskovalne dosežke je prejel akademik prof. dr. Boris Paternu, redni profesor na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, zaslužni profesor te univerze in redni član Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Rodil se je 5. junija 1926 v Predgradu pri Črnomlju.

Obnovljene prostore Knjižnice Mirana Jarca sta slovesno odprla podsekretar Ministrstva za kulturo Ivo Svetina in župan Mestne občine Novo mesto Franci Koncilija; foto: Milan Markelj

NOVO MESTO, 19. junija - Župan Mestne občine Novo mesto Franci Koncilija in podsekretar Ministrstva za kulturo Ivo Svetina sta odprla obnovljene prostore Knjižnice Mirana Jarca. Po otvoritvi sta govorila ravnateljica knjižnice Andreja Pleničar in Ivo Svetina, nato pa je založnik Jaro Mihelač predstavil novo knjigo *Ulice mojega predmestja* televizijskega komentatorja Jožeta Hudečka, ki je govoril o svojem ustvarjanju in o svoji knjigi.

BRESTANICA, 20. junija - Ob zaključku šolskega leta so pripravili prireditev. Pesmi sveta, zbrane v pesmarici Brede Oblak, so po zamisli Stanke Macur predstavili: vokalna skupina Trstenke, mladinski pevski zbor, instrumentalni in vokalni solisti iz osnovne šole, ženskioktet Brestanica, godca na ljudskih glasbilih, plesna skupina iz Afrike in pevec ruskih in ciganskih pesmi.

BREŽICE, 20. junija - V Galeriji Posavskega muzeja so odprli razstavo *Kamniti svet* iz Pokrajinskega muzeja Koper.

ČRNOMELJ - Od 20. do 23. junija so potekale folklorno - turistične prireditve v okviru tradicionalnega, že 33. jurjevanja in kresovanja, ki jih je letos prvič pripravil tukajšnji Zavod za kulturo in izobraževanje.

NOVO MESTO, 20. junija - V Krkinem hramu na Tiški gori je bila v okviru praznovanja ob osamosvojitvi Slovenije in pod pokroviteljstvom Vlade Republike Slovenije predstavitev knjige *Ščit* novinarja Bojana Budje, ki je izšla pri založbi Magnolija. Predstavitve so se poleg avtorja in založnika Iva Kuljaja udeležili minister Boštjan Kovačič, visoka častnika Slovenske vojske Albin Gutman in Rade Klisarič, novomeški župan Franci Koncilija in posamezniki iz policijskih vrst in iz takratne teritorialne obrambe, ki so aktivno delovali na tem območju v osamosvojitveni vojni.

BREŽICE, 21. junija - Pri spomeniku Kose je bila občinska proslava ob peti obletnici samostojnosti naše države. Slavnostni govornik je bil župan Jože Avšič. Ob tej priložnosti sta nastopila pihalna orkestra iz Kapel in Loč.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 21. junija - V Galeriji Božidarja Jakca so odprli pregledno razstavo del akademske kiparke Dragice Čadež. Umetnico je predstavil dr. Lev Menaše, razstavo je odprl Stane Mrvič, direktor Uprave za kulturno dediščino RS, z glasbenim programom pa je sodeloval Dolenjski kvintet trobil.

MULJAVA, 21. junija - Na Jurčičevi domačiji so že peto leto zapored podelili kresnika, literarno nagrado za najboljši slovenski roman lanskega leta. Za nagrado, ki jo podelujeta Društvo slovenskih pisateljev in časnik *Delo*, se je potegovalo 47 romanov, v končni izbor pa jih je prišlo pet: Stesnitev Florjana Lipuša, Cimre Maje Novak, Stara hiša Marka Ster-

Dobitnica literarne nagrade kresnik 95 Berta Bojetu v družbi s pisateljem Janijem Virkom na Jurčičevi domačiji na Muljavi čaka na odločitev žirije; foto: Milan Markelj

leta, 1895, Potres Janija Virka in Ptičja hiša Berte Bojetu. Slednji roman je žirija, ki ji je predsedovala docentka za slovensko književnost na mariborski pedagoški fakulteti dr. Silvija Borovnik, podelila nagrado.

V tamkajšnji galeriji pa so odprli razstavo likovnih del, ki so nastala na letošnjem, že sedmem ektemporu, in podelili nagrade ustvarjalcem. Med slednjimi je bila tudi ljubiteljska slikarka Marija Oberstar iz Novega mesta, ki je prejela nagrado za panjske končnice, poslikane z motivi iz Jurčičevega Desetega brata.

TREBNJE, 21. junija - Tu je bila otvoritev 29. mednarodnega Tabora likovnih samorastnikov, ki je trajal do 28. junija in je gostil petnajst domačih in tujih umetnikov (po eden iz Češke, Italije, Turčije ter Bosne in Hercegovine, dva iz ZR Jugoslavije, trije iz Slovenije in šest iz Hrvaške. Tabor je odprl trebanjski župan Ciril Pungartnik, ki se je tudi zahvalil trem najbolj zaslužnim pri Taboru, Janezu Gartnerju, dr. Zoranu Kržišniku in prof. dr. Mirku Juteršku. Do te otvoritve je Galerija naivne umetnosti v Trebnjem štela 700 slik in skulptur, ki jih je ustvarilo 146 umetnikov iz 27 držav Evrope, Afrike, Azije ter Severne in Latinske Amerike.

Ob zaključku tabora, 28. junija, je tamkajšnja glasbena šola pripravila recital dveh profesorjev njihove šole, in sicer violončelistke Emeše Bačkai in pianista Zoltana Petra.

ŽUŽEMBERK, 21. junija - Ob zaključku šolskega leta in ob dnevu državnosti je bila v tukajšnji osnovni šoli kulturna prireditev, na kateri so nastopili otroški pevski zbor iz Vavte vasi, z Muljave, iz Ajdovca, Dvora in Žužemberka. Učenci so predstavili tudi nove raziskovalne naloge. Gosta prireditve sta bila etnologinja Marinka Dražumerič in predstojnik Zavoda RS za šolstvo, enote Novo mesto, prof. Jože Škufca.

BREŽICE, 22. junija - Kulturnoumetniško društvo Brežice je pripravilo ob obletnici samostojnosti v dvorani Posavskega muzeja koncert, na katerem so nastopili pevski zbori, in sicer domači ženski, moški, mešani in zbor Otona Župančiča iz Artič, ter vokalna solistka Elizabeta Križanič in Godalni kvintet.

DOBREPOLJE, 22. junija - S koncertom moškega pevskega zbora Rafko Fabiani v Jakličevem domu je ta občina praznovala dan državnosti. Nastopila sta tudi klarinetist Tomaž Šinkovec in flavtistka Marija Pogorelec. Govoril je župan Anton Jakopič.

KOSTANJEVICA NA KRKI, 22. junija - Pihalni orkester Kostanjevica je ob dnevu državnosti pripravil promenadni koncert.

KOSTEL - Od 22. junija do 7. julija je tu potekal tabor za nadarjene učence iz domovine in tujine pod naslovom Ideje brez meja - Kostel 96. Tabor je bil sestavljen iz dveh delov, kiparske kolonije in raziskovanja naravne in kulturne dediščine. Udeleženci so skupaj z učenci osnovne šole Fara izdelali vodnik za otroke po Kostelu. Organizatorja tabora, Informacijski, izobraževalni in svetovalni center Izida in kočevski Zavod za zaposlovanje, sta zastavila dolgoročni cilj: udeleženci tabora naj bi pripravljali projekt turistične promocije Kostela.

NOVO MESTO - Novomeški Klub za nadarjene učence je pripravil od 22. do 30. junija republiški mladinski raziskovalni tabor Mlini in žage ob Klamferju in Težki vodi. Udeležilo se ga je okoli trideset učencev, dijakov in študentov, največ z Dolenjske. Pobudnik teme letošnjega tabora je bil gozdarski inženir Tone Goršin iz Verduna, ki je tudi vodil delo.

SEVNICA, 22. junija - Tukajšnja Zveza kulturnih organizacij je v okviru Grajskega poletja pripravila v sevniskem gradu koncert Delavskega pihalnega orkestra pri PGD Sevnica.

ŠENTJERNEJ, 22. junija - Tu je bilo tradicionalno, že 16. srečanje slovenskih oktetov, ki se ga je udeležilo 18 oktetov iz Slovenije in Tržaški oktet. Zbrane sta pozdravila župan Franc Hudoklin in minister za kulturo dr. Janez Dular.

ŠENTVID PRI STIČNI - 22. in 23. junija je potekala tradicionalna, že 27. prireditev Tabor pevskih zborov, na kateri je sodelovalo 233 zborov iz domovine pa tudi iz zamejstva. Dirigent je bil Igor Švara. Pevce je pozdravil župan Ivančine Gorice Jernej Lampret, osrednji govornik pa je bil etnolog dr. Boris Kuhar. Letošnja tema srečanja je bila vasovanje. Na prireditvi so nastopili tudi pihalni orkester iz Krškega ter recitatorja Si-

mona in Gregor Zorc.

TREBNJE, 22. junija - Občinski pihalni orkester je praznoval 70 - letnico delovanja s slavnostnim koncertom, na katerem so kot gostje nastopili godbeniki Lauigena iz Nemčije. Praznovanje se je nadaljevalo tudi naslednji dan s koncerti pihalnih orkestrov na Mirni, v Dobrničju, Mokronogu in v Trebnjem, kjer je bila tudi skupna parada.

ČRNOMELJ, 23. junija - Na hiši v Kolodvorski 34 so župani belokranjskih občin, Andrej Fabjan, Branko Matkovič in Janko Bukovec, odkrili spominsko ploščo ob peti obletnici ustanovitve samostojne Slovenije. O teh dogodkih sta govorila župan Andrej Fabjan in načelnik generalštaba Slovenske vojske generalpolkovnik Albin Gutman. V kulturnem programu se je predstavil tamburaški orkester Glasbene šole Črnomelj.

KOČEVSKI ROG, 23. junija - Pod Krenom je bila slovesna maša za pobite domobrance, ki jo je daroval slovenski metropolit in ljubljanski nadškof dr. Alojzij Šuštar z več kot tridesetimi duhovniki. Govorila sta dr. Zvone Arnež in dr. Tine Velikonja. Nastopil je tudi mešani pevski zbor iz Ribnice.

NOVO MESTO, 24. junija - Na Novem trgu je bila osrednja slovesnost ob državnem prazniku. Slavnostni govornik je bil župan mestne občine Franci Koncilija. V kulturnem programu so nastopili recitatorji, mestna godba na pihala, citrar, oktet Adoramus in vokalno-instrumentalna skupina Sonce in Zarja.

SEVNICA, 24. junija - V sevniškem gradu so predstavili novo knjigo sevniškega rojaka dr. Janka Prunka Osamosvojitve Slovenije.

KOT PRI SEMIČU, 25. junija - Ob dnevu državnosti in peti obletnici osamosvojitve so se tu zbrali nekdanji brigadirji. Slovenost je bila posvečena tudi spominu na eno prvih republiških delovnih akcij, obnovitvi železniške proge Otovec - Bubnjarci, ki je bila od 3. julija do 7. septembra 1946. Slavnostni govornik je bil predsednik državnega zbora Jožef Školč.

LJUBLJANA, 26. junija - Predsednik republike Milan Kučan je ob dnevu slovenske policije in dnevu državnosti odlikoval delavce Ministrstva za notranje zadeve, med njimi tudi Francija Povšeta, načelnika Uprave za notranje zadeve Novo mesto.

GROŠUPLJE - Na osnovi predpisov o določanju imen naselij je občinski svet ob 70. obletnici odkritja sprejel odločitev, da se Taborska jama preimenuje v Županovo jamo. Jama se je prvotno že tako imenovala, ker jo je 26. maja 1926 odkril dolgoletni župan občine Št. Jurij (sedaj območje krajevne skupnosti) pokojni Jože Perme.

ŠENTRUPERT - Na tukajšnji osnovni šoli so odprli razstavo izvirnih knjižnih ilustracij Lucijana Reščiča, samostojnega kulturnega delavca iz Trebnjega, ki je konec junija praznoval svoj petdeseti rojstni dan. Ob tej priložnosti so izdali zgibanko Lirični svet ustvarjanja Lucijana Reščiča z reprodukcijami izbranih knjižnih ilustracij, biografsko zabeležko in seznamom vseh knjig, ki jih je ilustriral.

CERKLJE OB KRKI, 27. junija - V tukajšnji vojašnici so s spominsko slovesnostjo počastili obletnico samostojnosti. Odkrili so tudi reliefno plastiko generala Rudolfa Maistra, ki sta jo avtor Jernej Zorko in tukajšnja krajevna skupnost podarila temu vojaškemu učnemu centru. Govorili so Slavko Gerič, Vinko Čančer in poveljnik centra Stanislav Zlobko. V kulturnem programu je nastopil pevski zbor domačega kulturnega društva Planika.

GOTENICA, 27. junija - Tu je bila osrednja proslava ob dnevu slovenske policije. Slavnostni govornik je bil minister za notranje zadeve Andrej Šter. Na slovesnosti je podelil posameznikom in ustanovam priznanja in nagrade. Med najbolj urejenimi policijskimi postajami je bila proglašena tudi trebanjska.

NOVO MESTO, 27. junija - Na Pogancah so odkrili spominsko obeležje, kjer je bil pred petimi leti prvi spopad z enoto JLA v osamosvojitveni vojni. Zbranim sta govorila novomeški župan Franci Koncilija in načelnik generalštaba Slovenske vojske Albin Gutman, ki sta obeležje na Čečeličevi hiši tudi odkrila.

JANKOVIČI PRI ADLEŠIČIH, 28. junija - Na Raztresenovi domačiji je bila predstavitev knjige prof. Jožeta Dularja Smeha na prepihu, ki jo je izdal Dolenjski list. Prireditve je vodil Toni Gašperič, udeležili pa so se je poleg avtorja še predstavniki Dolenjskega lista.

Dr. Konrad Oberhuber, predsednik Bienala Branko Suhy in ravnatelj Dolenjskega muzeja Zdenko Picelj so na tiskovni konferenci predstavili program 4. bienala slovenske grafike; foto: Dolenjski muzej

NOVO MESTO - 28. junija je bila v Dolenjskem muzeju uradna otvoritev 4. bienala slovenske grafike. Najprej je nastopil pihalni orkester Krka Zdravilišča iz Straže, nato Slovenski kvartet klarinetistov. Na otvoritvi so govorili prof. Zdenko Picelj, ravnatelj Dolenjskega muzeja, prof. Branko Suhy, predsednik Bienala, prof. dr. Konrad Oberhuber, direktor dunajske Albertine, in dr. Lev Kreft v imenu pokrovitelja, predsednika države Milana Kučana.

Na letošnjem bienalu je bilo mogoče videti najboljše stvaritve 47 slovenskih in 8 avstrijskih grafikov, 10 grafičnih listov svetovnega umetnika Goye ter samostojni razstavi Bogdana Borčiča in italijanskega umetnika Emilia Vedove, lanskega in letošnjega nagrajenca evropskega grand prix za grafiko. Na otvoritvi je minister za kulturo dr. Janez Dular podelil nagrade Bienala: grand prix Otočec Zori Stančič, nagrade Novega mesta pa Samuelu Grajfonerju, Rudiju Benetiku, Jožefu Muhoviču, Marijanu Tršarju in Zdenki Golob.

Ob razstavi, ki je bila odprta do 30. septembra, je izšel tudi katalog. Dan pred otvoritvijo, 27. junija, je bil v Domu kulture koncert v čast Emiliju Vedovi, na katerem sta nastopila Victoria Martino (violina) iz ZDA oz. Avstrije in Piero Bonaguri (kitara) iz Italije. 29. junija pa je bil prav tam koncert pianistke Dubravke Tomšič - Srebotnjak.

SEVNICA, 28. junija - V galeriji tukajšnjega gradu so odprli razstavo del akademskega kiparja in medaljerja Vladimirja Štovička ob stoletnici njegovega rojstva, ki jo je pripravila tukajšnja Zveza kulturnih organizacij. Razstava je bila sestavljena iz zasebne zbirke avtorjeve žene Milice, iz podarjene zbirke krajevne skupnosti Boštanj in z razstavo likovnih del učencev osnovnih šol iz te občine, ki so sodelovali na likovnem taboru, posvečenem stoletnici rojstva akademskega kiparja in medaljerja Vladimirja Štovička. Likovni tabor, ki ga je pripravila sevniška Zveza kulturnih organizacij, so vodili likovni pedagoginji Nada Vodišek in Janja Flisek ter akademski slikar Alojz Konec.

ŠKOCJAN, 28. junija - V okviru praznovanja prvega občinskega praznika v tej občini in Knobleharjevega dneva je tukajšnja Zveza kulturnih organizacij organizirala v osnovni šoli revijo pevskih zborov iz občine.

CERKLJE OB KRKI - Od 29. junija do 7. julija je tu potekalo 26. vojaško svetovno prvenstvo v padalstvu. Ob otvoritvi so bila na ogled ameriška vojaška letala in nastop ameriške akrobatske skupine Thunderbirds.

METLIKA - 29. junija je bila slavnostna otvoritev metliških poletnih kulturnih prireditev z naslovom Pridi zvečer na grad, ki so že osmo leto. Nastopila je domača folklorna skupina Ivan Navratil, kot gost pa se je predstavila novomeška vokalno-instrumentalna skupina Copacabana. Slavnostni govornik je bil Tone Partljič.

NOVO MESTO, 29. junija - S klavirskim koncertom Dubravke Tomšič-Srebotnjak v Domu kulture so se pričele poletne kulturne prireditve z naslovom Novomeški poletni večeri, ki jih organizira Zveza kulturnih organizacij Novo mesto.

JUNIJ

OSILNICA, 29. junija - Nova občina je že drugič praznovala svoj praznik petrovo, ki je bil posvečen predvsem obujanju starih običajev.

BRESTANICA, 29. junija - Tu so se pričele kulturne prireditve, poimenovane Poletje na gradu Rajhenburg, ki so jih organizirali Zveza kulturnih organizacij Krško, Kulturni dom Krško, Krajevna skupnost Brestanica in DKD Svoboda Brestanica. Na prvi prireditvi je imel Simfonični orkester Glasbene šole Krško koncert ob izidu svoje nove zgoščenke. V drugem delu pa je nastopila skupina Duma iz tržiča, kije predstavila slovenske epske ljudske pesmi o svetnikih.

SEVNICA, 29. junija - V organizaciji domačega gasilskega društva je tu potekalo že 17. srečanje gasilskih pihalnih orkestrrov Slovenije, na katerem so se predstavili poleg domačih še godbeniki iz Loč, Spodnje Polskave, Lovrenca na Pohorju, Vuzenice, Novega mesta ter iz hrvaških mest Jastrebarsko in Kostajnica.

TREBNJE, 29. junija - Ob rojstnem dnevu misijonarja in jezikoslovca Friderika Barage (29. junija 1797) je občina Trebnje prvič praznovala Baragov spominski dan. Na slavnostni akademiji v Centru za izobraževanje in kulturo je bil slavnostni govornik dr. Marjan Pavlin, prof. dr. France M. Dolinar je govoril o Baragi in Slovencih, mag. France Baraga pa je popeljal udeležence akademije po razstavi Baraga doma in po svetu.

Naslednji dan je bil v Mali vasi koncert trebanjske godbe, nato pa maša, ki jo je vodil slovenski metropolit in nadškof dr. Alojzij Šuštar, kateremu so podelili priznanje častnega občana občine Trebnje. Ob tej priložnosti je bil slavnostni govornik kulturni minister dr. Janez Dular, nastopil je tudi oktet Deseti brat.

VRHPOLJE, 29. junija - Tu so pripravili proslavo v počastitev 30-letnice tukajšnjega gasilskega društva in dneva državnosti.

DOBREPOLJE, 30. junija - Na Vidmu je bil dan godbe, na katerem so nastopili godbeniki iz Kočevja, Ribnice, Novega mesta, Grosupljega, Stične, Mengša in domačini.

KRŠKO - 30. junija je Prostovoljno gasilsko društvo Krka praznovalo stoletnico delovanja. Slavnostni gost je bil beograjski nadškof dr. Franc Perko, po rodu Krčan.

LOŠKI POTOK, TRAVA - Učiteljici Nadi Vreček, ki je poučevala kar tri generacije, in sicer od 1929. do 1984. leta, so pripravili proslavo. Pozdravne besede sta ji namenila župan Janez Novak in predsednik države Milan Kučan, ki je slavljenci izročil visoko državno odlikovanje.

NOVO MESTO, 30. junija - Te dni je minilo 120 let, odkar je bila ustanovljena prva gasilska četa v dolenjski prestolnici, kar so obeležili s slavnostno prireditvijo.

JULIJ

Predstavitev knjige Gospodar golega ozemlja, ki jo je napisala kanadska Slovenka Cvetka Kocjančič, po rodu Dolenjka (na sliki druga z leve); foto: Milan Markelj

NOVO MESTO, 1. julija - V Krkinem Izobraževalnem centru je Slovenska izseljenska matica v sodelovanju s tovarno Krka in Dolenjsko založbo pripravila predstavitev knjige Gospodar Golega ozemlja, ki jo je izdala v zbirki Na krilih domišljije Dolenjska založba. Avtorica, pisateljica, pesnica in dipl. psihologinja Cvetka Kocjančič, živi v Kanadi, rodila pa se je v Bendjah pri Potov Vrh, srednjo ekonomsko šolo je končala v Novem mestu in se pred približno tridesetimi leti za stalno izselila.

Ob tej priložnosti je bila tudi okrogla miza o literarnem ustvarjanju Slovencev v Kanadi, na kateri so poleg avtorice sodelovali dr. Mirko Jurak s Filozofske fakultete iz Ljubljane, dr. Nada Šabec s Pedagoške fakultete iz Maribora ter Franci Šali, urednik Dolenjske založbe.

METLIKA, 5. julija - Belokranjski muzej je v Ganglovem razstavišču pripravil razstavo del akademskega slikarja, grafika in kiparja Valentina Omana. Na otvoritvi je zapel cerkveni moški zbor iz Metlike. Koroškega umetnika in njegovo delo je predstavila ravnateljica Belokranjskega muzeja Andreja Brancelj Bednaršek. Razstavo je odprl metliški župan Branko Matkovič.

PODSREDA, 5. julija - Na tukajšnjem gradu je bila otvoritev pregledne razstave del akademskega slikarja Karla Plemenitaša.

NOVO MESTO, 5. julija - Na Novem trgu je bila dobrodelna prireditev Pozdrav rojakom, ki sta jo pripravila Mestna občina Novo mesto in Slovenska izseljenska matica ob izidu knjige kanadske izseljenke Cvetke Kocjančič Gospodar Golega ozemlja. Na prireditvi, katere prihodek so namenili nakupu medicinskih aparatov za novomeško bolnišnico, so nastopili ansambli Henček, Vesna, Gašperji, pevca Irena Vrčkovnik in Ivan Hudnik, Dolenjski oktet in folklorna skupina Kres. Zbranim so spregovorili novomeški župan Franci Koncilija, predstavnik Slovenske izseljenske matice Jože Prešeren, v imenu kanadskih Slovencev Lojze Kocjančič in avtorica knjige Cvetka Kocjančič.

HOLTEN (NIZOZEMSKA) - Trebanjski pihalni orkester se je udeležil mednarodnega festivala Cioff, ki je potekal v tem nizozemskem mestu od 5. do 9. julija. Letos so na festivalu, ki ga organizirajo vsake štiri leta, nastopili godbeniki s Filipinov, Šrilanke, Jakute, Španije, Tonga, Georgije, Srbije, Ukrajine, Moldavije, Urala, Slovaške in trebanjski orkester iz Slovenije, ki je imel šest nastopov.

METLIKA, 6. julija - V okviru poletnih kulturnih prireditev Pridi zvečer na grad so na 2. etno festivalu na grajskem dvorišču nastopile skupine Šukar, D'Kovači in Drago Mlinarec. Naslednji dan sta bila v cerkvi pri Treh farah orgelski koncert Milka Bizjaka ter koncert kvarteta flavt Aulos, katerega članica je tudi Metličanka Ana Pezdirc.

NOVO MESTO - Novo mašo, ki jo je v kapiteljski cerkvi 7. julija daroval Novomešan Slavko Judež, je pospremila vrsta kulturnih prireditev.

3. julija so v kripti nastopili Kamniški koledniki in oktet Adoramus iz Novega mesta. Naslednji dan je bil v kapiteljski cerkvi sakralni koncert, na katerem sta nastopila violinist Igor Grasseli in organist Milko Bizjak. 5. julija je v atriju proštije nastopil mešani pevski zbor Obala iz Kopra. V nedeljo popoldne, po novi maši, so v atriju odprli razstavo del akademskega slikarja Jošta Snoja s kulturnim programom.

KRŠKO, 12. julija - V Kulturnem domu je bil koncert 25-članske ameriške vokalno-instrumentalne skupine Celebrant singers.

NOVO MESTO, 12. julija - Minister za gospodarske dejavnosti Metod Dragonja je odprl mešano podjetje Arsed, ki sta ga ustanovila novomeška delniška družba TPV (Tovarna posebnih vozil) in francosko podjetje Cesa, tretji največji proizvajalec ogrodij avtomobilskih sedežev in mehanizmov zanje v Evropi.

VELIKE LAŠČE - Domačina Manfred Deterding in Edi Zgonc sta predstavila svoje delo Popotovanje k zibelki knjige, ki je namenjeno vsem obiskovalcem te občine. Med opisovanjem popotovanja so predstavljeni pomembni ljudje iz teh krajev (P. Trubar, J. Stritar, F. Levstik, J. Javoršek, skladatelj Franc Gačnik, akademski slikar Jože Centa idr.), poleg tega pa zgodovinske, naravne, kulturne in druge zanimivosti krajev.

DOBREPOLJE, 13. julija - V občinski stavbi so odprli razstavo slik, ki jih je ustvarilo 30 umetnikov na slikarski koloniji ekstempore v Dobrepoljah. Organizator kolonije in razstave je bilo turistično društvo Saja, ki ga vodi predsednica Sandi Zalar iz Predstrga.

KRŠKO, 13. julija - V okviru prireditev, imenovanih Poletje na gradu Rajhenburg, so se predstavili z besedo in pesmijo pesnik, pisatelj in slikar Silvo Teršek, pevka in astrologinja Meta Malus, pevka šansonov Meri Avsenak, pevec Lado Leskovar, jazz pevka Mia Žnidarič, dramski igralec Jurij Souček in pianist Dominik Krt.

ČATEŽ PRI VELIKI LOKI - Mednarodna organizacija študentov kmetijstva, živilstva in ekologije (IAAS) Slovenije je 14. julija zaključila dvotedenski delovni tabor, ki se ga je udeležilo trideset študentov iz osmih držav. Ukvarjali so se z revitalizacijo podeželja, o projektu CRPOV,

uredili Baragovo pot, kmečki muzej na Veseli gori in pomagali pri ureditvi okolice gradu Mirna.

DOLENJSKE TOPLICE, 14. julija - Na Taboru mladih Slovenije se je začel mednarodni poletni tabor Glasbene mladine Slovenije, ki je trajal do 25. julija, na različnih področjih glasbenega ustvarjanja je sodelovalo petdeset glasbenikov.

NOVO MESTO, 15. julija - Na okrožnem sodišču v Novem mestu so oklicali stečajni postopek za Gradbeno industrijsko podjetje Pionir. Za stečajno upraviteljico so imenovali Jožo Miklič, nekdanjo dolgoletno direktorico novomeške SDK.

NOVO MESTO, 16. julija - V hotelu Krka so podelili certifikat Slovenskega inštituta za kakovost in meroslovje ISO 9001 Krki - sektorju Biokemije za sistem kakovosti za razvoj, proizvodnjo in prodajo zdravilnih učinkovin, encimov in dodatkov krmi. Certifikat je direktor inštituta izročil generalnemu direktorju Krke Milošu Kovačiču.

NOVO MESTO, 19. julija - V avli Zavarovalnice Tilia je bila otvoritev slikarske in kiparske razstave Novomeščana Igorja Obradinoviča. Njegovo delo je predstavil višji kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević. V kulturnem programu je nastopil kantavtor Tomaž Zorko in skupina D'Kovači.

METLIKA - V okviru poletnih kulturnih prireditev Pridi zvečer na grad so bile ob koncu tega tedna kar tri prireditve. 19. julija je nastopila skupina Prifarski muzikantje iz Kostela, naslednji dan metliške Popolnočne kočije, 21. julija pa se je predstavil Mladinski godalni orkester, ki je deloval v okviru Tabora mladih glasbenikov v Dolenjskih Toplicah.

NOVO MESTO, 20. julija - Na grmski osnovni šoli so se zaključile tritedenske jezikovne počitnice za 19 otrok iz avstrijske Koroške, ki so potekale že osmo leto in jih pripravlja Krščanska kulturna zveza iz Celovca v sodelovanju z ministrstvom za šolstvo ter to osnovno šolo.

SEVNICA, 21. julija - Lovska družina Bohor je proslavila 50-letnico svojega delovanja.

NOVO MESTO, 22. julija - V okviru Novomeških poletnih večerov je v atriju kapiteljske proštije nastopil Mednarodni mladinski godalni orkester s Tabora mladih glasbenikov v Dolenjskih Toplicah. Orkester, ki ga vodi angleški dirigent Simon Robinson, sestavlja 22 mladih glasbenikov iz ZR Jugoslavije, Švice, Albanije, Bosne in Hercegovine in Slovenije.

VELIKI LIPOVEC, 23. julija - Na kraju, kjer je bil 23. julija 1943 ustanovni zbor 15. udarne slovenske partizanske divizije, so odkrili spominsko obeležje, ki je delo kiparja Sandija Leskovca z Mirne. Zbranim borcem NOV so govorili Bogdan Vrančič, predsednik Mestne občine Novo mesto Franci Koncilija in general Lado Kocjan.

FARA, 24. julija - V prostorih Ljubljanske banke je razstavljal svoje barvne fotografije Janez Papež pod naslovom Kostel v objektivu.

NOVO MESTO - Na mednarodni dan medicinskih sester je Marta Gantar, glavna sestra na kirurškem oddelku novomeške bolnišnice, prejela zlati znak Zbornice zdravstvene nege Slovenije, ki ga podeljujejo že več kot 25 let.

NOVO MESTO, 25. julija - V restavraciji Splošne bolnišnice sta razstavljala svoja dela slikarki Jelica Kupec in Jožica Škof. Na otvoritvi je njuna dela predstavil višji kustos Dolenjskega muzeja Jožef Matijević. Za kulturni večer so poskrbeli vokalno-instrumentalna skupina Zarja in sonce, pesnik Smiljan Trobiš in povezovalac programa Rudi Škof.

BELTINCI - Od 26. do 28. julija je potekal 26. mednarodni folklorni festival, ki sta se ga udeležili tudi folklorni skupini KUD France Prešeren z Račne pri Grosupljem in iz Dragatuša.

NOVO MESTO - Na mednarodni mladinski kemijski olimpiadi v Moskvi sta med štirimi slovenskimi dijaki sodelovala tudi dijaka 4. letnika novomeške gimnazije: Vesna Krošelj iz Šentjerneja je dobila srebrno medaljo, Gregor Kosec iz Novega mesta pa si je prislužil priznanje. Mentorica jima je bila prof. Florjančičeva.

DOLENJA VAŠ PRI KRŠKEM, 27. julija - Tu so predstavili pesniško zbirko z naslovom Škatla s pokrovom avtorice Marije K. Mirtič. Knjiga je izšla pri založbi Opus iz Krškega. Spremno besedo je napisal Sergej Verč,

JULIJ

s fotografijami pa opremil Ljubo Potočnik.

DRAGA, 27. julija - Tu je bila proslava, posvečena tragičnim dogodkom v letih 1942 - 1943 ter ustanovitvi Notranjsko-kočevskega odreda. Mašo je daroval naslovni škof prof. dr. Vekoslav Grmič, slavnostni govornik je bil predsednik države Milan Kučan. Zbrane sta pozdravila Bojan Tolazzi kot predstavnik Notranjskega odreda in Ivan Fumič v imenu hrvaške borčevske organizacije.

KOČEVJE, 27. julija - V hotelu Valentin so odprli razstavo del slikarke Irene Polanec. Umetnica iz Maribora, ki je dvajset let živela v Parizu, se je na otvoritvi predstavila kar sama. Dogodek je popestril z igranjem na klavir Erik Šuler.

PODZEMELJ - V tukajšnji osnovni šoli je bil 7. poletni raziskovalni tabor slepe in slabovidne mladine iz vse Slovenije, ki je bil tu že drugič. Udeležilo se ga je 40 udeležencev, starih od 15 do 25 let, skupaj z mentorji pa jih je bilo okrog 70. Pripravili so likovno, glasbeno, gledališko, geografsko delavnico ter delavnico kreativnega pisanja in za masažo, na koncu na prireditvi pokazali vse, kar so se naučili.

Jože Kotar: MONTMARTRE V PARIZU, lavirana risba, 1980

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto
Janez BERNIK, dipl. inž., Krka, tovarna zdravil Novo mesto, Novo mesto
Sandra BORŠIČ, dipl. sociologinja, Mestna občina Novo mesto, Novo mesto
Marija CIGALE, dipl. sociologinja, upokojenka, Ljubljana
Boris DULAR, prof. pedagogike, mag., Krka, tovarna zdravil, Novo mesto
Vasilija FUIS, prof. nemškega in francoskega jezika ter književnosti, upokojena, Novo mesto
Urška HENIGMAN, študentka Filozofske fakultete v Ljubljani, A pedagogika, B zgodovina, Dolenjske Toplice
Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, ZRC SAZU, Ljubljana
Ivan GREGORČIČ, prof. slovenskega jezika in književnosti, Osnovna šola Mirna na Dolenjskem, Rakovnik, Šentrupert
Miloš JAKOPEC, novinar, upokojenec, publicist, Novo mesto
Janez KOLENC, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, Novo mesto
Zora Stritar KONJAJEV, zdravnica v pokoju, Ljubljana
Janez KRAMAR, dr. strojnih znanosti, Strojna fakulteta v Ljubljani, Ljubljana
Janez KRAMARIČ, dipl. pravnik, mag. prava, Črnomelj
Pavla Jerina LAH, zdravnica v pokoju, Ljubljana
Krokar LUCKY, psevdonim
Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto
Jožef MATIJEVIČ, umetnostni zgodovinar, višji kustos v Dolenjskem muzeju Novo mesto, Mirna Peč
Joža MIKLIČ, dipl. ekonomistka, upokojenka, Novo mesto
Tone PAVČEK, pesnik, upokojenec, Ljubljana
Vilma PIRKOVIČ, dipl. inž. agronomije, upokojenka, Ljubljana
Katja PLUT, dijakinja Gimnazije Novo mesto, Prečna
Alojz REBULA, pisatelj, esejist in publicist, prof. dr. literarnih znanosti, upokojen, Opčine, Italija
Rudi ROBIČ, dipl. inž., upokojenec, Ljubljana
Sonja ROSTAN, plesna pedagoginja, učiteljica plesa v Glasbeni šoli Marjana Kozine Novo mesto, Novo mesto
Sonja STERGARŠEK, prof. francoskega in angleškega jezika ter književnosti, bibliotekarka, Ljubljana
Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Sevnica
Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vayta vas
Damijan ŠINIGOJ, svobodni kulturni delavec, pisatelj, Novo mesto
Jože SKUFCA, prof. slovenskega jezika, predstojnik Zavoda RS za šolstvo, enota Novo mesto, Novo mesto
Ljudmila ŠRIBAR, knjižničarka, Valvasorjeva knjižnica Krško, Kobile, p. Leskovec
Peter ŠTEFANČIČ, lektor in tajnik Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Novo mesto
Veljko TROHA, dr. pedagoških znanosti, Pedagoška fakulteta v Ljubljani, Ljubljana
Jožica VOGRINC, učiteljica v pokoju, Pesje pri Krškem
Sonja VOTOLEN, predmetna učiteljica slovenskega in angleškega jezika, Osnovna šola Slivnica, Slivnica
Philipp WAMBOLT, prof., dr. socioloških znanosti, upokojen, Birkenau-Hornbach, Nemčija
Helena ZALOKAR, prof. pedagogike in sociologije, ravnateljica Gimnazije Novo mesto, Novo mesto
Jože ZUPAN, prof. slovenskega jezika in književnosti, ravnatelj Osnovne šole Šentrupert, Šentrupert.

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**

Letnik VII., leto 1996, št 5-6 (43-44)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine, Kočevske ter Zavarovalnica Tilia
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), namestnik: Janez Komelj (Zavarovalnica Tilia Novo mesto), člani: Alenka Cizel (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnika (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Jože Škufca (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Milan Markelj (Kultura), Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Rudi Stopar (Odmevi in odzivi) in Lucijan Reščič (likovni urednik)
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 3.000 SIT, za pravne osebe 6.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext.
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja štirikrat letno v dvojnem obsegu, in sicer marca, junija, oktobra in decembra

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

82
RAST 1996

200701930,5/6

COBISS

KUJINICA H. JARCA
Domažnovski sadnik

RAST – OKTOBER 1996

MESTNA OBČINA NOVO MESTO